

પ્રકાશક :

અંદકાન્ત અમૃતલાલ દોશી

મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી

દેવ સાહિત્ય વિકાસ મંડળ

૧૧૨, સ્વામી વિવેકાનંદ માર્ગ

ઈસ્લા, વીલે-પારલે,

મુંબઈ-૫૬.

પ્રથમ આવૃત્તિ

૫૦૦

વિ. સં. ૨૦૩૬

ઈ. સ. ૧૯૮૦

મૂલ્ય : રૂ. ૫૦

અધિકારક મુદ્રિત

૨૨૩ :

અધિકારક મુદ્રિત શાલ

અધિકારક મુદ્રિત શાલ

અધિકારક મુદ્રિત શાલ

ચરમભવમાં ચક્રવર્તી અને તીર્થંકરની એ ઉત્તમ પદવીઓને પ્રાપ્ત કરનાર

શ્રી કૃષ્ણનાથ ભગવાન

મૃગનાથક. જન દેગસર. સાન્નાફૂઝ-વેરહ. મુંબઈ-૫૮

પ્રકાશક :

ચંદ્રકાન્ત અમૃતલાલ દોશી
મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી
દાન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ
૧૧૨, સ્વામી વિવેકાનંદ માર્ગ
ઈરઝા, વીલે-પારલે,
મુંબઈ-૫૬.

પ્રથમ આવૃત્તિ

૫૦૦

વિ. સં. ૨૦૩૬

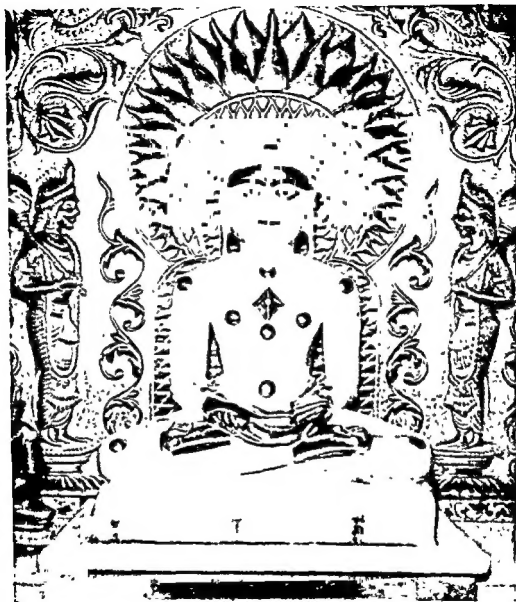
ઈ. સ. ૧૯૮૦

મૂલ્ય : રૂ. ૫૦

મહાવિદ્યાલય મુંબઈ

મુદ્રક :

મહાવિદ્યાલય મુંબઈ
૧૦૦, સ્વામી વિવેકાનંદ માર્ગ
ઈરઝા, વીલે-પારલે,
મુંબઈ-૫૬.

ચરમભવમાં ચક્રવર્તી અને તીર્થંકરની એ દિગ્ગમ પદવીઓને પ્રાપ્ત કરનાર

શ્રી કૃષ્ણનાથ ભગવાન

મૃગનાથક, વૈદ્ય દેવસેન, આન્નાકૃષ્ણ-વેર, મુંબઈ-૫૮

પ્રકાશક :

ચંદ્રકાન્ત અમૃતલાલ દોશી

મેનેજિંગ ટ્રસ્ટી

જન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ

૧૧૨, સ્વામી વિવેકાનંદ માર્ગ

ઈન્ડિયા. ચીત્રે-પારલે,

મુંબઈ-૫૬.

પ્રથમ આવૃત્તિ

૫૦૦

વિ. સં. ૨૦૩૬

ઈ. સ. ૧૯૮૦

મૂલ્ય : રૂ. ૫૦

સાંપ્રદાયિક શિક્ષણ

૧૯૮૧

અમરિયાલ મહિલાશિક્ષણ સંસ્થા

૧૧૨, સ્વામી વિવેકાનંદ માર્ગ

ઈન્ડિયા. ચીત્રે-પારલે,

સુભાષિત

મુચિરં પિ તવો તવિયં,
ચિન્નં ચરણં મુયં ચ बहुपदियं ।
जइ ता न नमुकारे,
रई तवो तं गयं विहलं ॥

લાંબા કાળ મુધી તપ કયું, ચારિત્ર પાળ્યું
અને ઘણા શાસ્ત્રોનું અધ્યયન કયું, પણ
બે નમસ્કારને વિષે રતિ (સ્મણતા) ન થઈ તો બધું નિષ્ફળ ગયું બાણવું.

एसो परम रहस्यो,
परममंतो इमो तिहुअणंमि ।
ता किमिह बहुविहेदि,
पठिएहि पुत्थयभरेदि ॥

ત્રિભુવનમાં આ પરમ રહસ્ય છે અને આ
પરમમંત્ર છે, તે બહુ પ્રકારના શાસ્ત્રોના
અમૂલ્યને બાણવાળી શું? તાતપર્ય કે એક
નમસ્કારનું જ અર્થાર્થ આરાધન કરે
તો બેડા પાર થશે.

1000

અનુક્રમણિકા

- ૧ મુલાપિત
- ૨ પ્રકાશકીય નિવેદન
- ૩ અર્પણ
- ૪ ગ્રંથ પરિચય
- ૫ અર્થ સંગતિ

૧૦૦-૧૮ નવકાર મહામંત્ર નમસ્કાર	મુગ્ધલાની ' શ્રી જિનપ્રણમરિશિય	૫૧૦
૧૦૧-૧૯ પંચપરમેષ્ઠિ સમજાવ	,, શ્રી દેવવિજયજી	૫૯
૧૦૨-૨૦ પંચપરમેષ્ઠિ વિનંતી	,, શ્રી ચારિત્રસાર	૬૩
૧૦૩-૨૧ નવકારમંત્રનો છંદ	,, શ્રી કુસળલાભ	૬૫
૧૦૪-૨૨ પંચ-પરમેષ્ઠિ ગીતા	,, ઉપા. શ્રી વગોવિજયજી	૬૮
૧૦૫-૨૩ નમસ્કાર છંદ	,, ઉપા. શ્રીમાનવિજયજી	૮૭
૧૦૬-૨૪ નમુસ્કાર સમજાવ	,, ઉપા. શ્રીમાનવિજયજી	૮૯
૧૦૭-૨૫ નવકાર ભાસ	,, શ્રી જ્ઞાનવિમલમુર્તિ	૯૪
૧૦૮-૨૬ નમસ્કારકૃત	,, શ્રી હેમકવિ	૧૦૦
૧૦૯-૨૭ નવકારનો રસ	,, અચાતકકૃત	૧૦૩
૧૧૦-૨૮ નવકારમંત્રની સમજાવ	,, શ્રી પ્રીતિવિભવ	૧૦૮
૧૧૧-૨૯ નોકારવાળી ગીત	,, શ્રી લલિતવિજય	૧૦૯
૧૧૨-૩૦ નવકાર ગીત	,, શ્રી રંગભંગરી	૧૧૦
૧૧૩-૩૧ નવકાર-મહિમા	,, શ્રી કાનકવિ	૧૧૧
૧૧૪-૩૨ નવકારની સમજાવ	,, અચાતકકૃત	૧૧૨
× ૧૧૫-૩૩ પંચપરમેષ્ઠિ મંત્રરાજ પ્યાનખાતા શ્રી જ્ઞાનવિમલમુરિ દબો (ભાવવિલાસ)	,, શ્રી કલિદાસ નેમિદાસ રામજી-ચાંદ	૧૧૩
૧૧૬-૩૪ નમસ્કાર-શ્યામવાનમ્	,, અણદાર્જુન	૧૧૬
+ ૧૧૭-૩૫ ચાર દરજ્જાં વડે અનંતાખંધી કપાવના સોળ બેઠાનું નિવારણ		૧૧૭
પરિશિષ્ટ ૧ થી ૬		૧૧૭-૧૮૨
મંથ સંદર્ભસૂચિ:		૧૮૩-

× આ કૃતિનો નંબર ૧૧૪-૩૩ હપાવો છે તેને બદલે ૧૧૫-૩૩ મળજો.

+ ચાર દરજ્જાં વડે, આ કૃતિ નંબર ૧૧૫-૩૩ હપાવો છે તેને બદલે ૧૧૭-૩૫ મળજો.

પાછી ત્યારે પૂર્વ સુનિરાજ શ્રી તત્વાનંદવિજયજી મહારાજને મળવાનો પ્રસંગ થયો ત્યારે આ અંધને પૂરો કરી આપવા માટે અમે તેમને વિનંતિ કરી અને તેઓએ તેનો સહયોગ સ્વીકાર કરીને આ કાર્યને પૂર્ણ જ પ્રેમપૂર્વક પૂરું કરી આપ્યું છે. તેઓએ ત્રણ વિભાગને આંગેપાંગ પૂરા કરવા આદિથી અત સુધી શ્રમ ઉઠાવ્યો છે. પ્રાકૃત-સંસ્કૃત વિભાગના સંશોધન પાઠ્ય એક સમયે વર્ષો સુધી દરરોજ ૭-૮ કલાક તેમણે સતત કાર્ય કર્યું હતું. સદ્ગત અમૃતલાલબાઈએ તેઓએ આયે બેઝીને બેથેલા અયેનો આંક હબરથી પણ વિશેષ થવા લાય છે. એક ભગીરથ કાર્ય ત્યારે પૂર્ણ થાય છે ત્યારે તેઓનું સેવેકું આ સ્વપ્ન સાકાર થયેકું જોઈને અમને ઘણો આનંદ થાય છે. તેઓ બન્નેએ આયે મળીને કરેલા શ્રુત-આરાધનથી સમાજને અતિ શુદ્ધ અને સમૃદ્ધ સાહિત્ય પ્રાપ્ત થયું છે.

અંદાજે ૨૨ વર્ષ પહેલાં આ જ અંશમાગના લાગરૂપે તેમણે નમસ્કાર મહામંત્ર વિષે શાસ્ત્રોક્ત માહિતીઓ આપતો સ્વતંત્ર અંશ તૈયાર કરાવ્યો હતો. તેમાં ખૂટતા અંશો પૂર્ણ કરીને પૂ. સુનિરાજ શ્રી તત્વાનંદવિજયજી મહારાજે તેને છપાવવા માટે અમને ઉત્સાહિત કર્યા છે. 'નમસ્કાર અર્થસંગતિ' નામ આપીને એ અંશનો અમે નમસ્કાર સ્વાધ્યાયના આ વિભાગમાં સમાવેશ કર્યો છે. નમસ્કાર મંત્રનું સાંગોપાંગ અને રચિકર નિરૂપણ આપતી આ અર્થસંગતિ આ અંશમાગનું મહત્વનું અંગ બની રહે છે.

નમસ્કારને અનુલક્ષીને જે રચનાઓનું સંશોધન કરીને જે ૧૧૬ અંદાજેની ત્રણ વિભાગમાં એકત્ર કરવામાં આવ્યા છે, તેમાં કેટલીક કૃતિઓ ખરેખર અદ્ભુત છે.

નમસ્કાર વિશેની સંગ્રહિત માહિતી ઉપર ત્રણ વિભાગનો નીચાડ આવી લાય અને ત્રણ વિભાગમાં રહેલી વસ્તુને ટૂંકમાં છતાં સચોટ રીતે આવરી રહે તેવી એક સમીક્ષા આ અંશમાં જ પ્રગટ કરવાની અભિલાષા પ્રાકૃત વિભાગમાં કરવામાં આવી હતી. સર્વનાત્મક ચિંતન અને મહેનત માગી રહે તેવું આ કાર્ય છે. એ સમીક્ષાને સ્વતંત્ર કૃતિ તરીકે અનુક્રુગનાએ બહાર પાડવાની ભાવના સખીને અત્યારે અમારા કાર્યના આછો પાતળો ખ્યાલ આપવા પૂરતું સીમિત સખીએ છીએ. તે હેતુથી અતિ વિસ્તાર કયાં વગર પ્રાકૃત વિભાગના અંદાજે વિષે ફક્ત અંશુલિનિદેશ અને સંસ્કૃત વિભાગમાં રહેલી મંદરવની કૃતિઓ વિશે અંદાજવાર ટુંકી રૂપરેખા આપવાનો પ્રયાસ કરીશું.

આ અંશમાં અપ્રકાશ તથા શુદ્ધતી અંદાજે આપવામાં આવ્યા છે. તેમાં વાંચકોને મુગમ્થ થાય તે હેતુથી પૂ. સુનિરાજ શ્રી તત્વાનંદવિજયજી મહારાજે શ્રમ લઈને દરેક અપ્રકાશના અંદાજની વિસ્તારથી સમજૂતી તૈયાર કરી આપી છે. તેમાં શ્રી પાન વિજયજી કૃત નમુપ્રાર સંજ્ઞા ઉપર વાંચકોનું લક્ષ્ય ખેંચવામાં આવે છે. તથા ઉદ્ભૂત ભાવધારા પ્રગટ થાય ત્યારે નમસ્કૃત કવિ હૃદય કેવી રીતે પ્રવાહિત થાય છે તે દષ્ટિએ

ધ્યાન વિષે અને તેનાં કૃષ્ણો વિષેની માહિતી તથા કૃષ્ણાર્ણવો વ્યાપકતાનો સુંદર ખ્યાલ આપવામાં આવ્યો છે.

(૨) માયાવીજ (દ્વીકાર) કલ્પ :- શ્રી જિનપ્રભસુરિજીના અનુભવ ઉપર આધારિત આ રચના દ્વીકારના વિષયમાં સુંદર પ્રકાશ પાડે છે.

(૩) અહં અમરતત્ત્વત્વ :- શ્રી જ્યોતિર્સિંહસુરિજી વિરચિત ધર્મોપદેશમાલા વિવરણમાંથી લેવામાં આવેલા આ સ્તોત્રમાં અહં કારનું રહસ્યમય વર્ણન છે. તેમાં અ, ર અને હ તથા જિંદની વિશેષતાઓ તથા-વર્ણોની વ્યાપકતાનું સુંદર નિરૂપણ કયું છે.

(૪) કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય વિરચિત શ્રીચિદ્લેખમશબ્દાનુસાસન ના પ્રથમ સૂત્રમાં અહંની સ્વેપજ્ઞતત્ત્વપ્રકાશિકા દીકા અને એ દીકા ઉપરના શબ્દમહાણુ'વ ન્યાસમાંથી લેવાયેલા આ અહં વિષેના બીજા સંદર્ભમાં અહંકારનું સ્વરૂપ, અભિધેય, તાત્પર્ય એમ ત્રણ પ્રકારે વ્યાખ્યા કરીને તથા પ્રણિધાન સહિત ચાર દ્વારો વડે વિશદ વિવરણ કરવામાં આવ્યું છે.

(૫) સંસ્કૃતદ્વયાશ્રય મહાકાવ્યના પ્રથમ શ્લોકની શ્રીઅભયતિલકગણિ કૃત દીકામાંથી આ અહં વિષેનો ત્રીજો સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો છે. તેમાં અહં તત્ત્વના ગૌણત્વ અને મુખ્યત્વ વિષે ચર્ચા કરીને તેના રહસ્યનું ઉદ્ઘાટન કરવામાં આવ્યું છે. અહં એ સુવર્ણસિદ્ધિને મૂળ હેતુ છે, એવું વિધાન આમાં જોવા મળે છે.

(૬) ઋષિમહાશ્વરતત્ત્વમ્-દ્વીકારનું મહત્ત્વ દર્શાવતું તથા ઋષિમહાશ્વરના નામના મહામંથમાંના વિધિ દર્શાવતું આ શ્રીસિદ્ધતિલકસુરિજી રચિત સ્તોત્ર આધક મારે ધણું ઉપયોગી છે.

(૭) વીતરાગસોશ્રમજ્ઞલાવરણમ્-કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય રચિત શ્રી વીતરાગ સ્તોત્રના મંગલાચરણના પ્રથમ છ શ્લોકો ઉપર શ્રી પ્રધાનંદસુરિજીએ કરેલા વિસ્તાર-પૂર્વકના આ વિવરણમાં મત્યેક પદ ઉપર વિશદ રીતે પ્રકાશ નાખવામાં આવ્યો છે.

(૮) પદ્મસાધના-ભદ્રરૂઢ શ્રી ચક્રલકીર્તિ રચિત તત્ત્વાર્થમારહીપક નામના મહામંથમાંના પદ્મ સ્થાવના પ્રકરણમાંથી લેવાયેલા આ સંદર્ભમાં નમરકારમાંથી ઉત્પન્ન થયેલા અનેક મંત્રોની આરાધનાના પ્રકારો તથા કલધ્વનિ અને પદ્મસ્થાવનાની સુંદર ભાવના આ તેની ખાસ વિશેષતાઓ છે.

(૯) મંત્રસાહિત્યના મહાન જ્ઞાતા શ્રી ચિંહતિલકમુરિના ત્રણ સંદર્ભો મંત્રસાહિત્યમાં આગવું સ્થાન પ્રાપ્ત કરના તેમના મંથ મંત્રરાજ રહસ્યમાંથી લેવામાં આવ્યા છે. પદ્યારમેષ્ટિગ્રંથ પ્રથમ સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો છે. તેમાં કે દ્વી' અહં વગેરે મંત્ર-બીજોનાં જ-અ-આ-ઙ-મ્ વગેરે અંગોનાં રહસ્યનું સુંદર વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે.

નિવેદન

નમસ્કાર અર્થમંજરિમાં આધુપદમાં હૃદયમાલા આધારિત જે અનેક નમસ્કારો આપવામાં આવ્યા છે, તે પરિશીલન કરવા યોગ્ય છે.

નમસ્કાર આધારિત ગાન વિગત

- (૧૫) માતૃકાપ્રકરણમ્-શ્રી રત્નચંદ્રગણિની આ કૃતિમાંથી જે સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો છે તેમાં પ્રણવાદિ મંત્રગીતોના પ્રત્યેક અંગનું વાચ્ય (અભિધેય) દર્શાવવામાં આવ્યું છે.
- (૧૬) અર્હંતનામસહસ્રમુચ્ચયઃ-કર્તા કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય છે. તેમાં અરિહંત પરમાત્માના એક હૃદય ને આઠ (૧૦૦૮) નામોની અનુષ્ટુપ છંદમાં સુંદર ગુચળી કરી છે.
- (૧૭) જિનસહસ્રનામસ્તોત્રમ્-મહામહોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિચ્છેદન કૃત આ સ્તોત્ર ભુજંગ પ્રધાત વૃત્તમાં હોવાથી ગાવામાં આદુલાદાયક છે. એમાં અરિહંત પરમાત્માના વ્યાપક સ્વરૂપનું વર્ણન છે. તથા તેમની જન્મથીઆંત્રીને નિર્વાણ મુખીની અનેક અવસ્થાઓને નમસ્કાર કરવામાં આવેલ છે. તેમાં અનીત, અનાગત, વર્તમાન એવીશીના તીર્થઠંઠો, આ ભૂમિનાં વર્તમાન તીર્થો, શાશ્વત, સંઘ, નવકારમંત્ર, સિદ્ધાન્ત, દર્શનાદિ શુદ્ધિ, ક્રિયા, સાધુધર્મ, ધાવકધર્મ, શ્રુતદેવતા વગેરેને પણ નમસ્કાર કરવામાં આવ્યા છે.
- (૧૮) જિનસહસ્રનામસ્તદનમ્-કર્તા ખ્યાતનામ પં. આશાધર છે. આ સ્તવન તેમણે જિન, સર્વજ્ઞ, યશાહ, તીર્થકૃત, નાથ, યોગિ, નિર્વાણ, બ્રહ્મ, શુદ્ધ અને અન્તકૃત શબ્દોથી શરૂ થતા દશ શ્લોકોમાં વિભક્ત કર્યું છે. તેમાં શ્રી જિનેશ્વરનાં ૧૦૦૮ નામો આપેલાં છે.
- (૧૯) પોદ્ધશકપ્રકરણમ્-કર્તા આચાર્ય શિવોમણિ શ્રી હરિભદ્રાચારિ છે. પોદ્ધશક પ્રકરણમાંથી સ્મરત્રાપતિ, ભાવપ્રતિષ્ઠા, પૂજા, આલંબન-નિરાલંબનયોગ, યોગિચિત્ત, ધ્યેયનું સ્વરૂપ વગેરેનું સ્વરૂપ દર્શાવતા શ્લોકોને જુદા તારવીને અનુવાદ સહિત અર્થો રજૂ કરેલ છે.
- (૨૦) શક્તવત્-આના કર્તા સિદ્ધસેન દિવાકર છે. શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું સ્વરૂપ શબ્દોથી પર છે. જે રૂપને અંપૂર્ણ વ્યક્ત કરી શકાય તેમ નથી. તેને પૂર્વના અનેક મહર્ષિઓએ શબ્દો વડે સ્મરણવા સ્તોત્રાદિરૂપે અનેક પ્રયત્નો કર્યા છે. અરિહંતના સ્વરૂપને વ્યક્ત કરનારાં ભક્તિપ્રધાન સ્તોત્રોમાં 'શક્તવત્' સ્થાન મોખરે રહેલું છે. આ સ્તોત્ર મંત્ર-શાળ ગીર્જિત છે. એના અગિયાર આલોવા એ અગિયાર મંત્રો છે.
- (૨૧) મિદ્ધમજ્જિમ્-રચયિતા આચાર્યશ્રી પૂજ્યપાદ છે. એમાં આત્મા અને મુદ્ધિ વિષયક અન્યદર્શનીઓની માન્યતાઓનું ખંડન અને વૈનદશન સમગ્ર આત્મા અને મોક્ષની સિદ્ધિનું અપાદ પ્રતિષ્ઠાન લેવા મળે છે.
- (૨૨) પ્રાદ્યનિષિર્મદમ્-રચયિતા શ્રીરત્નચોખરમુરિ છે. એ ગ્રંથમાંથી ગ્રાવકના કર્તવ્ય મંબધી સંદર્ભ જુદા તારવીને આપવામાં આવ્યો છે. તેમાં ધાવકોનું પ્રાશાનિકટૃત્ય, સ્વરૂપ વગેરેનું તથા નવકારના જપના પ્રકારનું વર્ણન છે.

તેમના સ્વેદા પરમેષ્ઠિવિદ્યાવન્ત્રકલ્પઃ ને દ્વિતીય સંદર્ભ તરીકે લેવામાં આવ્યો છે. તેમાં યંત્રનું વિવરણ તથા ધ્યાન વિષે કુંડલિની શક્તિ વિષેની માહિતી, એ તેની મહત્વની વિશેષતાઓ છે. ત્રીજા સંદર્ભ તરીકે તે જ ગ્રંથકારની રચના લેવામાં આવી છે. જ્ઞાનમંત્રાર ચક્રમોત્રમ્-આમાં શાન્ત્યાદિ કર્મોને સાધવાની પ્રક્રિયાઓ આપવામાં આવી છે.

(૮) નમસ્કારમાહામ્ત્રમ્-શ્રી સિદ્ધસેનસૂરિજીની આ કૃતિમાં નવકાર અને તેના પ્રત્યેક વર્ણનું મુંદર વિવરણ છે તથા નવકારના સ્મરણથી થતા લાભો, નવકારનો પ્રભાવ વિગેરે દર્શાવવામાં આવ્યા છે. એમાં ગુપ્તનમપ્રકાશથી જે ચતુશ્રણનું વર્ણન આવે છે, તે તો ખરેખર અનંત છે.

(૯) વસન્તમહાવિમુક્તિ તથા પરમેષ્ઠમ્ત્રવઃ-આ બન્ને શ્રી જિનપ્રભસૂરિજીની કૃતિઓમાં નમસ્કાર વિષે વિશિષ્ટ માહિતી મળે છે.

(૧૦) જિનપદમમોત્રમ્-શ્રી કમલપ્રભસૂરિ કૃત આ સ્તોત્રમાં પંચપરમેષ્ઠી તેમજ ચૌવીશ નૈવેદ્યકર્તાઓની ગરીબમાં કંઈ કંઈ સ્વર્ગે ન્યાસ કરવો અને એ પ્રકારના ન્યાસનું શું ફળ મળે તે દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

(૧૧) વસન્તમહાવિમુક્તિ-ઉપસ્થાપ્ય શ્રી યશોવિજયજી

- (૧૫) માતૃકાપ્રકરણમ્-શ્રી રત્નચંદ્રગણિની આ કૃતિમાંથી જે સંદર્ભ લેવામાં આવ્યો છે તેમાં પ્રણવાદિ મંત્રબીજોના પ્રત્યેક અંગનું વાચ્ય (અભિધેય) દર્શાવવામાં આવ્યું છે.
- (૧૬) અર્હન્નામસદસસમુચ્ચયઃ-કર્તા કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્ય છે. તેમાં અરિહંત પરમાત્માના એક હબ્બર ને આઠ (૧૦૦૮) નામોની અનુક્રુપ છંદમાં સુંદર ગુથણી કરી છે.
- (૧૭) જિનસહસ્રનામસ્તોત્રમ્-મહામહોપાધ્યાય શ્રી વિનયવિજયજી કૃત આ સ્તોત્ર ભુજંગપ્રયાત વૃત્તમાં હોવાથી ગાવામાં આદલાદાયક છે. એમાં અરિહંત પરમાત્માના વ્યાપક સ્વરૂપનું વર્ણન છે. તથા તેમની જન્મથી-મોટીને નિર્વાણ સુધીની અનેક અવસ્થાઓને નમસ્કાર કરવામાં આવેલ છે. તેમાં ઝનીત, અનાગત, વર્તમાન ચોવીશીના તીર્થંકરો, આ ભૂમિનાં વર્તમાન તીર્થો, શાસન, સઘ, નવકારમંત્ર, સિદ્ધાન્ત, દર્શનાદિ ગુદિ, ક્રિયા, સાધુધર્મ, ધ્યાવક્રધર્મ, શ્રુતદેવતા વગેરેને પણ નમસ્કાર કરવામાં આવ્યા છે.
- (૧૮) જિનસહસ્રનામસ્તવનમ્-કર્તા ખ્યાતનામ પં. આશાધર છે. આ સ્તવન તેમણે જિન, સર્વજ્ઞ, યનાહ, તીર્થંકૃત, નાથ, યોગિ, નિર્વાણ, ઘ્રષ્ટ, બુદ્ધ અને અન્તકૃત શબ્દોથી શરૂ થતા દશ શતકોમાં વિભક્ત કર્યું છે. તેમાં શ્રી જિનેશ્વરનાં ૧૦૦૮ નામો આપેલાં છે.
- (૧૯) ધોજ્ઞાકરણમ્-કર્તા આચાર્ય શિરોમણિ શ્રી હરિભદ્રસૂરિ છે. ધોડશક પ્રકરણમાંથી સુમરસાપત્તિ, ભાવપ્રતિષ્ઠા, પૂજન, સાલંબન-નિરાલંબનયોગ, યોગચિત્ત, ધ્યેયનું સ્વરૂપ વગેરેનું સ્વરૂપ દર્શાવતા શ્લોકોને જુદા તારવીને અનુવાદ સહિત અર્થો રજૂ કરેલ છે.
- (૨૦) શક્તત્ત્વ-બાના કર્તા સિદ્ધસેન દિવાકર છે. શ્રી અરિહંત પરમાત્માનું સ્વરૂપ શબ્દોથી પર છે. જે રૂપને સંપૂર્ણ બ્યજા કરી શકાય તેમ નથી. તેને પૂર્વના અનેક મહર્ષિઓએ શબ્દો વડે સુમબલવા સ્તોત્રાદિરૂપે અનેક પ્રયત્નો કર્યા છે. અરિહંતના સ્વરૂપને બ્યજા કરનારાં ભક્તિપ્રધાન સ્તોત્રોમાં 'શક્તસ્તવ'નું સ્થાન મોખરે રહેલું છે. આ સ્તોત્ર મંત્ર-રાજ ગૂર્જિત છે. એના અગિયાર આલાવા એ અગિયાર મંત્રો છે.
- (૨૧) મિદ્ધમત્કયાદિસંપ્રદ-રચયિતા આચાર્યશ્રી પૂજ્યપાદ છે. એમાં આત્મા અને મુદ્રિત વિપયક અન્યદર્શનીઓની માન્યતાઓનું ખર્ન અને જનદર્શન સમગ્ર આત્મા અને મોક્ષની સિદ્ધિનું સ્વચ્છ પ્રતિપાદન લેવા મળે છે.
- (૨૨) પ્રાદેવિધિમંદર્મ-રચયિતા શ્રીરત્નગોખરસૂરિ છે. જે મંથમાંથી ધ્યાવક્ર કાવ્ય સંબંધી સંદર્ભ જુદા તારવીને આપવામાં આવ્યો છે. તેમાં ધ્યાવકોનું પ્રાત્નિકકૃત્ય, સ્વરૂપ વગેરેનું તથા નવકારના બંધના પ્રકારોનું વર્ણન છે.

નવ. આદ્યર્થ શ્રી અમૃતલાલ ડાત્રીદાસ
દેશી મારી દષ્ટિએ

માટે ક્યોં હતો. એ પોતે એકલા જ જ્ઞાન સમૃદ્ધ થાય એવા સ્વાર્થી ન હતા, તેથી “જૈન સાહિત્ય વિકાસ મંડળ” સંસ્થા સ્થાપીને સૌ કોણ સમ્યક્જ્ઞાન રૂપ ધન વડે સમૃદ્ધ થાય, એ માટે ભગીરથ પ્રયાસ આદર્યો.

લક્ષ્મી મેળવવામાં જેવો સહકાર એમના પુણ્યે અને એમની કુશળતાએ એમને આપ્યો, એવો જ સહકાર એ જ બે કારણોએ એમને જ્ઞાન મેળવવામાં પણ આપ્યો. મહેનત તે કેવી કે દિવસમાં ધંધાના સમયે ધંધો સંભાળવાનું અને બાકીના સમયે જ્ઞાન વ્યવસાય. ફેટલાકે દિવસોમાં તો તેઓ રાતના ફક્ત બે-૩ કલાક નિદ્રા લેતા, બાકીની આખી રાત ચિંતનમાં જતી.

પોતે B. A. હતા. એમના કાળમાં B. A. એટલે ધણું જીંમું શિક્ષણ ગણાતું. સંસ્કૃત ભાષામાં તેઓ પ્રવીણ હતા. વાંચનનો તેઓને પ્રૂળ જ રસ.

એમને કહેવામાં આવે કે ‘અમૃતલાલભાઈ! અમુક અમુક વિષય ગ્રંથોમાં ગોતવો છે!’ તો તે સદા તૈયાર. ઘણી જહેમત ઉઠાવીને અતે વિષય મેળવી આપે અને તે પણ પાછો મહત્ત્વનો.

હવે ધનિષ્ઠ પરિચયના દિવસો આબ્યા. ‘યોગશાસ્ત્ર અષ્ટમ પ્રકાશ વિવરણ’ ગ્રંથનું કામ સંભાળવાનું હતું; એ નિમિત્તે લગભગ બે વરસ જેટલો કાળ જામનગરમાં રહેવાનું થયું. સુ. અમૃતલાલભાઈને જ્ઞાનનો રસ એવો હતો કે એ બે વરસ તેઓ પણ જામનગરમાં રોકાયા. જામનગર એમનું પોતાનું વતન. અવારનવાર વચ્ચે તેઓ પ્લેનથી સુબંધ જઈ આવતા પણ બે વરસ સુધી એમનું મન સંશોધન કાર્યમાં જામનગરમાં જ રહ્યું.

યોગવિદ્યા અને તંત્રવિદ્યા એ બોમાં તેઓ અને નિપજ્ઞતા ધરવા માગતા હતા, જેથી યોગશાસ્ત્રનું કામ ધણી જ ઉચ્ચ કોટિનું થાય. એ માટે તેઓએ એક આશ વિદ્વાન અનુભવી પંડિત ગોતી આપ્યા. એ પંડિત પાસે તંત્રાલોક, સ્વચ્છંદ તંત્ર, મુગેન્દ્ર તંત્ર, વિજ્ઞાન ભૈરવ, શ્રી વિદ્યાલુવ વગેરે ગ્રંથોનો અભ્યાસ એં કર્યો. એ પંડિતના બધા જ ખર્ચ વગેરેની વ્યવસ્થા સુ. અમૃતલાલભાઈએ કરેલી.

જામનગરમાં એમના મકાનની બાજુમાં જ શ્રી ચૌપટલાલ ધારસીભાઈની જૈન બોર્ડિંગમાં અમારા માટે ઉપાશ્રય જેવી જ બધી વ્યવસ્થા તેઓએ કરાવી આપી. રાજ એણેમાં એણે પાંચ કલાક તેઓ મારી પાસે બેઠતા અને એ રીતે યોગશાસ્ત્ર અષ્ટમ પ્રકાશ વિવરણ ગ્રંથની રચનામાં તેઓ હંમેશાં પોતાના વિચારો-વર્ણનો-કરતા રહેતા.

એક વખત તો એણે ‘બન્ધુ’ કે યોગશાસ્ત્રના આઠમા પ્રકાશના એક સ્લોકમાં રહેલી ધ્યાનપ્રક્રિયા ગૂઢ હતી. તે પ્રક્રિયા બદાળર સમજ્યા વિના એ સ્લોકનો અર્થ કરી શકાય નહીં, આવો સ્લોક ક્યાંક બીજા ગ્રંથોમાં મળી બાક તો કેવું સારું. એ માટે અમે બંને

અનિષ્ટ પેશાબગિત, તંત્રમયો વગેરે જોવા લાગ્યા. ક્ષત એક જ શ્લોકને બેસાડવામાં દોહ મદિને નીકળી ગયો, પણ અંતે એક શૈવતંત્રના અંથમાં એ શ્લોક સંપૂર્ણ મળી ગયો અને એ શ્લોકની ટીકા પણ બહુ જ મોટી મળી. અર્થ સ્પષ્ટ થઈ ગયો. અમરા બંનેના મનદિને પાત્ર ન હતો.

કાવેલી અનુકરણ તો એમણે મને થાળી જ કરી આપી હતી. ગમે તેટલો કિંમતી મોઢો હોય, ગમે તેટલાં પુસ્તકો એટ્ટી સાથે જોડતાં હોય, તો તેઓ અધાગ પ્રયત્નથી એ તરફ જ મેળવી આવતા. પુનાની બાંધકર સંસ્થામાંથી બહારગામવાળા માટે કેટલીક મહત્વિય પત્રિકાઓ આવી સકલેય લેવા છે પણ તેઓ માટે આ કામ બાદ જ સરલ

જામનગરમાં એક તાંત્રિક પંડિત તો સદા પોતાને ત્યાં જ રાખતા હતા. આયુર્વેદમાં પણ એમને રસ હતો.

એક વખત એક ભગવા વસવાળા યોગીને તેઓ અમદાવાદથી જામનગર લઈ આવ્યા હતા. ખરેખર, એ યોગીનું યોગનું જ્ઞાન અગાધ હતું. એ બધું એ સમજાવવાની કોશિશ કરતા. છેલ્લે તો યોગીની વિદ્યાયોગ અવસર આવ્યો. જતી વખતે એણે સુ. અમૃતલાલભાઈ પાસે ઘણી ઘણી ચીજો માગી અને એ બધું અનુભવ્યા પછી ઉપાશ્રયમાં મને કહેવા લાગ્યા કે ‘ખરેખર, સાચા નિઃસ્પૃહ તો જૈન સાધુઓ જ હોય છે.’

સુ. અમૃતલાલભાઈ ઉદાર અને પ્રેમાળ પણ એટલા જ હતા. ગુપ્ત રીતે દાન વગેરે આપતા, પ્રસિદ્ધ કે કીર્તિનો તેમને મોહ ન હતો.

એક વખત એક જૈન ભાઈએ કોઈક એલ્ફિસમાંથી ટાઈપરાઈટરની ચોરી કરી, બજારમાં તે વેચી માધું. અ.ગળ જતાં એ ભાઈ પોલીસના સંક્રાંતમાં આવી ગયા. પોલીસના માણસોને સમજાવી, તે ભાઈને મુક્ત કરાવ્યો. પછી તેને છૂવન-નિર્વાહ માટે સમુચિત ધન આપી ત્યારે રસ્તે ચઢાવી દીધો. આ બધું એવી રીતે કર્યું કે કોઈને પણ ખબર નહીં. એ ભાઈએ જ્યારે મારી પાસે વાત કરી, ત્યારે જ મને ખબર પડી, પણ સુ. અમૃતલાલભાઈએ પોતાના મુખથી પોતાની પ્રશંસા કરી જ કરી ન હતી.

એક વખત સુ. અમૃતલાલભાઈ એક વૃદ્ધ અનુભવી શ્રાવકને* લઈને આવ્યા હતા. એમણે મને કહ્યું કે, “આમનો પરિચય કરવા જેવો છે. તેઓ પાસે ત્રણ અદ્વિત વસ્તુઓ છે: જ્યોતિષ, યોગ અને હઠાષ્ટક.”

ખરેખર એ શ્રાવક ઘણા જ અંતર્મુખ હતા. મારા છૂવનમાં મેં આવા જ્યોતિષી જોયા નથી સાચી વ્યક્તિ ઉપર નજર પડતાં જ તેના વિષે બધું જ કહી શકે અને ગંભીર પણ એવા જ.

યોગની ત્રણ સિદ્ધ પ્રક્રિયાઓ અને જ્યોતિષ શ્રી ભાઈચંદ્રભાઈને એક સંન્યાસીએ આપેલું. સંન્યાસીને તેઓ ઉપર દયા આવી હતી. જોનેલું એવું કે તેઓ કૌંસપતિ હતા, પણ બધું જ ધન ચાલ્યું ગયું હતું. તેઓ દીન બની ગયા હતા. એ અવસ્થામાં સંન્યાસીએ તેમને આશ્વાસન આપી વિદ્યાઓ આપી હતી. તેઓ નિઃસ્પૃહ હતા. એ જ્યોતિષી રાત્રિએ કોઈને કેવું સ્વપ્ન આવ્યું છે, તે પણ કહી આપતા.

કેઈપણ અનુભવી અને જુદિયાળી પિતા પોતાના સંતાનને જેમ સાચી અને મારી ચઢાહ આપે, તેમ શ્રી ભાઈચંદ્રભાઈ મારી ચઢાહ આપતા.

આ તો એક દર્શન થયું. સુ. અમૃતલાલશાઈ આવા અનેક અનુભવી માણસો પાસેથી આ પ્રેમથી જ્ઞાન અને અનુભવ મેળવી લેતા હતા.

ગ. અમૃતલાલશાઈને જેન સંઘની ઘણી જ ચિંતા હતી. એક વખત અમદાવાદમાં જ્યાં જેન સંમેલનમાં બેઠા થયા હતા. એ વખતે એ આગેવાનોની સાથે સંઘના અભ્યુદયના વિષયમાં ચર્ચા કરી કેવી કેવી રીતે વાત કરી, એ બધાં મને તેઓ કહેતા ત્યારે હું તો જેમની સ્વાભાવિક પ્રતિભાથી અત્યંત પ્રભાવિત થઈ જતો હતો. જેન સંઘની વર્તમાન સ્થિતિના કંઈક ઉદ્દેશ્ય જ્યાં એ વિષે તેઓ પોતાનાથી જનનું બધું કરતા હતા.

કે જે સંમેલન એ સુ. અમૃતલાલશાઈને એમના નિવાસસ્થાને (ધરિલા શ્રીજ) બેઠા હતા. ત્યારે તેઓ માંડવીમાં હતા. પથારીપથ હતા. અમે એ વખતે ધરિલા શ્રીજ ઉપાશ્રયે હતા. તેઓ સમિતીમાં સંભાવના માટે માનુષ્યને મોકલતા. પક્ષંગ પર પડ્યા પડ્યા પણ મેં એ પાઠોની નકલિત વાંચી સંભળવામાં બહુ જ રસ ધરાવતા હતા. બધાંરે બધાંરે નિમિત્ત સંભળવાના વિષય - મૃત્યુ મર્યાદાન વગેરે - તેમને હું સંભળાવતો, ત્યારે ત્યારે મેં એ અત્યંત રસ ધરાવી લીધો.

કે જે સંમેલન એ સુ. અમૃતલાલશાઈને એમના નિવાસસ્થાને (ધરિલા શ્રીજ) બેઠા હતા.

અંત્ય-પરિચય

અંત્ય પરિચયની સમજ

[આમાં જ્યાં જ પરિચય આપેલ નથી, કેટલોક પરિચય તો તે તે સંદર્ભમાં જ આપવામાં આવેલ છે. એ પરિચયમાં પ્રતિપરિચય, અંત્યકાર પરિચય વગેરે આપેલ છે. જ્યારે એ સિવાયના પરિચય અહીં આપેલ છે. જેમાં માટે જાણે તે તે સંદર્ભમાં રહેલ વિશેષ પદાર્થ અને તેની વિશેષતાઓ દર્શાવવામાં આવી છે, જે વાંચનાર માટે અતિ ઉપયોગી છે. અંત્ય વાંચતાં પહેલાં આ અંત્ય-પરિચય વાંચી જવાથી વાંચનારને વિશેષ લાભ થશે.]

[૧૩-૧] નેરમ-ભેઅ-નવકાર-સરવ-ફલં.

મા સંકર્ષના કતાં વિગે ઉદ્દેશ મળ્યો નથી, તેા પણ ભાષા ઉપરથી એમ લાગે છે કે-એ અતિ પ્રાચીન જોયું જોઈએ. એમાં શ્રી તીર્થંકર નામકર્મને ઉપાર્જન કરવા માટે સંજ્ઞાન પરિચ અક્ષરમ્ભવમય સરલ સાધન બતાવવામાં આવ્યું છે. વિદ્યાપ્રવાહ પૂર્વગતિ આ વાતથી સ્પષ્ટ એમ લાગે છે. પદ્મ્ય ધ્યાનમાં જપ રગેરે સાધનોનો ઉપયોગ કરવામાં આવે છે.

મા સંકર્ષમાં પ્રથમ બે ગાથાઓ બહુ જ મહત્વની છે. આલીં કહ્યાં છે ૨-૧-૨-

નવમું પદ્ય કહે છે કે - કામધેનુ, ચિંતામણિરત્ન કે કંપવૃક્ષ કૃષ્ણ આ જ ભવમાં વાંછિત આપે છે, જ્યારે નવકાર આ ભવમાં, પરભવમાં અને ભવોભવમાં વાંછિત પૂરે છે. અગિયારમા પદ્યથી નવકારનો મહિમા દર્શાવેલો આપીને કહેલ છે. સત્તરમા પદ્યથી નવકારનો મહિમા વર્ણવેલ છે.

[૮૫-૩] નવકાર ફલવર્ણન.

નવકારના સ્મરણથી આવેલો અને પરલોકના બધાં જ સુખો, બધા જ ઉદ્ધ પદાર્થો કેવી રીતે સ્વયં પ્રાપ્ત થાય છે. તથા જ્યાં જ દુઃખો કેવી રીતે દૂર થાય છે, તે આ સંદર્ભમાં બહુ જ સુંદર શૈલીમાં કહેવામાં આવ્યું છે.

[૮૬-૪] પરમેષ્ઠિમંત્ર સ્તોત્ર.

આ સંદર્ભમાં મોહમહાસર્પના ગરવ - વિષને, જે વિષ વડે આખું વિશ્વ - જગત મૂલ છે - તેને કેવી રીતે નવકાર ઉતારે છે તે સુંદર રીતે બતાવ્યું છે.

અરિહંત, સિદ્ધ વગેરે દરેક પદનો મહિમા (ખાસ કરીને વિષ ઉતારવા માટેનો) સુંદર શૈલીમાં કહ્યો છે.

અરિહંત પદના વર્ણનમાં વિષદૂર મંત્રના ૧૮ અક્ષર ૧૮ પ્રકારના સ્થાવર જંગમ વિષ તથા શ્રી અરિહંતનું ૧૮ કોષથી રહિતપણું વગેરે ૧૮ ની સંખ્યા ખાસ ધ્યાન ખેંચે છે.

આચાર્યપદના વર્ણનમાં મહાતાની ચૌદપૂર્વધર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી તથા તેઓશ્રી દ્વારા પ્રકાશિત શ્રી 'વિષધર મંત્ર' નો ઉલ્લેખ છે.

ઉપાધ્યાયપદ પંક્તિ ૩, ૭, ૯ અને સાધુપદ પંક્તિ ૫ માં 'કં હ્રીં શ્રીં ઝં' નમઃ ' એ મંત્ર ગર્ભિત છે.

પૃષ્ઠ ૧૮ ની પ્રથમ બાયામાં મંત્ર બીજાસરોથી સ્ફુટિત સ્મરણે જોઈએ એવો નિર્દેશ છે. વિષદૂર મંત્ર મૂલ ૧૮ અક્ષરનો છે. તેની પૂર્વમાં અને પશ્ચાત્માં કં હ્રીં વગેરે મંત્રબીજો સુરુગમથી જોડવામાં છે. બીજાસરોથી સહિત વિષદૂરમંત્રના ૨૭ અક્ષર બેધ ગણવામાં આવે છે.

કલિકાલ સર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રસૂરિ રચિત યોગશાસ્ત્ર અદ્યમ પ્રકાશમાં પ્રયોજન વિશેષ માટે નવકારના પદોની પૂર્વમાં કં વગેરે બીજાસરો જોડવાનું વિધાન છે.

[૮૭-૫] પંચપરમેષ્ઠિ નમસ્કાર માહાત્મ્ય.

આ સંદર્ભના પ્રારંભમાં કહ્યું છે કે-

“હે અત્તાની દેવ ! શા માટે મનમાં કંપવૃક્ષનો વિચાર કરે છે ? શા માટે ચિંતામણિરત્ન, કામધેનુ વગેરે મેળવવાની સાધના કરે છે. શા માટે દેશ-દેશાંતરમાં ભરી

[૯૨-૧૦] નવકાર માહાત્મ્ય.

આમાં પ્રથમ નવકારનું અને પછી ચાર શરણનું વર્ણન કર્યું છે.

[૯૩-૧૧] નવકાર સ્તવન.

આમાં અનુક્રમે નવકારની મંગળતા, પાંચ પદ, પદ, સંપદા, ગુરુ-લક્ષ્મ અક્ષર, પાપશૂન્ય અને દદાતોતું વર્ણન છે.

[૯૪-૧૨] નવકાર ફંદગીત.

આમાં પદ ૪ માં કહ્યું ■ કે-

કોઈ આકાશને કાગળ કરે, બધી વનરાણીની લેખિની બનાવે, સર્વ સમુદ્રોના પાણીની શાહી બનાવે, બૃહસ્પતિ પોતે જ શુભગાન (નવકારના) કરવા બેસે અને ઇંદ્ર તે સદા લખે તો પણ આ શુભગાન-લેખનનો અંત કદાપિ ન આવે. પદ ૭ થી નવકારનાં દૃષ્ટાંતો કહ્યા છે.

[૯૫-૧૩] નમસ્કાર સુભાષિત.

આમાં કહ્યું છે કે નવકાર સંજીવની છે. તેનો વારંવાર જપ કરવો તેને એક લક્ષ્ય પણ વિસારવો નહિ. સૂતાં ઉઠતાં, ખાંડું પીતાં, વિદેશ જતાં, વનમાં સર્વત્ર નવકાર ગણવો. સર્પ પાસે આવી જાય તો ડરતું નહીં. નવકાર ગણનાર સંકટમાં પડતો નથી. તેને બ્યંતર કેવલા છગતા નથી, અગ્નિમાં તે બળે નહીં. સમુદ્ર પર તે પડે આવશે જાય. નવકારનો જપ મોક્ષદા આપે છે.

[૯૬-૧૪] અરિહંત બત્રીસ બિરુદાવલી.

આ બત્રીસ સંખ્યાનો સંગ્રહ બત્રીસ દાંત સાથે છે. (શ્રી કુમારપાળ મહાવાલ દ્વરદોજ પ્રાતાઃકાળ શ્રી વીતશય સ્તોત્રના ૨૦ પ્રકાશ અને ચોગ્રાશના ૧૨ પ્રકાશ એમ ૩૨ પ્રકાશનો સ્વાધ્યાય કરતા હતા).

[૯૭-૧૫] શ્રી નમસ્કાર બાહ્યાવબોધ.

આમાં કહ્યું છે કે નવકાર સકલ મંગળતું મૂળ જિનશાસનનો સાર, અગિયાર અંગ-ચૌદ પૂર્વનો ઉદાર અને સદા શાશ્વત મંત્ર છે.

‘ નમો અરિહંતાર્જ ’ પદનો અર્થ કરતાં અરિહંતની વ્યાખ્યા, સ્વરૂપ, ગુણ, ધ્યાન માટેનો વર્ણ, પદ, સંપદા વગેરે સુંદર રીતે કહ્યા છે. એમ જ બીજા પદોના અર્થમાં પણ બાણી લેવા.

ધ્યાનના વર્ણો (રંગો) આ રીતે બતાવ્યા છે—

અરિહંત-ચંદ્ર જેવા સ્વેત.

સિદ્ધ-ઉગતા સૂર્ય જેવા લાલ.

આચાર્ય-સોના જેવા પીળા.

ઉપાધ્યાય-મરકત મણિ જેવા નીલા.

સાધુ-અપાકના મેઘ જેવા ક્યામ.

આ સંદર્ભમાં કહ્યું છે લૌકિક મંગલો દહી વગેરે અને લોકોત્તર મંગલો તપ-નિયમ સાંધમ વગેરે તે જગ્યામાં નવકાર પહેલું એટલે ઉત્કૃષ્ટ મંગલ છે.

નવકારની વૃદ્ધિમાં તેત્રીસ (૩૦) અક્ષર છે અને ધત્રીસ અક્ષર કેમ નહીં ? એ વિષે શ્રી મહાનિશીથ સૂત્ર, શ્રી પ્રવચન સારોદ્ધાર વગેરે શાસ્ત્ર પ્રમાણે આપ્યાં છે.

નવકાર મંત્રમાં પદ ૬, અંપદા ૮, અક્ષર ૬૮, તેમાં ૭ લારે (શુર) અને ૬૧ લાગુ અક્ષર છે. એ અક્ષર એકલા મળ્યા હોય તે લારે (શુર) કહેવાય. એકલો એક જ અક્ષર હોય તે લાગુ (દળવો) કહેવાય.

આઠ કરોડ, આઠ લાખ, આઠસો ને આઠ નવકાર લક્ષ્મીપૂર્વક ગણનાર મોક્ષ પામે છે. નવકાર જાગૃતી વિધિસંહિતા, શુરુદત્ત આમ્નાયથી અને અત્યંત આસ્થાથી જપતાં ફળ છે.

નવકારનાં ફળો વર્ણવવા છતાં ક્યાં છે, તે આ રીતે :—

(૧) આ લોકમાં હેતુના સંનિધિ કરે—જેમ શ્રીમતી શ્રાવિકા

(૨) સકલ દુઃખ ત્યાગ, લક્ષ્મી મળે—જેમ શ્રાવકપુત્ર શિવકુમાર

રંગના વિષયમાં કહ્યું છે કે સ્ફટિકમણિ જેવા અંકરન જેવા અથવા કુંદપુષ્પ જેવા ધવલ વર્ણે ધ્યાવા. અરિહંતપદમાં શ્રીચંદ્રપ્રભસ્યામી અને શ્રી સુવિધિનાથ એ બેનું ધ્યાન કરવું. આવું ધ્યાન મોક્ષ કે સ્વર્ગ આપે છે.

અષ્ટ મહાપ્રાતિહાર્યો આ રીતે છે :—

૧ અશોકવૃક્ષ, (૨) સુરપુષ્પવૃદ્ધિ, (૩) દિવ્યવનિ, (અહીં જિનવાણી શબ્દનો પ્રયોગ છે) (૪) આમરચુગ્મ, (૫) સિંહાસન, (૬) છત્રત્રય, (૭) ભામંડલ અને (૮) દેવદુંદુભિઃ સિદ્ધ કેવા હોય છે ? તો કહ્યું છે કે :—

જ્ઞાનાવરણીયાદિ આઠ કર્મનો ક્ષય કરી મોક્ષ-સિદ્ધિમાં ગયા તે સિદ્ધ.

તે સિદ્ધિ (સિદ્ધિશિલા) કેવી ? તો કહ્યું છે કે :—

[લોકને અંતે ૪૫ લાખ યોજન વિષ્કંભવાળી રકાળી જેવી [મૂળમાં ઉત્તાન (ભીંધી) છત્રી કહ્યું છે.] રકાળી વચ્ચે આઠ યોજન ઉચ્ચાઈવાળી ભડી)એ સિદ્ધિશિલા છે. તે મોતીના હાર જેવા વર્ણવાળી, રૂપાની પાટ જેવા વર્ણવાળી, સફેદ હીરા જેવી અથવા દુધ જેવી સ્વેત છે. તેની ઉપર સિદ્ધ ભગવંતો વિરાજમાન છે. તે અજરામર સ્થાન છે. ત્યાં જે પહોંચ્યા તેઓ અનંત મુખમાં લીન થાય છે. ત્રણે ભુવનનું એક સિદ્ધ ભગવંતના એક આત્મ-પ્રદેશમાંના મુખને અનંતમે ભાગે પળ ન આવે.

એ સિદ્ધ ભગવંતનું ધ્યાન રક્ષા (ચુક્તિ) જેવા લાલ, પત્રસગમણિ જેવા લાલ અથવા દાઢમ ફુલ જેવા લાલ) વર્ણમાં કરવું.

સિદ્ધપદમાં શ્રીપદ્મપ્રભસ્યામી અને શ્રી વાસુપૂજ્યસ્વામી ભાવવા. એથી ત્રણે લોકનું વશીકરણ થાય છે.

આચાર્યપદ કેવા હોય ? તો કહ્યું છે કે :—

જ્ઞાનાચારાદિ પાંચ આચાર પોતે પાળે અને બીજાને ઉપદેશે. (આચાર્યની કૃપાથી પ્રસાદથી) વિદ્યાઓ, મંત્રો વગેરે સિદ્ધ થાય છે. સોના જેવા ખીળા વર્ણમાં ધ્યાન કરવું.

અહીં શ્રી અપરગદેવ વગેરે ૧૬ ખીળા વર્ણના તીર્થકરો ભાવવા. એથી આગ વગેરે ૧૬ ભયો ટળે છે.

ઉપાધ્યાય કેવા ? તો કહ્યું છે કે—

આચાર્યવંશ વગેરે ભાર અંગ ભણે, વર્ધમાનવિદ્યાને ધારણ કરે, વિનય શીખવે અને સૂત ભણાવે ઇંદ્રમણિ અથવા નીલકમલ જેવા નીલવર્ણમાં ધ્યાન કરવું.

અહીં શ્રીમજ્જિમાય અને શ્રીપાથનાથ ભાવવા. એથી આ લોકના સર્વ લાભો પ્રાપ્ત થાય.

• મોક્ષસન્નિધિયો, આઠ પ્રાતિહાર્યો અનિદનના ૧૦ મુદ્દે વગેરે પ્રત્યુન સંપાદક વિરચિત દેવાધિદેવ ભગવાન મહાવીર મથમાં આપેલા

૩૫૨૪ ધ્યાન મારે એ મંથ ૪૪૨ શ્લોકો.

સાધુ ભગવંતે વિશે કહ્યું છે કે-

અર્થે દીપ-મનુષ્ય દેવમાં રહેલા સર્વ સાધુઓ, રત્નત્રયીના સાધક, પાંચ મહાવ્રતના પાલક, પાંચ અભિનિ સહિત, ત્રણ ગુપ્તિથી સહિત, અઠાર હજાર શીલાંગને ધરનારા અને અનંતરે અંતરે સાધનારા છે. અરિષ્ટરત્ન, અજન વગેરે જેવા દૃષ્યવર્ણમાં ધ્યાન કરનાર, સારી શ્રી મુનિચુવતસ્વામી અને શ્રી નેમિનાથ ભાવવા. સાધુ ભગવંતે મોક્ષમાર્ગે આગળનાં માર્ગ કહે છે - મોક્ષમાર્ગે આગળનાં મિત્ર છે. એ ધ્યાન પાપનો નાશ કરે છે.

સરસ્વતીદેવી બિકાનેર મ્યુઝિયમના ચિત્ર પરથી

20

21

22

23

24

25

નમસ્કાર સ્વાધ્યાય

નમસ્કાર અર્થ સંગતિ વગેરે

(સાસ્ત્રીય દષ્ટિએ)

પ્રકરણ—પહેલું

પાઠ પરિચય

પ્રથમ મંગલકારી દ્વાદશાંગી સાર સ્વરૂપ નમસ્કાર-મંત્રનો પાઠ આ પ્રમાણે બોલાય છે :

નમો અગ્નિહંતાણં ।

નમો સિદ્ધાણં ।

નમો આયરિયાણં ।

નમો ઉવજ્ઞાયાણં ।

નમો છોષ સન્વસાહુણં ।

દસો પંચ નમુકારો સર્વ-પાવ-પ્પણાસણો ।

મંગલાણં ચ સર્વેસિં પદમં હૃદયં મંગલં ॥

મહાપુરુષોએ આ મંત્રનું અહનિશ આરાધન કરીને એવો અભિપ્રાય ઉચાર્યો છે કે ‘ત્રણ લોકમાં નમસ્કારથી સારભૂત અન્ય કોઈ મંત્ર નથી,’ માટે તેનું પ્રતિદિન પ્રથમ અગ્નિથી સ્મરણ કરવું જોઈએ.’

આ અભિપ્રાયને માન્ય રાખીને જેનું સંઘમાં શરૂઆત ઉપદેશ દેતાં, વિદ્યાભ્યાસ કરતાં કરાવતાં, ઠોઈપણ પ્રકારનું ધર્માનુષ્ઠાન કરતાં તેમજ જાગવાના સમયે, બેઠાન-સમયે, શયન-સમયે, નગરાદિ પ્રવેશ સમયે કે કોઈ પણ પ્રકારનું સંકેત ઉપસ્થિત થયે નમસ્કાર-મંત્રનું શ્રદ્ધાપૂર્વક સ્મરણ કરવામાં આવે છે.

જેનું કુળમાં જન્મેલા ઠોઈપણ બાલક-બાલિકા એવા બાળ્યે જ હશે કે જેઓ આ મંત્રને જાણતા નહિ હોય ! જ્યારે અત્યુકે વ્યક્તિ જેનું છે કે નહિ તે નક્કી કરવાનો પ્રયત્ન આવે છે, ત્યારે તેને પ્રથમ નમસ્કાર-મંત્ર બોલાવવામાં આવે છે અને તે બે સારી રીતે બોલી શકે તો એમ માનવામાં આવે છે કે તે જેનું હોય જોઈએ.

નમસ્કાર-મંત્રનું સ્મરણ પ્રકાશવા માટે આચાર્યોએ નિયુક્તિ; બાપ્ત, ચૂલિં અને ડીકાર્પી વિવેચન ગ્રન્થો લખ્યા છે, મહાત્મ્ય-સૂચિક દૃતિઓ નિર્માણ કરી છે તથા ચમત્કારિક સ્તોત્રો, કલામય કાવ્યો અને નાનાં મોટાં અનેક પ્રકારનાં પદો ઉપરાંત રાસ અને કથાઓની પણ વિપુલ પ્રમાણમાં રચના કરી છે. વળી તેના કાવ્યો અને યંત્રો પણ બનાવ્યા છે. એટલે નમસ્કાર-મંત્ર સંબંધી જેમને વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરવાની દૃષ્ટિ હોય તેમને માટે સુકળ સામગ્રી પડેલી છે.

થશે, તે પણ એવું સ્વરૂપ પ્રકાશશે અને તેમના ગણધરા તેની સૂત્રરૂપે રચના કરશે, તેથી નમસ્કાર-મંત્ર અનાદિ સિદ્ધ કહેવાય છે. જૈનાચાર્યોએ સ્પષ્ટ શબ્દોમાં કહ્યું છે કે જેમ કાળ અનાદિ છે, જીવ અનાદિ છે અને જૈન ધર્મ અનાદિ છે, તેમ નમસ્કાર મંત્ર પણ અનાદિ છે.

નમસ્કાર મંત્રના સંબંધમાં મહાનિશીથસૂત્રના ત્રીજા અધ્યયનમાં જણાવ્યું છે કે 'નમસ્કારનું મૂલ-સૂત્ર' સૂત્રત્વની અપેક્ષાએ ગણધરા દ્વારા અને અર્થત્વની અપેક્ષાએ અરિહંત ભગવંત ધર્મતીર્થેકર ત્રિલોકપૂજ્ય શ્રી ત્રીર જિનેન્દ્ર દ્વારા પ્રનાપિત છે, એવો વૃદ્ધ સંપ્રદાય છે.'

દિગમ્બર સંપ્રદાયના આચાર્યો પણ આવો જ મત ધરાવે છે. તેમણે એક સ્થળે કહ્યું છે કે :

અનાદિમૂલમન્ત્રોડયં, સર્વવિઘ્નવિનાશનઃ ।

મંગલેષુ ચ સર્વેષુ. પ્રથમં મહત્ત્વં મતઃ ॥

‘આ અનાદિ મૂળ-મંત્ર સર્વ વિઘ્નોના વિનાશ કરનારો છે અને સર્વ મંગલોમાં પ્રથમ મંગલ મનાયેલો છે.’

તેમણે ‘અધ્યાત્મ મંજરી’નામક ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે :

‘હૃદં અર્થમન્ત્રં પરમાર્થતીર્થપરમ્પરાપ્રસિદ્ધં વિશુદ્ધોપદેશદં ।’

‘આ અતીષ્ઠ સિદ્ધિકારક મંત્ર પરમાર્થતીર્થ તીર્થેકરોની પરંપરા તથા શુરુઓની પરંપરાથી અનાદિકાળથી આવ્યો આવે છે અને વિશુદ્ધ ઉપદેશ આપનારો છે.’

તેમણે નમસ્કાર-ટીપક ગ્રંથમાં કહ્યું છે કે :

મન્ત્રસ્થાડડયા તુ પચ્ચાહ્નં નમસ્કારસ્તુ પચ્ચકમ્ ।

અનાદિસિદ્ધમન્ત્રોડયં ન હિ કેનાપિ તત્કૃતમ્ ॥

અને આ મંત્રનું નામ પંચાંગ-નમસ્કાર કે પંચ નમસ્કાર છે, તથા આ મંત્ર અનાદિ સિદ્ધ છે. તેની રચના કોઈએ કરી પણ નથી.

પૂર્વ યં વૈ જિના જાતાસ્તે વૈ યાસ્યન્તિ યાન્તિ

ચેત્યનેનૈવ હિ મુસ્ત્યહ્નં મૂલમન્ત્રમનારિતઃ ॥

અરેબર ! પૂર્વકાળમાં જે જિનો થઈ ગયા છે, તેવા જિનો ભવિષ્યકાળમાં થશે અને વર્તમાન કાળમાં પણ થાય છે, એ કારણથી મૂલમંત્ર અનાદિકાળથી સુસ્થિત. અંગ ગણાય છે.’

નમસ્કાર મંત્રનાં નામો

(૧) પંચ મંગલ : આવશ્યક-નિર્ધુક્તિ (ગા. ૧. ૩.), મહાનિશીથ સૂત્ર તથા પ્રતિકમળીની પ્રાચીન વિધિ દર્શાવતી ગાથાઓમાં આ નામ આવે છે.

(૨) પંચ મંગલ-મહાશ્વેત-સ્કન્ધ : આ શુદ્ધ-પ્રયોગ મુખ્યત્વે મહાનિશીથ સૂત્રમાં થયેલો છે.

(૩) પંચ નમુસ્કાર : નમસ્કાર મંત્રનાં પાછલાં ચાર પદોમાં તથા આવશ્યક નિર્ધુક્તિ અને કેટલાંક સ્તોત્રોમાં આ નામ જોવાય છે.

(૪) પંચ નમોસ્કાર : શ્રી જયસિંહસૂરિએ ધર્મોપદેશમાં આ નામનો વ્યવહાર કર્યો છે.

(૫) પંચ-લુભોક્કાર : ષટ્પદાગમની ધવલા-ટીકામાં આ નામ જોવામાં આવે છે.

(૬) પંચ-લુભોધાર : મૂલારાધના પદાવશ્યકાધિકારમાં આ નામ જોવામાં આવે છે.

(૭) પંચ-નમસ્કાર : ત્રિપદિ શલાકાકા પુરુષ ચરિત્ર, પાર્થનાથ ચરિત્ર વગેરે અનેક સંસ્કૃત ગ્રંથોમાં આ નામનો પ્રયોગ થયેલો છે.

(૮) પંચ-નમસ્કૃતિ : ત્રિપદિ શલાકાપુરુષ ચરિત્રમાં તથા બીજા સંસ્કૃત કૃતિઓમાં આ નામ જોવામાં આવે છે.

(૯) પરમેષ્ઠિ-નમસ્કાર : યોગશાસ્ત્ર, શ્રાવક ધર્મ-કૃત્ય પ્રકરણ, ઉપદેશ તરંગિણી આદિ ગ્રંથોમાં આ નામ જોવા મળે છે.

(૧૦) પંચ-પરમેષ્ઠિ-નમસ્કાર : યોગશાસ્ત્રમાં આ નામ પણ જોવાય છે.

(૧૧) પંચ-પરમેષ્ઠિ-નમસ્ક્રિયા : યોગશાસ્ત્રમાં આ નામ પણ જોવામાં આવે છે.

(૧૨) પરમેષ્ઠિ-પંચક-નમસ્કાર : શ્રી અમયદેવસૂરિએ ભગવતી સૂત્રની ટીકામાં આ શુદ્ધનો પ્રયોગ કરેલો છે.

(૧૩) નમોક્કાર : ધર્મોપદેશમાં આ નામ પણ જોવામાં આવે છે.

(૧૪) લુભોક્કાર : મૂલારાધના વગેરે ગ્રંથોમાં આપું નામ જોવાય છે.

(૧૫) નમસ્કાર : વિચારમૃત સારસંગ્રહ વગેરે ગ્રંથોમાં આ નામ જોવા મળે છે.

(૧૬) નવકાર : શાદ વિધિ-પ્રકરણ તથા કેટલાક સ્તોત્રોમાં આ નામ જોવામાં આવે છે.

(૧૭) પંચગુરુ-નમસ્કાર : દિગંબર સંપ્રદાયના સાહિત્યમાં આ નામ જોવામાં આવે છે.

(૧૮) પંચગુરુ-નમસ્કૃતિ : આ નામ પણ દિગંબર સંપ્રદાયના સાહિત્યમાં વિશેષ જોવામાં આવે છે.

પરંતુ પદ્મજીવિનાગમની પ્રસ્તાવનામાં તેના સંપાદક મહાશયે વિસ્તૃત ચર્ચા કર્યા પછી નમસ્કાર-મંત્ર પુષ્પદન્તાચાર્યે વિક્રમ સંવત ૧૪૪ એટલે ઇ. સન ૮૭ માં રચ્યો હોય તેવું અનુમાન હોયું છે. પરંતુ ઓરિસાની હાથીગુફામાં કલિંગનરેશ ખારવેલના જે શિલાલેખ પ્રાપ્ત થાય છે અને જેમાં 'નમો અરહંતાનં । નમો સવસિધાનં' એવો પાઠ પ્રાપ્ત થાય છે, તેનો સમય પ્રસિદ્ધ પુરાતત્ત્વવેત્તા શ્રીમાન કાશીપ્રસાદ જયસ્વાલે અનેક પ્રમાણે આપીને ઇ. સ. પૂર્વેનો નિશ્ચિત કરેલો છે, તેથી સંપાદક અચાગમની જગ્યાએ મન્યતા બાધિત થાય તે નહીં.

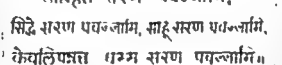
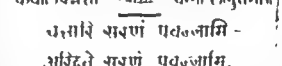
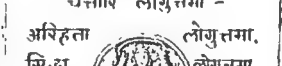
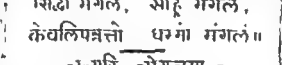
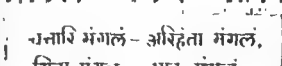
चत्वारि मंगलं - अरिहता मंगलं,
सिद्धा मंगलं, साहू मंगलं,
केवलिपन्नतो धर्मो मंगलं॥

चत्वारि लोमुत्तमा -

अरिहता लोमुत्तमा,
सिद्धा लोमुत्तमा,
साहू लोमुत्तमा,
केवलिपन्नतो धर्मो लोमुत्तमो॥

चत्वारि सारणं पवज्जामि -

अरिहते सारणं पवज्जामि,
सिद्धे सारणं पवज्जामि, साहू सारणं पवज्जामि,
केवलिपन्नतो धर्म सारणं पवज्जामि॥

છ'દો બે પ્રકારના છે : (૧) જાતિ નિબદ્ધ અને

(૨) વૃત્તનિબદ્ધ.

તેમાં જાતિનિબદ્ધ છ'દોનું બંધારણ માત્રના મેળ પર થયેલું હોય છે અને વૃત્ત-
નિબદ્ધ છ'દોનું બંધારણ અક્ષરોના મેળ પર થયેલું હોય છે. ગાહ્યા, માગહ્યા વગેરે
છ'દો જાતિ નિબદ્ધ છે અને સિલોગો, ન હિયથ વગેરે વૃત્ત નિબદ્ધ છે.

નમસ્કાર મંત્રના છેલ્લાં ચાર પદો સ્પષ્ટતયા મિલોગો કે અનુદ્રુપ છે, કારણ કે તે
દરેકમાં અનુક્રમે ૮ + ૮ + ૮ + ૮ મળી ૩૨ અક્ષરો છે. આવા ૩૨ અક્ષરોવાળા
અનુદ્રુપ છ'દો શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્ર અને દશવૈકલિક સૂત્રમાં અનેક સ્થળે જોવામાં આવે
છે. ત્યાં એક અક્ષરને ઓછો ગણી તે છ'દને શુદ્ધ માનવાનો વ્યવહાર છ'દઃ શાસ્ત્રીઓમાં
પ્રચલિત છે.

એ વ્યવહાર પ્રમાણે અહીં અક્ષરની ગણનામાં ૬ ને અનક્ષર માનવો ઘટે છે અને

અહીં પૂર્વદશમાં—

$$\frac{\text{નિ} + \text{ચ} + \text{ચ}}{૧૧} + \frac{\text{નિચ} + \text{ચુ} + \text{નિ} + \text{ચ}}{૧૬} + \frac{\text{ચ}}{૪} = ૩૧ \text{ માત્રા છે.}$$

અને ઉત્તર દશમાં—

$$\frac{\text{નિ} + \text{ચ} + \text{ચ}}{૧૧} + \frac{\text{નિચ} + \text{ચુ} + \text{નિ} + \text{ચ}}{૧૬} = ૨૭ \text{ માત્રા છે}$$

એટલે પૂર્વદશના અષ્ટાત્રિંશ અનુક્રમેની આરતિ કવચઃ ઉત્તરદશમાં છે. માત્ર તેમાં છેલ્લું
અનુક્રમ નથી.

હવે આ ૫૬ રચનાનું માદા સાથે કેટલું બધું માપ છે, તે જોઈએ. આ ૫૬ રચનામાં પહેલું
અને ત્રીજું પાદ ૩ + ૪ + ૪ મળી અમિયાર માત્રાનું છે અને ગાદામાં તે ૪ + ૪ + ૪ મળી બાર
માત્રાનું હોય છે. આ ૫૬ રચનાના જીજ્ઞ પાદમાં ૧૬ + ૪ મળી વીસ માત્રા છે ત્યારે માદામાં ૧૬ + ૨
મળી અઠાર હોય છે અને આ પદરચનામાં ચોથા પાદમાં ૧૬ માત્રા છે, ત્યારે માદામાં ૧૫ માત્રા
હોય છે. બીજી રીતે કદોએ તો આ ૫૬-રચનાનું પૂર્વદશ ૩૧ માત્રાનું અને ઉત્તરદશ ૨૭ માત્રાનું
છે અને માદામાં તે અનુક્રમે ૩૦ માત્રાનું અને ૨૭ માત્રાનું હેય છે. આમ તે બન્ને વચ્ચે માત્ર એક
જ માત્રાનો તફાવત છે, એટલે તે એક પ્રકારની મદા હોય તેમ લાગે છે.

૫૬ બંધારણની ધરલા રીઠામાં આ સૂત્ર આધારે છ'દોવેળું છે અને તેને છેડે ૧ ૨ ૩ એક અંક
લખ્યો છે, એ પશુ વિચારવા યોગ્ય છે.

+ છ'દોશબ્દની ભૂમિકામાં શ્રી મધુસૂદન વિદ્યાવાસ-પતિએ લખ્યું છે કે—

રવં નો યેદિ પ્રાતઃજેષુ. રવં રાત્રસુ ધારય ।

રવં વૈરવેષુ દુદ્રેષુ. મયિ યેદિ રચારવ્યમ્ ॥—

શ્યામી દિકારેકારવ્યમ્ દ્યકારવરવ્ય વા અવિદ્યમાનવદ્ધ આવાદપ્ટાસરવ્યમ્ ।

ઉત્પાદિમાં દિ કરના ૬ કારને કે જ કરને અવિદ્યમાન સખવાધી આઠ અક્ષરો લાય છે.

એ દીને આ છંદમાં પાંચમો અક્ષર સર્વત્ર લઘુ છે, અને છઠ્ઠો ગુરુ છે. તેમજ બીજા અને ત્રીજા ગરબનો આતમો-આઠમો અનુક્રમે લઘુ-ગુરુ છે.

નમસ્કાર-મંત્રના વિભાગો

નમસ્કાર-મંત્ર વિષયની દ્રષ્ટિએ બે વિભાગમાં વહેંચાયેલો છે. તેમાંનો પહેલો વિભાગ પાંચ પદોમાં પૂરો થાય છે અને બીજો વિભાગ ચાર પદોમાં પૂરો થાય છે. પહેલા વિભાગને આતમકનોમે 'ચૂડા' કહ્યો છે, કારણકે તેમાં નમસ્કાર-મંત્રના મુખ્ય વિષયનું અવિચાર્ય છે. અને બીજા વિભાગને 'ચૂડા' કે 'ચૂલિકા'ની વિશિષ્ટ સંજ્ઞા આપી છે. કારણકે તે નમસ્કારનું પ્રયોજન અથવા ફક્ત જતાવનારો હોઈ સૂત્રની ચૂડા સમાન છે. મંત્રના જાતમાં નાકનો અર્થ અલંકાર કે આભૂષણ વિશેષ થાય છે અને તેથી સૂત્રના છેડે એ સ્વરૂપપૂર્ણ વચન કે પરિશિષ્ટ મૂકેલું હોય છે. તેને ચૂડા એટલે 'ચૂડા' કે 'ચૂલિકા' કહેવામાં આવે છે. પહેલા પૂર્વ, બીજા પૂર્વ, ત્રીજા પૂર્વ, અને ચોથા પૂર્વને ચૂલિકાઓ

નમો ડાઙ્ઙાવાણં ॥ ૪ ॥

નમો લોષ સન્વસાહુર્ણં ॥ ૫ ॥

પ્સો પંચ-નમુકારો ॥ ૬ ॥

સન્વ પાવપ્પણાસણો ॥ ૭ ॥

મંગલાણં ચ સન્વેસિં ॥ ૮ ॥

પદમં હવડ્ મંગલં ॥ ૯ ॥

સંપદા એટલે અર્થનું વિદ્યામસ્થાન કે અર્થાધિકાર. તેની વ્યાખ્યા સારકારેએ આ પ્રમાણે કરી છે : 'સાક્ષત્યેન-વચતે-વરિહિતે-ર્થો યામિરિતિ સંપદઃ ।' જેનાથી સંગત રીતે અર્થ જુદા પડાય તે સંપદ કે સંપદા. પ્રવચન સારાદારના અભિપ્રાયથી નમસ્કાર-સૂત્રમાં આવી આઠ સંપદાઓ છે.

નમસ્કારના ઉપધાન=વિધિમાં આઠ આયંબીજ કરવાનું ફરમાવ્યું છે, તે આ સંપદાના પારણે સમજવાનું છે.

નમસ્કાર-મંત્રની ભાષા

જગત્ની બિન્ન બિન્ન ભાષાઓનો અવયાસ કરીને વિદાનો એવા નિર્જુલ પર આવ્યા કે પ્રથમ મનુષ્યો સ્વાભાવિક-વચન વ્યાપાર કરે છે અને પછી તેનું સંસ્કરણ થવા લાગે છે, એમ કરતાં ભાષાનું એક ચોક્કસ સ્વરૂપ ઘડાય છે. તેથી ભાષાઓના પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત એવા બે વિભાગો અસ્તિત્વમાં આવે છે. આ પરથી જે લોકો પહેલી સંસ્કૃત અને પછી પ્રાકૃત એવા સિદ્ધાંતોનું સ્થાપન કરતા હતા તેનું નિરચન થાય છે.

ભારતમાં પ્રાચીનકાળમાં કેટલી ભાષાઓ બોલાતી તેનો સ્પષ્ટ નિર્દેશ કરવાનું શક્ય નથી. પણ સામાન્યતઃ એમ કરી શકાય કે જે ભાષા આર્યાવર્ત તરીકે એળખાતો હતો તેમાં પ્રાકૃત અને સંસ્કૃત એમ બે પ્રકારની ભાષાઓ બોલાતી હતી અને દક્ષિણ ભારતમાં વામીલ અને દ્રાવિડ ભાષાઓનો ઉપયોગ થતો હતો.

વેદોની રચના યજ્ઞ તે પહેલાં આ દેશમાં જે ભાષા બોલાતી તેને વિદાનોએ પ્રાકૃત માની છે, વેદોની ભાષાને વેદિક-સંસ્કૃત માની છે અને ત્યાર પછીની પાણિની વગેરેએ વ્યાકરણ રચીને તેનું જે શુદ્ધ-સ્વરૂપ નિર્માણ કર્યું અને જેમાં કાલિદાસ, ભવભૂતિ વગેરે મહાકવિઓએ પોતાનાં સુંદર કાવ્યો લખ્યાં, તેને લોકિક સંસ્કૃત માની છે.

વિદાનોએ અતિપ્રાચીન કાલમાં બોલાતી ભાષા તે પ્રાકૃતની પ્રથમ જૂમિકા માની છે. પાલી, શીરસેની, અર્ધ-માગધી, માગધી વગેરેને બીજી જૂમિકા માની છે અને જેન મહાસપ્ત્તી તથા અપભ્રંશ વગેરેને ત્રીજી જૂમિકા માની છે.

ઈન્દ્ર-શાસ્ત્રોમાં એવું સ્પષ્ટ નિધાન છે કે સર્વ તીર્થંકરો અર્ધમાગધી ભાષામાં વિરચ્યા છે અને ગણુધર ભગવંતે તેને અર્ધમાગધીમાં જ સૂત્રરૂપે ગુથે છે. શ્રમણ ભગવાન મહાવીરે જ્ઞાનની જનતાને જે ધાર્મિક ઉપદેશ આપ્યો, તેમાં આ જ ભાષાનો ગણુધર દેવે એક સ્વરૂપે વ્યક્તિત્વ છે અને તેને ઇતિહાસનો સંપૂર્ણ ટેકો છે.

‘અર્ધમાગધી ભાષા કેને કહેવાય ?’ તેનું સ્પષ્ટીકરણ નિશીથચૂર્ણિમાં આ પ્રમાણે કરેલું છે : ‘જે ભાષા અર્ધાં મગધદેશમાં બોલાતી હોય તે અર્ધમાગધી અથવા જે ભાષા અર્ધાં મગધજ્ઞાના મિશ્રજુવાળી હોય તે અર્ધ-માગધી.’

જે શાસ્ત્રોમાં એ સ્પષ્ટ કથન છે કે સૂત્ર પૂર્વાપર સંયુક્ત, વૈરગ્યકર, સ્વતંત્ર, મહત્ત્વ, અવિદ્યમ, સ્વચ્છ અને અર્ધમાગધી ભાષામાં રચાયેલું હોય છે. તાત્પર્ય કે ગદ્યના ભાગોતો, ધર્મક જુલોએ, ચતુર્દશ પૂર્વધરોએ અને અભિન્ન દશપૂર્વીઓએ ગણુધર દેવે જ કરી છે, તે ગદ્યાની ભાષા અર્ધમાગધી છે. શાસ્ત્રોમાં કેટલાક સ્થળે આ ગદ્યને અધિગણિત કે ગદ્ય પદ્ય કહેવામાં આવી છે.

ગણુધર-ભગવંતે મગધ દેવ અને તેની રાજા ગણુધર-ભગવંતે દ્વારા થયેલી છે, એ જ નોંધ કરવાની જોઈ છે, કેટલે તેની ભાષા અર્ધ-માગધી છે.

સૂત્ર-જ્ઞાન આપવા માટે જેન શાસ્ત્રકારોએ છ અંગ માનેલાં છે, તે આ પ્રમાણે :

(૧) સંહિતા એટલે તેનો ઉચ્ચારવિધિ શીખવવો.

(૨) પદ એટલે સૂત્રના પદો ગુદાં પાડી જતાવવાં.

(૩) પદાર્થ એટલે દરેક પદનો અર્થ શીખવવો.

(૪) પદ-વિગ્રહ એટલે સામાસિક પદોને છૂટાં પાડી જતાવવાં.

(૫) ચાલતા એટલે અર્થ સંબંધી પ્રતિકૂળ તર્ક કરવો.

(૬) પ્રત્યવસ્થાન એટલે તે તર્કનો ઉત્તર આપવો. અને જે અર્થ શીખવ્યો છે, તે તે બરાબર છે, એમ સિદ્ધ કરી આપવું એટલે કોઈ એમ માનવું હોય કે જેન-સૂત્રો તો ગમે તેમ બોલી શકાય, કારણ કે તે માટે ચોક્કસ નિયમો અસ્તિત્વમાં નથી, તો એ માન્યતા બૂલ ભરેલી છે.

જેન-સૂત્રોની ઉચ્ચારણવિધિ માટે અનુયોગ દ્વારા સૂત્રમાં+ કહ્યું છે કે-

‘ મુત્તં ઉચારેઞ્ચં અવસ્થિતિં અમિલિતં અદ્વામેલિયં પઠિપુણં પઠિપુણયોતં
કંઠોઢ્ઠવિપ્પલ્લકં ગુરુવાયનોવગમ્યં । ’

‘ સૂત્રનો ઉચ્ચાર અસ્ખલિત, અમિલિત, અવ્યત્યાગ્રેડિત, પરિપૂર્ણ, યોગયુક્ત, કંઠોઢ-
વિપ્રમુક્ત, અને ગુરુવાચના પ્રમાણે કરવો. ’

અસ્ખલિતાદિ વિશેષણોનો ખુલાસો ટીકાકારોએ આ પ્રમાણે કર્યો છે.

પત્યરોથી યુક્ત જૂમિમાં જેમ હળ બરાબર ચાલતું નથી અને ઉપર કે નીચે જાય છે, તેમ ઉચ્ચારની બાબતમાં ન થઈ જવા દેવું તે અસ્ખલિત. એક જાતના ધાન્યમાં બીજ જાતનું ભેળવી દેવાની જેમ એક સૂત્રમાં બીજા સૂત્રનો પાઠ ભેળવી દેવો તે મિલિત અને તેમ ન થવા દેવું તે અમિલિત અથવા પદ અને વાક્યનો યોગ્ય વિચ્છેદ કરવો તે અમિલિત.

વિવિધ શાસ્ત્રોનાં પદ વાક્યરૂપ થળા પદ્ધત્યોથી મિથિત તે વ્યત્યાગ્રેડિત. જેમકે ‘ ધમ્મો મંગલમુપિદ્ધમ્મ વ્વકનરત્તે વરુવે મત્તોઙ્ગ્યે ગદ્ધર્થાઙ્ગ મુણાઃ, નવામ્માનર્થે પરિ-
વ્વણ પ્રવર્તમાને જીવા દ્વિવિવા. ’ વગેરે.

‘ અણ્વાનદ્વિગ્નપથિતં વા ’ અથવા સૂત્રને અરથાને છોડી દેવું અને તેમાં બીજા સૂત્રના પાઠને મૂકી દેવો તે વ્યત્યાગ્રેડિત. જેમકે પ્રાપ્તરાજસ્ય રામસ્ય રામસા નિયનં ગતાઃ
અહીં પ્રાપ્તરાજસ્ય રામસ્ય પછી જે પાઠ હોયો એકેએ તે છૂટી ગયો છે ને બીજા સ્થાનેનો રામસા નિયનં ગતા. એ પાઠ દાખલ થઈ ગયો છે.

અહીં ભેરી કંઠા વગેરેનાં ઉદાહરણ વિગ્રહવા યોગ્ય છે. ભેરીનું ઉદાહરણ એવું છે કે ‘ શ્રી કૃષ્ણ મહારાજને એક દેવતાએ પ્રયત્ન થઈને ચંદનની ભેરી આપી હતી. તે

લેરી છ મહિને એક જ વાર વાગતી અને તેનો અવાજ બહુ દૂર સુધી સંભળાતો. આ લેરીના અવાજથી છ મહિનામાં થયેલા રોગો દૂર થતા. અને ભવિષ્યમાં છ માસ સુધી નવો રોગ થતા નહિ. એક વાર દાહત્વરથી પીકાતો કોઈક વણિક એ લેરીનો અવાજ ઓળખતા માટે આવ્યો. પણ રસ્તામાં વિલંબ થઈ જવાથી ધારેલા સમયે પહોંચી શક્યો નહિ. એથી તે લેરીના રક્ષણ કરનારને કહેવા લાગ્યો કે ‘લાઈ! જો તું મને આ લેરીનો પાંદડો એક દુકાને આપે તો મોં માગ્યું ધન આપું.’ આથી લેરીના રક્ષકે તેને લેરીનો એક દુકાને આપ્યો અને બીજા કાપથી તેટલો ભાગ પૂરી નાખ્યો. એ પ્રમાણે લેરીના રક્ષકે બીજાને પણ કેટલાક દુકાને આપ્યા. હવે જ્યારે તે લેરી છ મહિને વગાડવામાં આવી ત્યારે તેનો અવાજ ઘોડે દૂર સુધી જ સંભળાયો. અને તેથી કોઈના રોગ થતા નહિ. આ બાબતમાં તપાસ કરવામાં આવી. ત્યારે જણાયું કે લેરીરક્ષકે આખી લેરીને આપીને નાખી કરી નાખી છે. આથી તે રક્ષકને કાઢી મૂક્યો. અને શ્રી કૃષ્ણે આમને તપ કરી કરી તે દેવને આપ્યો. દેવે આવીને પુનઃ તેવી જ લેરી આપી. પછી તે લેરીના રક્ષક કરનાર બીજા આદે પ્રામાણિક માણસ રાખ્યો. તે એવું યતનથી રક્ષક કરવા લાગ્યો. તેથી શ્રીકૃષ્ણને પણ તે લેરીનો ચોગ્ય લાભ મળ્યો. આ રીતે જેઓ સૂત્રનો માર્ગ અપાવે તેઓ જ એ તેમાં બીજાનાં બનાવેલાં સૂત્રોનો ભાગ ઉમેરતા બંધ છે. તેથી તેને તે રાત્રનું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ જાણી નાખે છે અને તેવાં સત્તમાંથી ભળતા જ

चत्वारि मंगलं - औरहता मंगल,
सिद्धा मंगल, साहू मंगल,
केवलपन्नतो धम्मो मंगल ॥

चत्वारि लोमुत्तमा -

अरिहता लोमुत्तमा,
सिद्धा लोमुत्तमा,
साहू लोमुत्तमा,
केवलपन्नतो धम्मो लोमुत्तमो ॥

चत्वारि शरणं पवज्जामि
अरिहते शरणं पवज्जामि,
सिद्धे शरणं पवज्जामि, साहू शरणं पवज्जामि,
केवलपन्नतो धम्म शरणं पवज्जामि ॥

લેરી છ મહિને એક જ વાર વાગતી અને તેનો અવાજ બહુ દૂર સુધી સંભળાતો. આ લેરીના અવાજથી છ મહિનામાં થયેલા રોગો દૂર થતા. અને ભવિષ્યમાં છ માસ સુધી નવા રોગો થતા નહિ. એક વાર દાહજ્વરથી પીડાતો કોઈક વણિક એ લેરીનો અવાજ આંખમાં માટે આવ્યો. પણ રસ્તામાં વિલંબ થઈ જવાથી ધારેલા સમયે પહોંચી શક્યો નહિ. કોળી તે લેરીના રક્ષણ કરનારને કહેવા લાગ્યો કે ‘ભાઈ! જો તું મને આ લેરીમાંથી સંક્રમણ એક ટુકડો આપે તો મોં માગ્યું ધન આપું.’ આથી લેરીના રક્ષકે તેને લેરીના એક ટુકડો આપ્યો અને બીજા કાપથી તેટલો ભાગ પૂરી નાખ્યો. એ પ્રમાણે લેરીના રક્ષકે બીજાને પણ કેટલાક ટુકડા આપ્યા. હવે જ્યારે તે લેરી છ મહિને વગાડવામાં આવી ત્યારે તેનો અવાજ થોડે દૂર સુધી જ સંભળાયો. અને તેથી કોઈના રોગ મરણ નહિ. આ બાબતમાં તપાસ કરવામાં આવી. ત્યારે જણાયું કે લેરીરક્ષકે આખી ભેરીને સોંપીને નાશ કરી નાખી છે. આથી તે રક્ષકને કાઢી મૂક્યો. અને શ્રી કૃષ્ણે આમને તપ કરી કરી તે દેવને આશર્યો. દેવે આવીને પુનઃ તેવી જ લેરી આપી. પછી તે લેરીનું રક્ષણ કરનાર બીજા પ્રામાણિક માણસ રાખ્યો. તે એવું યતનથી રક્ષણ કરવા લાગ્યો. તેથી શ્રીકૃષ્ણને પણ તે લેરીનો ચોગ્ય લાભ મળ્યો. આ રીતે જેઓ સૂત્રનો અર્થ જાણી શકે છે ને તેમાં બીજાનાં બનાવેલાં સૂત્રોનો ભાગ ઉમેરતા બંધ છે, તેઓ તે સૂત્રોની સાચું સંપૂર્ણ સ્વરૂપ જાણી નાખે છે અને તેવાં સૂત્રમાંથી ભગતા જ

પ્રકરણ-ખીજું

પદાર્થ

(પદ્મછેદ, પદાર્થ અને પદવિગ્રહ)

કોઈપણ સૂત્ર કે મંત્રનો પાઠ અન્યન્ત શ્રદ્ધાપૂર્વક કરવામાં આવે તો તેનું યથોક્ત ફળ મળે છે, પરંતુ જ્ઞાનપ્રાપ્તિનો કેમ જોવો છે કે પાઠનો પરિચય થયા પછી પદ્મછેદનું જ્ઞાન કરાવવું અને દરેક પદનો અર્થ સમજાવવો, જોટલે અહીં પદ્મછેદ અને પદાર્થનો વિચાર કરવામાં આવે છે.

પદ્મછેદ

પદ્મછેદ કરવો જોટલે પદોનો છેદ કરવો અર્થાત્ સાથે રહેલા પદોને જુદાં પાડીને બતાવવાં. અર્થની દૃષ્ટિએ આ ક્રિયા ઘણી મહત્વની છે, કારણકે જે પદો જુદાં હોય તેને એક ગણવામાં આવે કે એક પદ અખંડ હોય તેના જે દુકકા કરવામાં આવે તો તેના અર્થમાં તફાવત પડી જાય છે. દા. ત. ‘ દીવા નથી આ રાત્ર્યમાં, છે અંધારું ઘોર ’ જોવો પદ સમૂહ છે. તેમાં દીવા અને નથી એ પદોને એક કરી નાખવામાં આવે તો ‘ દીવાનથી આ રાત્ર્યમાં, છે અંધારું ઘોર ’ જોવી રચના યર્થ જાય અને તેનો અર્થ મૂળ આશયથી જુદો જ સમજાય અથવા ‘ જોગણી એ તો દેવતા, નહીં તો રણ પાપાણ ’ એ પદસમૂહનો જોવો પદ્મછેદ કરવામાં આવે કે ‘ જો ગણીએ તો દેવતા, નહિ તો રણ પાપાણ ’ તો એના અર્થમાં ખોટું અંતર પડી જાય. તાત્પર્ય કે કોઈપણ સૂત્ર પાઠનો પદ્મછેદ ઘરાબર કરવો જોઈએ.

‘ નમસ્કાર-મંત્રમાં દેટલા પદો છે ? ’ એમ પૂછવામાં આવે તો તરત જ તેનો ઉત્તર મળશે કે ‘ નવ’....પરંતુ એ સમજી લેવું આવશ્યક છે કે અહીં પદ શબ્દનો પ્રયોગ ખામ અર્થમાં કરવામાં આવ્યો છે. નમસ્કરના મૂળ-મંત્રમાં પાંચ આલોક છે, તેને પાંચ પદો કહેવામાં આવ્યાં છે. અને મૂલિકા મિત્રોગો છંદમાં હોઈ ચાર ચરણવાળી છે, તે દરેક ચરણને ‘ પદ ’ કહેવામાં આવ્યું છે, આ રીતે તેની સંખ્યા નવની જાનેલી છે. પરંતુ વ્યાકરણશાસ્ત્રી તો વિભક્તિવાળા દરેક શબ્દને પદ માને છે, એ દૃષ્ટિએ નમસ્કાર-મંત્રમાં વીસ પદો છે, તે આ પ્રમાણે :

(૧) નમો (૨) અરિદંગાં ।

(૩) નમો (૪) સિદ્ધાં ।

(૫) નમો (૬) આપરિચયં ।

સમન્વય છે કે અહીં 'વનરાજ' શબ્દ સિંહના અર્થમાં વપરાયો છે. પૂર્વાપર સંબંધ અને પ્રકરણનું લક્ષ રાખ્યા વિના અર્થ કરવા જતાં મોટા મોટા વિદ્વાનોએ પણ ભૂલો ખાધી છે અને અનર્થને આમંત્રણ આપ્યું છે. શબ્દોનો અર્થ કરતી વખતે ભાષાનો વ્યવહાર પણ લક્ષમાં લેવાની જરૂર રહે છે, અર્થાત્ તે શબ્દો ભાષામાં જે અર્થ દર્શાવવા માટે વપરાતા હોય તે રીતે જ તેનો અર્થ કરવો ઘટે છે. દા. ત. 'તેનાં બારે વહાણુ ખૂડી ગયાં' એવા વાક્યનો અર્થ એમ કરવામાં આવે કે 'તેના બાર વહાણો સમુદ્રમાં સફર કરતાં હતાં, તેણે જળસ્રમાધિ લીધી' તો એ અર્થ સાચો નથી, કારણકે આ વાક્ય બોલવામાં વક્તાનો આશય એવો હતો કે 'તેની સર્વ આશાઓ નાશ પામી' અથવા 'તાળવે મધ ચોંટ્યું' ? વાક્યનો અર્થ એમ કરવામાં આવે કે તેના મુખની અંદર ઉપરના ભાગમાં મધ ચોંટી ગયું, તો તે ચોખ્ખું નથી. કારણકે તેના વ્યવહારિક અર્થ એવો છે કે 'તેને લાલચ લાગી' સૂચનો અર્થ નિર્ણય કરવા માટે છેલ્લી અને સહુથી મહત્ત્વની વાત એ છે કે તેની વ્યાખ્યા પૂર્વાચાર્યોએ જે રીતે કરી હોય તે લક્ષમાં લેવી, કારણકે તેમાં પરંપરાગત અર્થ અને શાસ્ત્રીય દ્રષ્ટિનો સુમેળ હોય છે.

અહીં જેટલું જણાવું ઉચિત લેખાગ્રે કે પૂર્વાચાર્યોએ ગણધર ભગવંત વગેરેનાં રચેલાં સૂત્રોનો અર્થ પ્રકાશવા માટે ભારે પરિશ્રમ ઉઠાવીને નિયુક્તિ, ભાષ્ય, ટીકા તથા ટીકાની રચનાઓ કરેલી છે અને તેને શ્રીમદ્દે મૂલસૂત્રો જેટલી જ પવિત્ર માનેલી છે, જેટલે સૂત્રોનો મુસંગત અર્થ કરવા માટે તેનું મનનપરિશીલન આવશ્યક છે. x

નમો

અર્ધમાગધી ભાષામાં 'નમો' પદને અવ્યય માનવામાં આવ્યું છે. તેનો ભાવ સંસ્કૃત ભાષામાં નનસ્ અવ્યયથી આવે છે, પરંતુ ગુજરાતી ભાષામાં આ જાતનાં અવ્યયો નહિ હોવાથી તેનો ભાવ દર્શાવવા માટે 'નમસ્કાર હો' એમ નામ અને કિર્વાણપૂર્વક બોલવું પડે છે. તેથી ગુજરાતી અનુવાદમાં 'નમસ્કાર હો' એવાં પદો મૂકેલાં છે +

'નમો પદ્મી શું સમજવું ?' તેનો ઉત્તર નિયુક્તિકારે આ પ્રમાણે આપ્યો છે :
'દૃઢ-ભાવ-મંકોઞ્જન-વચ્ચો' । 'નમો પદ્મને અર્થ દ્રવ્ય અને ભાવનો સંકેત છે.'

■ શબ્દોનો અર્થ વિચારવા માટે સાદિત્વકારને નાગેરી વરનુએ ઉપયુક્ત માની છે.

(૧) સંયોગ, (૨) વિયોગ, (૩) સદચર, (૪) વિરોધ (૫) અર્થ, (૬) પ્રકરણ, (૭) વિન, (૮) અન્યવાક્ય સન્નિવિ, (૯) સામ્ય, (૧૦) સીમિતિ (૧૧) દેવ (૧૨) કાષ, (૧૩) અગ્નિ, (૧૪) સ્વરાગિ,

—શબ્દ પ્રાપ્ત, દ્વિતીય ઉપાધ્ય.

નિર્વાયિકોએ શબ્દોનો સંકિતમદ્દ આદ્ય પ્રકારનો માન્યો છે. (૧) વ્યાકરણ (૨) ઉપમાન (૩) કાલ (૪) આત્મસાકષ્ય (૫) અવદાર (૬) વાક્યરૂપ (૭) વિરલિ અને (૮) પ્રતિદ પદ સંજ્ઞાના.

+ અનુવદિત પદોની સંજ્ઞના પ્રકરણના છેડે કરામાં આવી છે.

કણ કે પેટી, બીડ, ત્રીડ, ચોથી, પાંચમી અને છઠ્ઠી કક્ષા વિના સાતમી કક્ષા સિદ્ધ થઈ શકે નથી. દ્રવ્યનમસ્કાર અને બાવ-નમસ્કારમાં પણ તેમજ સમજવાનું છે. ભાવ-નમસ્કારમાં દ્રવ્ય-નમસ્કારની અપેક્ષાએ ઉદ્દૃષ્ટ ગણવામાં આવે છે અને દ્રવ્ય-નમસ્કારને પણ નમસ્કારની અધિક નિદ્રુટ ગણવામાં આવે છે. પણ તેથી દ્રવ્ય-નમસ્કારની અનાવશ્યકતા મિટલાઈ નથી. પછી બાવદારમાં દ્રવ્ય નમસ્કાર પડેલો છે, કારણ કે તેના વિના નમસ્કારની અગતિ કે નમસ્કારનો અવધાર સંભવતો નથી. અને એટલું યાદ રાખવું કે નમસ્કારની અગતિ દ્રવ્ય નમસ્કાર જ દોાય છે.

નમસ્કારની વિચાર ત્રણ સ્થિતિમાં પણ સારી રીતે કરવામાં આવ્યો છે.

નમસ્કારની ત્રણ સ્થિતિમાં નમસ્કારની મહત્તા દર્શાવતાં કહ્યું છે કે—

સેવાદાનમ્ભયોઃ, યત્તરાકમપન્નગાઃ ।

નમસ્કારેન નૃપ્યન્તે, મદાન્માનઃસમન્તતઃ ॥

મદસ્ત્રાવેન ચમત્તે, નનુર્વેન મત્રોદયમ્ ।

સ્ત્રીય મત્રિમિદયર્થે નતિરેકા પ્રવર્તતે ॥

ન તા વિશવતે લોકાન . નન્યા ધર્મઃ પ્રવર્તતે ।

નમસ્કારેન લોકાન નિવર્તતે ॥

મંત્ર-વિશારદ જ્ઞાનાચાર્યો જણાવે છે કે હું પૂર્વકે નવો પદનો પ્રયોગ કરવાથી સર્વ ઈષ્ટ કાર્યોની સિદ્ધિ થાય છે અને હું વિના માત્ર નવો પદ જોડવામાં આવે તો તે મોક્ષ-બીજ છે * અને તે જ કારણે શ્રીહિમચંદ્રાચાર્યે ચોગશાસ્ત્રના આઠમા પ્રકરણમાં (શ્લોક-૭૨) જણાવ્યું છે કે આલોક સંજ્ઞાથી દુષ્ટ ઇચ્છનારાઓએ નમસ્કાર-મંત્રનું હું સહિત ધ્યાન ધરવું અને મોક્ષ-પદની ઈચ્છા છે, તેણે સ્કંધકાર વિના ધ્યાન ધરવું.

એક મત એવો છે કે નવો એ શોધિત બીજ છે. * એટલે કે તેના પ્રયોગ કરવાથી આત્મશુદ્ધિ થાય છે.

લોકવ્યવહારમાં પણ નમસ્કારને વિશિષ્ટ સ્થાન છે અને દેશ તથા ભાતિ પરંતુ તેના અનેક પ્રકારો પ્રવર્તે છે, પરંતુ તેનું વર્ણન અહીં પ્રસ્તુત નથી.

અરિહંતાણં

અરિહંતાણં પદ છઠ્ઠીના બહુવચનમાં આવેલું છે, તેમાં મૂળ શબ્દ અરિહંત છે. સંસ્કૃત ભાષામાં આવે જ અર્થ દર્શાવનારો શબ્દ “ અર્હત ” છે.

શ્રી હેમચન્દ્રાચાર્ય સિદ્ધ-હેમચંદ્ર શબ્દાનુસાસનના આઠમા અધ્યાયના બીજા પાઠમાં એક ખાસ સૂત્ર રચીને જણાવ્યું છે કે ‘ અર્હત્ ’ શબ્દમાં હના માથે જે રેફ રહેલો છે, તેનો પ્રાકૃતમાં ઉકાર, અકાર અને ઇકાર આગમ થાય છે, એટલે અર્હત્ ના અરુહત, અરહત અને અરિહત એવાં રૂપો બને છે. સંસ્કૃત ભાષામાં અર્હત્ શબ્દ અર્હ ધાતુને શ્વ પ્રત્યય આવીને થયેલો છે અને આવા પ્રત્યયવાળા શબ્દોને ‘ દ્વયશ્વઃ ’ સિદ્ધ હો ૨-૧-૧૧૧ સૂત્રથી અંતનો ‘ ભન્ત ’ એવો આદેશ થાય છે. એટલે તે રૂપોનું પરિણામ અરુહંત અરહંત અને અરિહંત એ શબ્દોમાં થાય છે. તાત્પર્ય કે પ્રકૃત ભાષામાં અરુહંત, અરહંત અને અરિહંત એવાં જે શબ્દો વપરયા છે, તે બધાને મૂળ અર્થ અર્હત્ છે.

નમસ્કાર-મંત્રોના સંસ્કૃત ભાષામાં જે ભાવાનુવાદ થયો છે, તેમાં અર્હત્ શબ્દ જ મુકાયેલો છે. જેમકે ‘ નમોઽર્હત્સિદ્ધાચાર્યોવાચસર્વમાયુષ્મઃ । ’ જેનાગમે તથા પ્રકરણ અંથે પર સંસ્કૃત ટીકા લખનારા સર્વ આચાર્યો અને ગીતાર્થીઓએ પણ આ શબ્દનો જ ઉપયોગ કરેલો છે.

અર્હ ધાતુ પૂર્ણ અને ચોચતાનો અર્થ દર્શાવે છે એટલે અર્હત્ શબ્દનો અર્થ પૂર્ણ ચોચ્ય-પૂર્ણ એવો થાય છે.

* પ્રણયનમોયુક્તાનિ પદાનિ સર્વાણિ ઈષ્ટં કાર્યં પ્રત્યયતિ ।

પ્રણયં વિના નમો હિતિ મોક્ષર્થાન્નમ્ ।

-મેડુનું ચર્ચનું સંસ્કૃત અધ્યયનપિત્ર,

નિર્ગુણિયકારે અરિદંત શબ્દનો અર્થ કરતાં જણાવ્યું છે કે—

અરિદંતિ વંદન નમસંગાઈ, આરહંતિ પૂયસકારં ।

મિદિગમનં ચ અરિદા, અરિદંતા તેણ વુચન્તિ ॥

જેઓ વંદન અને નમસ્કારને યોગ્ય છે, જેઓ પૂજા અને સત્કારને યોગ્ય છે, તથા જેઓ મિદિ-ગમનને યોગ્ય છે, તે અરિદંત કહેવાય છે.

અતઃપરમ પ્રદીપ્તિકારી એક આયામાં અરિદંતોને જે વિશેષણો લગાડવામાં આવ્યાં છે તેમાંથી પણ આનો જ અર્થ નીકળે છે. તેમાં કહ્યું છે કે—

પુર-વંદનમરહંતા, અમરિદનરિદપૂયમરહંતા ।

માતમમૃદમરહંતા, અરહંતા સંત મે મહાન્ત ॥

અદ્વિદંપિ ય કમ્મં. અરિમ્યં હોઽ સજ્જીવાણં ।

તે કમ્મપરિહંતા, અરિહંતા તેણ વુચંતિ ॥૧૨૦॥

‘ (અપ્રશસ્ત ભાવમાં વર્તતી) ઇદ્રિયો, કામલોગની ઈન્દ્રિયા, (ક્રોધ, માન, માયા, લોભ આદિ) કષાયો, (ભાવીશ પ્રકારના) પરીપક્ષો. (શારીરિક અને માનસિક દુખના અનુભવરૂપ) વેદનાઓ તથા (મનુષ્ય, તિર્થંચ અને દેવાઓ કરેલા) ઉપસર્ગો એ (અતરંગ અથવા ભાવ) અરિ (શત્રુ) છે. આ અરિઓને હણનારા અરિહંતા કહેવાય છે.’

‘આક્રમકારનાં કર્મો જ સર્વ જીવોને અરિભૂત છે.’) આ કર્મરૂપ અરિઓને નાશ કરનારા હોવાથી તેઓ અરિહંતા કહેવાય છે.’

અરિહંતા પદને છઠ્ઠીના બહુવચનનો પ્રત્યય લાગી અરિહંતાણં પદ બનેલું છે.

‘અહીં છઠ્ઠીના બહુવચનનો પ્રત્યય લાગવાનું કારણ શું ? એનો ઉત્તર એ છે કે અર્ધભાગથી ભાષાના નિયમ પ્રમાણે નમો અગ્ર્યથના યોગમાં આવેલું પદ છઠ્ઠી વિભક્તિમાં હોયું એકાદી અને નમસ્કાર એક અરિહંતાને નહિ પણ અનેક અરિહંતાને કરવાનો છે, એટલે તેને છઠ્ઠીના બહુવચનનો પ્રત્યય લગાડેલ છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં નમસ્ અગ્ર્યથના યોગમાં આવેલું પદ ચતુર્થ વિભક્તિમાં હોયું એકાદી. એવો નિયમ છે, તેથી અરિહંતાણં પદનો સંસ્કૃત અનુવાદ ‘અરિહંતાઃ’ કરેલો છે. <

શુજ્ઞાતી ભાષામાં અરિહંતા શબ્દ તત્સમ છે. અને ‘નમસ્કાર હો’ એ બે પદોના યોગમાં આવેલો છે. તેથી તેને દ્વિતીયાના બહુવચનનો પ્રત્યય લગાવી ‘અરિહંતાને’ એવો અનુવાદ કરવામાં આવ્યો છે.

સિદ્ધાંત

‘અરિહંતાણં’ પદની જેમ ‘સિદ્ધાંત’ પદ છઠ્ઠીના બહુવચનમાં આવેલું છે. તેમાં મૂળ શબ્દ સિદ્ધ છે. આ શબ્દ સંસ્કૃત અને શુજ્ઞાતી ભાષામાં તત્સમ હોવાથી અનુવાદમાં અનુકરે ‘સિદ્ધેશ્વર’ અને ‘સિદ્ધોને’ એ પદ મૂકવામાં આવ્યાં છે.

‘સિદ્ધ’ શબ્દથી શું સમજવું ? એ પ્રશ્નોનો ઉત્તર શ્રી જિનમહાગણિ સમાશ્રમણે વિશેષાવયવક-ભાષ્યમાં આ પ્રમાણે આપ્યો છે : ‘સિદ્ધો જો નિષ્ક્રમો જંગ મુજેન મ ય પોદસ વિગલો ।’ અર્થાત્ જે પોતાના ગુણ વડે નિષ્પન્ન હેય તો તે સિદ્ધ કહેવાય. તેના વિકરણ કે વ્યવહાર ગ્રંથ પ્રમાણે થાય છે.

પાઠકોની બાજુ માટે તે ચોદ પ્રકારના અર્થો રજૂ કરવામાં આવે છે :

(૧) કેમકે નામ સિદ્ધ હોય તેને નામસિદ્ધ કહેવાય.

(૨) કોઈ વસ્તુની સિદ્ધ તરીકે સ્થાપના કરવામાં આવી હોય તેને સ્થાપનાસિદ્ધ કહેવાય.

(૩) કોઈ દ્રવ્ય સિદ્ધ કરેલું એટલે સંબંધિત હોય તેને દ્રવ્યસિદ્ધ કહેવાય.

(૪) ભારતદત્ત, કૃષિ, વાણિજ્ય આદિ કર્મો કહેવાય છે, તેમાં જે કુશળ હોય તે કર્મસિદ્ધ કહેવાય.

(૫) કુંજરકામ, ગિરકામ, સુધારીકામ, દરબકામ, હુહારકામ, વણકરવું કામ આદિમાં કામ વગરે ગિર્યા કહેવાય છે, તેમાં જે કુશળ હોય તેને શિલ્પસિદ્ધ કહેવાય.

(૬) તેમજ યજ્ઞ કે કોઈ પ્રધાનવિદ્યા સિદ્ધ કરેલી હોય તેને વિદ્યાસિદ્ધ કહેવાય.

(૭) તેમજ યજ્ઞ મંત્રો કે કોઈ પ્રધાનમંત્રી કે કોઈ પ્રધાનવિદ્યા સિદ્ધ કરેલી હોય તેને મંત્રસિદ્ધ કહેવાય.

તેમણે શબ્દશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ સિદ્ધ શબ્દનો અર્થ કરતાં જણાવ્યું છે કે ‘વિષ્’ ધાતુ ગતિનો અર્થ બતાવે છે, એટલે જેઓ ફરી પાછું ન આવવું પડે એ રીતે સિધ્ધા-સિધાબ્યા-મેક્ષમાં ગયા તે સિદ્ધ. અથવા ‘વિષ્’ ધાતુ નિષ્પત્તિનો અર્થ બતાવે છે એટલે જેઓ સિધ્ધા-નિષ્ઠિનાર્થ થયા-કૃતકૃત્ય થયા તે સિદ્ધ. અથવા ‘વિષ્’ ધાતુ ગ્રાસ્ય અને માંગસ્યનો અર્થ દર્શાવે છે, એટલે જેઓ સિધ્ધા-અનુશાસ્ત્રા થયા અને જેમણે મંગલરૂપતા અનુભવી તે સિદ્ધ.

કેષમાં સિદ્ધ શબ્દના નિત્ય અને પ્રખ્યાત એવા અર્થો જોવામાં આવે છે, તેને ટીકાકારોએ આ રીતે સંગત કર્યા છે : ‘સિદ્ધો અપર્યવસાન સ્થિતિને લીધે નિત્ય છે અને શુદ્ધ સમૂહને પામેલા હોવાથી લગ્ન જીવોમાં પ્રખ્યાત છે.’*

સિદ્ધ શબ્દના આ અર્થોનો સંગ્રહ નીચેના શ્લોકમાં જોવાય છે :

ધ્માતં સિતં યેન પુરાણકર્મ,
યો યા ગતો નિવૃત્તિર્સોપમુર્ચિર્નિ ।
સ્વાતોઽનુશ્ચાસ્તા પરિનિષ્ઠિતાર્પે,
યઃસોઽસ્તુ મિદ્ધઃ કૃતમદ્ગ્ધો મે ॥

‘જેના વડે પુરાણાં કર્યો બગી ગયાં છે, અથવા જે મોક્ષ-મંદિરના અગ્રભાગે ગયેલા છે, અથવા જે ખ્યાત, અનુશાસ્ત્રા કે પરિનિષ્ઠિતાર્થ છે, તે સિદ્ધ અને મંગલ કરનારા થાઓ.’

અહીં એ રૂપરૂપતા કરવી ઉચિત ગણાયે કે સિદ્ધના આ સર્વ અર્થોમાં કર્મકાંક્ષાને લગતો જે પહેલો અર્થ છે, તે મુખ્ય છે અને શાસ્ત્રકારોએ તેને જ મહત્ત્વ આપ્યું છે. તે સંબંધી નિયુક્તિકારે કહ્યું છે કે-પ્રવાહની અપેક્ષાએ લીધંકાલની સ્થિતિવાળું અને સ્વશાવથી આત્માને મક્કીન કરનારું જે કર્મ તે (જ્ઞાનાવરણીયાદિ) આઠ પ્રકારે બંધાય છે. આ અપરિવિધ બદ્ધકર્મને જાણી નાખે અર્થાત્ તેનો દમ્ય કરે તે સિદ્ધ કહેવાય છે, કારણકે સિદ્ધત્વ તેમને જ પ્રાપ્ત થાય છે.’

તાત્પર્ય કે જે આત્મા સર્વકર્મોનો નાશ કરીને પોતાના શુદ્ધ સ્વરૂપને પ્રાપ્ત કરે છે, તે સિદ્ધ કહેવાય છે.

આવરિયાણ

‘જરિહંતાણં’ પદની જેમ ‘આવરિયાણં’ પદ છટ્ટીના બહુવચનમાં આવેલું છે. તેમાં મૂળ શબ્દ આવરિય છે, અહીં દેટલાક જ.રિયામં એવા પદ પણ જોવા છે, તેમાં મૂળ

+ સિદ્ધા :—નિત્યાઃ અપર્યયસાનનિચતિવશશ્ચ, પ્રસ્થાના યા મર્પકપદસ્ય ગુણસન્દોદયવાન્ ।

આજીવન છે આ જન્મે શબ્દોનો ભાવ સંસ્કૃત અને ગુજરાતી ભાષામાં 'આચાર્ય' તરીકે આવે છે. એટલે તેનો અનુવાદ અનુક્રમે 'આચાર્યશ્રી' અને 'આચાર્યણી' તરીકે કરવામાં આવ્યો છે.

જોઈએ તેમાં પ્રાચીનકાળમાં આચાર્ય શબ્દનો વ્યાપક ઉપયોગ થતો. તેમાં જે સંસ્કૃતી કરેલા અને સીધોગી ઉર કલાઓનું શિક્ષણ આપતા, તેમને કલાચાર્ય કહેવામાં આવેલા.

સૂત્ર-સિદ્ધાંતનાં રહસ્યો સમજાવવાનું કાર્ય આચાર્યનું છે, તે માટે કહ્યું છે કે ‘જે સૂત્ર અને અર્થનું રહસ્ય જરાજરા જાણનાર હોય, અનેક શુભ લક્ષણોથી સુક્રાંત હોય, ગરુડને માટે મેદી સમાન હોય અને ગણની ચિંતાથી મુક્ત હોય તે આચાર્ય સૂત્રનાં રહસ્યો પ્રકાશે છે.’

ટીકાકારોએ આચાર્ય શબ્દની જે વ્યાખ્યાઓ કરી છે, તેમાંથી જે વ્યાખ્યાઓ ખાસ ધ્યાનમાં રાખવા જેવી છે. એક વ્યાખ્યામાં તેમણે કહ્યું છે : ‘આ મર્ચાદયા ચરતીત્વાચાર્યઃ’ ‘જે મર્ચાદયાથી વર્તે છે તે આચાર્ય’ અહીં તેમણે મર્ચાદા શબ્દથી શાસ્ત્રોક્ત આચાર સમજવાનો છે, એવો ખુલાસો કર્યો છે, એટલે આચાર્યનો અર્થ ‘શાસ્ત્રમાં વર્ણવેલા આચાર પ્રમાણે વર્તનાર’ એમ સમજવાનું છે. બીજી વ્યાખ્યામાં તેમણે કહ્યું છે : ‘આચર્યતે જ્ઞાતાચાર્યઃ’ ‘જે સેવાય તે આચાર્ય’ અને તેના સ્પષ્ટીકરણમાં કહ્યું છે : ‘સૂત્રાર્થવિગમર્થ મુમુક્ષુમિતસેવરતે દ્વયઃ’ ‘સૂત્ર અને તેનો અર્થ અથવા સૂત્રનો અર્થ જાણવા માટે જે મુમુક્ષુઓ વડે સેવાય’ એમ અહીં સમજાવવાનું છે. તાત્પર્ય કે ‘મુમુક્ષુઓ જેમનાં ચરણે બેસીને સ્વર્ણ ભગવંતોએ કહેલાં શાસ્ત્રોત્તું રહસ્ય પાત્રી શકે તે આચાર્ય.’

જેન પદ્મપરામાં આચાર્યને માટે સૂરિ શબ્દ પણ વપરાય છે.

ઉચ્ચજ્ઞાયાગ

‘અર્હિતાર્ગ’ ‘પદની જેમ’ ‘ઉચ્ચજ્ઞાયાગ’ પદ છઠ્ઠીના બહુવચનમાં આવેલું છે, તેમાં મૂળ શબ્દ ‘ઉચ્ચજ્ઞા’ છે. સંસ્કૃત અને ગુજરાતી ભાષામાં આ શબ્દનો ભાવ ‘ઉપાધ્યાય’ શબ્દ વડે આવે છે, એટલે તેનો અનુવાદ અનુકરે ‘ઉપાધ્યાયેષ્વઃ’ અને ‘ઉપાધ્યાયોને’ એ પદો વડે કરેલા છે.

વૈદિક સંસ્કૃતિમાં જે બ્રાહ્મણ વેદનો એક ભાગ અથવા તો વેદનાં છ અંગો આજીવિકા માટે ભણાવે તેને ઉપાધ્યાય કહેવાય છે. બૌદ્ધ સંસ્કૃતિમાં જે શ્રમણ શિષ્યોને સારી રીતે શ્રાવ્યે અને શાસ્ત્રજ્ઞાન આપે તે ઉપાધ્યાય કહેવાય છે અને જૈન શાસ્ત્રોમાં જે સાધુ અન્ય સાધુઓને સૂત્ર-સિદ્ધાંત તથા પ્રક્રિયાનું જ્ઞાન આપે તેને ઉપાધ્યાય કહેવાય છે.

નિર્મુક્તિકારે ઉપાધ્યાય શબ્દનો અર્થ કરતાં જણાવ્યું છે કે ‘જે બાર અંગવાળો સ્વાધ્યાય (અર્થથી જિનેશ્વરોએ પ્રરૂપેલો છે અને (સૂત્રથી) ગણપર ભગવંતોએ કહેલો છે, તેનો શિષ્યોને ઉપદેશ કરે છે, તેથી તે ઉપાધ્યાય કહેવાય છે.’

નમસ્કાર-મંત્રના એક પ્રાચીન સ્તવનમાં કહ્યું છે કે ‘બાર પ્રકારનાં અપૂર્વશ્રુતો શિષ્યોને ઉપદેશ કરનારા, શાસ્ત્રના જાણકાર તથા સ્વાધ્યાય અને ધ્યાનમાં તત્પર એવા ઉપાધ્યાયોને સદા નમસ્કાર હો.’

ટીકાકારોએ ઉપાધ્યાય શબ્દની વ્યાખ્યા અનેક પ્રકારે કરી છે તેમાંની યોગી વ્યાખ્યાઓ આ પ્રમાણે છે :

(૧) ઉપેન્ય સમીપમાગત્ય અધીયતે અસ્માત્ इति उपाध्यायः

જેની અર્ધાધિ આવીને લાગુ થાય છે-અધ્યયન કરાય છે, તે ઉપાધ્યાય.

(૨) उप-समीपं अधि-आधिक्येन ईयते-गम्यते इति उपाध्यायः

જેની અર્ધાધિ ઘણી વાર જવાય છે-જવું પડે છે, તે તાત્પર્ય કરણુ કે વાય
પૂરતનારિ માટે જેની પાસે ઘણીવાર જવું પડે તે ઉપાધ્યાય.

(૩) उप-समीपं अधि-आधिक्येन ईयत-स्मर्यते इति उपाध्यायः

જેની અર્ધાધિ ઘણું યાદ કરાય છે, તે ઉપાધ્યાય. તાત્પર્ય કે જેની પાસે જ
અપ-સિદ્ધાંતનું સ્મરણ કરાય છે, તે ઉપાધ્યાય.

નિરૂપણ વિધિથી 'ઉપાધ્યાય' શબ્દની વ્યુત્પત્તિ કરતાં તેમણે જણાવ્યું છે કે 'ઉ'
શબ્દનો ઉપસર્ગસમાજ જ્ઞાનગો વ્યભો ભવતિ ચેમ્યસ્તે ઉપાધ્યાયા:

જેની અર્ધાધિ વસવાટી શુભનો લાભ થાય તે ઉપાધ્યાયો.

ઉપાધ્યાય શબ્દની એક વ્યાખ્યા એવી છે કે 'ઉપ-ઉપયોગેન આ સમન્તાત્ ધ્યાયન્તી'
જ્યાંજ્યાં જોઈએ ઉપયોગપૂર્વકે આવી રીતે ધ્યાન ધરે છે, તે ઉપાધ્યાય. બધી અર્ધભાગધીમ
અર્ધભાગને અર્ધાધિ શબ્દ ગણાય છે, તેના અર્થ પણ એ

લોણ

લોણ પદ સપ્તમીના એકત્વચનમાં આવેલું છે, તેમાં મૂળ શબ્દ ‘લોજ’, છે. સંસ્કૃત અને ગુજરાતી ભાષામાં તેનો ભાવ ‘લોક’ શબ્દ વડે આવી શકે છે. તેથી તેનો અનુવાદ અનુક્રમે ‘લોકે’ અને ‘લોકમાં’ એ પડો વડે કરેલો છે.

‘લોક કેને કહેવાય ?’ તેના ઉત્તરમાં શ્રી ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રના અકુલીસમા અધ્યયનમાં કહ્યું છે કે- ‘+ ધર્મ, અધર્મ, આકાશ, કાલ, પુદ્ગલ અને જીવ એ ૬ દ્રવ્યના સમૂહને કેવલજ્ઞાની જિનેશ્વર ભગવંતે એ લોક કહ્યો છે.

શ્રી ભગવંતી સૂત્રના તેરમા શનકના ચોથા ઉદેશકમાં એવો પ્રશ્ન પુછાયો છે કે ‘હે ભગવંત’ આ લોક કેવો કહેવાય ?’ તેના ઉત્તરમાં ભગવંતે કહ્યું છે કે ‘હે ગૌતમ ! આ લોક પંચાસ્તિકાયરૂપ કહેવાય છે, તે આ પ્રમાણે : (૧) ધર્માસ્તિકાય, (૨) અધર્માસ્તિકાય, (૩) આકાશાસ્તિકાય, (૪) જીવાસ્તિકાય, અને (૫) પુદ્ગલાસ્તિકાય.’

તાત્પર્ય કે લોક પદદ્રવ્ય કે પંચાસ્તિકાયના સમૂહરૂપ છે. અહીં એટલો ખુલાસો કરવો આવશ્યક છે કે છ દ્રવ્યમાંના કાલદ્રવ્યને અસ્તિકાય માનવામાં આવતો નથી. અને બાકીનાં દ્રવ્યોને અસ્તિકાય માનવામાં આવે છે, એટલે પાંચ દ્રવ્યો અસ્તિકાય છે અને તેનું સૂચન કરવા માટે જ ‘પંચાસ્તિકાય’ શબ્દનો પ્રયોગ કરવામાં આવે છે.

આ લોક ચીઢ ૨૦૪૫ પ્રમાણ છે અને તેના ઊર્ધ્વ, તિર્થંગ અને અધો (અધર્મ) એવા ત્રણ ભાગો છે, તેમાં તિર્થંગ લોકનો અડી ક્ષીપ પ્રમાણ મધ્યવર્તી ભાગ મનુષ્યલોક કહેવાય છે. કાશ્ય કે મનુષ્યોની ઉત્પત્તિ તેમાં જ થાય છે. અહીં લોક શબ્દથી આ મનુષ્યલોક સમજવાનો છે.

ટીકાકારોએ લોક શબ્દની જે વ્યુત્પત્તિ કરી છે. તેને પણ ધ્યાનમાં રાખીએ. તેઓ કહે છે : ‘લોકવતે દ્વિ લોકઃ જે રૂપાય છે-જણાય છે, તે લોક’ અથવા લોકવતે પ્રમાણેન દદતે દ્વિ લોકઃ ‘જે જણાય છે, એટલે પ્રમાણથી રૂપાય છે તે લોક’ અથવા ‘લોકવતે દદતે કલ્પજ્ઞાનમાર્ગેતેન લોકઃ ‘જે કેવલજ્ઞાનરૂપ સૂર્ય વડે રૂપાય છે, તે લોક.’

અહીં પ્રાસંગિક એટલું જણાવવું ઉચિત જણાયે કે જેટલા ભાગમાં પંચાસિકાય વ્યાપીને રહેલ છે તેટલા ભાગને જૈન શાસ્ત્રકારો લોક કહે છે અને જેમાં માત્ર આકાશ સિવાય બીજું કંઈ પણ નથી. તે ભાગને અલોક કહે છે.

+ અહીં ધર્મ અને અધર્મ શબ્દ પૂર્વ-પાષ્ટને નહિ પણ પચાસિકાયમાંના ધર્માસ્તિકાય અને અધર્માસ્તિકાયને અર્થ દર્શાવે છે.

x રોજની લગત-પરોઝાઈ દર્શનાર એક વનનું અને વિગુન આપ. વિગુન માટે જુઓ પ્રમેયપટ્ટી ભાગ-૧ પૃષ્ઠ ૧૬૧.

સવ્વ-સાહુણં

‘સર્વિલોકને’ પદની જેમ ‘સવ્વ-સાહુણં’ પદ છઠ્ઠીના બહુવચનમાં આવેલું છે. તેમાં ‘સવ્વ’ શબ્દ ‘સર્વ-માહ’ છે. સંસ્કૃત તથા શુજરાતી ભાષામાં આ શબ્દનો ભાવ ‘સર્વ-માહ’ શબ્દ વડે આપી શકે છે. તેથી તેનો અનુવાદ અનુક્રમે ‘સર્વસાધુભ્યઃ’ અને ‘સર્વ સાધુભિર્ને’ એ પદો વડે કરવામાં આવ્યો છે.

આ વિશદરસો પદોને ચાર પ્રકારનાં માન્યાં છે :

(૧) કારક-વાચ્ય, (૨) સમાસ-વાચ્ય, (૩) તદ્વિત-વાચ્ય અને (૪) નિરુક્ત-વાચ્ય. તેમ જ સ્વરૂપ એ કારક-વાચ્ય પદ છે, કારણકે તે પચનની ક્રિયાનો અર્થ દર્શાવે છે : તેમ જ વસ્તુત્તિ આ પ્રમાણે વાચ્ય છે : ‘વચર્તીતિ પાચકઃ । રાજપુરુષ એ સમાસ-વાચ્ય પદ છે, કારણકે તેમાં રાજ અને પુરુષ એ બે શબ્દોનો સમાસ થયેલો છે. વ્યુ. ‘રાજાઃ પુરુષ રાજપુરુષ’ । વામુકે એ તદ્વિત-વાચ્ય પદ છે, કારણકે તે વસ્તુદેવ ઉપરથી બનેલો છે. આ ‘વર્ણનાયક’ને પુમાન વામુકેવઃ અને અનર પદ નિરુક્ત-વાચ્ય પદ છે કારણકે તેને ‘અર’ નિરુક્તનો હિન્દુ અર્થ છે.

અહીં 'સર્વ' વિશેષણ નિરવશેષ-સર્વના અર્થમાં વપરાયેલું છે.

નિર્યુક્તિપ્રકારે સાધુ શબ્દનો અર્થ કરતાં જણાવ્યું છે કે 'સાધુ ચાર પ્રકારના હોય છે: નામ-સાધુ, સ્થાપના-સાધુ, દ્રવ્ય-સાધુ, ભાવ-સાધુ.' કોઈનું નામ સાધુ હોય તે નામ-સાધુ, કોઈ વસ્તુમાં સાધુની સ્થાપના કરી હોય તે સ્થાપના-સાધુ. જે સાધુનો વેશ ધારણ કરતા હોય પણ આધુને યોગ્ય સંયમાદિ ગુણોનું ભાવથી પાલન ન કરતા હોય ને દ્રવ્ય-સાધુ અને જે સાધુના વેશની સાથે અંતરમાં પણ સાધુતા રાખતા હોય તે ભાવ-સાધુ.

નિર્યુક્તિપ્રકારે ભાવ-સાધુનો પરિચય આ પ્રમાણે આપ્યો છે: 'જે સાધુઓ નિર્વાણસાધક યોગોને સાધે અને પ્રાણીઓ પ્રત્યે સમ હોય તે-ભાવ-સાધુઓ છે.'

ટીકાકારે સાધુ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ જુદી જુદી અનેક રીતે કરી છે જેમકે-

(૧) 'સાધયતિ નિષ્પાદયતિ ધર્મમાદિકાર્યમિતિ સાધુઃ'

'જે ધર્માદિ કાર્યને નિષ્પાદન કરે તે સાધુ.'

(૨) 'સાધયતિ જ્ઞાનાદે-શક્તિભિર્મોક્ષમિતિ સાધુઃ'

'જે જ્ઞાનાદિ શક્તિ વડે મોક્ષને સાધે તે સાધુ.'

(૩) 'સમ્પદ્દર્શન-જ્ઞાન-પારિત્રે મોક્ષં સાધયતીતિ સાધુઃ'

'જે સમ્પદ્દર્શન, સમ્પદ્દર્શન અને સમ્પદ્દ-આરિત્ર વડે મોક્ષને સાધે તે સાધુ.'

(૪) 'સ્વ-પરહિત મોક્ષાનુષ્ઠાનં વા સાધયતીતિ સાધુઃ'

'જે સ્વ અને પરહિતને સાધે અથવા મોક્ષના અનુષ્ઠાનને સાધે તે સાધુ.'

(૫) 'સાધયતિ પાપયતિ વિશિષ્ટક્રિયામિરપવર્ગમિતિ સાધુઃ'

'જે વિશિષ્ટ ક્રિયાવડે મોક્ષનું પોષણ કરે તે સાધુ.'

(૬) 'અમિલપિતમર્થં સાધયતીતિ સાધુઃ'

'જે હનિહત અર્થને (મોક્ષને) સાધે તે સાધુ.'

તાત્પર્ય કે અહીં સદૃશ-માર્ગનું પદથી વિવિધ પ્રકારનાં સાધનો વડે મોક્ષ માર્ગની સાધના કરનારા સધગા સાધુઓને ઇદનું કરવાના છે.

પ્રમો

'પ્રમો' પદ દર્શક-સર્વનામ છે અને વંચ-નમુષારો પદના સંબંધમાં વપરાયેલું છે, તેથી પહેલીના એક-વચનમાં આવેલું છેX તેમાં મૂળ શબ્દ પ્રમ છે.

X જે મર્ગનામો વિશેષજ્ઞતા રથને વપરાયેલાં હોય તેને વિશેષજ્ઞા વિમ વચન અને વિષ્ણુ સાથે છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં આ સર્વનામનો ભાવ એતદ્ સર્વનામથી આવે છે, એટલે તેનો અનુવાદ પદેલીના એક વચનમાં 'एषः' પદ વડે કરવામાં આવ્યો છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં 'इय' અને 'एय' સર્વનામ અને સંસ્કૃત-ભાષામાં 'इदम्' અને 'एतद्' અને 'अने' મત્સ્યકે સમીપના અને વધારે સમીપના પદાર્થ માટે વપરાય છે. X એટલે અહીં પણ સમીપનાનો જ સ્થાનો રૂપનો પ્રયોગ કરવામાં આવ્યો છે, પરંતુ શુજરાતી ભાષામાં નમસ્કારના પદોમાં તેમાં 'इदम्' સર્વનામ પરથી આવેલું આજ્ઞા રૂપ વધારે સમીપના પદાર્થ માટે વપરાય છે અને 'एतद्' સર્વનામ પરથી આવેલું 'એ' રૂપ સમીપના પદાર્થ માટે વપરાય છે. તેથી જમણે પદનો ભાવ લાવવા માટે શુજરાતી અનુવાદમાં 'આ' પદ મૂકવામાં આવ્યું છે.

પદ્ય—નમુકારો

'પદ્ય-નમુકારો' પદ પદેલીના એકવચનમાં આવેલું છે, તેમાં મૂળ શબ્દ પદ્ય-નમસ્કાર છે. સર્વનામ અને શુજરાતી ભાષામાં આ પદનો ભાવ 'પદ્ય-નમસ્કાર' શબ્દ વડે અનુવાદ કરવામાં આવ્યો છે. અનુવાદ અનુક્રમે 'પદ્ય-નમસ્કારઃ' અને 'પંચ-નમસ્કાર' એ પદો વપરાય છે.

'પદ્ય-નમસ્કાર' એ સમાય-પદ્ય કે સામાસિક પદ છે. તેનો પદ વિગ્રહ આ પ્રમાણે થાય છે. પદ્ય-નમસ્કારનાં નમસ્કારઃ પદ્યનમસ્કારઃ + અર્ચત્ આદિ પાંચનો નમસ્કાર કરવાનો અર્થ છે. આદિ પાંચને નમસ્કાર, તે 'પંચ-નમસ્કાર' આ વાંકી થાય છે.

'પદ્ય-નમસ્કાર' પદ્ય-નમસ્કાર પદ આવડા આવે નો દ્વિયુ સમાય શાય છે અને તે નમસ્કાર કરવાનો અર્થ છે. પરંતુ અહીં 'નમુકારો' રૂપ ઉત્તર પદની પ્રધાનતા થવાથી 'પદ્ય-નમસ્કાર' પદનો અર્થ નમસ્કાર કરવાનો થાય છે.

સંસ્કૃત-ભાષામાં 'સઙ્ગ' શબ્દનો ભાવ 'સર્વ' શબ્દ 'પાપ' શબ્દનો ભાવ 'પાપ' શબ્દથી અને 'વ્વળાસનો' શબ્દનો ભાવ 'પ્રણાશન' શબ્દથી આવે છે, એટલે તેનો સંસ્કૃત અનુવાદ 'સર્વ-પાપ-પ્રણાશનઃ' કરેલો છે.

શુજરાતી-ભાષામાં 'સઙ્ગ' શબ્દનો ભાવ 'સર્વ' શબ્દથી, 'વાપ' શબ્દનો ભાવ 'પાપ' શબ્દથી અને 'વ્વળાસનો' શબ્દનો ભાવ 'પ્રભાશક' શબ્દથી આવે છે. એટલે તેના અનુવાદમાં 'સર્વ-પાપ-પ્રભાશક' પદ મૂકેલ છે.

'સર્વ-વાર-પ્રણાશનઃ' 'એ સમાસ-વાચ્ય કે સામાસિક-પદ છે. તેનો પદ-વિગ્રહ આ પ્રમાણે સમજવાનો છે; 'સર્વાણિ ચ જ્ઞાનિ પાપાનિ-સર્જનાં જ્ઞિ' સર્વ એવાં જે પાપો તે સર્વ-પાપ અને 'સર્વજ્ઞાનાં પ્રકરેણ નાશનઃ-વિષ્ણુસઙ્કઃ સર્વપાપપ્રણાશનઃ' સર્વ પાપોનો પ્રકરથી નાશ કરનાર અર્થાત્ વિષ્ણુસંકે તે 'સર્વ પાપ પ્રભાશક'.^x આ સમાસો પૈકી પહેલો કર્મધારય અને બીજો ષષ્ઠી તત્પરુપ છે.

અહીં સર્વ શબ્દ નિરવશેષ સર્વના અર્થમાં છે, પાપ શબ્દ અધર્મ કે અશુભ કર્મના અર્થમાં છે અને પ્રભાશન શબ્દ અત્યન્તનાશ કે સર્વથાનાશ કરવાનો અર્થ દર્શાવે છે, એટલે 'સર્વ-પાપ-પ્રભાશક'નો અર્થ 'સર્વ અધર્મનો કે અશુભ કર્મનો અત્યન્ત નાશ કરનાર' એવો થાય છે.

મંગલાર્ણ

'મંગલાર્ણ' પદ છટ્ટીના બહુવચનમાં આવેલું છે, તેમાં મૂળ શબ્દ 'મંગલ' છે.

સંસ્કૃત અને શુજરાતી ભાષામાં આ શબ્દ તત્સમ છે, એટલે તેનો અનુવાદ અનુકરે 'મંગલાર્ણ' અને 'મંગલોત્પત્તિ' એ પદો વડે કરવામાં આવેલ છે.

'મંગલ' શબ્દનો પ્રયોગ અતિ પ્રાચીન કાળથી ધાર્મિક તથા બ્યાવહારિક ક્ષેત્રમાં વિપુલ પ્રમાણમાં થતો આવ્યો છે, એટલે એ શબ્દ સદુ કોઈને પરિચિત લાગે છે, પરંતુ તેનો વાસ્તવિક અર્થ તો બ્યાકરણ-શાસ્ત્રનો આધાર લઈએ તો જ સમજાય તેવો છે.

શ્રી જિનમદ્રગણિ સમાચરભણે વિશેષાવસ્થકે ભાષ્યમાં મંગલ શબ્દના અર્થો આ પ્રમાણે સમજાવ્યા છે : 'મંગિરજ્ઞાનમદ્, જેણ દિગ્ તેજ મંગલ દોદ.' 'જેના વડે દિતની પ્રાપ્તિ થાય તે મંગલ.'⁺ પછી તેમણે મંગલ શબ્દની વિશેષ વ્યુત્પત્તિ કરી છે : 'અદ્વા મંગો ધમ્મો, નં છાદ તવં સમાદત્તે' અથવા મંગ એટલે ધર્મ, તેને જે લાવે, તેને સ્વાધીન

^x જુઓ સિદ્ધિચંદ ગણેશન 'સપ્ત સ્તમ્ભ' વ્ય.ખ્યા.

⁺ મંગલધાનુ ગતિ અર્થજાણે છે અને તથા ગતિ અર્થજાણે પાનુએ પ્રાપ્તિના અર્થમાં જમ વપરાય છે

હરે તે મંગલ. પછી તેમણે બ્રહ્મચર્યું છે કે વ્યાકરણના નિયમ અનુસાર મંગલ શબ્દ
અનેક રીતે કિલ થાય છે અને ટીકાકારોએ તેના ઉદાહરણો આ રીતે આપ્યાં છે :

- (૧) મદ પાતુ પરથી મસ્કયને જેના વડે શાસ્ત્ર શોભાવાય (શોભે) તે મંગલ.
- (૨) મદ પાતુ પરથી મચ્ચને, જેનાથી વિનના અભાવનો નિશ્ચય કરાય તે મંગલ.
- (૩) મદ પાતુ પરથી માગતિ જેથી હુર્પ થાય તે મંગલ.
- (૪) મદ પાતુ પરથી મોદન્ને, જેથી નિશ્ચિંતપણે શાસ્ત્રનો પાર પમાય તે મંગલ.
- (૫) મદ પાતુ પરથી મચ્ચને જેથી પૂજય તે મંગલ અથવા.
- (૬) માં મચ્ચનિ મગદ્દનિ મંગદન્-અથવા મને જે ભવથી એટલે કે સંસારથી દૂર
જાય (તેનાથી એટલે) તે મંગલ.
- (૭) મા મદ મચ્ચ જેથી શાસ્ત્રમાં વિન ન થાય અથવા જેથી શાસ્ત્રનો નાશ ન
થાય તે મંગલ.

૪

‘ચ’ એ નૈપાતિક પદ એટલે એક પ્રકારનું અવ્યય છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં આ શબ્દ તત્સમ છે, એટલે તેનો અનુવાદ ‘ચ’ પદ વડે જ કરવામાં આવે છે. પરંતુ ગુજરાતી ભાષામાં તેનો ભાવ ભાવના માટે ‘અને’ અવ્યય વાપરવું પડે છે.*

‘ચ’ અવ્યય નીચેના અર્થોમાં વપરાય છે.

(૧) અન્વાયય-પ્રધાન વસ્તુની સાથે ગૌણ વસ્તુને જોડતી તે. જેમકે ‘મિશ્રામટ માજ્ઞાનય’-હે શિષ્ય ? બિદ્યા લેવા જા અને ગાયને લેતો આવ.’ અહીં બિદ્યા લેવા જતી એ પ્રધાન કાર્ય છે અને ગાયને લઈ આવતી તે ગૌણ કાર્ય છે.

(૨) સમાહાર-સમૂહને સંગ્રહ કરવો તે. જેમકે વાળી ૫ પાદૌચ તત્ પાણિપાદમ્-બે પાણી (હાથ) અને બે પાદ (પગ) તે પાણિપાદ.*

(૩) ઈતરૈતરયોગ-એકથી વધારે વસ્તુઓનું અંદરોઅંદર મળી જવું તે. જેમકે ધવચ્ચ તદિરચ્ચ ધવચ્ચદિરૌ-ધવ (ધાવડી) અને ખદિર (ખેર) ધવખદિર.

(૪) સમુચ્ચય-પરસ્પર નિરપેક્ષ ક્રિયાઓનો અન્વય કરવો તે. જેમ કે ‘વઠતિ વચતિ ચ મૈત્રઃ-મૈત્ર લાભે છે અને રસોઈ કરે છે.

(૫) વિનિયોગ-અનુક્રાંત કે ક્રમ-વિધાન દર્શાવવું તે જેમકે-‘અર્હં ચ ત્વં ચ દુગ્રહન્ ! સંયુગ્યાચ-હે વ્રતહા ! હું અને તું (જને મળીને) આમાં જોડાઈ જશો.’

(૬) તુદયયોગિતા-સરખાપણું દર્શાવનાર એક પ્રકારનો અલંકાર જેમકે-‘ધ્યાનઘોષિતચ-ધ્યાન કંથુ’ અને હાજર થયો.’

(૭) કારણ-હેતુ-જેમકે ‘મામચ્ચ ગન્તવ્યઃ આતમચ્ચ-ગામ જવું’ ॥ અને તાપ છે. અર્થાત્ તાપ પડે છે, તેથી ગામ કેવી રીતે જવાય ?

(૮) પક્ષાન્તર-અથવા જેમકે-

મૂર્ત્તોઽપિ શોમને તાવત્ , સમાયાં વચ્ચેવૈષ્ટિતઃ ।

તાવચ્ચ શોમને મૂર્ત્તો, તાવત્ રિચિન્ન માવતે ॥

સપ્તામાં વચ્ચધારણ કરેલો મૂર્ત્ત પશુ શોમે છે. અથવા મૂર્ત્ત ત્યાં મુખી જ શોમે છે, કે ત્યાં મુખી તે કંઈ જોવાતો નથી.

(૯) પાદપૂરણ-પાદ પૂરવા માટે નિર્ધારક ગ્રમાવેશ કરવો જેમ કે-ધાર્તીવચ્ચ

* ‘અને’ કે; સમુચ્ચયચ્ચ ઉપપાન્વયી-૨૧ ૫૫ છે અને ને સમ્યક્ પઃથી જનેવું છે.

કારણના વ્યવસ્થાન કરવાનું-મારીય અને સુખાહુ યજ્ઞમાં વિધન કરશે. અહીં બીજો વ્યવસ્થાન માટે છે.

(૧૮) અવધારણ-નિશ્ચયને અર્થ દર્શાવેલો તે જેમકે-इति च जुता-तेथી જ..... વ્યવસ્થાન છે.

બીજી (નમસ્કારમાં) એ શબ્દ સમુચ્ચયના અર્થમાં વપરાયેલો છે. કારણ કે એક ક્રિયા માટે પણ પ્રયત્નગતી છે અને બીજી ક્રિયા સર્વ મંગલોમાં શ્રેષ્ઠ મંગલ થવાની છે.

પક્કજ પરંતુ પંકમાં તેા દેહકાં, સેવાળ, પોયણાં બધું જન્મે છે. તે સર્વના ત્યાગ કરીને તેણે માત્ર કમળનો જ અર્થ દર્શાવ્યો, એટલે તે ચોગરૂઢ કે મિશ્ર ગણાય છે.

પ્રથમ શબ્દની વ્યુત્પત્તિ ‘ પ્રયતે પ્રસિદ્ધો મવતીતિ પ્રયમઃ-જે પ્રસિદ્ધ થાય તે પ્રયમ’ એ પ્રમાણે થાય છે, પણ સમુદાયશક્તિથી તે પ્રધાન (ઉત્કૃષ્ટ) પૂર્વ કે આધનો અર્થ દર્શાવે છે.

‘ સર્વ ધાતુઓમાં સુવર્ણ પ્રથમ છે. ’ એ વાક્યમાં પ્રથમનો અર્થ પ્રધાન કે ઉત્કૃષ્ટ છે.

‘ પ્રથમ શત્રુજયની યાત્રા કરી, પછી ગિરનારની યાત્રા કરી. ’ એ વાક્યમાં પ્રથમનો અર્થ પૂર્વે છે.

‘ પ્રથમ તીર્થ’કર સ્ત્રી ઋષભદેવ થયા. ’ એ વાક્યમાં પ્રથમનો અર્થ આદ્ય (પહેલા) છે.

પ્રથમ શબ્દનું આટલું વિવેચન સાંભળ્યા પછી પાઠકના મનમાં એવો પ્રશ્ન જરૂર થયે કે ‘ અહીં પ્રથમ શબ્દ કયા અર્થમાં વપરાયેલો છે ? ’ તેનો ઉત્તર એ છે કે અહીં પ્રથમ શબ્દ પ્રધાન, પૂર્વ અને આદ્ય એ ત્રણે અર્થોમાં વપરાયેલો છે, તે આ રીતે :

પંચનમસ્કાર સર્વ મંગલોમાં પ્રધાન મંગલ છે, એમ કહેવાનો આશય એ છે કે શુભની અપેક્ષાએ તે ઉત્કૃષ્ટ છે.

પંચ-નમસ્કાર સર્વ મંગલોનું પૂર્વ મંગલ છે, એ કહેવાનું તાત્પર્ય એ છે કે ‘ અન્ય મંગલોની મંગલતા પણ તેને જ આશ્રયી છે. ’

અને ‘ પંચ-નમસ્કાર સર્વ મંગલોનું આદ્યમંગલ છે. ’ એમ કહેવાનું રહસ્ય એ છે કે ‘ આ જગતમાં પદમાર્થ કે વ્યવહારને અનુલક્ષીને કોઈ પણ શુભ કાર્ય કરવું હોય તો તેના પ્રારંભમાં આ પંચ-નમસ્કારનો ઉચ્ચાર કરાય છે. ’

હવહ

‘ હવહ ’ પદ વર્તમાનકાળમાં તૃતીય પુરુષના એકવચનમાં આવેલું છે. તેમાં મૂળ ધાતુ ‘ હો ’ છે.

સંસ્કૃત ભાષામાં તેનો જાણ ‘ મૂ ’ ધાતુથી આવે છે. એટલે તેનો અનુવાદ ‘ મવતિ ’ પદ વડે કરવામાં આવ્યો છે.

અહીં એ માત્રી લેવું જરૂરનું છે કે ‘ મૂ ’ ધાતુ સત્તા પ્રાદુર્ભાવ અને સંપાદનનો અર્થ દર્શાવે છે. જેમકે (૧) ઘટ્ટિ ધનનિ અય મવતિ-એની પાને ઘટ્ટું ધન છે. અહીં મવતિ પદ સત્તાના અર્થમાં છે, એટલે અર્થ દર્શાવે છે (૨) વષાદ્ધામોઽવિન્દ્યાઃ દુનપરઃ પુત્રો મવતિ-વજ અને દ્રુપદ યોજન કરનારી સીનો પુત્ર વિદાન જન્મે છે. અહીં ‘ મવતિ ’ પદ પ્રાદુર્ભાવના અર્થમાં છે. એટલે ‘ જાલે નો અર્થ દર્શાવે છે.

ક-	- શોભામાં વધારો કરે છે.
ઘ-	- શોભા ઘટાડે છે.
ઙ-	- શમ કરાવે છે.
ચ-	- સુખ આપે છે.
ઞ-	- અધડો કરાવે છે.
ટ-	- સુખ આપે છે.
ઠ-	- સ તોય ઉપજાવે છે.
ડ-	- સુખ આપે છે.
ઢ-	- ભય ઉપજાવે છે.
ધ-	- મરણ નિપજાવે છે.
ન-	- ક્ષેપ કરાવે છે.
ત-	- દુઃખ આપે છે.
થ-	- લક્ષ્મીના વધારો કરે છે.
દ-	- દાહ પેદા કરે છે.
ધ-	- વ્યસની બનાવે છે.
ન-	- સુખ આપે છે.
પ-	- ખેડ કરાવે છે.
ફ-	- સુખ આપે છે.
બ-	- ખેડ કરાવે છે.
ભ-	- સમૃદ્ધિ આપે છે.

એટલે ન ચંતોય આપનારો છે અને ' જ ' પરિશ્રમ કરાવનારો છે.

આ બધી દષ્ટિએ વિચાર કરતાં ' નમો ' પાઠનો જે વ્યવહાર આવી રહ્યો છે, તે સંગત જાણીય છે.

મથન : નમસ્કાર જે રીતે થઈ શકે : સંશોધથી અને વિશ્વારથી તેમાં સંશોધથી નમસ્કાર કરવો હોય તો માત્ર સિદ્ધાંતે અને સાધુઓને જ કરવો એટલે કાલજ કે સાધુઓને નમસ્કાર કરતાં અરિહંતો, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયોને નમસ્કાર થઈ જાય છે. અને વિશ્વારથી નમસ્કાર કરવો હોય તો ઋષભાદિ તીર્થ કરો, પુટરીકાદિ જગુધરો વગેરે પ્રત્યેકના નામ લઈને કરવો એટલે, પરંતુ આ રીતે પાંચને નમસ્કાર કરીએ તો નથી સંતોષિત નમસ્કાર થવો કે નથી વિસ્તૃત નમસ્કાર થવો-તેનું કેમ ?

ઉત્તર : અરિહંતો, આચાર્યો અને ઉપાધ્યાયો અવશ્ય સાધુઓ હોય છે, કેમ કે તેમનામાં સાધુઓના ગુણો હોય છે. પણ બધા સાધુઓ અરિહંત, આચાર્ય કે ઉપાધ્યાય હોતા નથી. તાત્પર્ય કે તેમાંના કેટલાક અરિહંતો હોય છે, કેટલાક આમાન્ય દેવગીઓ;

(૧૨) કામ, (૧૩) મિથ્યાત્વ, (૧૪) અજ્ઞાન, (૧૫) નિદ્રા (૧૬) અવિરતિ (૧૭) રાગ અને (૧૮) દેવ.

પ્રશ્ન : આત્મગુણોને પૂર્ણપણે પ્રકટાવ્યા કરાવે ગણાય ?

ઉત્તર : આત્મામાં જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્ર અનં વીર્ય નામના બે ગુણો રહેલા છે, તે અને તેની કોટિમાં આવે ત્યારે આત્મગુણોને પૂર્ણપણે પ્રકટાવ્યા ગણાય.

પ્રશ્ન : અરિહંત શબ્દનો બોધ કરાવનારા બીજા શબ્દો કયા છે ?

ઉત્તર : અરિહંત શબ્દનો બોધ કરાવનારા બીજા શબ્દો નીચે મુજબ છે :

(૧) ભગવાન (૨) તીર્થંકર-તીર્થકૃત્ (૩) જિન-જિનેશ-જિનેન્દ્ર-જિનેશ્વર (૪) સર્વજ્ઞ (૫) સર્વદર્શી (૬) કેવલી (૭) દેવાધિદેવ (૮) પુરુષોત્તમ (૯) પ્રભુ (૧૦) શુદ્ધ (૧૧) વીતરાગ (૧૨) આત્મ (૧૩) જગદ્ગુરુ (૧૪) જગન્નાથ (૧૫) જન-બાંધવ (૧૬) જગ-રક્ષક (૧૭) જગ-સાર્થવાહ (૧૮) લોકોત્તમ (૧૯) લોકનાથ (૨૦) નિત્યકનાથ (૨૧) ત્રિભુ-વનસ્ત્રામી (૨૨) પરમ પરમેષ્ઠી (૨૩) પરમેશ્વર (૨૪) પરમાત્મા વગેરે.

પ્રશ્ન : નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવથી અરિહંતો ચાર પ્રકારના બનાય છે, તેમાં 'નમો અરિહંતાર્ણ' પદ બોલતાં કયા અરિહંતોને નમસ્કાર થાય છે ?

ઉત્તર : 'નમો અરિહંતાર્ણ' પદ બોલતાં નામ-અરિહંત, સ્થાપના-અરિહંત, દ્રવ્ય-અરિહંત અને ભાવ-અરિહંત એ ચારે પ્રકારના અરિહંતોને નમસ્કાર થાય છે. શ્રીદેવ-અર્ધાચાર્યે અતુલિ-શતિ-ગિન-સ્તુતિ (સકલાર્હત-સ્તોત્ર) ના પ્રારંભમાં આ પદના બાવ નીચેના શબ્દોમાં ઉતાર્યા છે.

નામાડકૃતિ-દ્રવ્ય-ભાવે પુનતગ્નિગગ્ગનનૃ ।

ક્ષેત્રે કાલે ચ સર્વસ્મિન્નર્હતઃ સમુપાસ્મહે । ૨ ॥

'જેઓ સર્વક્ષેત્રમાં અને સર્વકાલમાં નામ, સ્થાપના, દ્રવ્ય અને ભાવ નદે વળે જગત્ના લોકોને પવિત્ર કરી રહેલા છે, તે અર્હંતોની અમે સમગ્ર ઉપાસના કરીએ છીએ.'

પ્રશ્ન : અહીં સર્વક્ષેત્રથી શું સમજવું ?

ઉત્તર : અહીં સર્વક્ષેત્રથી પાંચ ભરત, પાંચ કૌરવન અને પાંચ મહા-વિદેહ એમ પંદર કર્મભૂમિઓ સમજવી કે ત્યાં અર્હંતોનો જન્મ થાય છે. ૫ હંરવત, ૫ હંરવતવત, ૫ હરિવત, ૫ રમ્યદ્વત, ૫ દેવકુટુ અને ૫ ઉત્તરકુટુ એ ૩૦ અકર્મભૂમિઓમાં અર્હંતોનો જન્મ થતો નથી, એટલે તે ક્ષેત્રો અહીં ગણવામાં નહીં.

પ્રશ્ન : અને સર્વકાલથી શું સમજવું ?

ઉત્તર : સર્વકાલથી ભૂત, ભવિષ્ય અને વર્તમાનકાલ સમજવો, અર્થાત્ ભૂતકાલમાં જે અર્હંતો થઈ ગયા, વર્તમાન કાલમાં નિવસતા છે અને ભવિષ્યકાલમાં થનારા છે તે સર્વેને નમસ્કાર કરું છું. 'નમો ભુવં' મૂળના છેડે બેઠાની ગણ.માં આ બાવ રસપતયા પ્રકટ કરવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : ભવિષ્યકાલમાં કેટલા સિદ્ધો થયા હશે ?

ઉત્તર : અનંત

પ્રશ્ન : અનંત આત્માઓમાંથી અનંત આત્માઓ સિદ્ધ થયા પછી કેટલા આત્માઓ બાકી રહે ?

ઉત્તર : અનંત તીર્થોંકર ભગવંતોને જ્યારે પણ એમ પૂછવામાં આવે છે કે કેટલા આત્માઓ સિદ્ધ થયા ? ત્યારે તેઓ જણાવે છે કે એક નિર્ગોદનો અનંતભો ભાગ સિદ્ધ થયો છે, એટલે કે અનંતાનંત આત્માઓ હજી સિદ્ધ થવાના બાકી છે. સંખ્યાતાના ગણિતમાં અમુક સંખ્યામાંથી અમુક સંખ્યા બાદ થાય તો અમુક સંખ્યા બાકી રહે તેમ કહી શકાય છે, પણ અનંતનું ગણિત તેથી જુદું છે. તેમાં તો અનંતમાંથી અનંત બાદ જાય તો પણ અનંત જ રહે છે.

પ્રશ્ન : છવો કેટલા પ્રકારે સિદ્ધ થાય છે ?

ઉત્તર : છવો પંદર પ્રકારે સિદ્ધ થાય છે, તે આ પ્રમાણે :

(૧) તીર્થોંકર-સિદ્ધો-તીર્થ ઉત્પન્ન થયા પછી તેના રાક્ષાસમાં સિદ્ધ થયેલા, અતીર્થોંકર-સિદ્ધો-તીર્થ સ્થપાયા પહેલાં કે તીર્થોંકરો વિચરેલ થયેા હોય તે કાલમાં સિદ્ધ થયેલા)

(૩) તીર્થોંકર-સિદ્ધો તીર્થોંકરની પદવી પામીને સિદ્ધ થયેલા.

(૪) અતીર્થોંકર-સિદ્ધો તીર્થોંકરની પદવી પામ્યા વિના સિદ્ધ થયેલા.

(૫) સ્વયં-ભુદ્ધ-સિદ્ધો-જેઓ કોઈના ઉપદેશ મિવાય પોતાની મેળે બોધ પામીને સિદ્ધ થયેલા.

(૬) પ્રત્યેકભુદ્ધ-સિદ્ધો-રાજર્ષિ કરકંડુ અને નમિરાજ વગેરેની માફક એકાદ નિમિત્તથી બોધ પામીને સિદ્ધ થયેલા.

(૭) ભુદ્ધબોધિત-સિદ્ધો-આચાર્યાદિની બોધ પામીને સિદ્ધ થયેલા.

(૮) ત્રીલિંગ-સિદ્ધો-ત્રીપણામાં-ત્રીના વેશમાં સિદ્ધ થયેલા. અહીં લિંગ શબ્દની બાબતે સમજવો. પણ વિષયની દૃષ્ટાંતે ભાવ વેદ ન સમજવો, કારણ કે બાવવેદમાં વર્તતા કોઈપણ દૃષ્ટિ સિદ્ધ થતા નથી.

(૯) પુરુષલિંગ-સિદ્ધો-પુરુષપણામાં-પુરુષના વેશમાં સિદ્ધ થયેલા.

(૧૦) નપુંસકલિંગ-સિદ્ધો-અંગેયની જેમ નપુંસકલિંગે સિદ્ધ થયેલા.

(૧૧) સ્વલિંગ-સિદ્ધો-અહીં લિંગ એટલે વેશ-સ્વેદરત્નપાટિરૂપ સાધુના વેગે સિદ્ધ થયેલા.

(૧૨) અન્યલિંગ-સિદ્ધો-વક્ત્ર, ભાષા વગ વગેરેના સંજ્ઞાની આદિના વેગે સિદ્ધ થયેલા.

(૧૩) ગૃહલિંગ સિદ્ધો-મગ્ધેવી માતા વગેરેની જેમ મગ્ધના વેશમાં સિદ્ધ થયેલા.

(૧૪) એક-સિદ્ધો-એક સમયે એક મોક્ષે ગયેલા.

પ્રશ્ન : સકલ કર્મથી મુક્ત થયેલો જીવ લોકના આગામે જ શા માટે સ્થિર થાય છે ? ત્યાંથી આગળ ગતિ કેમ કરતો નથી ?

ઉત્તર : જીવમાં ગતિમાન થવાની શક્તિ છે, પણ ત્યાં ગતિસ્વકાયક ધર્માસ્તિકાય નામનું દ્રવ્ય હોય ત્યાં જ તેની ગતિ રૂંધે છે. લોક પૂરો થતાં અલોક શરૂ થાય છે, ત્યાં ધર્માસ્તિકાય નામનું દ્રવ્ય નથી એટલે સકલ કર્મથી મુક્ત થયેલો જીવ ઊર્ધ્વગતિ કરતો ત્યાં જ અટકી જાય છે. શ્રી ઔપપાતિક સૂત્રમાં કહ્યું છે કે : અલોચ-પહિદ્યા સિદ્ધા, હોચમેય વહ્નિયા । અલોકથી અટકેલા સિદ્ધના જીવો લોકના અગ્રભાગે સ્થિર થયેલા છે.

પ્રશ્ન : અલોકમાં શું હોય છે ?

ઉત્તર : અલોકમાં ધર્માસ્તિકાય, અધર્માસ્તિકાય, જીવ, પુદ્ગલ કે કાલ નામનાં દ્રવ્યો પોતા નથી પણ માત્ર આકાશ દ્રવ્ય જ હોય છે. તેથી જીવ અને પુદ્ગલની ગતિ-સ્થિતિ માત્ર લોકમાં જ રૂંધે છે.

પ્રશ્ન : સિદ્ધના જીવો લોકના અગ્રભાગે સ્થિર થઈને શું કરતા હશે ?

ઉત્તર : સિદ્ધના જીવો કૃતકૃત્ય હોઈને તેમને કંઈપણ કરવાપણું રહેતું નથી. પરંતુ તેઓ પોતાની ચિદાનંદમય અવસ્થામાં મગ્ન હોય છે, અને અનંતાનંત સુખનો અનુભવ કરે છે કે જેનું વર્ણન વૈષ્ણવી વાણીથી થઈ શકતું નથી. એક જગલમાં રહેનારો મનુષ્ય જેમ ચક્રવર્તીના ભોજનનો સ્વાદ કેવો હોય છે, તે સમજી શકે નહિ, તેમ આંતરિક સુખમાં સ્વ્યાપ્ત્ય રહેલા આત્માઓ સિદ્ધનાં સુખને યત્કિંચિત્ પણ સમજી શકે નહિ કે તેમની યથાર્થ કદપના કરી શકે નહિ. માત્ર યોગાભ્યાસીઓ જ તેના સુખની યત્કિંચિત્ કદપના કરી શકે.

પ્રશ્ન : આચાર્યો પંચાચારને શા માટે પ્રકાશે ?

ઉત્તર : મુમુક્ષુઓ મોક્ષના સુવિહિત માર્ગને જાણી શકે તે માટે આચાર્યો પંચાચારને પ્રકાશે.

પ્રશ્ન : આચાર્યો પંચાચારને કેવી રીતે પ્રકાશે ?

ઉત્તર : આચાર્યો મૂત્ર-સિદ્ધાંતના વ્યાખ્યાન વડે પંચાચારને પ્રકાશે, પણ પોતાની કદપનામાત્રથી પ્રકાશે નહિ.

પ્રશ્ન : આચાર્ય મૂત્ર-સિદ્ધાંતનું વ્યાખ્યાન કેવી રીતે કરે ?

ઉત્તર : આચાર્ય મૂત્ર-સિદ્ધાંતનું વ્યાખ્યાન દ્રવ્ય, ક્ષેત્ર, કાલ, ભાવ વેગને કરે. બીજા શબ્દમાં કહીએ તો આચાર્ય ઉપસ્થિત થયેલા ધોનાઓની યોગ્યતા વર્ણનને લાગમાં રાખીને ઉપદેશ આપે.

પ્રશ્ન : ધોનાઓની યોગ્યતાથી શું કહેવા હોયે છે ?

ઉત્તર : ચિન્મય, વિવેક, નમ્રતા, સરળતા, મધ્યસ્થતા, જિજ્ઞાસાતૃત્તિ વગેરે ગુણોને ધોતાઓની યોગ્યતા માનવામાં આવે છે અને તેથી વિષ્ણવી ગણેને ધોનાઓની અયોગ્યતા માનવામાં આવે છે.

તેઓ તીર્થંકર ભગવંતે સ્થાપેલા ચતુર્વિધ સંધનો જ એક ભાગ છે.

પ્રશ્ન : સ્વાધ્યાય કેને કહેવાય ?

ઉત્તર : સ્વાધ્યાય શબ્દમાં ત્રણ પદો છે, સુ+આ+અધ્યાય. તેમાં સુ પદ સુધ્ધુ કે શોભનનો અર્થ (સારા) દર્શાવે છે. આ પદ અભિગ્રાપ્તિ કે વિધિનો અર્થ દર્શાવે છે અને અધ્યાય પદ અધ્યયનનો અર્થ દર્શાવે છે. એટલે સારી રીતે વિધિપૂર્વક અધ્યયન કરવું તેને સ્વાધ્યાય કહેવાય. અથવા જે સારી રીતે વિધિ-પૂર્વક અધ્યયન કરવા યોગ્ય છે, તેને પણ સ્વાધ્યાય જ કહેવાય. અને સ્વાધ્યાય શબ્દને સ્વ અને અધ્યાય એવા બે પદોથી બનેલો માનીએ તો આત્મા સંબંધી જે અધ્યયન તે સ્વાધ્યાય-એવો અર્થ પણ નીકળી શકે. ઉપાધ્યાય શ્રીયશોવિજ્ઞાને શ્રી હરિત્તદસૂરિદ્વિત યોગશક્તી યોગ-ત્રીપિકા વૃત્તિમાં પહેલો અને ત્રીજો અર્થ કહેલો છે.

પ્રશ્ન : શ્રી ઔપપાતિક સૂત્રમાં સ્વાધ્યાયને પાંચ પ્રકારનો અર્થાત્ પાંચ અંગવાળો કહ્યો છે. અને આવશ્યક-નિયુક્તિમાં ઉપાધ્યાયનો પરિચય કરાવતા સ્વાધ્યાયને બાર અંગવાળો કહ્યો છે તેનું કેમ ?

ઉત્તર : શ્રી ઔપપાતિક સૂત્રમાં સ્વાધ્યાય શબ્દ પહેલા અર્થમાં વપરાયેલો છે, એટલે સ્વાધ્યાય કરવાની રીત પાંચ પ્રકારની છે, એમ સમજવાનું છે, અને આવશ્યક-નિયુક્તિમાં સ્વાધ્યાય શબ્દ બીજા અર્થમાં વપરાયેલો છે, એટલે સ્વાધ્યાય કરવા યોગ્ય શાસ્ત્રો બાર અંગમાં વિભક્ત થયેલાં છે, એમ સમજવાનું છે. આ બાર અંગોને અર્ધમાગધી ભાષામાં 'દુઘાલસંગ' અને સંસ્કૃત ભાષામાં 'દ્વાદશાંગ' કે 'દ્વાદશાંગી' કહેવામાં આવે છે.

પ્રશ્ન : દ્વાદશાંગીની રચના ગણધરે કેવી રીતે કરે છે ?

ઉત્તર : ગણધરે તીર્થ-સ્થાપના વખતે શ્રી તીર્થંકર ભગવંતને પ્રદક્ષિણા દઈને નમસ્કાર કરીને પૂછે છે કે 'હિ ભગવંત ! તત્ત્વ શું છે ? તે કહેા.' ત્યારે ભગવંત કહે છે કે- 'વપવન્નેદ્ વા-વસ્તુ ઉત્પન્ન થાય છે.' ફરી ગણધરે પ્રદક્ષિણા દઈને નમસ્કાર કરીને એ જ પ્રશ્ન પૂછે છે, ત્યારે ભગવંત કહે છે કે 'વિગમેદ્ વા-વસ્તુ નાશ પામે છે,' તેમજ ત્રીજાવાર ગણધરે પ્રદક્ષિણા દઈને નમસ્કાર કરીને એ જ પ્રશ્ન પૂછે છે, ત્યારે કહે ॥ કે 'પુરેદ્ વા' તેમ છતાં વસ્તુ સ્થિર રહે છે.' આ પ્રમાણે પ્રવૃત્ત કરીને પૂછવું તે નિર્ણય કહેવાય છે. આ ત્રણ નિર્ણયો ગણધર ભગવંતોને એવો નિશ્ચય થાય છે કે 'અર્થ-વસ્તુઓ ઉત્પાદ, વ્યય અને પ્રીત્ય સુદ્ધ છે.' આ પછી ગણધર ભગવંતો બીજાજુદિ નામની વિશિષ્ટ લખિયવાળા હોવાથી સંપૂર્ણ શ્રુતજ્ઞાન પામે છે. અને શ્રી તીર્થંકર ભગવંતની આજ્ઞા થતાં તેની દાદશાંગી રૂપે રચના કરે છે.

પ્રશ્ન : દાદશાંગીમાં કયા સૂત્રો રચાય છે ?

ઉત્તર : દાદશાંગીમાં નીચેના બાર સૂત્રો રચાય છે :

૮ મગ્નણ વંચવિદે વળ્લેત્ત, તં જ્ઞદા-વાવળા, વહિવુવળા, વરિઅટ્ટળા, અવુવેદા, વગમરદા ।

(૧) આચાર (આચાર) (૨) સૂચક (સૂચક), (૩) ઠાણ (સ્થાન) (૪) સમવાય
(૫) વિત્તાદ્યપદ્યુનિ (વ્યાખ્યા પ્રજ્ઞપ્તિ અથવા ભગવતીજી) (૬) નાયાધર્મક્રદા
(૭) ઉચારણ દસા (ઉપાસક દસા) (૮) અંતગડદસા (અંતકૃદશા) (૯)
અત્તરોપપાનિક દસા (૧૦) પદુહાવાગરણ (પ્રકર-વ્યાકરણ) (૧૧)
વિત્તાદ્ય (વિત્તાદ્ય) અને (૧૨) દિદ્દીવાય (દિદ્દીવાદ)

અર્થ : આ સૂત્રો કયા ક્રમે રચે છે ?

જિજ્ઞાસુ પ્રથમ દિદ્દીવાદ રચે છે કે જેનું 'ળીળુ' નામ 'પૂર્વગત' છે. અને
તેના પાછળ વગેરે અગિયાર અંગોની રચના કરે છે.

તે પછી ક્રમશઃ રચે છે કે શાસ્ત્રકારોએ 'પૂર્વની વ્યાખ્યા' આ પ્રમાણે કરેલી છે.
'પૂર્વ' એટલે 'પૂર્વ' રચાયેલું તે પૂર્વ 'અથવા' સર્વશ્રુતાન પૂર્વક્રિયતે इति પૂર્વાણિ ઉત્પાદ
કરેલાં અર્થોના નિર્ણયની પૂર્વ કરાયેલું માટે પૂર્વ, તે ઉત્પાદપૂર્વ વગેરે ચીજ છે.'

વિવેચકના આ નિર્ણય-આધારમાં પણ આવો જ અભિપ્રાય વ્યક્ત કરવામાં

તદ્દિ ન મુચ્યાણ. મન્વરણ વર્ગોગયસ્સ ઓચારો ।

પ્રશ્ન : શિષ્યોને શાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય કરાવવા માટે ક્યા ગુણો અપેક્ષિત છે ?

ઉત્તર : પ્રથમ તો ઉપાધ્યાય પોતે દ્વાદશાંગીના પારગામી અને તેના અર્થોને બરાબર બલુનારા હોવા બેઠ્ઠાએ તથા સૂત્ર અને અર્થોનો વિસ્તાર કરી શકે તેવા બહુશુભ બેઠ્ઠાએ. વળી તેમની શીખવવાની પદ્ધતિ એવી સુદર હોવી બેઠ્ઠાએ કે જેથી ગમે તેવા બૃહ શિષ્યને પણ શાસ્ત્રજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થાય અને એ રીતે તે પાતાની આધના ચરણ બનાવી શકે. તે ઉપરાંત તેમનો સ્વભાવ ધણો શાંત બેઠ્ઠાએ, જેથી શિષ્યો તેમની આગળ ધૃટથી પોતાની શક્યો રજૂ કરી શકે અને તેનું સમાધાન મેળવી શકે. x

પ્રશ્ન : સાદ્ગુણ પદ સર્વ સાધુઓનો સંગ્રહ કરનાર છે, તો સઘ વિશેષણની બૃહ શું ?

ઉત્તર : સાદ્ગુણ પદ સામાન્ય રીતે સાધુઓનો સંગ્રહ કરનાર છે, પણ સાધુઓના પ્રમત્ત, અપ્રમત્ત, સ્થવિરકટિપક, જિનકટિપક, પ્રતિમા કટિપક, કટપાતિન વગેરે અનેક પ્રકારે હોઈ તેમાંના કોઈ પ્રકાર રહી ન બાક તે સ્પષ્ટતાવા સૂચવવા માટે આવી સઘ વિશેષણ ચોરેહું છે.

પ્રશ્ન : સઘ ને પછીક્રુતક પદ માનીને તેનો અંગ્રંથ અરિહંતાળ આદિ પદો સાથે બેઠવામાં આવે તો કેમ ?

ઉત્તર : બાધા-શાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ તેમાં કંઈ વાંધા નથી પરંતુ નિર્ધુક્તિકાર-

અસંદાહ સહાયતં, કરંતિ જે સંજમં કરિતસ્મ ।

एएण कारणेणं, नमामि हं सद्यस्माहूणं ॥ ૧૦૦૫ ॥

એવી જે ગાથા રચી છે, તથા ક્રીઅન્નયદેવશૂરિ વગેરે પૂર્વાગ્રથોએ તેનું જે રીતે વ્યાખ્યાન કર્યું છે, તે એમ દર્શાવે છે કે સઘસમાહૂણં એ એક જ પદ છે. પણ સઘ અને સમાહૂણં

x જે ચારસંગ-સમ્ભાય-પારગા-ધારમા તથાથાળં ।

સદુભયવિચારયો, તેઠ્ઠે જ્ઞાણમિ ઉગ્ગાણ ॥૧૨૪૫॥

જે દ્વાદશાંગીપ સ્વાધ્યાયના પારગામી છે, તેના અર્થોના ધારક છે અને તદુપગત તદુભય એટલે મૂલ અને અર્થોનો વિસ્તાર કરવામાં સક્ષિ છે, તે ઉપાધ્યાયોનું ૯ ખાન ૫૩ ૧૩.

પાહાણસમાણવિદુ, કુર્ણંતિ જે મુત્તપાગયા સંમિ ।

સયલગ્ગણપુયથિગ્ગે, તેઠ્ઠે જ્ઞાણમિ ઉગ્ગાણ ॥૧૨૪૭॥

જે મુત્તપાગે પાપાનુ જેવા બૃહ શિષ્યોને પણ (મુત્ત સિદ્ધાંતોના સ્વાધ્યાય કાળે) સર્વજ્ઞોના પગલાં બનાવે છે, તે ઉપાધ્યાયોનું ૯ ખાન ૫૩ ૧૪.

વાવન્નવન્નચંદમેણ, જે તોયપાવનાવાદં ।

ઉવમામયંતિ મહસા, તેઠ્ઠે જ્ઞાણમિ ઉગ્ગાણ ॥૧૨૫૨॥

બાવન અક્ષરોપી અંદનસ્થી જે હોદના પાપ અને તાપને બૃહ સર્વજ્ઞો ને ઉપાધ્યાયોનું ૯ ખાન ૫૩ ૧૫.

- પ્રાચીન શ્રીપાદચરિત્ર

अहं

अहं इत्येतदक्षरम्, परमेश्वरस्य
परमेष्ठिनो वाचकम्, सिद्धचक्रस्य
दिव्यजम्, सकलागमोपनिषद्गतम्,
अशेषविघ्नविघातनिघ्नम्, आस्वि-
त्तरुष्टारुष्टफलसंकल्पकल्पद्रुमो-
यमम्, आशास्त्राध्ययनाध्यापना-
वधिं प्रणिधेयम्, प्रणिधानं चाने-
नात्मनः सार्वत, संभेदस्तदभिधे-
येन चाभेदः॥ वयमपि चैतच्छा-
स्त्रारम्भे प्रणिदध्महे। अयमेव हि
तात्त्विको नमस्कार इति ॥१॥

અને તે ચોવીશીની પૂર્વે જે ચોવીશ અરિહંતા થયા તેને અતીત ચોવીશી કહેવામાં આવે છે. વાંચકોની જાણ માટે તેનાં નામો અહીં રજૂ કરીએ છીએ :

અતીત ચોવીશીનાં નામો

(૧) કેવલ જ્ઞાની	(૧૩) સુમતિ
(૨) નિર્વાણી	(૧૪) શિવગતિ
(૩) સાગર	(૧૫) અસ્તાથ
(૪) મહાવશ	(૧૬) નમિનાથ
(૫) વિમલ	(૧૭) અનિલ
(૬) સર્વાનુભૂતિ	(૧૮) યશોધર
(૭) શ્રીધર	(૧૯) કૃતાચ
(૮) દત્ત	(૨૦) જિનેશ્વર
(૯) દામોદર	(૨૧) શુદ્ધમતિ
(૧૦) સુતેજ	(૨૨) સિવકર
(૧૧) સ્વામી	(૨૩) સ્વદંત
(૧૨) મુનિસુમત	(૨૪) સમતિ

ભરતશેખરમાં હવે પછી થનારી (અનાગત) ચોવીશીનાં નામો પણ વાંચકોની જાણ માટે રજૂ કરવામાં આવે છે.

(૧) પદ્મનાભ	(૧૩) નિષ્ઠાપાથ
(૨) સુરદેવ	(૧૪) નિષ્કુલાક
(૩) સુપાત્ર	(૧૫) નિર્મમ
(૪) સ્વયંપ્રભ	(૧૬) ચિત્રચુપ્ત
(૫) સર્વાનુભૂતિ	(૧૭) સમાધિ
(૬) દેવશ્રુત	(૧૮) સંવર
(૭) ઉદયનાથ	(૧૯) યશોધર
(૮) વેદલ	(૨૦) વિજય
(૯) પોટલ	(૨૧) મન્દ
(૧૦) ચાતુરીતિ	(૨૨) દેવપ્રભ
(૧૧) મુનિસુમત	(૨૩) અનંતનીય
(૧૨) અમમ	(૨૪) ભદ્રકર

પરંમાનકાણે પાંચ મહાવિદેહપેત્રમાં વીસ જિનો વિદ્યમાન છે. તેમનાં નામો અમ્રમાલે સમજવું :

અરિહંતો ગર્ભમાં આવે છે, ત્યારે માતાને હાથી, વૃષભ, સિંહ, લક્ષ્મીદેવી, પુષ્પ માળા, ચંદ્ર, સૂર્ય, ધન, પૂર્ણ કલશ, પદ્મસરોવર, ક્ષીરસાગર, વિમાન (જે નરકમાંથી સ્થવીને આવેલ હોય તો અચુરપતિના ભવન), રત્નરાશિ અને નિર્ધૂમ અગ્નિ દર્શાવતાં ચૌદ સ્થાનો આવે છે, જે પવિત્ર, પતકમી અને પરોપકારી ગુણરત્નની આગામી કરે છે.

અરિહંતો દેવલોકમાંથી સ્થવીને મનુષ્યલોકમાં અવતરે તે ઘટનાને સ્થવનકટયાણુક કહેવાય છે. તેમનો જન્મ થાય તે ઘટનાને જન્મકટયાણુક કહેવાય છે. તેઓ સંગારનેા ત્યાગ કરીને અચંચ દીક્ષા પારણ કરે તે ઘટનાને દીક્ષા-કટયાણુક કહેવાય છે. તેઓ ચારિત્ર કે ધ્યાનના બળે કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ કરે છે તે ઘટનાને કેવલજ્ઞાન-કટયાણુક કહેવાય છે. અને તેઓ દેહનો ત્યાગ કરીને નિર્વાણપદને પામે તે ઘટનાને નિર્વાણ-કટયાણુક કહેવાય છે. અરિહંતોના જીવનની આ પાંચ ઘટનાઓને કટયાણુક કહેવાનું નિમિત્ત થાય છે.

ગર્ભસ્થિતિ પૂર્ણ થયે અરિહંતનો જન્મ થાય છે, ત્યારે સગરના વાતાવરણમાં એક પ્રકારનો આનંદ પ્રસરી જાય છે. દિશાઓ નિર્મળ અને છે, વિગુત્તા પ્રકાશ જેવો ઉદ્ગ્રાતા સર્વત્ર જોવામાં આવે છે, પવન મંદ મંદ વહીને પૃથ્વી પરની સજ્જ ફરે કરે છે, અને મંદો તેના તેના પર સુગંધી જળની વૃષ્ટિ કરે છે. તે વખતે નારદીશ્વરને પણ સુખ પ્રાપ્ત થાય છે, તો તિર્થંકર, મનુષ્ય અને દેવોનું તો કહેવું જ ગુ ? તાત્પર્ય કે તે ગમશે બધાને અપૂર્વ સુખનો અનુભવ થાય છે.

શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે અરિહંતનો જન્મ થયેલો બ્રાહ્મણે દિશા અને વિશિષ્ટતામાંથી છાપન દિક્કુભારિતાઓ તેમની માતા આગળ આવે છે અને મંચલ મહેલનવપૂર્વક સૂતિ કાકર્મ કરે છે. પછી દેવો તેમને મેઢુ પર્વત ઉપર લઈ જાય છે અને પાતાનું કલ્પ (આચાર) અનુસાર તેમનો સ્નાન મહોત્સવ કરે છે. આ મહોત્સવ ધોળે જ ભાગ્ય હોય છે અને તેમાં વિવિધ તીર્થોમાંથી લાવેલા જલ વડે બાવી તીર્થ કરને સ્નાન કરાવવામાં આવે છે. પછી દેવો તેમને માતા આગળ પાછા મૂકી જાય છે અને નદીશરદીયે જઈ અષ્ટાદિકા મહોત્સવ કરે છે.

જાન થાય તે ગુન કરે છે. ૧૫-૬૫ અને નનની સદાસ વિના આત્માને રૂપો રૂપેનું સ્વરૂપ રાખી જાન થાય તેને અવધિ કરે. માતા પવિત્રનું જાન થાય તેને મન-પર્વન સ્વસ્થા મન પર્વન કહે છે. જે જાન પતિપૂર્ણ, અસાધ્યનું ને અવન દેશ તેને કેવલ કહે છે. કેવલજ્ઞાનની આત્મા સર્વ પદાર્થોના સર્વ ભાવ જનથી સંકે છે.

આધુનિક વિદ્યાને સ્તીકારેલા 'કેવરે નોન-સ અને 'કેવરુપુરુષ નોરેજ' અધિકારનાર કનિની આપે છે. 'ટીકીપથી' અને પર્વન જાનનું પ્રમાણ પૂરું પાડે છે. અને 'સમર્પિત' એ એ પાત્ર લિદ્ધ કરી આવી છે કે પદાનવજથી જગતની જડ કે નેત્ર-વ વસ્તુને દબાવે લાપે. વર્તેના કનિના જનની સ્થાપ કે તથા તેના રૂપનું આલેક્ટ્રિક વર્તન કરી મારાય છે. એટલે કેવલજ્ઞાનને સિદ્ધિત વસ્તુ કરે છે.

સાધના

અર્જુન-વિરત્ન સામાયિકની નવા કર્મ આનતાં અટકે છે પણ જે કર્મો આત્માને લાગેલાં છે તેને જેને દીધે આત્માની શક્તિઓ પૂર્ણરૂપે પ્રકટ થઈ નથી, તેને ખેરવવા માટે આત્માની શક્તિ પડે છે, એટલે અસ્થિતો બાહ્ય અને આભ્યન્તર તપશ્ચર્યાનો આશ્રય લે છે. તેને પર્વતરોને સ્પર્શ કરે છે અને એક આશને લાંગો વળત ધ્યાનસ્થ રહે છે. વળી શ્રેય, અર્જુન, માયા અને ક્ષોભ એ ચારે કષાયોને કર્મશઃ દીણ કરતા જાય છે અને છેવટે આત્મા સ્વચ્છ પામી પાયા પર આરૂઢ થાય છે. ત્યાં પહેલો દર્શન-મોહનીય અને અર્જુન મોહનીય કર્મોના દાણ કરે છે, તેથી તેમને અનંત (યથાખ્યાત) ચારિત્રની પ્રાપ્તિ થાય છે, આથી અનંતવર્ણીય દર્શનાવસ્થા અને અંતરાય એ ત્રણ કર્મોના શીઘ્ર દાણ કરે છે, તેથી અનંતવર્ણીય (અનંતવર્ણીય), અનંત દર્શન (કેવલદર્શન) અને અનંત વીર્યની પ્રાપ્તિ થાય છે.

(૧૦) પરચકભય એટલે શત્રુ સૈન્યની યુદ્ધ વગેરે થતી નથી અને,

(૧૧) સ્વચકભય એટલે પોતાના સૈન્યમાં બળવો ફાટી નીકળવો વગેરે ભયજનક ઘટનાઓ બનતી નથી.

શાસ્ત્રકારો જણાવે છે કે અરિહંતને કૈવલજ્ઞાન ઉત્પન્ન થયું છે, એ બલ્લતાં જ ઇન્દ્રાદિ દેવોને અત્યંત આનંદ થાય છે અને તેઓ પોતપોતાના પરિવાર સહિત વિમાન વગેરે દિવ્ય વાહનોમાં નીચે કિતરી આવી અપૂર્વ ગીતા ગાય છે, અદ્ભૂત નૃત્ય કરે છે. પછી તેઓ અરિહંતને વંદે છે, સ્તવે છે, પૂજે છે અને ત્રણ પ્રદક્ષિણા દઇ વંદન કરી પોતાની અપૂર્વ ભક્તિ પ્રદર્શિત કરે છે અને અરિહંત ભગવંત સર્વેને ધર્મની દેશના દઇ શકે તે માટે સમવસરણની રચના કરે છે.

એ વખતે દેવતાઓ ૧૯ અતિશયો કરે છે. તે આ રીતે :—

(૧) પ્રથમ વાયુકુમાર જાતિના ભવનપતિ દેવો એક યોજન પ્રમાણે ભૂમિને સંવર્તક વાયુ વડે સાફ કરે છે.

(૨) પછી મેઘકુમાર નામના ભવનપતિ દેવો ધૂળ સમાવવા માટે ગંધાદહની વૃદ્ધિ કરે છે.

(૩) પછી વ્યંતરદેવો તે પર પંચરંગી પુષ્પોની વૃદ્ધિ કરે છે અને વનસ્પતિકાયને બાધા ન થાય તેવી રીતે રત્ન-શીલા વડે પૃથ્વી-પીઠ બાંધે છે.

(૪) તેના પર ભવનપતિ દેવો રજત-પ્રાકાર એટલે રૂપાનો ગઢ રચે છે. તે ઠોઠની અંદર ન્યેતિપી દેવો મુવલુંમથ-પ્રાકાર એટલે સોનાનો ગઢ રચે છે, અને તે ઠોઠની અંદર ધૈમાનિક દેવો રત્નમથપ્રાકાર એટલે રત્નનો ગઢ રચે છે.

(૫) આ ત્રણ ગઢોની અંદર મધ્ય ભાગમાં વ્યંતરદેવો રત્ન જડિત પીઠ રચે છે. તેના પર કંઇક ઊંચી એક બેઠક બનાવે છે અને તેના પર અથોક વૃશ (ચૈત્ય-વૃક્ષ) ની રચના કરે છે.

(૬) તેની નીચે રક્તિક રત્નનું સિંહાસન રચે છે.

(૭-૮) તેના પર ત્રણ છત્રો અને ચામર વગેરે રચે છે.

(૯) અરિહંત ભગવંત ચાલે છે, ત્યારે પગ મૂકવા માટે દેવો, નવ મુવલું-કમળની રચના કરે છે.

(૧૦) આ કમળો પર પગ મૂકનાં અરિહંત ભગવંત સમવસરણના પૂર્વ દ્વારે આવે છે અને ત્યાંથી પ્રવેશ કરી ચૈત્ય વૃક્ષને પ્રદક્ષિણા દઈ ‘નમો નિત્યમ્’ એમ બોલી

+ ચિત્ર ૧ વર્ણન માટે નુઓ પ્રભુત સંપાદક વિચિત્ર પ્રંથ : ‘દેરપિ દેર ભવજાન બદાપીર’

x ચિત્ર ૧૨ નું દેરવ જાણના નુઓ પ્રભુત સંપાદક વિચિત્ર ‘દેરપિ દેર ભવજાન બદાપીર’

અને ચોથી અવસ્થા પ્રાપ્ત કરે છે, અને અગ્નિષ્ઠ કર્માં ખપાવી નિવાન પદની પ્રાપ્તિ કરે છે.

અરિહંતાના દેહને ઈન્દ્ર દિવ્ય-જ્વળથી નગરાવે છે, તાના પાંચ ગચ્છાઈ નવ કનના લેખ કરે છે અને દિવ્ય વસ્ત્રાભૂષણોથી શણગારી ગોશીર્ષ યજ્ઞનના કાષ્ઠની ચિતા પર મૂકે છે. પછી અગ્નિકુમાર દેવો ચિતામાં અગ્નિ પ્રકટાવે છે, વાયુકુમાર દેવો વાયુ વડે તેને પ્રજ્વલિત કરે છે અને અન્ય દેવો તેમાં કેગર, કરતુરી, ધૂત વગેરે પદાર્થો નાખે છે. આ ચિતામાં અરિહંતાના દેહની સર્વ ધાતુઓ જળી જાય છે, પરંતુ અસ્થિ બાકી રહે છે. તેમાંથી જમણી અને ડાબી હાથ શકે તથા ઇશાનન્દ્ર મહર્ષિ કરે છે. નીચની ભાગે હાથો ચમર અને બાકિ ઈન્દ્ર મહર્ષિ કરે છે, બાકીના હાંત ળીખા ઈન્દ્રો મહર્ષિ કરે છે અને શેષ અસ્થિને દેવતાઓ અતિ આદરથી લઇ લે છે. પછી નિર્વાણના સ્થાન મલ્લિમય રત્નપત્તી રચના કરે છે અને ત્યાંથી નંદીચરદ્વીપે જઈ અપ્તાદિકા મહોત્સવ કરી પાતાના ગથાને જાય છે.

આ વખતે વિશ્વના મનુષ્યોની સ્થિતિ ગાદુ વિપાદમય થઈ પડે છે. તેમનું માર્ગ દર્શાવનાર, તેમના મનના સંશયો ભાંગનાર, તેમને નવી આશા અને નવું જીવન આપનારનો વિયોગ તેમનાથી સહન થયો નથી. છેવટે ગંગોત્તેમ કરીને તેઓ પાતાના મનને સમજાવે છે, અને તેમને પુનઃ પુનઃ વંદન કરીને કૃતાર્થ થાય છે.

અરિહંત ભગવંતની ખ્યાલ વિશેષના જન્માવવા માટે શાખકારોએ આટલા પ્રાનિદાય અને ચાર મૂલાતિશય એમ બાર ગુણોની * જે પ્રકૃષ્ટતા કરી છે, તેનાથી પણ પાકડોએ પરિચિત થવું જરૂરી છે.

શાસ્ત્રકારો કહે છે કે ઈન્દ્ર વડે નિયુક્ત કસયેલા છડીલા જેવા દેવો ન પ્રતિદાર અને તેમણે ભક્તિવશાત્ કરેલ જે કાર્યો તે પ્રાનિદાય. તત્પર્યં કે અરિહંત ભગવંતની ભક્તિ નિમિત્તે દેવો દ્વારા જે વિશિષ્ટ ઉપચાર થાય છે, તેને પ્રાનિદાય કહેવાય છે.

પ્રાનિદાયની અંજયાનો સ્પષ્ટ ઉદ્દેશ્ય મેઘઅવંદન મહાભાગમાં મળે છે :

અદ્વિવિદપાડિહેર અરિહંતિ નેણ અરહંતા (માયા-૨૭૭)

આઠ પ્રાનિદાયોની પૂજને ચોથા હોવાથી તે અરિહંતો મંદવાય છે અને તેમાં તેનાં નામો પણ જણાવેલાં છે, તે આ પ્રમાણે :

અમોગસ્ત્રયો મુરણ્ણવુટ્ટી,
દિવ્વોઝ્ઝુણી સામમાગર્ણવ ।
મામંઢલં દુંદુદિ યાડ્ડયવચ્ચં,
મુપાદિદેગણિ ત્રિપાણમેય ॥

- (૨૪) ધર્માર્થપ્રતિષદ્ધતા-ધર્મ અને અર્થથી યુક્ત હોય છે. પદાર્થો સાંમગતાં આંશગતાં છુપોના હૃદયમાં ધર્મને વિકસાવનારી હોય છે.
- (૨૫) કારકાગવિપર્યાસ-કારક, કાળ, વચન, લિંગ, વિસક્તિ વગેરેના વિપર્યાસવાળા હોયથી રહિત હોય છે.
- (૨૬) વિભ્રમાદિ-વિયુક્તતા-વિભ્રમ, વિશેષ, વગેરે મનના હોયથી રહિત હોય છે.
- (૨૭) ચિત્રકૃત્વ-શ્લેષાઓના ચિત્તમાં અવિચ્છિન્નપણે આશ્ચર્ય ઉત્પન્ન કરનારી હોય છે.
- (૨૮) અદ્ભુતત્વ-અદ્ભૂત હોય છે.
- (૨૯) અનતિચિદ્વિષ્ણતા-અત્યંત વિશ્વંશ રહિત હોય છે.
- (૩૦) અનેકજાતિર્લેલિચ્છ-વસ્તુઓને વિવિધ રીતે વર્ણવનારી હોય છે.
- (૩૧) આરોપિત-વિશેષતા-બીજા વચનોની અપેક્ષાએ વિશેષતા સ્થાપન કરનારી હોય છે.
- (૩૨) સત્ત્વપ્રમાણતા-સત્ત્વપ્રધાન હોય છે.
- (૩૩) વર્ણ-વદ-લાક્ષ્ય-વિવિષ્ણતા-વર્ણ, વદ, લાક્ષ્યના સ્પષ્ટ વિવેકવાળી હોય છે.
- (૩૪) અન્યુદ્દેશિ-કહેવાને ઈંછેલા વિષયની સારી રીતે શિદ્ધિ થતાં મુખી ન અટકનારી હોય છે.
- (૩૫) અલેલિચ્છ-અનાધારે ઉત્પન્ન થનારી હોય છે.

અરિહંત ભગવંતો કેવલજ્ઞાનની પ્રાપ્તિ થયા પછી ત્યાં ત્યાં વિચરે છે, ત્યાં ત્યાં સવાસો યોજન મુખી રાગ, વેર, ક્રોધ, મરણ, અતિદુષ્ટિ, અદુષ્ટિ, દુર્જિહ્વા અને કરનારો સ્વરાષ્ટ્ર-પરરાષ્ટ્ર તરફથી ભય થતો નથી, તેને અપાયોનો-અનિયોનો અપગમ (નાશ) અતિશય અર્થાત્ અપાયાપગમતિશય કહેવામાં આવે છે.

સારાંશ એ છે કે મહાન અનુભવી પુરુષોએ કહ્યું છે કે ‘ અરિહંતોનુ’ નિરંતર મનન કરનાર આત્મા છેવટે અરિહંત બને છે.’

અહીંય યથાપ્રવૃત્તિ શબ્દ અનાભોગપણાનું અને કરણ શબ્દ અધ્યવશાયનું ગૂચન કરે છે. તાત્પર્ય કે આત્માએ આ રીતે કંપોને જે ઘટાડો કર્યો છે તે અકામ નિર્જરાને આભારી છે. તેમાં સકામ નિર્જરાનો ડોહ હિસ્સો નથી.

યથાપ્રવૃત્તિકરણનો સ્વરૂપ ખ્યાલ આપવા માટે શાસ્ત્રકારો ધાન્યના ઢગલાનું તથા ગિરિપાણી-નદી ન્યાયનું દૃષ્ટાંત આપે છે. ધાન્યના એક ઢગલામાંથી કુટુંબના નિર્વાહ માટે રોજ જેટલું ધાન્ય કાઢવામાં આવે તેનાં કરતાં તેમાં થોડું નાખવામાં આવે તો સમય જતાં એ ઢગલો ઓછો થઈ જાય છે. તેમ જીવ અનાભોગપણે ધણાં કંપોને ખાપવો જાય અને થોડાં કંપોને બાંધવો જાય તો કાલાંતરે ઓછા કમંવાળો થઈ જાય છે. અથવા ગિરિપ્રદેશમાંથી એક પાણી તૂટીને નદીના પ્રવાહમાં આવે ને તેની સાથે ઘસડતો જાય તો ધીમે ધીમે આરે ખાજીથી ઘસાઈને ગોળ જની જાય છે, તેમ સંસારમાં અથડાતો કુટાતો જીવ અનાભોગપણે કમં ખાપવો જાય તો કાલક્રમે ઓછા કમંવાળો બને છે.

આ કરણ વડે જીવ નિબિડ-રાગ-દ્વેષના પરિણામરૂપ અધિપ્રદેશની સમીપમાં આવે છે. અહીં એટલું સ્પષ્ટ કરવાની આવશ્યકતા છે કે અભવ્ય જીવો* પણ અધિપ્રદેશની સમીપમાં આવી શકે છે અને તીર્થ*કરોની અપૂર્વ સદ્ધિ કે સાધુઓનાં સન્માન જોઈને અથવા સ્વર્ગાદિ સુખની ઇચ્છાથી દીક્ષા ગ્રહણ કરી નવપૂર્વ સુધીનું ચત્તાન સંપાદન કરી શકે અને બવાંતરે નવમા ઈવેચકમાં* ઉત્પન્ન થઈ શકે છે, પણ અધિને બેઠ કરીને સમ્યક્ત્વની પ્રાપ્તિ કરી શકતા નથી.

* આ સર્વ ભગવાનને જીવોના બે પ્રકાર કલા છે :

ભવ્ય અને અભવ્ય, મોક્ષમાં જવાની યોગ્યતાવાળા જીવોને ભવ્ય કહેવામાં આવે છે. અને તેની યોગ્યતા વિનાના જીવોને અભવ્ય કહેવામાં આવે છે.

* દશ્વિદ્યાના એક વિભાગ તરીકે મજાતા ઓઢ પૂર્વનાં નામો નીચે પ્રમાણે છે :

(૧) ઉત્પાદપૂર્વ	(૮) કમંપ્રવાહ
(૨) અમાણ્ડીય	(૯) પ્રત્યાખ્યાનપ્રવહ
(૩) વીર્	(૧૦) વિદ્યાપ્રવાહ
(૪) અસ્તિ-નાસ્તિકપ્રવાહ	(૧૧) અવ-વ્ય
(૫) જ્ઞાનપ્રવાહ	(૧૨) પ્રાણીય
(૬) જાત્યપ્રવાહ	(૧૩) વિચારિય
(૭) આત્મપ્રવાહ	(૧૪) લોક-નિદેશ

જાર દેવસોકની ઉપર અને પાંચ અનુષ્ઠાન વિષયનાં નીચે નમોવેચકનાં વિષયો ડેખાડેલા આવેલા છે. તેના નામો નીચે પ્રમાણે છે.

- (૧) સુદર્શન, (૨) સુખનિકુપ્ત (૩) મોગરમ (૪) સ્વતે.મદ (૫) સુવેદાય (૬) સુમનસ (૭) સોમન્સ (૮) પ્રિયંકર અને (૯) નન્દિકર.

અને એ જ અધ્યયનમાં સમ્યક્ત્વનું મહત્ત્વ સમજાવતાં કહ્યું છે કે, સમ્યક્ત્વ વિના જ્ઞાન ન હોય, જ્ઞાન વિના ચારિત્રના શુદ્ધિ ન હોય. ચારિત્રના શુદ્ધિ વિના સમ-દેયમાંથી સુક્રિત ન હોય અને સમદેયની સુક્રિત વિના નિર્વાણ ન હોય. તત્પર્યં કે સમ્યક્ત્વ એ નિર્વાણનું-મોક્ષનું કારણ છે.

(૫) વિરતાવિરત ગુણસ્થાન

સમ્યક્ત્વને સ્પર્શી શૂંકેલો આત્મા જ્યારે દેશવિરતિ અહણ કરીને અંશતઃ વિરત બને છે ત્યારે તેની અવસ્થાવિશેષને વિરતાવિરત ગુણસ્થાન કહેવામાં આવે છે. અંશતઃ વિરત થયેલો આત્મા બાકીના અંશમાં અવિરત હોય છે તેથી તેને વિરતાવિરત કહેવામાં આવે છે. વ્રતધારી શ્રાવકો આ ગુણસ્થાન રહેલા કહેવાય છે.

(૬) પ્રમત્તસંયત-ગુણસ્થાન

વિરતાવિરત ગુણસ્થાનમાંથી આગળ વધેલો આત્મા જ્યારે સર્વવિરતિ સામાયિક અહણ કરી સંયત બને છે, પણ કંઈક અંશે પ્રમાદવાળો હોય છે, ત્યારે તેની અવસ્થાવિશેષને પ્રમત્તસંયત ગુણસ્થાન કહેવામાં આવે છે. અહીં પ્રમાદ શબ્દથી આત્મવર્તી આગળ વધવાનો અનુશાસન સમજાવેલો છે. નિદ્રા વિગેરેને પણ પ્રમાદ કહેવામાં આવે છે.

(૭) અપ્રમત્તસંયત-ગુણસ્થાન

સર્વવિરતિને ધારણ કરનારો જે આત્મા પ્રમાદ રહિત હોય છે, તેની અવસ્થાવિશેષને અપ્રમત્ત સંયત ગુણસ્થાન કહેવામાં આવે છે આ અવસ્થામાં રહેલો આત્મા જરા પણ પ્રમાદવાળો થયો કે છડા ગુણસ્થાને નાવી જાય છે અને પ્રમાદ રહિત થયો કે પુનઃ જ્ઞાનમાં ગુણસ્થાને ચઢી જાય છે આમ છડા અને જ્ઞાનમાં ગુણસ્થાન વચ્ચે ચડતુ-ઉતરતુ' હાંભા સમય મૂખી આવે છે.

(૮) નિવૃત્તિ બાદર-ગુણસ્થાન

અપ્રમત્ત અવસ્થામાં રહેલો સર્વવિરત આત્મા જ્યારે ક્રોધ, માન, માયા અને લોભ એ ચાર કષાયના સ્થલરવરૂપને અત્યુક અંશે છુટી લે છે ત્યારે તેની અવસ્થાવિશેષને નિવૃત્તિબાદર ગુણસ્થાન કહેવામાં આવે છે.

(૯) અનિવૃત્તિબાદર-ગુણસ્થાન

સર્વવિરત આત્મા જ્યારે કષાયનાં સ્થલ સ્વરૂપથી છળા અંશે નિવૃત્તિ થયેલો હોય પણ અત્યુક અંશવાળો હોય ત્યારે તેની અવસ્થાવિશેષને અનિવૃત્તિ બાદર ગુણસ્થાન કહેવામાં આવે છે આ અવસ્થામાં કષાયને પરાજિત કરવા માટે બારે મુદ્રાપદ્ધતિની વ્યવસ્થા હોય છે.

(૧૦) સૂક્ષ્મસંપરાય-ગુણસ્થાન

જે સર્વગિજ્ઞ આત્મા, ક્રોધ, માન અને માયાનો સર્વથા નાશ કરી ચૂક્યો હોય તેને સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાન કહેવાય છે. આ અવસ્થામાં અવશિષ્ટ હોય તેની અવસ્થાવિશેષને સૂક્ષ્મસંપરાય ગુણસ્થાન કહેવાય છે.

(૧૧) ઉપશાંત મોહ-ગુણસ્થાન

જે સર્વગિજ્ઞ આત્માએ માદનીયકર્મને કિંચિત્કાલ માટે શાંત કર્યું હોય તેની અવસ્થાવિશેષને ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાન કહેવામાં આવે છે. આ અવસ્થામાં અવશિષ્ટ હોય તેની અવસ્થાવિશેષને ઉપશાંતમોહ ગુણસ્થાન કહેવામાં આવે છે, પણ સર્વથા નાશ થતો નથી.

સિદ્ધોત્ત્વ સ્વરૂપ

આચારંગસૂત્રના પાંચમા અધ્યયનમાં સિદ્ધોત્ત્વ સ્વરૂપ આ રીતે જણાવ્યું છે :

‘અત્ત્વેદ જાઈમરણસ્સ વટ્ટમમ્મં વિક્ખાયાયરણ, સત્ત્વે સરા નિયટ્ટંતિ, તક્કા જત્થ ન વિજ્ઞઈ, મદ્ તત્થ ન ગાહિયા, ઓણ અપ્પટ્ટાણસ્સ સેયન્ને, સે ન દીદે, ન હસ્સે, ન વટ્ટે, ન તંસે ન ચરંસે, ન પરિમંડલે ન કિણ્ઠે ન નીલે ન લોહિણ ન હાલિદે ન મુક્કિલે ન સુરમિંગંથે ન દુરમિંગંથે ન તિચ્છે ન કટ્ટણ ન કમ્પણ ન અંબિલે ન મહુરે ન કવલ્લહે ન ગણ્ણ ન ગરુણ મ ન્ઠહુણ ન ઉણ્ણે ન નિદ્દે ન છુલ્લે ન કાઝ ન રુદ્ધે ન સંગે ન રૂપ્પી ન પુરિસે ન અન્નહા પરિન્ને સન્ને ઉપમા ન વિજ્ઞણ, અરુચી સત્તા, અપયસ્સ પયં નત્થિ ॥’

જન્મ-મરણના કારણબુદ્ધ કર્મેના નાશ કરીને આત્મા મોક્ષમાં લીન થાય છે. આ અવસ્થાનું વર્ણન કરનારા સર્વ શબ્દો પાછા ફરે છે અર્થાત્ તેના સંપૂર્ણ સ્વરૂપનું વર્ણન કરી શકતા નથી. ત્યાં કંટપના જઈ શકતી નથી, ત્યાં બુદ્ધિ પહોંચી શકતી નથી, ત્યાં સમગ્ર કર્મ રહિત આત્મા શરીર વગરનો, સંસારમાં રહેલા સર્વ જીવોની અવસ્થાને જાણનારો હોય છે. તે આત્મા આકાર લાંબો, ટૂંકો, ગોળાકાર, ત્રિકોણાકાર, ચતુષ્કોણાકાર કે મંડલાકાર હોતો નથી. વર્ણમાં કાળો, નીલો, લાલ, પીળો કે સફેદ હોતો નથી. ગંધમાં મુગધી કે દુગ્ધી હોતો નથી સ્વાદમાં તીવ્રો, કડવો, તુરો, ખારો કે મીઠો હોતો નથી. સ્પર્શમાં કઠોર, કોમળ, ખારો, હલકો, ઊંચો, ટૂંકો, સ્નિગ્ધ કે ક્રુષ્ણો હોતો નથી. ઔષ્ણ્ય, ધુતુષ્ણ્ય કે ન્યુનશ્ણ્ય પશ્ચ હોતો નથી. જ્ઞાતા અને પદિજ્ઞાતારૂપે હોય છે. તેને કોઈ ઉપમા નથી, તે અરૂપી છે. તેના સ્વરૂપને સંપૂર્ણ રીતે કહી શકે એવું કોઈ પણ (શબ્દ) નથી.

આવશ્યક નિયુક્તિમાં કહ્યું છે કે ‘સિદ્ધ બ્રહ્મવતો શરીર રહિત, આત્મપ્રદેશી ધનતાવળા, સામાન્ય વિષયરૂપરૂપ અને વિશેષ વિષયરૂપ જ્ઞાનમાં ઉપયોગવાળા હોય છે.’ વળી તેમાં જણાવ્યું છે કે જે અજ્ઞાનના મુખ મોક્ષમાં ગયેલા સિદ્ધોને હોય છે, તે મુખ મનુષ્યો તથા સર્વ દેવો પૈકી કોઈને હોતું નથી.

જીવ વિચાર પ્રકરણમાં કહ્યું છે કે ‘સિદ્ધોને શરીર હોતું નથી, અયુઃકર્મ હોતું નથી, પ્રાણ કે ચેતિ હોતી નથી અને તેઓની સ્થિતિ જૈનાગમમાં સ્થિતિ-અનંત અર્થાત્ જોની આદિ છે પણ અંત નથી તેવી જાણી છે.’

તે આ પ્રકારની હોય છે :

(1) સ્થિતિ-અનંત-જોની આદિ અને અંત નથી.

सिद्धना आऽ गुणो।

(૧) અનંત-અન, (૨) અનંત-દર્શન (૩) અચાળાધ સુખ. (૪) અનંત-ચારિત્ર (૫) અનંત-વિદ્યા (૬) અનંત-વિદ્યા, (૭) અનંત-વિદ્યા અને (૮) અનંત-વિદ્યા.

(१-२) अनंत-ज्ञान-अनंत-दर्शन. :

સા.પ્ર.સં. ૧૧૧૧ નાં નં. ૩૩૩૩ 'અમર' લગભગ ઉપયોગ છે. ૨૨

ઓપ્તુ' થાય તેટલા અંશે તેમનો ઉપયોગ તેજસ્વી બને. સિદ્ધ ભગવંતોએ જ્ઞાનાવરણીય અને દર્શનાવરણીય ક્રમેના પૂરેપૂરો ક્ષય કરેલો હોવાથી તેમનામાં અનંતજ્ઞાન અને અનંતદર્શન પ્રકટે છે.

અહીં એટલી હદીકત નોંધવા ચોગ્ય છે કે છત્રસ્થ આત્માઓને પહેલો દર્શનોપયોગ અને પછી જ્ઞાનોપયોગ હોય છે. એટલે તેઓ પ્રથમ ઘટસ્થ (ઘટની ભતિ) ગ્રહણ કર્યા પછી ઘટરૂપ વિશેષ પદાર્થને ગ્રહણ કરે છે, ત્યારે કેવડી ભગવંતોને પહેલો જ્ઞાનોપયોગ અને પછી દર્શનોપયોગ હોય છે, એટલે તેઓ પ્રથમ ઘટરૂપ વિશેષ પદાર્થને ગ્રહણ કરે છે અને પછી ઘટસ્થને ગ્રહણ કરે છે અને તેથી જ તેમની સ્તુતિમાં 'સવ્યજ્ઞં સવ્યદરિસીર્ણં' સર્વજ્ઞ, સર્વ-દર્શી' વિશેષલો. સંગત થાય છે. વળી છત્રસ્થોને દર્શનોપયોગ અને જ્ઞાનોપયોગ વધારેમાં વધારે અન્તર્સંદુર્ભ સુધી હોય છે, તેમાં દર્શનોપયોગ કરતાં જ્ઞાનોપયોગનો સમય સંખ્યાતા ગણી વધારે છે, ત્યારે કેટલી ભગવંતોને બંને ઉપયોગ એક એક સમયના જ હોય છે. કેાઈ આત્માને એક સમયે બે ઉપયોગ હોતા નથી. તે અબંધી વિશેષાવરણ બાધમાં કહ્યું છે કે-

નાળમ્મિ દંસળમ્મિ ય યગોં યગયરમ્મિ ઉવરુત્તા ।

સવ્યસ્સ કેવલિસ્સ વિ જુગવં દો નત્થિ ઉવરોગ્ગા ॥

જ્ઞાન અને દર્શન એ બે ઉપયોગમાંથી સર્વ છૂલે એક જ ઉપયોગવાળા હોય છે કેવડી ભગવંતોને પણ એકી સાથે બે ઉપયોગ હોતા નથી.૦

(૩) અબ્યાબાધ સુખ

કેટલાક મનુષ્યો એમ માને છે કે 'વિષયોના ભોગોપયોગ કરવામાં જ સુખ હોય છે, તેથી નિર્વાણ, મુક્તિ, મોક્ષ કે ત્રિહાવસ્થામાં કેાઈ બદતનું સુખ મળવા અંભવ નથી.' તેઓ કહે છે કે—

‘જ્ઞ સ્થ નત્થિ સીમંતિણીઓ મળદરપિયંગુવન્નામો ।

તા રે મિદ્ધન્તિય ! વંપણં સુ મોવરો ન સો મોવરો ॥’

‘હિ સંદાંતિક ! તું જે મોક્ષ-મર્ગનું પ્રતિપાદન કરે છે, તે વાસ્તવિક મોક્ષ નથી, પણ એક બદતનું બંધન જ છે, કારણકે ત્યાં (સુખને આપનારી) મનહર પિયંગુ વર્ણવાગી સીએ નથી.’

પૌદ્ગલિક સુખો દલ્હિક છે, તેથી અમે તેટલાં કે અમે તેટલીવાર ભોગવવામાં આવે પણ તેનાથી આત્માને અંતોષ થતો નથી, છતાં જેમની મન મેહાવેશથી મૂઢ બનેલી છે, તેઓ એમાં જ સુખ માને છે અને એની જ અંખના કરે છે. તેઓ કહે છે :

૦ શ્રી મદ્ધવદી અને શ્રી સિદ્ધસેન દિગ્ગજનું અંતર આ જાગનાર્થ જુદું પડે છે, પરંતુ તેનું સમાપાન શ્રીમદ્ વદોવિભવજીએ જ્ઞાનમિદુમાં ધણી સિદ્ધતાથી કર્યું છે.

તેના મિત્ર મેદનીય જેટલે જેના ઉદયથી આત્માને સમ્યક્ અને મિથ્યાત્વના મિશ્ર પરિ-
ણામ થાય છે. અને

૩) સમ્યક્-ત્વ મેદનીય જેટલે જેના ઉદયથી આત્માને ક્ષાયક સમ્યક્ત્વ થતું અટકે છે.
અધિપતિ કે.એ. કર્મના અશુદ્ધ ભાવો સુખ્યત્વે બે પ્રકારના છે : કપાયરૂપ અને નોક-
કપાયરૂપ. કપાયરૂપ કપા જેટલે કર્મ કે ભવનો અને આય જેટલે લાભનો અર્થ
પામેલાનો છે, તેથી જે ભાવો વડે કર્મ બંધાય અથવા સંસાર વધે તેને કપાયરૂપ સમજ-
વામાં આવે છે. નોકકપાય જેટલા પ્રગલ્ભ કે ઊંચ નથી પણ તેની ઉત્તેજનામાં મક્ક
કપાયરૂપ જે, તેમને નોકકપાય સમજવામાં છે.

કપાયરૂપ ભાવો સુખ્યત્વે ત્રણ પ્રકારના અને કપાયરૂપ નોકકપાય

(૪) લોભ

(૧૫) અનંતાનુભંધી લોભ

(૧૩) અમત્યાખ્યાની લોભ

(૧૬) પ્રત્યાખ્યાની લોભ

(૧૬) સંબલન લોભ.

આ લોભ કપાયોની તીવ્રતા જેમ જેમ ઓછી થતી જાય છે. તેમ તેમ આત્માનો ચારિત્ર ગુણ ખીલે છે અને જ્યારે સર્વ કપાયો દૂર થઈ જાય છે, ત્યારે આત્મા શાંત અને દ્વેષના બંધનમાંથી સર્વથા મુક્ત થઈ વીતરાગ અવસ્થાને પામે છે.

નોકપાયરૂપ ભાવો ‘હાસ્ય પદ્ધ’ અને ‘વેદનિક’ જે પ્રકારમાં વહેંચાય છે, તે આ પ્રમાણે :

હાસ્ય પદ્ધ

(૧) હાસ્ય—જેના વડે નિમિત્તથી કે નિમિત્ત વિના હસવું આવે છે.

(૨) રતિ—જેના વડે નિમિત્તથી કે નિમિત્ત વિના હર્ષ થાય છે.

(૩) અરતિ—જેના વડે નિમિત્તથી કે નિમિત્ત વિના ખેદ થાય છે.

(૪) ભય—જેના વડે નિમિત્તથી કે નિમિત્ત વિના ભીક લાગે છે. મનના પરિણામો ચંચળ બને છે.

(૫) શોક—જેના વડે નિમિત્તથી કે નિમિત્ત વિના પરિતાપ ઉપજે છે.

(૬) શુશ્રૂષા—જેના વડે નિમિત્તથી કે નિમિત્ત વિના વૃણા ઉપજે છે.

‘વેદનિક’

(૭) પુરુષવેદ—શ્રીને ભોગવવશ્રીની ઈચ્છા.

(૮) સ્ત્રીવેદ—પુરુષને ભોગવવાની ઈચ્છા.

(૯) નપુંસકવેદ—સ્ત્રી-પુરુષ બંનેને ભોગવવાની ઈચ્છા.

કપાયોના નાશ થતાં પહેલાં આ નોકપાયોનો નાશ થઈ જાય છે, એટલે તેની અડીં વપતંત્ર વિવશ નથી.

સિદ્ધ ભગવંતો અનંત ચારિત્રવાળા છે, એમ કહેવાનો સ્પષ્ટ અર્થ એ છે કે તેઓ પોતાના સ્વભાવમાં મગ્ન છે અને તેવી રીતે અનંતકાળ સુખી ચાલવાની છે.

(૫) અક્રમ્ય દિશનિ

આયુષ્ય કમને લીધે આત્માને એક દેહમાં અમુક સમય પૂરું કરવો પડે છે. આ કમની ઉત્કૃષ્ટમાં ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ તેથીજ સાગરોષ્ઠમની છે, પરંતુ નિદ્ધ ભગવંતોએ અપુષ્કકમનો અપૂર્ણ સ્વ કરેલા હોવાથી તેમને નવે દેહ ધારણ કરવાનો હોવો નથી... તેથી અપુષ્કની

આ કારણ તેમને કશું પડતી નથી. તાત્પર્ય કે તેમણે જે સ્થિતિ પ્રાપ્ત કરી છે તે પ્રાપ્ત છે.

નિવર્તનનું અગ્રિમ સંકલ્પ (નિર્માણ) સુત્ર) જોલવામાં આવે છે. તેમાં નિર્માણને કારણે નિર્માણ નિર્માણને વપરાયેલા છે :

નિર્માણનું સ્થિતિ, અમલ-અમલ-સ્થિતિ, અમલ-અમલ અને વેદનાગ્રાંથી સ્થિતિ, અમલ-અમલ, અમલ-અમલ. જે કદી નાશ થતી નથી. અવવાહ—કર્મજન્ય પીડા.

વારંવાર ભોગવવા યોગ્ય વસ્તુ, અલંકારાદિ વસ્તુઓ તથા સ્ત્રી વગેરે વિધમાન છતાં તેનો ઉપભોગ થઈ શકે નહિ, તેનું કારણ ઉપભોગાંતરાય કર્મ છે અને છતી શક્તિએ કંઈપણ પ્રયત્ન કરવા શક્તિમાન થાય નહિ; તેનું કારણ વીર્યાંતરાય કર્મ છે. આ પાંચ પ્રકારનાં અંતરાય કર્મો જેમ જેમ પાતળાં પડતા જાય છે, તેમ તેમ દાન, લાભ, ભોગ, ઉપભોગ અને વીર્ય નામની લબ્ધિઓ વિકાસ પામતી જાય છે અને જ્યારે અંતરાય કર્મનો સર્વથા નાશ થાય છે, ત્યારે એ લબ્ધિઓ પૂર્ણ સ્વરૂપે પ્રકટ થાય છે.

સિદ્ધ ભગવંતોનું અંતરાય-કર્મ સર્વથા નાશ પામેલું હોવાથી તેમનામાં આ પાંચે લબ્ધિઓ પૂર્ણરૂપે પ્રકટેલી હોય છે, તાત્પર્ય કે તેઓ અનંતવીર્યના-અનંત શક્તિના સ્વામી બને છે, પણ પ્રયોજનના અભાવે તેને કદી પણ ફેરવતા નથી.

આ આઠ શુદ્ધો વડે સિદ્ધ ભગવંતોનું વારંવાર ચિંતન કરવાથી સંસાર અંધાર જળાય છે અને મોક્ષ-માર્ગ તરફ પ્રીતિ થાય છે.

જ સામાન્ય રીતે આચાર્ય કહેવામાં આવે છે, એટલા સ્પષ્ટીકરણ સાથે આચાર્યપદની યોગ્યતાનો પરિચય કરાવીશું.

વિશેષાવશ્યક બાધ્યમાં જણાવ્યું છે કે-

દીક્ષા ગ્રહણ કરાવ્યા પછી શિષ્યને બાર વર્ષ પર્વત સૂત્ર ભણાવવું. તે પછી બાર વર્ષ પર્વત એ સૂત્રનો અર્થ સમજાવવો. કારણ કે જેમ હજી, રેંટ અથવા ઘાણીમાંથી છુટેલો જૂપયો બગદ સાડું અથવા ખરાબ ધામ સ્વાદનો અનુભવ કર્યા સિવાય ખાઈનય છે, અને પછી વાગોગતી વખતે એનો સ્વાદ અનુભવે છે, તેવી જ રીતે શિષ્ય પણ પ્રથમ અર્થ ભણ્યા વિના બાર વર્ષ સુધી સૂત્ર ભણે, તે વખતે તેનો અર્થ નહિ ભણવાથી રસ પડતો નથી, પરંતુ અર્થ ગ્રહણ કરતી વખતે રસ પડે છે. અથવા જેમ એક પ્રથમ ઠાંગર આદિ ધાન્ય વાવે છે. પછી તેનું રસણ કરીને પકવે છે. તે પછી તેને કાપી-મસળી-સાફ કરીને ઘરે લાવીને નિશ્ચિંતપણે તેનો ઉપયોગ કરે છે. જો તેમ ન કરે તો ધાન્ય લાવવા આદિનો તેનો શ્રમ નિષ્ફળ જાય છે. તે જ પ્રમાણે શિષ્ય પણ બાર વર્ષ સુધી સૂત્ર ભણીને જો તેનો અર્થ ગ્રહણ ન કરે તો તેના અધ્યયનનો શ્રમ નિષ્ફળ જાય છે. માટે સૂત્ર ભણ્યા બાદ બાર વર્ષ પર્વત અવશ્ય તેનો અર્થ સમજાવવો.

આ પ્રમાણે સ્થવિર કદખનો કમ છે કે પ્રથમ દીક્ષા આપવી, તે પછી સૂત્ર ભણાવવું અને તે પછી તેનો અર્થ ભણાવવો.

ઉપર કહ્યા પ્રમાણે સૂત્રાર્થ ભણેલો શિષ્ય જો આચાર્યપદને લાયક હોય તો ઓછામાં ઓછા બે મુનિઓ અને ત્રીજો પોતે એમ ત્રણ જણને, ગ્રામ, નગર, સંનિવેશ આદિમાં વિહાર કરાવી બાર વર્ષ સુધી વિવિધ દેશોનાં દર્શન કરાવવાં. અને જો તે શિષ્ય આચાર્યપદને લાયક ન હોય તો તેને માટે એ દેશાટનનો નિયમ નથી. તેમાં આચાર્યપદને લાયક શિષ્યને દેશોના દર્શન કરાવવાનું કારણ એ જણાવ્યું છે કે 'વિવિધ દેશોમાં વિહાર કરતાં તે તીર્થ'કરોની જન્મભૂમિ, દીક્ષાભૂમિ વગેરે જુએ. તે જોઈને વિચારે કે 'અહીં તીર્થ'કરો જન્મ્યા હતા', 'અહીં દીક્ષા લીધી હતી.' અહીં ખોસે ગયા હતા, ઈત્યાદિ. આવા વિચારો કરતાં તેને અતિશય આનંદ થાય અને સમ્યક્ત્વમાં સ્થિર થાય. જગી જુદા જુદા દેશોમાં ફરતાં અતિશય મુતજ્ઞાની આચાર્યોનાં દર્શનથી સૂત્રાર્થ સંબંધી અને સામાચારી સંબંધી વિશેષ જ્ઞાન પ્રાપ્ત થાય. તેમજ જુદા જુદા દેશોની ભાષા અને અચારનું પણ જ્ઞાન થાય. તેથી તે દેશોમાં જન્મેલા શિષ્યોને તે તે ભાષામાં ધર્માપદેશ આપી શકે. પછી જો ધર્મોપદેશથી બોધ પામેલાઓને દીક્ષા આપે. પૂર્વ દીક્ષા પામેલાઓ તેની ઉપસંપદા-નિશ્ચા અંગીકાર કરે અને આ ગુરુ સર્વભાષા તથા આચારમાં કુચળ છે, એમ જાણીને તેના પર પ્રીતિ કરે. આ પ્રમાણે આચાર્ય-પદને લાયક હોય એવા શિષ્યને બાર વર્ષ સુધી દેષ-દર્શન

११ वसुदेव अतिप्रियः कदाचन। ज्येष्ठी धनुः शिष्योऽनी प्राप्ति यथा आह आचार्य-५६
१२ अर्धे कृष्ण-५६ उच्यते ५७।

आचार्यपत्नी दामोदर माते शास्त्रकारोऽने कर्तुं के-

देवदत्त नार्हन्ती, संवयणी धिजुद्धो अणासंसी ।
परित-गणो अमर्द, विरग्विवाही गह्वियवको ॥९४॥
विमलमिहो विमलिनो, मज्जन्तो देसकालभावन् ।
आमन्त्रकपटमो, नापाविहदेमभानन् ॥९५॥
पंचमिहो आचार्य, जुहो मृत्युतदुभयविहिन् ।
आहमनेह उच्यते, नयनिष्ठो गाहणाकुसलो ॥९६॥
मममय-मममयविज, संमीरो दिनिमं सितो सोमो ।
मुक्तमयविजो हसो, दयमयनारं परिकहेउं ॥९७॥

શુદ્ધ હોય તેમને જાતિયુક્ત કહેવાય છે, અને જેમની આકૃતિ સુંદર હોય તેમને રૂપયુક્ત કહેવાય છે. આ શુદ્ધિને લીધે આચાર્યનો જગતમાં પ્રભાવ પડે છે અને તેમની પાસે શિષ્યોનો જોડાણ સમુદાય અધ્યયનાદિ કાર્યો કરે છે.

(૫) સંપદર્શી-સંઘયજીયુક્ત. સંઘયજીયુક્ત.

જેમનું શરીર સામર્થ્ય ઉત્તમ પ્રકારનું હોય તે સંઘયજી કહેવાય છે. આ શુદ્ધિને લીધે લાંબા સમય સુધી પ્રવચનાદિ કાર્યો કરી શકે છે.

(૬) વિદ્વજ્ઞો-ધૃતિયુક્ત. જેમનું ચિત્ત સ્વસ્થ હોય તેમને ધૃતિયુક્ત કહેવાય છે. આ શુદ્ધિને લીધે તેઓ જાણે તેવા અટપટા પ્રશ્નોમાં પણ સુંઝાઈ જતા નથી કે જમમાં પડતા નથી.

(૭) અગામંસી-અનાશંસી. આશંસાથી રહિત.

જેઓ ઘોતાઓ પાસેથી આહાર-પાણી, પાત્ર કે વસ્ત્રની ઈચ્છા રાખતા નથી, તે આશંસાથી રહિત કહેવાય છે.

(૮) અવિકલ્પજ્ઞો-વિકલ્પન દોષ રહિત.

કોઈનો થોડો પણ અપરાધ થયો હોય તેને ફરીફરીને કઠી સંભળાવવાં તે વિકલ્પનદોષ કહેવાય છે. આચાર્ય આત્મા દોષથી મુક્ત હોય છે અને તેથી જ શિષ્યના મુખેથી એક વાર તેનો અપરાધ સંભળાવીને ઉચિતદંડ, આત્મોચ્છાદન કે પ્રાયશ્ચિત્ત આપે છે.

(૯) જમાવી-માયા રહિત, શકતા રહિત.

આ શુદ્ધિને લીધે આચાર્ય પોતાના ગ્રંથનું સારી રીતે પાઠન કરી શકે છે.

(૧૪) સંદર્ભ	નદીપુર	-ઉત્તરપ્રદેશ
(૧૫) મહત્વ	સદિકપુર	-દક્ષીણીમાં જિલ્લો વ. (નિદાર)
(૧૬) મત્વ	સૌરાષ્ટ્ર	-જયપુર અને અજમેરની આસપાસનો પ્રદેશ
(૧૭) વડુજી	અમરા	-ઉત્તરપ્રદેશ
(૧૮) ઇલાજ	મુનિકાવતી	-માળવાનો ઉત્તર ભાગ
(૧૯) મેદી	મુક્તિમતી	-મધ્યપ્રદેશ
(૨૦) સિંધુ સ્ત્રી	વીતમલનગર	-સિંધુ નિવાસનો પ્રદેશ
(૨૧) શરમેન	સુરુષ	-સુરુષની આસપાસનો પ્રદેશ
(૨૨) ભંગી	પાવા	-માલવમાં જિલ્લો વ. (નિદાર)
(૨૩) વન	માલપુગી	
(૨૪) કુલાલ	જામનગી	-અંધોળા જિલ્લો વગેરે.
(૨૫) શાંતિનગર	ભાટ	-મુજનાનો જિલ્લો ભાગ
(૨૬) કેનક	મંદનાબી	-નિદાર પ્રાંત

(૧૧-૧) અન્ન-વ્યવસ્થા-ભાવના. આત્માને શરીર, ધન, બંધુ વગેરેથી બિન્ન ચિંતવ્યું.

(૧૧-૨) અશુભ-અશુભિત્વ-ભાવના. કાયાનું અપવિત્રપણું ચિંતવ્યું.

(૧૧-૩) આજ્ઞા-અજ્ઞાન-ભાવના. કષાય, યોગ, પ્રમાદ, અવિરતિ તથા મિથ્યાત્વને કારણે કર્મનાં ફળો નહીં ચિંતવ્યા.

(૧૧-૪) મૃત્યુ-મૃત્યુ-ભાવના. સંયમનું સ્વરૂપ ચિંતવ્યું.

(૧૧-૫) વિજ્ઞા-નિર્જ્ઞા-ભાવના. કર્મની નિર્જ્ઞા કરવામાં કારણભૂત તપનો મદિમા

પ્રકરણ-સાતમું

ઉપાધ્યાય-૫૬

ઉપાધ્યાય ભગવંતો ગચ્છગી ચારસંભાળ કરવામાં આચાર્ય ભગવંતોને મદદ કરે છે. તથા સાધુઓને સૂત્ર-સિદ્ધાંતનું પદ્ધતિસર શિક્ષણ આપે છે. તેથી શ્રમણ-સંઘનું મહત્વનું અંગ ગણાય છે અને તે જ કારણે આચાર્ય ભગવંતો પછી તરત જ તેમને વંદના ક્ષવામાં આવે છે.

શ્રી હરિમદ્સૂરિએ સંબોધ પ્રકરણના ગુરુસ્વરૂપાધિકારમાં જણાવ્યું છે કે-ઉપાધ્યાયો દંડ, સંઘયજીવાળા, ઉત્તમ જાતિવાળા, ઉત્તમ કુલવાન, જિતેન્દ્રિય, ભદ્ર, અંગોપાંગની ખેડ-ખાંપણથી રહિત, નીરોગી, વાચના આપવામાં કુશળ, ગુરુએ આપેલા પરમ મંત્રવાળા, દીક્ષા, વડીદીક્ષા અને પ્રતિષ્ઠા વગેરે કાર્યોમાં કુશળ કર્ત્તાદિલાખો ગુણોવટે મુખ્ય કહેલા છે.×

ઉપાધ્યાય ભગવંતના પચ્ચીસ ગુણોનું વર્ણન તેમણે અનેક રીતે કર્યું છે, તેમાં એક સ્થળે જણાવ્યું છે કે-

દ્વિકારસંગપારી વાગડવંગાણિ જાં અહિગ્ગેહ ।

તદ્ ચરણ-કરણમત્તરી ધરાવડ ધરદ્ પળવીમં ॥

જે અગીયાર અંગ તથા બાર ઉપગિાને ભણે છે. તથા ચરણ-સિત્તરી અને કરણ-સિત્તરીને ધારણ કરે છે તથા દેસવે છે. (તેમને ઉપાધ્યાય જાણવા.)+

જૈન-સૂત્રોના અભિપ્રયથી શ્રુતજ્ઞાન બે પ્રકારનું છે : અંગ પ્રવિષ્ટ અને અંગ બાહ્ય. તેમાં જે શ્રુત અરિહંત ભગવંતોની દેશના આંખગીને ગણધર ભગવંતોએ રચેલું હોય તે અંગ-પ્રવિષ્ટ કહેવાય છે અને જે શ્રુત તેના આધારે સ્થવિર મદવિંઓએ રચેલું હોય અંગબાહ્ય કહેવાય છે.

ધિરસંપવળી જાહ-વિભિદ્વલ્લવં ત્રિદિશો મહો ।

નો દીળધંગુવંગો નીરોગી વાયવાદક્ષો ॥ ૧૮૭ ॥

ગુરુદક્ષપરમમંતો દિશ્વસોવટાણાગ્રહાસુ ।

દવસો ત્વજસગુણેદિ સંસુઓ વાયવો ભલદ્ ॥ ૧૮૮ ॥

- જી.કે.એ.૫ પ્રકરણ-અગ્રપાપાધિકાર.

+ તર્કમાનસાંને ઉપાધ્યાયતા આ પચ્ચીસ ગુણોનું જાણવાનું પ્રસિદ્ધ છે.

× 'ગુપતનામ દુષ્ટિદે પન્નને મં જહા-ધંગવવિદે વેય ધંગવાદિદે વેય ।'

સ્વામીગચ્છ, સ્વામી બી.જી. ઉદ્દેશ ૩૦, મુદ્ર ૩૧

સાત પ્રવિત્ત ચત્તાર બાર પ્રકારે નંદિસૂત્રમાં આ પ્રમાણે જણાવ્યા છે ; (૧) આચાર વિહારમાં, (૨) સુવચન (સુવચન), (૩) ડાબુ (સ્થાન), (૪) સમવાઓ (સમવાય), (૫) વિવાગ-વચન (વિવાગ-વચન), (૬) ન્યાયધર્મકથાઓ (જ્ઞાતા ધર્મકથા), (૭) ઉવાસન-વચન (ઉવાસન-વચન), (૮) અંગત દસાઓ, (અંતઃકૃત દસા), (૯) અણુત્તરોવવાદ્યિ-વચન (અણુત્તરોવવાદ્યિ-વચન), (૧૦) પાપ્યાવાગરણાઈ (પ્રશ્નવ્યાકરણ), (૧૧) વિવાગ મુર્ધ-વચન, (૧૨) વિદિગ્ધાઓ (વિદિગ્ધા) ॥ (મુત્ર ૪૪).

આ બધામાંથી વિવાગ-વચન વિશેષ ગણાય છે. એટલે એમ અનિવાર્ય બને છે કે...

વખતે તેમણે અવગિહ શ્રુતનું જે સંપાદન કર્યું હતું, તે પરંપરાગત આપણા સુધી પહોંચ્યું છે.

પાઠકોની ઝાણ માટે અહીં ઉપલબ્ધ અગિયાર અંગોનો દ્રઢ પરિચય આપવામાં આવે છે.

(૧) આચાર્યાંગ-(આચાર્યાંગ)-આ અંગને જે શ્રુત રકન્ધો છે. તેમાં પ્રથમ શ્રુતરકન્ધમાં નવ અધ્યયનો છે. અને બીજા શ્રુતરકન્ધમાં સોળ અધ્યયનો છે. આ અધ્યયનમાં સુખ્યત્વે સાધુ ધર્મના આચાર, ગોચરી વિધિ, વિનય તથા સંયમ વગેરેનું વર્ણન છે.

આ અંગ પર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી કૃત નિયુક્તિ, શ્રી જિનદાસગણિ કૃત સૂચિ તથા શ્રી શીલાકાચાર્યકૃત સંસ્કૃત ટીકા વિદ્યમાન છે. શ્રી ગંધર્વસ્તીએ આ અંગ પર ગહન વિષરણ રચ્યાનો ઉલ્લેખ પ્રાપ્ત થાય છે. પણ તેનું વિવરણ ઉપલબ્ધ થયું નથી.

(૨) સૂચ્યગર્હાંગ-(સૂચ્યકૃત્યાંગ)-આ અંગને જે શ્રુત રકન્ધો છે તેમાં પ્રથમ શ્રુતરકન્ધમાં સોળ અધ્યયનો છે ને બીજા શ્રુતરકન્ધમાં ચાત અધ્યયનો છે. આ અધ્યયનોમાં કિયાવાદી, અક્રિયાવાદી, અજ્ઞાનવાદી અને વિનયવાદીના મળીને પાંચ ટીકા ત્રણસો ને ત્રેસકોટી વિસ્તારથી વર્ણવ્યા છે, તેમજ શુદ્ધતત્ત્વનું નિરૂપણ કરેલું છે.

આ અંગ પર શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામિકૃત નિયુક્તિ, શ્રી જિનદાસગણિ મદત્તરકૃત સૂચિ, શ્રી શીલાકાચાર્યકૃત સંસ્કૃત ટીકા ઉપલબ્ધ છે.

(૩) કાણ્યાંગ-(રચનાંગ)-આ અંગમાં એક શ્રુતરકન્ધ છે, દશ અધ્યયનો છે. અને એકવીસ ઉદેસણાકાંડ છે તેમાં એકથી દશ સુધીના કાવોત્રું નિરૂપણ કરવામાં આવ્યું છે.*

આ અંગ પર શ્રી અમલદેવસૂરિએ સંસ્કૃતમાં ટીકા રચી છે, તે ઉપલબ્ધ છે.

(૪) સમવાયાંગ-(સમવાયાંગ)-આ અંગમાં ૧૬૦ સૂત્રો છે, તેમાં ૯૫, અશ્વ વગેરેની ચરના ક્રમે પ્રવૃત્તિ કરવામાં આવી છે.

આ અંગ પર શ્રી અમલદેવસૂરિએ સંસ્કૃતમાં ટીકા રચી છે. તે ઉપલબ્ધ છે.

(૫) વિવાદ પાત્રત્વંગ-(વ્યાખ્યાપ્રવર્તન)-આનું બીજું નામ શ્રી ભગવતીજ પણ છે. આ અંગ એક શ્રુતરકન્ધરૂપ છે, તેમાં ૧૦૧ ચરના અને તેટલાં જ અધ્યયનો છે, અને ૧૫૬૫૨ સૂત્રો છે. આ સૂત્રોમાં ૯૫ અશ્વ, ૯૫ અશ્વ, લોક, અલોક, લોકલોક સ્વસમય અને પરસ્પ્રમયની વ્યાખ્યા કરેલી છે.

+ આ અંગ નવ. મુદ્રણની સૂચિ થી જિનદાસગણિન દોરના પ્રકાર છે.

• નોંધના અંગૂનાર નિઃસ્પર્શ આ રીતે રચનામાં આવે છે.

આ અંગ પર શ્રી અભયદેવસૂરિએ રચેલી સંસ્કૃત ટીકા ઉપલબ્ધ છે.

અંગબાદ્યશ્રુત એ પ્રકારનું છે : આવશ્યક અને આવશ્યક વ્યતિરિક્ત. તેમાં આવશ્યક શ્રુત આમાયિક, ચતુર્વિંશતિસ્તવ, વંદન, પ્રતિક્રમણ, કાયોત્સર્ગ અને પ્રત્યાખ્યાન એ ૧૬ અધ્યયનવાળું છે અને આવશ્યક વ્યતિરિક્ત સૂત્ર એ પ્રકારનું છે. કાલિકશ્રુત તથા ઉકાલિકશ્રુત.× તેમાં કાલિકશ્રુત અનેક પ્રકારનું છે,* જેમકે “ ઉત્તરઅધ્યણું (ઉત્તરાધ્યયન), દસાઓ (દશા), કપ્પો (કટપ), વવહારો (વ્યવહાર), નિગ્રીહ (નિશ્ચીય), મહાનિગ્રીહ (મહાનિશ્ચીય), ધસિભાગિયાર્ધ, (ઋષિભાષિત), જંબૂદીવપન્નતી (જંબૂદીપ પ્રગતિ), દીવસાગર પન્નતી (દ્વીપસાગર પ્રગતિ), ચંદ્રપન્નતી (ચંદ્રપ્રગતિ), ખુદિયા વિભાજ્ય પવિભતી (ભુદિકા વિભાજ્ય પ્રવિભક્તિ), અંગચૂલિયા (અંગ ચૂલિકા), વગ્નચૂલિયા (વર્ગ ચૂલિકા), વિવાહચૂલિયા (વિવાહચૂલિકા), અરુણોવવાઓ (અરુણોપપાત), વરુણોવવાઓ (વરુણોપપાત), ગુરુલોવવાઓ (ગુરુલોપપાત), ધરુણોવવાઓ (ધરુણોપપાત), વૈશ્વમણોવવાઓ (વૈશ્વમણોપપાત) વૈલંધરોવવાઓ (વૈલંધરોપપાત), દેવિદ્રોવવાઓ (દેવિદ્રોપપાત), ઉદ્દહાણુસુય (ઉત્થાનશ્રુત), સમુદ્દહાણુસુય (સમુત્થાનશ્રુત), નાગપરિયાવલિયાઓ (નાગપરિજાપનિકા), નિરયાવલિયાઓ (નિરયાવલિકા), કપ્પિયાઓ (કટિપિકા), કપ્પવદત્રિયાઓ (કટપાવતસિકા), પુષ્પિયાઓ (પુષ્પિકા), પુષ્પચૂલિયાઓ (પુષ્પચૂલિકા), વવદીદસાઓ (વવ્વિદસા) વગેરે.

ઉકાલિકશ્રુત અનેક પ્રકારનું છે, જેમ કે દસવેયાલિય (દસવૈકાલિક), કપ્પિયાકપ્પિય (કટિપિકાકટિપિક), ચુરવકપ્પમુય (ચુરલકટપશ્રુત) મહાકપ્પમુય (મહાકપ્પમુય, ઉવવાધ્ય (ઓપપાતિક) રાયપસેલિય, (રાજપ્રશ્નક), જ્ઞવાભિગમો (જ્ઞવાભિગમ), પવ્વણવળા (પ્રજાપના) (મહાપવ્વણવળા (મહાપ્રજાપના), પમાયપ્પમાય (પ્રમાદાપ્રમાદ), નંદી નંદી અણુઓગદારાઈ (અણુયોગદાર), દેવિદ્યઓ (દેવેન્દ્રસ્તવ), તંદુલવેયાલિય (તંદુલવૈયાલિક) ચંદા વિગ્ગય (ચંદ્રકવેધ્ય), સૂરપણ્ણતી (સૂરપ્રગતિ), પારિમિમંદલ (પૌરુષી મંદલ), મંદલપવેસો (મંદલપ્રવેશ), વિગ્ગચરણ વિલિચ્છઓ (વિદ્યાચરણ વિનિચ્છ), ચલ્લિવિગ્ગ (ગણિવિદ્યા) ઝાણ વિગતી (ધ્યાન વિવક્ષિ), મરણ વિગતી (મરણ વિમક્ષિ), આધ વિગ્ગહી (આત્મવિશુદ્ધિ) વીયરાગ મુય (વીતરાગશ્રુત) સંદેહણુમુય (સંદેહબન્ધ શ્રુત), વિદારકપો (વિદારકટપ), ચરણ વિહી (ચરણવિધિ), આડેર પચ્ચકખાણું (આનુરપ્રત્યાખ્યાન) અને મહાપચ્ચકખાણું (મહાપ્રત્યાખ્યાન)

× યંઘવાદિદે દુષિદે ધનને તં જઠા-ઘાયમ્મય વેય ઘાયમ્મય વદિરિત્તે વેય. ૧

ઘાયમ્મયવદિરિત્તે દુષિદે ધનને તં જઠા-જાલ્લ વેય ઉદ્ધાલિય વેય. ૧

—જ્ઞાનંગમુત ૨૫૧ ૨ ભુ, ઉદ્દેશ ૩ બે, મુત ૫૧.

• આ નામો નંદિશ્રુતમાં જખુલેલાં છે.

• નાગપરિવાવલિયાઓ (પાર્ણિર) (નાગપરિલિકા)

ઠરણ એટલે ક્રિયા, તેની સિદ્ધિ માટે જે સીત્તર બોલોની પ્રવૃત્તિ થયેલી છે, તેને પ્રવૃત્તિતરી કહેવાય છે. તે સંબંધી જેન શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે-

“ પિંડવિસોદ્ધો-સમિર્દ, માવણ-પટિમા ય ઇંદિયનિરોહો ।

પટિલેદ્દણં ગુણીઓ, અભિગ્મહા ચેવ કરણં તુ ॥ ”

‘ પિંડવિશુદ્ધિ, સમિતિ, ભાવના, પ્રતિમા, ઇંદ્રિયનિરોધ, પ્રતિલેખના, સુપ્તિ અને અભિગ્મહો એ કારણ છે. ’

અહીં પિંડવિશુદ્ધિથી આહાર શર્યા, વસ્ત્ર અને પાત્ર એ ચાર પ્રકારની પિંડ-વિશુદ્ધિ, સમિતિથી ધૃત્યો અભિનિ વગેરે પાંચ પ્રકારની સમિતિ, ભાવનાથી અનિત્યતાદિ બાર પ્રકારની ભાવનાઓ, પ્રતિમાથી બાર પ્રકારની નિષુપત્તિમાઓ, પ્રતિલેખનાથી, ૧ દષ્ટિ પ્રતિ-લેખના, ૧ પ્રસ્ફોટક, (૯) આસ્ફોટક અને (૯) પ્રસ્ફોટક એ ૨૫ બોલપૂર્વક થતી વસ્ત્ર વગેરેની પ્રતિલેખના અને અભિગ્મથી દ્રવ્યાભિગ્મ, ક્ષેત્રાભિગ્મ, કાલાભિગ્મ અને ભોવાભિગ્મ એ ચાર પ્રકારનો અભિગ્મ સમજવાનો છે. આ બધા પ્રકારોનો સરવાળો સીત્તર થાય છે.

આ પરચીસ શુભોવાળા ઉપાધ્યાય ભગવંતનું રમરણ ૧૨નાં સમ્યગ્જ્ઞાનમાં રિયર થવાય છે અને પરપરાએ પરમ-પદ પ્રાપ્ત કરી શકાય છે.

પ્રકરણ — આઠમું

સાધુપદ

સંસારની સર્વ કામનાઓ છોડીને મોક્ષમાર્ગની અતત સાધના કરનારા સાધુ ભગવંતો પરમ પૂજ્ય હોવાથી નવકારમાં તેમને પાંચમા પદે નમસ્કાર કરવામાં આવે છે.

આચાર્ય ભગવાન શ્રી હરિભદ્રસુરિ મહારાજનો 'સંગોપ પ્રકરણ'ના ગુરુત્વરૂપાધિકારમાં જણાવ્યું છે કે-

ગીયત્થા સંવિગ્ના નિસ્સલ્લઙ્ગા ચત્તગારવાસંગા ।

જિણમય ઉજ્જોયકા સમ્મન પમાવના મુણિણો ॥૨૨૭॥

સાધુઓ ગીતાર્થ (જેઓએ સૂત્ર અને અર્થને વિશિષ્ટ ગુરુપરંપરાથી આત્મસાત્ કરેલ છે, એવા) સંવિગ્ન (સંવેગયુક્ત, મોક્ષાભિલાષી), શત્યરહિત, ગારવનો ત્યાગ કરીને અસંગ બનેલા જિનધર્મનો ઉદ્યોત કરનારા અને સમ્યક્ત્વના પ્રભાવક હોય છે.

શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી મહારાજ શ્રી દશવૈકાલિક સૂત્રની નિર્ચુક્તિમાં જણાવે છે કે-

ઉરગ-ગિરિ-જલણ-સંગર-નહયલ-તરુણસમો ય જો હોઈ ।

મમર-મિગ-ધરણિ-જલરુહ-રવિ-પવગસ મો જઓ સમણો ॥૧૫૭॥

સાધુ ભગવાન સર્પ, પર્વત, અગ્નિ, સમુદ્ર, આકાશ, વૃક્ષ, બ્રહ્મર, હરણ, પૃથ્વી, કમળ, સૂર્ય, પવન જેવા હોય છે.

સર્પ : બીજાએ કરેલ બીલ (દર)માં રહે છે. આહારનો સ્વાદ લેતો નથી અને બીલમાં પેસતી વખતે જરાપણ આડીઅવળી ગતિ કરતો નથી. એવી જ રીતે સાધુ ભગવાન બીજાએ કરેલ સ્થાનમાં રહેનારા, આહારમાં આસક્તિ વગરના અને સંયમમાર્ગમાં સીધી (જરાપણ આડીઅવળી નહીં) ગતિ કરનારા હોય છે.

પર્વત : ગમે તેવા અંબાવાતોમાં પણ અડોલ રહે છે.

સાધુ ભગવાન ઘોર પરીષદો અને ઉપસર્ગોમાં અડોલ રહે છે.

અગ્નિ : તેજથી દીપે છે, ઈંધનથી તૃપ્ત થતો નથી અને સારી કે ખરાબ સર્વ વસ્તુઓને બાળી નાખે છે.

સાધુ ભગવાન તપથી તેજસ્વી હોય છે, જ્ઞાન મેળવવામાં અનૃપ્ત હોય છે અને ભિક્ષામાં આપનાર કે ન આપનાર પ્રત્યે સમ હોય છે.

મસુદ્ર : ગંભીર, રત્નરાશિવાળો અને મર્યાદાને ન ઓળંગનાર હોય છે.

આધુ ભગવાન ગંભીર, સુમાદિ શુભસ્ત્રોત્રી ભરેલા અને શાસ્ત્રમર્થદાને ન યોગગનાર હોય છે.

અઃકારા : નિરાકર ડોષપણ બીજા આધારની અપેક્ષા વગરનું હોય છે.

આધુ ભગવાન કોઈના ઉપર આધાર રાખતા નથી - સ્વાવશ્ત્રી હોય છે.

વૃદ્ધ : કૃપા અને આશ્રયના અર્થી પક્ષીઓને વસવાતું સ્થાન આપે છે અને પ્રવાસીઓનું વિદ્યામસ્થાન બને છે.

આધુ ભગવાન મોક્ષદાને ઇચ્છનારા જીવોને તથા કટુમય સંસારના પ્રવાસીઓને શાંતન આપે છે.

જ્રમર : અનેક પ્રકારના પુરોષોમાંથી તેઓને પીડા થ્યા વગર જરૂર પૂરતો રસ ચૂસી લે છે.

આધુ ભગવાન અનેક ઘરોમાંથી ગૃહસ્થોને પીડા ન થાય તે રીતે થોડી થોડી ગોરથી (બિડા) પ્રાપ્ત કરી અંધમ જીવનનો નિર્વાહ કરે છે.

મૃગ : પારધિના ભયથી ઉદ્વિગ્ન રહે છે.

આધુ ભગવાન સંસારના ભયથી ઉદ્વિગ્ન હોય છે.

પૃથ્વી : બધો ભાર સહન કરે છે.

આધુ ભગવાન સર્વ ખેદ, પરિશ્રમ વગેરે સહન કરે છે.

કૃમળ : કાઠવ વગેરેથી નિર્લેપ હોય છે.

આધુ ભગવાન કામભોગોથી અલિપ્ત હોય છે.

સૂર્ય : સર્વત્ર પ્રકાશ કરે છે.

આધુ ભગવાન જ્ઞાનરૂપ પ્રકાશ કરે છે.

પવન : કોઈથી પણ રોકાયા વગર સર્વત્ર ગતિ કરે છે.

આધુ ભગવાન કોઈપણ જાતના પ્રતિજ્ઞા વિના વિહાર કરે છે.

આ બધી ઉપમાઓ એમ બતાવે છે કે આધુપયે વિચારું મહાવિકટ કાર્ય ॥

આવું મહાવિકટ કાર્ય આધુ ભગવાનો અજીવન પાર પાટે છે, એથી તેઓ નમ સ્કાર કરવા યોગ્ય છે.

મનમ્થા (આધુ જીવનની દીક્ષા) મારે યોગ્ય કોણ કહેવાય ? તેનો ઉત્તર અપનાં થી હરિભક્તસુરિ મહારાજા ' ધર્મબિંદુ ' એમના રીઝા પ્રકરણમાં જણાવે ॥ કે :

પ્રવચાર્દ :

આર્યદેવો-વધઃ ત્રિવિદ્યાનિદુષ્ટાન્દિતઃ ધીવપ્રાયસ્કર્મમલઃ

તત્ત્વ વ્ય વિમલ્યુદ્ધિઃ દુર્લભં માનુષ્યં, જન્મ મર્યાનિભિન્નં,

સંપદશ્ચલાઃ, વિપયા દુઃસ્વહેતવઃ, સંયોગે વિયોગઃ પ્રતિક્ષણં મરણં,
 દારુણો કર્મવિપાકઃ ક્ષત્યવગતસંસારનૈર્ગુણ્યઃ,
 તત એવ તદ્વિરક્તઃ પ્રતનુકપાયઃ અપ્પહાસ્યાદિઃ
 કૃતજ્ઞઃ વિનીતઃ પ્રાગપિ રાજામાતૃયપોરજનવદ્રુમતઃ
 અદ્રોહકારી કલ્યાણાંગઃ શ્રાદ્ધઃ સ્થિરઃ સમુપસંપન્નથતિ ॥

સાધુ જીવનની દીક્ષા લેવા માગનાર ઉત્તમ પુરુષનાં લક્ષણો આ પ્રમાણે જાણવાં :

- (૧) આર્થ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલો હોય છે.*
- (૨) વિશિષ્ટ જાતિ તથા કુળવાળો હોય.
- (૩) જેનો કર્મભલ લગભગ ક્ષીણ થયેલ હોય, એવો હોય.
- (૪) અને એથી જ નિર્મલ બુદ્ધિવાળો હોય.
- (૫) એ નિર્મલબુદ્ધિથી જેણે સંસારની નિર્ચુલતા (અસારતા) સારી રીતે આ પ્રમાણે જાણેલ છે :
 - (અ) મનુષ્ય જન્મ દુર્લભ છે.
 - (બ) જન્મ એ જ મરણનું કારણ છે (જન્મ ન હોય તો મરણ પણ ન હોય.)
 - (ક) સંપત્તિઓ અંત્યલ છે.
 - (દ) વિષયો દુઃખના હેતુ છે, (વિષયસુખ ભોગવવાનું પરિણામ દારુણ છે, તે દુર્ગતિમાં લઈ જનારું હોવાથી.)
 - (ઇ) સંયોગમાં વિયોગ રહેલો છે, (સંયોગ જ વિયોગમાં પરિણમે છે. જેનો સંયોગ થાય છે. તેનો અવશ્ય વિયોગ થતો હોય છે.)
 - (ક) ક્ષણે ક્ષણે મરણ થતું હોય છે (આયુષ્ય ક્ષણે ક્ષણે ઘટી રહેલું છે, એ એક પ્રકારનું (આવીચિ નામનું) મરણ જ રહેવામાં આવેલું છે.)
 - (જ) કર્મના વિપાકો (ફળો) દારુણ (ભયંકર દુઃખદાયક) હોય છે
 - (ઈ) આ રીતે સંસારની અસારતા જાણી તેનાથી વિરક્ત થએલો હોય
 - (ઉ) પાતળા (અલ્પ) કપાસવાળો હોય.
 - (ટ) હાસ્ય વગેરે નોકપાત્રો પણ તેનાં અલ્પ હોય.
 - (દ) કૃતજ્ઞ હોય
 - (૧૦) વિનયવંત હોય.

* આર્દ્રકુમાર વગેરે અનાર્થ દેશમાં ઉત્પન્ન થયેલા ને પણ દીક્ષા અપાવેલ, પરંતુ તે અપાદ્ય જાણી, તેના દાખલાઓ જહુ જ થોડા છે.

- (૧૧) ગૃહસ્થ અવસ્થામાં પત્નિ રાત્રિ, મંત્રો, નગરજનો વગેરેથી બહુમાનને પામેલો હોય.
 (૧૨) દ્રોહ (રિશ્યાસપાત) કરનાર ન હોય
 (૧૩) ભાવો કલ્યાણુ પાત્ર હોય અથવા જેના શરીરનાં અંગો સુલક્ષણવાળાં હોય
 (ખોડખાંપણવાળાં ન હોય) એવો હોય.
 (૧૪) સારો શ્રાવક હોય અથવા શ્રદ્ધાવંત હોય.
 (૧૫) ધર્મમાં સ્થિર હોય.
 (૧૬) આત્મસમર્થણ કરવા પોતાની મેળે જ શ્રી સદ્ગુરુ પાસે આવેલો હોય.
 દીક્ષા માટે અયોગ્ય કેલુ કેહેવાય ? એનો ઉત્તર આપતાં શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે-
 દીક્ષા માટે અક્ષય પ્રકરના પુરૂષો અયોગ્ય છે તે આ રીતે આ રીતે છે :

- (૧) બાળક : આઠ વરસની અંદરનો.
 (૨) વૃદ્ધ : સિત્તેર વરસથી અધિક વયવાળો.
 (૩) નપુંસક : સ્ત્રી અને પુરુષ બંનેનો વિષયસેવન માટે અભિજ્ઞાતી, પુરુષાકૃતિવાળો.
 (૪) કુલીન : સ્ત્રીઓનાં દર્શન, શ્રવણ વગેરેથી વિચાર પામનારો તથા તેમની ભેગાપ્રાપ્તિથી વિદુલ ગનનારો.
 (૫) જડ : તોતડો, શરીરથી સ્થૂલ તથા કિયા કરવામાં પ્રમાદી.
 (૬) વ્યાધિગ્રસ્ત : ભગંદર, અતિશયર, ડાહ, પંડરી દાખ, અપરમાર, નવર વગેરે ભયકર રોગવાળો.
 (૭) ચોર : ચોરી અથવા લૂંટનો ધર્મ કરનારો.
 (૮) રાત્રિપકારી : રાત્રિના શરીરનો, ધનખંડનો, અંગપુરનો, કુટુંબ વગેરેનો શોભ કરનારો.
 (૯) ઉન્નત : ગડો, ચિત્તવિભ્રમવાળો.
 (૧૦) અદર્શન : અંધાળો.
 (૧૧) દાસ : દાસીથી ઉપન્યસ્યેલો.
 (૧૨) દુષ્ટ : રૂષાયદુષ્ટ (તીવ્રક્રાયાવાળો) અને વિષયદુષ્ટ (સ્ત્રી વગેરેમાં લુપ્ત).
 (૧૩) મૃદ : સિવેકંડિત
 (૧૪) અણુત : સખ અથવા શાદુત વગેરેનો શરણાર.
 (૧૫) લુંગનિ : અનિ, કર્મ કે શરીરથી દુષિત.
 (૧૬) અવબદ્ધ : પૈસા લેવા માટે કે વિચારદુષ્ટ કરવા માટે જ આવેલો.

(૧૭) ભૂતક : કોઈએ બાહે લીધેલો. (જ્યાં સુધી તેની સુદત પૂરી ન થાય ત્યાં સુધી તે દીક્ષા માટે અયોગ્ય કહેવાય છે.)

(૧૮) નિષ્કેટિક : માતા, પિતા, વડિલ વગેરેની રત્ન વિના આવેલો હોય તેને દીક્ષા આપવી તે નિષ્કેટિકા કહેવાય.

આવા પ્રકારની સ્ત્રીઓ પણ દીક્ષા માટે અયોગ્ય છે. ઉપરાંત ગર્ભવતી સ્ત્રી અને નાનાં બાળકોવાળી સ્ત્રી પણ દીક્ષા માટે અયોગ્ય કહેવાય.

સાધુ ભગવંતોના ૨૭ ગુણોનો નિર્દેશ શ્રી સમનાયાંગ સૂત્રમાં આ રીતે પ્રાપ્ત થાય છે :

સત્ત્વવીસં અણ રાગુણા પન્નતા, તંજહા—

પાણાઙ્ગાયવેરમણે एवं पंच, पंच वि सोर्तिविय निग्गहं

જાવ ફાસિં દેયનિગ્ગહે,

કોહવિવેમે જાવ લોમવિવેમે,

માવસચ્ચે કરગસચ્ચે જોગસચ્ચે,

હસા,

વિરાગતા,

મળસમાહરણતા, વતિસમાહરણતા, કાયસમાહરણતા, જાણસંપણયા, દસણસંપણયા

ચરિત્તસંપણયા, વેયણાઅહિયાસણયા મારણંતિઆહિયાસગયા ॥

સત્તાવીશ સાધુગુણો કયા છે, તે આ રીતે—

પ્રાણુતિપાતવિરમણુ વગેરે પાંચ,

શ્રોત્રેન્દ્રિયનિગ્રહથી સ્પર્શનેન્દ્રિનિગ્રહ સુધી પાંચ.

દોધના ત્યાગથી લોભના ત્યાગ સુધી (ચાર).

ભાવસત્ય, કર્મણુસત્ય, યોગસત્ય.

ક્ષમા.

વિરાગતા.

મનસમાહરણતા, વચનાસમાહરણતા, કાયસમાહરણતા.

જ્ઞાનસંપન્નતા, દર્શનસંપન્નતા, ચારિત્રસંપન્નતા

વેદનાધ્યાસનતા, મારણંતિદ્રાધ્યાસનતા

આ ગુણોનું સંક્ષિપ્ત વિવેચન આ રીતે છે :

(૧) પ્રાણુતિપાત વિરમણુત

પાંચ દંદ્રિયો, શ્વાસોન્નશ્વાસ આયુષ્ય, મનોબળ, વચનબળ અને કાયબળ એ દશ પ્રણુ કહેવાય છે. તેનો અતિગત ઓટલો નાશ. તે (નાશ) કરતાં વિરમવાનું (અટકવાનું)

ને તત, તે પ્રાણુતિગત વિરમણુત.

આ મતથી સાધુ પૃથ્વીકાય, અગ્નિકાય, તેજકાય, વાડકાય, વનસ્પતિકાય, બેદ્રિય, તેદ્રિય, ચંદ્રિનિદ્રિય અને પંચેન્દ્રિયને, મનથી, વચનથી અને કાયાથી હજો નહીં, હજુ.વે નહીં, તથા હજુનાને અનુભોદે નહીં, એટલે $૯ \times ૩ \times ૩ = ૮૧$ ભાગથી અહિંનાનું પાલન કરે.

(૨) મૃષાવાદ વિરમણુમત

જૂડું બોલવું તે મૃષાવાદ. તેનાથી વિરમવાનું મત તે મૃષાવાદવિરમણુમત. આ મતથી સાધુ કોપર્મ, ક્ષોભર્મ, ભયર્મ કે હાસ્યર્મ, મનર્મ. વચનર્મ, કાયાર્મ, જૂડું બોલે નહીં, બોલાવે નહીં અને બોલતાને અનુભોદે નહીં. એટલે $૪ \times ૩ \times ૩ = ૩૬$ ભાગથી અત્યનું પાલન કરે.

(૩) અદત્તાદાનવિરમણુ મત :

અદત્ત એટલે ન દીધેલું તેનાથી વિરમવાનું જે મત, તે અદત્તાદનવિરમણુમત.

આ મતથી સાધુ ગામ, શહેર કે વનમાં ઘોડી, ઘણી, નાનું, મોટું, અચિત્ત કે અચિત્ત, મનથી, વચનથી, કાયાથી ચેરી કરે નહીં. કરાવે નહીં અને કરાવે અનુભોદે નહીં. એટલે $૬ \times ૩ \times ૩ = ૫૪$ ભાગથી અત્યેય (અચીર્મ)નું પાલન કરે.

(૪) મૈથુનવિરમણુમત :

મૈથુન કરતાં વિરમવાનું મત જે મત તે મૈથુનવિરમણુમત. આ મતથી સાધુ દેવતાની સ્ત્રી, મનુષ્યની સ્ત્રી, કે તિર્થચની સ્ત્રીને મનથી, વચનથી, કાયાથી ભોગવે નહીં, ભોગવાવે નહીં, કે ભોગવતાને અનુભોદે નહીં. એટલે $૩ \times ૩ \times ૩ = ૨૭$ ભાગથી બ્રહ્મચર્યનું પાલન કરે.

(૫) પરિગ્રહ વિરમણુમત :

સર્વ પ્રકારના પરિગ્રહથી વિરમવાનું જે મત તે પરિગ્રહવિરમણુમત.

આ મતથી સાધુ ઘોડા, ઘણા, નાના, મોટા, અચિત્ત કે અચિત્ત પરિગ્રહ મનથી, વચનથી, કાયાથી પાતે રાખે નહીં, બીજા પાસે રખાવે નહીં, કે રાખતાને અનુભોદે નહીં, એટલે $૩ \times ૬ \times ૩ = ૫૪$ ભાગોવડે અકિચ્ચનતાનું પાલન કરે.

(૬) શોચેન્દ્રિયનિગ્રહ :

ગ્રામ (કોળું, કાન) દ્વિચના વિષય અચિત્ત, અચિત્ત કે મિત્ર એમ ત્રણ પ્રકારનો શબ્દ છે. તેમાં હંદ શબ્દ પર રાગ ન થાય અને અનિત્ર શબ્દ પર દ્વેષ ન થાય, તેને શોચેન્દ્રિય નિગ્રહ કરેવામાં આવે છે. x

પૂર્વધર ભગવાન શ્રી ઉમાસ્વાતિ વાગ્યક 'પ્રશમરતિ પ્રકરણ' અંશમાં કહે છે કે :

કલરિમિતમધુરગાંધર્વ-તુર્યયોપિદ્વિભૂપગરવાન્નૈઃ ।

શ્રોત્રાવવદ્દહદયો હરિણ ઇવ વિનાશમુપયાતિ ॥૪૧॥

મધુર અને મનોહર ગાંધર્વની વીણા અને સ્ત્રીઓનાં આશ્રૂપશુના ધ્વનિ (અવાજ) વગેરેથી શ્રેત્રેન્દ્રિયમાં લીન હૃદયવાળો હવ હરિણની પેઠે વિનાશ પામે છે.

(૭) અશ્તુરિન્દ્રિયનિગ્રહ :

અશ્તુ (નેત્ર, આંખ) ઇન્દ્રિયનો વિષય વર્ણુ (રંગ) છે, તે પાંચ પ્રકારના છે. દ્રવેત (સફેદ, ઘોળો) વર્ણુ, પીત (પીળો), વર્ણુ રક્ત (લાલ) વર્ણુ, નીલ (નીલો) વર્ણુ, અને કૃષ્ણ (શ્યામ, કાળો) વર્ણુ તેમાં ઇષ્ટ વર્ણુ પર રંગ ન થાય અને અનિષ્ટ વર્ણુ પર દ્વેષ ન થાય, તેને અશ્તુ ઇન્દ્રિયનો નિગ્રહ કહેવાય છે.

‘પ્રશમરતિ પ્રકરણ’ માં કહ્યું છે કે :

ગતિવિભ્રમેજ્જિતાકાર હાસ્યલીલાકટામ્ભવિસ્રપ્તઃ ।

રૂપાવેશિતચક્ષુઃ શન્તમ ઇવ વિપદ્યતે વિવશઃ ॥૪૨॥

સ્ત્રીઓનાં ગતિ (ચાલવાની રીત), વિલાસ, ઇગિત-કાર, હાસ્ય, લીલા અને કટાક્ષથી વિહ્વલ થયેલો અને રૂપમાં લીન અશ્તુવાળો પુરુષ પતાંગિયાની જેમ પરવશ થઈ નાશ પામે છે.

(૮) ઘ્રાણેન્દ્રિયનિગ્રહ :

ઘ્રાણુ ઇન્દ્રિયનો વિષય સુરભિગંધ અને દુરભિગંધ છે. તેમાં રાગ કે દ્વેષ ન થાય તે ઘ્રાણેન્દ્રિયનિગ્રહ છે.

‘પ્રશમરતિ પ્રકરણ’ માં કહ્યું છે કે—

સ્નાનાઙ્ગરાગવર્તિક વર્ણકૂપ્પાધિવાસપટવાસૈઃ ।

ગન્ધઘ્રમિતમનસ્કો મધુકર ઇવ વિનાશમુપયાતિ ॥૪૩॥

સ્નાન, વિલેપન, ગંધવટ્ટિ, પીટી, ધૂપ, સુગંધ, પટવાસ વગેરે વડે કરીને ગંધથી ભરિત મનવાળો હવ ભ્રમરની પેઠે વિનાશ પામે છે.

(૯) રસનેન્દ્રિયનિગ્રહ :

રસનેન્દ્રિયનો વિષય તીજો, કઠવો, તૂરો, ખારો અને મીઠો એમ પાંચ પ્રકારનો રસ છે. લોકમાં ખાટો રસ પ્રસિદ્ધ છે, તેનો અંતર્ભાવ અગ્ની મીઠા રસમાં થાય છે. તેમાં ઇષ્ટ રસમાં રાગ કે અનિષ્ટ રસમાં દ્વેષ ન થાય, તે રસનેન્દ્રિયનિગ્રહ કહેવાય છે.

પ્રશમરતિમાં કહ્યું છે કે—

મિષ્ટાન્નપાનમાંસૌદનાદિમધુરરસવિપગ્નૃદ્ધાત્મા ।

ગચ્ચન્નપાશવદ્ધો મીન ઇવ વિનાશમુપયાતિ ॥૪૪॥

મિદાન, વિવિધ પ્રકારના પીણાં, માંસ, ભાત આદિ મધુર રચના વિષયમાં ગૃહ યથેતો છવ ગલયન્ત્ર-લોકકંટકમય ચંત્રમાં જકડાયેલ માછલાની પેઠે વિનાશ પમે છે.

(૧૦) સ્પર્શનેન્દ્રિયનિગ્રહ :

સ્પર્શનેન્દ્રિયનો વિષય શીત, ઉષ્ણ, સ્નિગ્ધ, કુશ્લ, લઘુ, ચુર, મૃદુ અને કર્કશ એમ આઠ પ્રકારનો સ્પર્શ છે. તેમાં ઇષ્ટ સ્પર્શમાં સગ કે અનિષ્ટ સ્પર્શમાં દેષ ન થાય, તે સ્પર્શનેન્દ્રિયનિગ્રહ કહેવાય છે.

‘ પ્રશમરતિપ્રકરણ ’ માં કહ્યું છે કે-

શયનામનસંભાષન સુરતખનાનુલેપવામકાઃ ।

સ્પર્ગવ્યાકુલિતમતિઃ ગજેન્દ્ર इव बध्यन्ते मूढः ॥૪૫॥

શયન, આસન, અંગમર્દન, રતિકીડા, સ્નાન અને અનુલેપનમાં આસક્ત યથેતો મૂઢામાં સ્પર્શનેન્દ્રિયના વિષયમાં યુગ્માક્રમે ગજેન્દ્રની પેઠે બંધનને પામે છે.

(૧૧) ક્રોધવિવેક : ક્રોધનો ત્યાગ કરે.

(૧૨) માનવિવેક : આઠ પ્રકારના મદનો ત્યાગ કરે.

(૧૩) માયાવિવેક : કષ્ટનો ત્યાગ કરે.

(૧૪) લોભવિવેક : લોભનો ત્યાગ કરે.

(૧૫) ભાવસ્થત્ય : અંતરાત્માને ગૃહ શખવો તે ભાવસથ કહેવાય.

ઉત્તરાધ્યયન સૂત્રનાં પાંચમા આધ્યયનમાં કહ્યું છે કે-

ચીરાજિજ્ઞં નગિગિજ્ઞં જટિર્મર્ષાદિમુંહિજં ।

एषां हि पि न तार्यति, दृस्मोलं परिषागनं ॥

લોંબા વખનનાં ચર્મ, નગનલ, જટા, અપાદિ (બોદ ચન્ધાસીનું ઉત્તરીય વચ) કે યુગ્મ, આ બધાં ચિન્હો, હુન્ધારીને તારી શક્યાં નથી. નાતપર્ષ કે જેનો અંતરાત્મા ગૃહ હોય તે જ તરે છે.

(૧૬) કરણુસ્થત્ય : કરણુ શખદના અનેક અર્થો છે, પણ અહીં ‘ પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયા ’ એવો અર્થ દેવાનો છે.

અધુ પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયા શુદ્ધ કરે, તે કરણુસ્થત્ય ગુણ કહેવાય.

(૧૭) યોગસ્થત્ય : મન, વચન અને કાયાના યોગોને પવિત્ર રાખે.

(૧૮) ક્ષમા ॥ ક્રોધ ઉત્પદ થવાનું નિમિત્ત મરણ છતાં યોગના સ્વરૂપમાં સ્થિર રહેવું, તે ક્ષમા કહેવાય છે.

(૧૯) વિરાગતા : સંસારનું સ્વરૂપ આરી રીતે સમજી અને તેનાથી ભાવિ થઈ સંસારથી વિરક્ત રહેવું તે.

વિરાગતા-વૈરાગ્ય કહેવાય.

સાચા વૈરાગ્ય વિના સાધુ ધર્મનું પાલન સારી થઈ શકતું નથી.

(૨૦) મનસમાહરણતા : અકુશલ (અપવિત્ર) મનનો નિગ્રહ કરે. આ શુણ્ણુ બીજું નામ મનોશુદ્ધિ છે.

(૨૧) વચનસમાહરણતા : અકુશલ વચનનો નિગ્રહ તે વચનસમાહરણતા છે. આ શુણ્ણુ બીજું નામ વચનશુદ્ધિ છે.

(૨૨) કાયસમાહરણતા : અકુશલ કાયાનો નિગ્રહ કરે. આ શુણ્ણુ બીજું નામ કાયશુદ્ધિ છે.

(૨૩) જ્ઞાનસંપન્નતા : સમ્યગ્જ્ઞાનથી વિભૂષિત હોય.

(૨૪) દર્શનસંપન્નતા : સમ્યગ્દર્શન-સમ્યક્ત્વથી વિભૂષિત હોય.

(૨૫) ચારિત્રસંપન્નતા : સમ્યક્ ચારિત્રથી વિભૂષિત હોય.

(૨૬) વેદનાધિસહનતા : બાવીસ પ્રકારના પરીષદોને સારી રીતે સહન કરે. તે આ પ્રમાણે :

(૧) ક્ષુધા પરિષદ : ક્ષુધા (ભૂખ)ની વેદના સહન કરે.

(૨) પિપાસા પરિષદ : તૃષ્ણાની વેદના સહન કરે.

(૩) શીત પરિષદ : ઠંડીની વેદના સહન કરે.

(૪) ઉષ્ણ પરિષદ : તાપની વેદના સહન કરે.

(૫) દંશપરિષદ : મચ્છર વગેરેના દંશની પીડા સહન કરે.

(૬) અચ્છેદ પરિષદ : વસ્ત્રની છૂંટતા વગેરેને લીધે જે વેદના થાય તે સહન કરે.

(૭) અરતિ પરિષદ : સંયમમાં વિચરતાં અરતિનાં કારણ અને, તેની વેદનાને સહન કરે.

(૮) સ્ત્રી પરિષદ : સ્ત્રીના હાવભાવ વગેરે નજરે પડવા વગેરેથી જે વેદના થાય તે સહન કરે.

શાસ્ત્રોમાં કહ્યું છે કે—

પુષ્પફલાણં ચ રસં સુગંધ મંસસ્ત મદિલિયાણં ચ ।
જાણંતા જે વિરયા તે દુઃકારકારણં વંદે ॥

જેઓ પુષ્પના, ફળના, મદિરાના, માંસના અને સ્ત્રીના રસને બાણુવા છતાં તેમનાથી વિરયા છે. તે દુઃકર કાર્યને કરનારાઓને હું વંદું છું.

(૯) ચર્ચા પરિપાઠ : વિહાર વગેરે કરવાથી જે કષ્ટ પડે તેને સહન કરે.

(૧૦) નૈવેદિકી પરિપાઠ : શૂન્યધર, સ્મશાન, સર્પાભિલ, સિંહગ્રહ, વગેરે સ્થાનમાં રહીને ધર્મધ્યાન ધરતાં જે ઉપસર્ગો યાચ તેની વેદનાને સહન કરે.

(૧૧) શમ્યા પરિપાઠ : ઊંચી નીચી વગેરે ભૂમિ પર શમ્યા કરવાથી જે વેદના યાચ તે સહન કરે.

(૧૨) આકોશ પરિપાઠ : કોઈ કડવાં વચન સંભળાવે કે આશ્વેષો કરે તેની વેદનાને સહન કરે.

(૧૩) વધ પરિપાઠ : કોઈ મારે કે વધ કરે તો, ‘આત્માનો નાશ થતો નથી’ વગેરે વિચારી સુધળી વેદના સમતાથી સહન કરે.

(૧૪) યાચના પરિપાઠ : કોઈથી આગ્રહ વસ્ત્ર, ધાત્ર, આહાર, વગેરેની યાચના કરતાં જે વેદના યાચ તે સહન કરે.

(૧૫) અલ્પાભ પરિપાઠ : ઘેર ઘેર ગોચરીએ ફરવા છતાં આહારની પ્રાપ્તિ ન થાય તો, ‘અંતરાય કર્મનો ઉદય છે અથવા સહેજે તપવૃદ્ધિ થાય છે’ એમ સમજી બધી વેદનાને સહન કરે.

(૧૬) રોગ પરિપાઠ : રોગની વેદના સહન કરે.

(૧૭) તૃષ્ણ પરિપાઠ : વિહાર કરતાં અથવા સંધ્યાસમાં હાલકાની અણી વગેરેનો જે સ્પર્શ થાય છે તે સહન કરે. (પૂર્વના કાળમાં મુનિઓ તૃણના સંધ્યાસમાં શયન કરતા હતા.)

(૧૮) મલપરિપાઠ : આજીવન સ્નાનનો અભાવ હોવાથી મલ તથા સ્વેદને હીપે જે વેદના યાચ તે સહન કરે.

(૧૯) સત્કાર પરિપાઠ : પોતાનું ધણું માન-સન્માન ચતુર દેખી મનમાં જે દુષ્ટાની લાગણી થાય તેને સહન કરે અથવા પોતાનો સત્કાર ન થાય તો તેથી જે ઉદ્વેગની લાગણી થાય તેની પણ વેદનાને સહન કરે.

(૨૦) પ્રજ્ઞા પરિપાઠ : અધિક બુદ્ધિને હીપે વિધાના જે મદ દર્પન થાય તેને સહન કરે તપપર્ષ કે ‘અનંત જ્ઞાનીની હુલ્લમાં પોતે કંઈ જ નથી,’ એવું વિચારી મદને શાંત કરે.

(૨૧) અજ્ઞાન પરિપાઠ : ધણું પરિશ્રમ કરવા છતાં જ્ઞાનની વૃદ્ધિ નહીં થવાથી અથવા અમુક વિષયોમાં પોતાની બાજુકારી ન હોવાથી જે વેદના દર્પન થાય તે સહન કરે.

(૨૨) સમ્યક્ પરિપાઠ : અનેક કષ્ટો અને ઉપસર્ગો પ્રત્યે થવા છતાં સમ્યક્ત્વથી ચલિત ન થાય.

આ રીતે સાધુ ભગવંતના ૨૬ માં ગુણ વેદના-અધિસહનતામાં ૨૨ પરીપદો સમતાથી સહેવાના હોય છે, વેદનાનું કષ્ટ સહન કરતાં કરતાં આત્મામાં સુદૃઢ રીતે સમભાવનો વિકાસ થાય છે અને અંતે સહજ ક્ષમા વગેરે ગુણોનું પ્રાકટ્ય થાય છે.

(૨૭) મારણાંતિક અધિસહનતા : મરણાંત કષ્ટ આવવા છતાં તેને સમભાવે સહન કરે.

આ રીતે શ્રી સમવાયાંગ સૂત્રમાં વર્ણવેલા સાધુ ભગવંતના ૨૭ ગુણ સંપ્રેષમાં કહ્યા છે. આગમોમાં બહુ જ વિસ્તારથી અરણ્યકરણાનુયોગ કહ્યો છે. તેમાં અનેક રીતે સાધુ-ધર્મ વર્ણવવામાં આવેલ છે. આ ૨૭ ગુણો પણ અનેક રીતે વર્ણવવામાં આવ્યા છે. પ્રકરણ અંથોમાં આ રીતે વર્ણન મળે છે :

છવ્ય છકાયરક્ષા, પંચિદિશ્લોઢનિગદ્ધો સંતી ।
ભાવવિસોદી પહિલેહણા ય, કરણે વિમુદ્ધી ય ॥
સંજમજોયજુત્તી, અકુસલમળવયકાયસંદોદો ।
સીયાઈપીડસહનં, મરણં ઉવસગસહનં ચ ॥

છ મત (પાંચ મત મહામત અને છઠું રાત્રિભોજનવિરમણ મત), છ કાયની રક્ષા, પાંચ ઈંદ્રિયોનો તથા લોભનો નિગ્રહ, ક્ષમા, ભાવવિશુદ્ધિ, પ્રતિલેખનાદિ ક્રિયામાં શુદ્ધિ, સંયમયોગોમાં યુક્તતા, અકુસલમનવચન કાયાનો રોધ શીતાદિ (૨૨ પરીષદ) સહન અને મારણાંતિક ઉપસર્ગ સહન-ગણના આ રીતે છે :

(૧-૬) પાંચ મહામત તથા રાત્રિભોજનાવિરમણમત.

(૭-૧૨) પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, તેજકાય, વાઉકાય, વનત્પતિકાય અને ત્રસકાય, એ છકાયના છવોની રક્ષા.

(૧૩-૧૭) પાંચ ઈંદ્રિયોનો નિગ્રહ

(૧૮) લોભનો નિગ્રહ

(૧૯) ક્ષમા

(૨૦) ભાવશુદ્ધિ

(૨૧) પ્રતિલેખનાદિક્રિયામાં શુદ્ધિ.

(૨૨) સંયમયોગોમાં યુક્તતા.

(૨૩) અકુશલ મનપ્રવૃત્તિને રોકે.

(૨૪) અકુશલ વચનપ્રવૃત્તિને રોકે.

(૨૫) અકુશલ કાયપ્રવૃત્તિને રોકે.

(૨૬) શીતાદિ પીડા (૨૨ પરીષદો) સહન કરે.

(૨૭) મારણાંતિક ઉપસર્ગો સહન કરે.

આ રીતે પણ ગણના કરાય છે :

પાંચ મહામત	૫
સત્તિભોજનવિરમણમત	૧
છ જનનિકાયની રક્ષા	૬
પાંચે દ્વિધસ યમ	૫
ત્રણગુપ્તિ	૩
લોભત્યાગ	૧
દામા	૧
ચિત્તનિર્મલતા	૧
વશપ્રતિલેખનાશુદ્ધિ	૧
સંયમ	૧
પરિષદ્સહન	૧
ઉપસર્ગસહન	૧

૨૭

અંબોધપ્રકરણ વગેરે અનેક પ્રયોગમાં સાધુના ૨૭ ગુણો ૨૭ રીતે વર્ણવેલા છે.

ઉપર જે જણાવ્યું છે, તે તો માત્ર ગુણોની સંક્ષિપ્ત ગણના જ છે. વિશેષ વર્ણન આ રીતે જણાવું. સાધુ ભગવતો આવા હોય છે.

પાંચમહામતોનું સદા ઉપયોગપૂર્વક પાલન કરનારા, સત્તિભોજનનો સદા ત્યાગ કરનારા, પૃથ્વીકાય આદિ છએ પ્રકારના જીવોમાંના દરેક જીવને આત્મચમ્પાન ગણી અત્યંત દયાપૂર્વક તેનું રક્ષણ કરનારા, આંખ આદિ પાંચ દ્રિષ્ટ્યોનું સંયમન કરનારા એટલે કે રૂપ આદિ વિષયોને વિશે ચક્રુ આદિ દ્રિષ્ટ્યોને આરેણી ન કરનારા, મન-વચન-કાયાની ગુપ્તિને ધારણ કરનારા, લોભના ત્યાગી, ચિત્તને સદા નિર્મલ રાખનારા, વશપ્રતિલેખના વગેરે અત્યંત વિશુદ્ધ રીતે કરનારા, સત્તર પ્રકારના સંયમવત્તા, પરિષદો અને ઉપસર્ગોને સદા સહન કરના, લોકસંસારો ત્યાગ કરનારા એટલે કે કીર્તિ વગેરેની ઝંખના ન રાખનારા, દામા આદિ દશ પ્રકારના સુધુષર્મનાં સદા ઉપમર્શી, નિવર્તન અને ખેદ બંનેને દૂર રાખી તપ તપનારા, પાંચ આચરણ ત્યાગી, ત્રણ દંડના ત્યાગી, ચાર કપાયના ત્યાગી, ગુટુની અને શત્રુની આજ્ઞા મરે ચડાવનારા, પશ્ચિમ અને દિનકર વચન-૪૩૯ પછે તો જ ભોલનારા અન્યથા મૌનને ધારણ કરનારા, પાંચનું નિયમિત પ્રાયશ્ચિત્ત કરનારા કરીને પાપમેરુને ચિત્તથી દૂર કરનારા, ધર્મનાં ત્રાપના પદે જતુ મમતા

ન રાખનારા અને તેથી જ અકિંચન, શબ્દ-રૂપ-રસ-ગંધ-સ્પર્શ એ પાંચ પ્રકારના અપ્રહક્ષના વિષયોમાં ચિત્તને ન જવા દેનારા અને એથી જ મહાન પ્રહારાદી, શાસ્ત્રોક્ત રીતે શુદ્ધ આહાર, વસ્ત્ર વગેરેની ગવેષણા કરનારા, સ્વાધ્યાય, ધ્યાન વગેરેમાં સદા મગ્ન, ધર્મ કરવામાં પોતાના શ્રમને ન ગણનારા, સંચાર સમુદ્રમાં રૂઝના લગ્યજનોને દ્વીપની જેમ આશ્વાસન-વિશ્રામસ્થાન આપનારા, પોતે તરેલા ધીજને તારનારા, કરુણાવંત, જંગમતીર્થ, સર્વ અવસ્થાઓમાં સમતાવાળા, અનાજાધ, આમશુભના ગવેષક, ધર્મમાં સ્થિર હૃદયવાળા, ઉપમાથી રહિત, ક્ષમા, ક્ષમા વગેરેથી પ્રદિણ નવી નવી આત્મ-વિશુદ્ધિને પામતા, પ્રશાંત-ગંભીર સ્વભાવવાળા, સર્વ પાપપ્રિયાઓથી વિરત, પાંચ પ્રકારના આચારને જાણનારા, પઠિત્વેહણા વગેરે જે સાધુક્રિયા તેને વિશુદ્ધ ભાવથી કરતા, અશુભ યોગોનો નિરોધ કરતા, લાભ કે અલાભમાં સમાન, નિંદા કે સ્તુતિમાં સમાન (માન કે અપમાનમાં સમાન) અને ધીજ પણ આવા પ્રકારના અનેક શુણ્ણથી સાધુ ભગવંતો વિભૂષિત હોય છે, સારાંશ એ છે કે આ લોકમાં જે કોઈ મોક્ષ પદ્ધતિ આલંબન લેવા માગતા હોય તેઓ માટે સમર્થ આલંબન સમાન છે.

આવા સાધુ ભગવંતો ૧૫ કર્મભૂમિ, ભરત ઐરવત, વિદેહક્ષેત્રમાં રહેલા જે કોઈ હોય તે સર્વ નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે.

સાધુ ભગવંતો માટે અનેક ગ્રંથોમાં અનેક પર્યાયવાંચી નામો જોવા મળે છે. તે આ રીતે :-

શ્રમણ, સાધુ, મુનિ, નિર્ગ્રંથ, અણગાર, સંન્યાસી, યોગી, મહાવ્રતી, ભિક્ષુ, દીક્ષિત, પ્રવ્રજિત, ઋષિ વગેરે.

ધીજ કેટલાક નામો આ રીતે છે.

મહાત્મા, માહણ, અવધૂત વગેરે.

ધીજ કેટલાક નામો આ રીતે છે.

શાંત, દાંત, ક્ષાન્ત, નિરાંત, અકિંચન, તત્ત્વજ્ઞ, વાચંચમી, મુક્ત, અનુગમ્ય

મહાનુભાગ, મહાનુભાવ, તારક વગેરે.

સાધુ ભગવંતોના આત્મામાં અનેક પ્રકારના ભાવોની વિશુદ્ધિ નિરંતર થતી હોય છે. સામાયિક વગેરે બાહ્ય ક્રિયાઓ તેની અભિવ્યંજક માત્ર છે. જ્યાં પરિણામોમાં સકલ જીવોની હિતના આશયને સ્વપરને જીવાડનાર મહાન અમૃત કહેવામાં આવે છે. સાધુ એટલે જ આવા અમૃતના સ્વયંભૂરમણ મહાસાગર.

શાસ્ત્રોમાં સાધુ ભગવંતોમાં રહેલા નિર્દોષતા વગેરે શુણ્ણને અનેક ઉપમાઓ વગેરે દ્વારા સમજાવવામાં આવ્યા છે : જેમકે શ્રી પંચસૂત્રમાં કહ્યું છે કે પદમારુદિદંમણા પદ્મ વગેરેની ઉપમાવાળા. પદ્મ એટલે કમળ. કમળ જેમ કાદવમાંથી ઉત્પન્ન થાય

છે અને જલ વગેરેથી વધે છે છતાં કાઢવ અને જલથી નિર્વેષ રહે છે, તેમ સાધુ ભગવાનનો જીવ સંસારમાં ઉત્પન્ન થયેલો હોય, સંસારમાંના ગુણોથી વૃદ્ધિ પામેલ હોય છે છતાં એ બંનેથી સધુ ભગવાન અલિપ્ત હોય છે.

આવી રીતે સાધુભગવંતના ગુણોને ઉપમા આદિ દ્વારા શ્રેણીમાં ગ્રમ્યમાન છે. હવે શાસ્ત્રોમાં આવતી મઘ્વ અને માહુ શબ્દોની કેટલીક વ્યાખ્યાઓ વગેરે ભેદ છે : શ્રી આવશ્યકસૂત્રની નિર્મુદ્ધિમા ભગવાન શ્રી ભદ્રબાહુસ્વામી મહારાજ કહે છે કે- સાધુના ચાર પ્રકાર છે : નામગાધુ, સ્થાપનાસાધુ. દ્રવ્યસાધુ અને ભાવસાધુ. કોઈ ગૃહસ્થ વગેરેનું-સાધુ એવું કદાચ નામ જ હોય, તે તે નામસાધુ કહેવાય. સાધુનું ચિત્ર વગેરે તે સ્થાપના સાધુ કહેવાય.

• ભાવાઓ વગેરે દ્રવ્યસાધુ કહેવાય.

શ્રી જિનેશ્વર ભગવંતની આજ્ઞા મુજબ મોક્ષયોગની સાધના કરનાર અને સર્વ જીવો વિશે સમતોને સાધનારા મહાત્માઓને ભાવસાધુ કહેવામા આવે છે.

સાધુ ભગવંતો વિષયગુણોથી વિરક્ત, વિમુદ્ધ ચારિત્રના નિયમોથી ચંચુખ, તપ-શુભ્રના સાધક, આત્માને સસારથી તારવારૂષ જે આત્મકૃત્ય તેના વિશે રહ્યા ઉપમશીલ અને મોક્ષમાર્ગમાં જેને જેને મહાધની જરૂર હોય તે મહાય કરનારા હોવાથી શ્રી કોઈ માટે નમસ્કરણીય-નમસ્કાર કરવા યોગ્ય છે.

સાધુ ભગવંતોને ભાવપૂર્વક નમસ્કાર કરવાથી જીવના દુઃખરો ભવ (જન્મ-મરણ) ઓછા થાય છે (તેટલા ભવો ગુપ્તી ભમાડનારા કોઈ નમસ્કાર કરતાં જ હાથ પામે છે.) આ જન્મમાં અને ભવોભવ સુધી ગોપિ સમક્ષિના લાજ થાય છે. દુઃખાનંદો નાશ થાય છે. સર્વ પાપોનો નાશ થાય છે. સાધુભગવંતો બધા મંત્રોમાં પાંચમું (પ્રથમ ચાર અરિકંતાદિ હોવાથી) મંજલ છે.

સાધુ-નમસ્કારને સૂત્રોમાં મહાન ગૃહ અર્થવાળો વર્ણવવામાં આવેલ છે.

એ નમસ્કાર મરણ-નજીક આવે ત્યારે પ્રતિફળ અનેક વખત મહાપુરુષો વડે કરાય છે.

શ્રી મહાનિશીય સૂત્રમાં કવું છે કે-

અયંત કટમય, ઉચ્ચ ઉચ્ચતર અને ઘોર તપનું આચરણ કરના રહી, અનેક મનો, નિયમો વગેરે સાધના રહી અનેક અભિચ્છોને ધારણ કરના રહીને વિરેષ પ્રકાશના અંધમના વિમુદ્ધ પાલનની સાથે સાથે પરિપક્વ અને ઉપમરો સમગ્રપૂર્વક મહાના રહીને સર્વ દુઃખોમાંથી વિમુક્તિરૂપ મોક્ષને જેઠા મુતન સાધના હેય છે તે સાધુ ભગવંતો કહેવાય છે.

ઉપાધ્યાય ભગવાન વરોચિચ્છજી મહારાજ ઉપર વળાવેલ મહાનિશીય સૂત્રના મર્મને સમજવાનાં 'દાત્રિચદ્રદાત્રિશિકા'માં કહે છે કે 'દીક્ષા કટ માટે છે.'

(આનો આશય એ છે કે જેઓ આ સમજે છે, તેઓ શિંહની જેમ દીક્ષા લઈ અને શિંહની જેમ પાળે છે અથવા દીક્ષા લેતી વખતે આ સમજણ ન પાળી હોય અને પાછળથી આવી જાય તો તેઓને પણ શિયાળાની જેમ લઈ શિંહની જેમ પાલન કરનારા ઉત્તમ આત્માઓ કહ્યા છે. દીક્ષા લેતી વખતે આ સમજણ ન હોય અને પાછળથી પણ ન આવે તો તેઓ આ સંસાર અટવીમાં અટવાયા જ કરે છે.)

શ્રી ભગવતી સૂત્રની ટીકામાં શ્રી અભયદેવસૂરિ મહારાજનો નિયુક્તિમાં કહેલ પદાર્થ તો લીધો જ છે તે ઉપરાંત કહ્યું છે કે—

સર્વ અને સાધુ (સર્વ સાધુ) એ પદોમાં સર્વ એ તેઓને કહેવામાં આવે છે કે જેઓ સર્વ જીવો માટે હિતકારક હોય છે, અથવા સર્વ (સંસ્કૃત). સર્વ એટલે અરિહંતો, તેઓના સાધુ, અથવા સર્વ શુભ યોગોને સાધે તે સાધુ, અથવા સર્વ એટલે અરિહંતોને જ સાધે (જિનારા-પરિપાલન વડે) તે સાધુ, અથવા સાધુપણમાં રહીને કુમતોનું ઉત્થાપન કરીને જે અરિહંત-મતની સ્થાપનાને સાધે તે સાધુ, અથવા સર્વ એટલે શ્રવ્ય (સંસ્કૃત) શ્રવ્ય સાંભળવા યોગ્ય જિનવચન તેમાં જે સાધના વડે નિપુણ હોય તે સાધુ અથવા સર્વ સર્વ (સંસ્કૃત) સર્વ એટલે સંયમને અનુકૂળ એવાં કાર્યો, તેમાં સાધના વડે જે નિપુણ હોય તે સાધુ.

‘લોણ’ લોકે સંસ્કૃત.

લોકમાં એ શબ્દને સમજાવતાં ત્યાં કહ્યું છે કે—

કેવળ પોતાના ગરબ વગેરેમાં રહેલા સાધુઓ જ નહીં, પણ સર્વલોકમાં રહેલા (જિનારાને માનનારા) સાધુ ભગવંતોને નમસ્કાર હો.

નમસ્કાર સ્વાધ્યાયના ત્રણે ભાગોમાં અનેક સ્થળે સાધુપદનું સુંદર વર્ણન છે. તેમાંનું એક સ્થળ નમસ્કાર-સ્વાધ્યાય પ્રાકૃતવિભાગ કુવલયમાલા સંદર્ભ (પૃ. ૩૫૩) છે ત્યાં કહ્યું છે કે—

ત્રિકરણ યોગે હું સાધુ ભગવંતોને નમસ્કાર કરું છું, જેથી લાગે ભવોમાં બાંધેલા ઘણા પાપોનો હું ક્ષણવારમાં વિનાશ કરી શકું.

ત્રણ ગુણોથી ગુપ્ત, મિથ્યાત્વ-રહિત, સમ્યક્ત્વસંહિત, કર્મને કાપનારા અને ઉત્તમ સત્ત્વવાળા સર્વ સાધુ ભગવંતોને હું નમસ્કાર કરું છું.

પંચમમિતિમાં ઉદયમવાળા, માયાશય વગેરે ત્રણ શલ્યોરૂપ મહામંદોને હરાવવામાં શૂરા, ચાર પ્રકારની વિક્ષાથી રહિત, મદ-મોહથી રહિત, ધીર, શુદ્ધ દેશ્યાવાળા, કપાય રહિત, જીવોનું હિત કરનારા, છ પ્રકારના જીવનિકાઓનું રક્ષણ કરવામાં તત્પર, સંસારના કિનારે રહેલા, મૈથુન વગેરે ચાર સંસારોથી રહિત અને ત્રતોથી પ્રાપ્ત થતા ગુણોથી યુક્ત હોવાના કારણે દર તત્ત્વવાળા સર્વ સાધુ ભગવંતોને હું નમસ્કાર કરું છું.

પરિવહોની સેનાને જીતનારા, ઉપશર્ગો સહનારા, મોક્ષપથે આગળ વધતા અને પ્રમાદથી રહિત સર્વ સાધુ ભગવંતોને હું નમસ્કાર કરું છું.

મરણ સમયે સાધુ નમસ્કાર મળી ગયા, તો ચિંતામણીરત્ન મળી ગયું. હવે કયાના કટકાની કેમ ધ્યાન રાખે છે ?

સાધુ નમસ્કાર પાપોને હરે છે, પુણ્ય વગરના આત્માઓના હૃદયમાં સાધુ નમસ્કાર કયાંથી આવે ?

સાધુ ભગવંતોને વિશુદ્ધિ વડે કરાતો નમસ્કાર સર્વ સુખોત્તુ મૂળ છે. તથા મોક્ષતુ કાળુ છે.

તેથી સર્વ આદર વડે હું ભગવંતોને નમસ્કાર કરું છું કે જેથી ભવસમુદ્રને તરીને હું મોક્ષ પામું.

‘કુવલ્યમાળા’માં એક રાજા પોતાના મંત્રી સાથે ઉદ્યાનમાં આવેલા છે. ત્યાં એક મહાન આચાર્યનો વિશાળ સાધુ પરિવાર વિરાજમાન છે, રાજા તે બધાનાં દર્શન કરે છે. તે વખતે તેણે જે જોયું, તેણે સુંદર વર્ણન એ અંથમાં છે તે આ રીતે :

તે સાધુ ભગવંતો કટ્યવૃક્ષ કે ચિંતામણી રત્ન જેવા હતા. તેમાંના કેટલાક જીવ, અજીવ વગેરેનાં જેમાં વિધાન છે, જેમાં કાર્ય અને અકાર્યની તેના રૂળ સાથે વિચારણા છે અને સાધુનો સુંદર આચાર છે, એવા શ્રી આચારાંશ સૂત્રનાં ધ્યાન કરતા હતા.

કેટલાક જેમાં સ્વસમય અને પરસમય વગેરેની વિચારણા વગેરે છે એવા શ્રી સૂત્ર-કૃત્તાંગનો સ્વાધ્યાય કરતા હતા.

કેટલાક સ્થાનાંગમૂલ સાંભળતા હતા; કેટલાક સ્ત્રમવાયાંગમૂલ ભળતા હતા, કેટલાક બધે અમૃતરસથી મિશ્રિત હોય એવા શ્રી ભગવતીસૂત્રની ધારણા કરતા હતા; કેટલાક સાતાધર્મિકથાસૂત્ર કેટલાક અંતગદહ્યાસૂત્ર, કેટલાક અનુનરસા સૂત્રનો સ્વાધ્યાય કરતા હતા.

કેટલાક જેમાં ગણપદ ભગવાન પ્રથમ પૂઠે છે અને ત્રણ લોકના ગુરુનીયોગે ભગવાન ઉત્તર આગે છે એવા શ્રી પ્રશ્નગ્રંથસૂત્રને ભળતા હતા.

કેટલાક દષ્ટિવાદનો, કેટલાક પદ્યવૃત્તસૂત્રનો, કેટલાક સૂર્યપ્રગ્લિતનો, કેટલાક ચંદ્ર-પ્રગ્લિતનો સ્વાધ્યાય કરતા હતા.

કેટલાક ગણપરોએ રહેલાં શાઓનો, કેટલાક સામાન્ય કેવલીઓએ કરેલાં શાઓનો, કેટલાક પ્રયોજ્યુદ્ધોએ કે સ્વયંબુદ્ધોએ કરેલાં શાઓનો સ્વાધ્યાય કરતા હતા;

કેટલાક તર્કશાસ્ત્રને ભળતા હતા, કેટલાક પરમકથા સંભગવત્ હતા, કેટલાક વાદ વિવાદ (ચામ્પાય) કરતા હતા, કેટલાક જ્યોતિષ વગેરે શાઓનું અવતારદન કરતા હતા,

કેટલાક યોનિપ્રાભુતશાસ્ત્રનો સ્વાધ્યાય કરતા હતા અને કેટલાક સુંદર મધુર કાવ્યો રચતા હતા.

કેટલાક તપસ્વી હતા, કેટલાક મંત્ર-તંત્ર-વિદ્યાઓના બાણકાર હતા, કેટલાક લ્યો-તિષમાં નિષ્ણાત હતા, કેટલાક સિદ્ધાંતના સારને વિચારતા હતા, કેટલાક ત્રણ શુભિએ શુભ હતા, કેટલાક મહાપ્રાણધ્યાનને સાધતા હતા, કેટલાક જિનવચનનું ધ્યાન કરતા હતા અને કેટલાક સાધુપ્રતિમાઓને આરાધતા હતા.

કેટલાક કાવ્યોત્સર્ગસુદ્રામાં, કેટલાક અમુક વિશિષ્ટ નિયમમાં રહેલા, કેટલાક વીરા-સનમાં, કેટલાક ઉત્કટાસનમાં, કેટલાક ગોદોહાસનમાં, કેટલાક પદાસનમાં હતા.

કેટલાક ગુરુ ભગવંતની વેયાવચ્ચ (સેત્રા) કરતા હતા. કેટલાક સાધુસામાસારી શીખતા હતા. કેટલાક શુક્લધ્યાનમાં હતા, કેટલાક ધર્મધ્યાનમાં હતા, કેટલાક આત્માના અવશુષ્ણની નિંદા કરતા હતા.

આવી રીતે અનેક શુભક્રિયાઓમાં મગ્ન સાધુ ભગવંતોને રાજ્યે ભેગા.

સાધુ ધર્મપરિભાવના

એ પછી કુવલયમાળા સંદર્ભમાં ‘સાધુધર્મપરિભાવના’ છે. (પૃ. ૩૫૬) તે આ રીતે : હું સર્વ સાધુ ભગવંતોને નમસ્કાર કરું છું :

હું ક્યારે સાધુપણું પામીશ ! ક્યારે રાત્રીએ ધ્યાનમાં હોઈશ ! ક્યારે ચરણકરણા-નુયોગનો સ્વાધ્યાય કરીશ ! ક્યારે ઉપશાંત મનવાળો થઈને કર્મમહાપર્વત ભેદવા વજ્રસમાન એવા પ્રતિકમણને કરીશ ! ક્યારે હું સૂત્રપોરિસી અને અર્થપોરિસી કરીશ ! ક્યારે હું મહાન વૈરાગ્યમાર્ગમાં રમતો હોઈશ ! ક્યારે હું ધર્મધ્યાનમાં લાગી જઈશ ! ક્યારે હું છટક, અદ્રુહમ વગેરે મહાન તપશ્ચર્યાઓ કરીશ ! ક્યારે હું ઈર્થાસમિતિપૂર્વક ગોચરીએ નીકળીશ ! ક્યારે હું સમચિત્તવાળો ગોચરીએ ફરીશ - ભલે પછી મૂઠ્ઠા લોકો હસે કે નિંદા કરે-ક્યારે હું શત્રુ-મિત્ર પ્રત્યે સમભાવવાળો થઈશ ! ક્યારે હું સૂત્રોક્ત રીતે રાગદ્વેષ વગર ગોચરી કરીશ ! ક્યારે હું સૂત્રાર્થમાં નિષ્ણાત થઈશ ! ક્યારે હું સુંદર ભાવનાઓમાં ચડીશ ! ક્યારે હું શૂન્યભૂમિ કે સ્મશાનભૂમિમાં ધર્મધ્યાનમાં રહીશ ! ક્યારે હું પર્વતની ગુફાઓમાં કે જંગલોમાં નિર્દોષ ભૂમિમાં ચારે પ્રકારની અંતિમ આરાધના કરી શરીર છોડીશ !

આ મારો જીવ સત્વરહિત છે, નિઃસાર છે, કેમકે એ ફક્ત મનોરથો જ ચિંતવ્યા કરે છે. કરતો શંકા નથી, એટલું જ નહીં, પણ આ જીવ મહાન પાપી છે કેમકે એ પાપકાર્યોમાં જ ઉદમશીલ છે.

તે બાલમુનિઓ ધન્ય છે કે જેમણે નાની વયમાં દીક્ષા લીધી અને પ્રિયનો વિયોગ વગેરે ભેગો જ નથી.

તે બાલમુનિઓ ધન્ય છે કે જેઓએ વિવાહ જ ન કર્યા, કામરસથી અસાત રહ્યા, પ્રિયાના સુખને જોયું જ નહીં અને સીધેસીધા દીશામાં લીન થઈ ગયા.

તે બાલમુનિઓ ધન્ય છે કે, જેઓએ વિવશ્યુષો ભર્યા જ નહીં.

તે બાલમુનિઓ ધન્ય છે કે જેઓ શીલમાં ઉપમરીલ છે, ગૃહવાસનું સુખ ભર્યું જ નથી, વિનય કરે છે અને જિનવચનના સ્વાધ્યાયમાં લીન છે.

તે બાલમુનિઓ ધન્ય છે કે, જેમના શરીરમાં કામ નિવૃત્ત થઈ ગયો અને સ્વાધ્યાયમાં એટલા બધા મગ્ન રહ્યા કે પ્રેમરસ જાગ્યો જ નહીં.

તે બાલમુનિઓ ધન્ય છે કે જેઓ જન્મતાં જ (દીશા લેતાં જ) જિનેશ્વરમાં એવા સંલીન થઈ ગયા કે મોક્ષમાર્ગનો નાશક કુમતિમાર્ગ જણતા જ નથી.

હવે તો સંસાર સુખોમાં શરીરની બધી શક્તિઓ ક્ષીણ થઈ ગઈ, નાના હતા ત્યારે દીશા લઈ લીધી હોત તો કેવું સાચું થાત ! કેવાં સરસ તપ, અંધમ, સ્વાધ્યાય વગેરે કરત !

સાધુ-શરણુ'

છેલ્લે સાધુ-શરણુ-સમજાવીને આ પ્રકરણ પૂરું કરીએ છીએ, 'ચરિત્રસરણુપવના' (નમસ્કાર સ્વાધ્યાય મા. પિ. પૂ. ૫૦૬)માં આ રીતે કહ્યું છે :-

છવકોકના બંધુ, કુગતિ-ગદાસમુદ્રના પારને પામેલા, મહાન આશ્વશાળી અને રતનત્રયીથી મોક્ષસુખને સાધનારા સાધુ ભગવંતો અને શરણુ હો.

ઠેવડશાળી, પરમાવધિજ્ઞાની, વિપુલમતિજ્ઞાની, શુનધર, એવા જે કોઈ આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો કે સાધુઓ હોય તે સર્વ સાધુ છે, તેઓ અને શરણુ હો.

ચક્રદૂર્વી, દસદૂર્વી, નવદૂર્વી, બાર અંગના ધારક, અનિયાર અંગના ધારક, જિનકક્ષી વગેરે સર્વ સાધુ ભગવંતો અને શરણુ હો.

હીરાગ્રથી વગેરે લગ્નિધધારી સાધુ ભગવંતો અને શરણુ હો.

ધૈર્યવિદ્યાધથી રહિત, ઇન્દ્રિયાથી રહિત, પ્રશાંતમુખગોભાવના, સુવૌશી ભરેલા, મોક્ષ રહિત ભવ્યજનોના મનને પ્રિય, આત્મામાં રમતા, વિવશકલ્પથી રહિત, ઘર-બાર ચી વગેરેથી રહિત, હર્ષ-વિગ્રહ વિનાના હિંસા વગેરે દોષોથી વિમુક્ત કરણાવંત, મોક્ષમાર્ગે આગળ વધતા, સુદૃઢ અને પુણ્યથી ભરેલા, કામ વિરંબજા વિનાના, કલેશ વગેરેથી રહિત અને સાધુપણમાં સુસ્થિર એવા સાધુ ભગવંતો અને શરણુ હો.

આ રીતે શરણુની ભાવનાથી બધા જ માનસિક વગેરે કલેશો નાશ પામે છે.

મહામહિમાવંત એવા સાધુપણને વળુંવળું અગ્નિ કુશર છે પણ અગ્નિ સરોવથી કરેલું સાધુપણનું વળુંન અરી પૂરું થાય છે.

પ્રકરણ-નવમું

પંચમહામંગલશ્રુતસ્કંધ (નવકાર) ની ચૂલિકા-ચૂલા.

‘ નમો લોએ સંવસાહુણું ’ પદ પછીનાં છેલ્લાં ચાર પદો મળીને ચૂલિકા કહેવાય છે. ચૂલિકાનો અર્થ વગેરે પૂર્વના પ્રકરણોમાં આવી ગયોલ છે. હવે એવી વિશેષતાઓ લેઈએ

શ્રી મહાનિશીથસૂત્રમાં (જુઓ ન. સ્વાધ્યાય પ્રા. વિ. પૃ. ૪૪) તથા ચૈત્યવંદન મહાલાખ્યમાં (જુઓ ન. સ્વા. પ્રા. વિ. પૃ. ૮૭) ચૂલિકા વિશે સુંદર માહિતી છે, ત્યાં કહ્યું છે કે-

આ પાંચને નમસ્કાર एसो પંચનમુકારો એ શું કરે છે ? (ઉત્તરમાં કહ્યું છે કે-) સર્વ પાપ-જ્ઞાનાવરણીયાદિ જે વિશેષ કર્મ, તેને આત્મામાંથી છૂટા પાડી દશે દિશાઓમાં લગાડી મૂકે (નાશ કરે) છે-સંવપાવત્વણાસજો અને એ પંચનમસ્કાર કેવો છે ? (ઉત્તરમાં કહ્યું છે કે) મંગલ. મંગલ શબ્દની બે રીતે વ્યુત્પત્તિ કરવામાં આવી છે :

(૧) મંગ + લં

(૨) મં + ગલં

(૧) મંગ એટલે નિર્વાણસુખને સાધવાવાળાં રૂક્ત જે એક જ સમર્થ છે, તે સમ્યગ્-દર્શનાદિક અહિંસા લક્ષણવાળો આહિંસ (જૈન) ધર્મ. લ એટલે તે ધર્મને પ્રાપ્ત કરાવે તે મંગલ. સારાંશ કે જેનાથી ધર્મની પ્રાપ્તિ થાય તે મંગલ. તાત્પર્ય કે નમસ્કારનું સ્મરણ મંગલ હોવાથી તે આત્મામાં અવશ્ય ધર્મનો વિકાસ સાધી આપનાર છે.

(૨) મં એટલે મને અને ગલ એટલે સંસારથી તારે તે મંગલ. અથવા મં એટલે મારી (મારા આત્માને વળગેલ) બદ્ધ સ્પૃષ્ટ અને નિકાચિત એવા આઠે પ્રકારના કર્મની રાશી) તેને ગત્ત એટલે ગાળે એટલે દૂર કરે તે મંગલ.

સારાંશ કે નવકારનું સ્મરણ મંગલ હોવાથી તે આત્માને સંસારથી તારે, આઠે પ્રકારના કર્મનો નાશ કરીને.

આ મંગલ કેવું છે ? તો કહ્યું છે કે બધા મંગલોમાં પહેલું છે.

મંગલ એટલે મંગલને કરનાર વસ્તુ, દહીં, ગોળ, ચોખા, ચંદન, નાળીયેર વગેરે તથા અષ્ટમંગલ: પૂર્ણકલશ-સ્વસ્તિક-દર્પણ-લદ્રાસન. વર્ધમાન-મીનયુગલ-શ્રીવરસ-નંદાવર્ત વગેરે તથા અહિંસા, સત્ય, તપ, વગેરે સર્વ દ્રવ્ય અને લાવમંગલોમાં આ પંચનમસ્કાર પહેલું મંગલ છે.

ચૂલાનો અર્થ કરતાં શ્રી નિશીથ ચૂણીમાં કહ્યું છે કે-

ચૂલા એટલે વિશેષ રીતે શોભાવનાર (વિમૂષણ) અથવા શિખર, (જુઓ ન. સ્વા. પ્રા. વિ. પૃ. ૬૧).

શ્રી નંદીસૂત્રમાં કહ્યું છે કે શ્રુતરૂપી પર્વત ઉપર શિખરની જેમ ચોબે તે ચૂલા.
(ગુપ્તો ન. સ્વા. પ્રા. વિ. પૃ. ૧૧)

નવકારનું કમલખંધ ધ્યાન જ્યારે કરવાનું હોય છે, ત્યારે અષ્ટદલકમળમાં વચ્ચે
'નમો અરિહંતાભ્યુ' પછી પૂર્વાદિ ચાર દિશાઓમાં અનુક્રમે ચાર પદો 'નમો સિદ્ધ.ભ્યુ'
વગેરે. તે પછી આગ્નેયાદિ ચાર વિદિશાઓમાં ચૂલિકાના ચાર પદોનું ધ્યાન કરવામાં
આવે છે.

કેટલાક ગ્રંથોમાં કોઈક વિશેષ પ્રયોજન માટે ચૂલિકાના ૩૩ અક્ષરોનું ૩૨ પાંખડી.
વાળા કમળમાં એક એક પાંખડીમાં એક એક અક્ષરનું અનુક્રમે ધ્યાન કરવામાં આવે છે
અને એક અક્ષર વચ્ચે કલ્પિકામાં મૂકવામાં આવે છે. (ગુપ્તો ન. સ્વા. પ્રા. વિ. પૃ. ૪૫૧)

ચૂલિકાનું સ્મરણ કરતી વખતે જે ભાવના કરવાની હોય છે, તેનું ચુંદર વર્ણન
શ્રી મહાનિશ્ચયસૂત્રમાં છે, ત્યાં કહ્યું છે કે—

આ પંચનમસ્કાર સર્વ પાપોને પ્રકર્ષથી નાશ કરે છે અને જ્યાં મંગલોમા પહેલું
મંગલ છે.

સારાંશ કે નવકાર ગણતરી વખતે ગણવાનું પ્રયોજન (ઉદ્દેશ) એ રાખવું જોઈએ કે
મારા કર્મોના દાપ થાઓ અને મને મંગલની પ્રાપ્તિ થાઓ *
આ રીતે કર્મદાય અને મંગલનું આગમન એ બે આશયથી નવકાર ગણવો જોઈ
છે, એમ ચૂલિકા પાતે જ કહી આપે છે.

નવકારના દર્શાતો આ પ્રકરણમાં અથડું કહ વધી જવાની ચિંતાથી આપેલાં નથી.
વિશેષાથીઓએ તે નમસ્કાર નિર્ધુક્તિ અંદર્ભમાં નમસ્કર સ્વાધ્યાય પ્રાકૃત વિભાગમાં
જોઈ લેવા.

* આ ગ્રંથમાં પણ અન્ય સંદર્ભોમાં દર્શાતો છે.

† આ વિષય નમસ્કાર નિર્ધુક્તિમાં ચુંદર રીતે નમસ્કરેલ છે. જુઓ ન. સ્વા. પ્રા. વિ. પૃ. ૧૫૬.

દશ ય વચોદન મનં વન્મસ્કરમો મંગરાગમો સ્વયં ।

* નમસ્કાર સ્વાધ્યાય-અપરિહારિ દેહીભાવ વિગ્રહ.

—શ્રી નમસ્કાર નિર્ધુક્તિ.

પ્રકરણ-દશમું

નમસ્કાર-ભાવના

નવકારની અર્થસંગતિ વગેરેની દૃષ્ટિએ અર્ચિહંતાદિ દરેક પદના વર્ણનની દૃષ્ટિએ અને ચૂલિકાની દૃષ્ટિએ અતિસંક્ષેપમાં પૂર્વનાં પ્રકરણોમાં વર્ણન કરેલ છે. નવકારનો વિસ્તાર અમથ જિનવચન હોવાથી ગમે તેટલો તેનો વિસ્તાર ગ્રંથમાં કરવા રહીએ તો પણ પાર ન આવે.

શાસ્ત્રોમાં સંભળાય છે કે દલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના સમકાલીન આચાર્ય શ્રી જયશેખરસૂરિ હતા. તેઓએ અતત તેર વરસ સુધી નવકાર ઉપર વિષયાંતર કર્યા વગર વ્યાખ્યાનો આપ્યા હતાં. શાસ્ત્રોમાં તો ફહું છે કે સર્વકાળના સર્વઅર્ચિહંતો એક પછી એક અનુક્રમે વર્ણન કરવા લાગી જાય તો પણ નવકારના પ્રથમ પદે રહેલા અર્ચિહંતાના અનંતા ગુણોમાંના એક ગુણનું પણ વર્ણન પૂરું થાય નહીં.

તાત્પર્ય કે નમસ્કારનો મહિમા સર્વ વાણીયી પણ પૂરો વર્ણવાય તેમ નથી. તો પણ શાસ્ત્રોમાં જે વિશેષ ગાથાઓ વડે નવકારનો મહિમા ભાવના કરવા માટે વર્ણવેલા છે તે અહીં સંક્ષેપમાં કહીશું.

નમસ્કાર મંત્રનો મહિમા X મંત્રમાં વિસ્તરે અને દૃઢ થાય એ માટે આ રીતે ભાવના કરવી :-

(૧) આ પંચનમસ્કાર સર્વ પાપોનો નાશ કરે છે અને બધા મંગલોમાં પ્રથમ મંગલ છે.

(૨) નવકારથી શત્રુ નિત્ર થાય છે, ઝેર અમૃત થાય છે, જંગલમાં મંગલ થાય છે, ચોરો ચોરી કરી શકતા નથી, જ્યોતિષની દૃષ્ટિએ ખરાબ ફળ આવતું હોય તો તે સારું થઈ જાય છે. પારકાના ખરાબ મંત્રોની આપણા પર અસર થતી નથી, પિશાચ વગેરે ખરાબ કરવાને બદલે સહાય કરતા થઈ જાય છે, સર્પો, સિંહો, વાઘ વગેરે ઉપદ્રવ કરી શકતા નથી, આપત્તિ સંપત્તિ માટે થય છે, હુંખ સુખ માટે થાય છે, કેદમાંથી મુક્તિ મળે છે વગેરે. સારાંશ કે નવકારથી જીવને સર્વત્ર લીલાલહેર થાય છે.

(૩) ગયા જન્મમાં પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય જેણે ઉપાર્જન કર્યું છે અને ભાવિ જન્મમાં જેનું મહાન પુણ્યાનુબંધિ પુણ્ય ઉદયમાં આવવાનું છે, એ આત્મા આ પંચ નમસ્કારનું રમરણ કરે છે. એ ભવિષ્યમાં કદી પણ નરક કે તિર્યચગતિમાં જતો નથી એટલું જ નહીં, પણ ઉત્તરોત્તર અદિયાતી સારી ગતિઓ, સુખો વગેરે પામીને અંતે, મોક્ષમાં થોડાક જ ભવમાં જાય છે.

X મહિમાથી ચિત્તમાં રસ વધે છે, રસ વધવાથી ચિત્તમાં એકાગ્રતા આવે છે અને એકાગ્રતાથી નવકાર ફળે છે.

+ નમસ્કાર સ્વાધ્યાયના પ્રથમ બે ભાગમાંથી મહત્તમ ગાથાઓનો ભાવ માત્ર અહીં આપવામાં આવે છે.

(૪) ઇંદ્ર, ચક્રવર્તી, વાસુદેવ વગેરેની સમૃદ્ધિઓ તો નવકારના મહાન પ્રભાવથી સરળતાથી મળે છે. જેના પ્રભાવથી તીર્થ કરી સમૃદ્ધિ મળે તેના પ્રભાવ આગળ તો ઇંદ્ર આદિની સમૃદ્ધિનો કોઈ હિસાબ જ નથી.

(૫) ત્રણે ભુવનમાં દ્રવ્ય-ક્ષેત્ર-કાળ ભાવની દૃષ્ટિએ જે કાંઈ સારી વસ્તુ કોઈને પણ મળેલી દેખાય છે, તે બધા નવકારનો જ પ્રભાવ છે.

(૬) સર્વ આપત્તિઓથી રક્ષિત નવકારરૂપ મહાન વાહનમાં જેઓ બેઠેલા છે તેઓ લીલાથી મોક્ષને પામે છે.

(૭) જેવી રીતે નક્ષત્રમાળામાં ચંદ્રમા શ્રેષ્ઠ છે તેવી રીતે સર્વપુણ્ય સમુદાયમાં (પુણ્યસમુદાયની પ્રાપ્તિમાં) નવકાર શ્રેષ્ઠ છે.

(૮) સૂત્રોમાં પણ પુણ્યના નવ કારણોમા નવકાર જ શ્રેષ્ઠ કારણ દર્શાવવામાં આવ્યું છે.

(૯) જેવી રીતે મકાનને આગ લાગતાં માણસ મદામૂડવાન અવેશત લઈને તરન નીકળી જાય છે એવી રીતે મરણ સમયે ચૌદ પૂર્વધરે પણ નવકાર રતનને ચિત્તમાં રાખી પરલોકમાં આલ્થા જાય છે.

(૧૦) જેવી રીતે તલનો સાર તેલ છે, પુષ્પનો સર મુગધ છે અને હાડીનો માખણ છે એવી રીતે સર્વ આગમેના સર નવકાર છે. કોઈક જ ધન્ય જીવ તેની ઉપાસના કરે છે.

(૧૧) મરણ સમયે કોઈ તિર્થે પણ નવકાર સાંભળે તો તેની અવશ્ય સફળિ થાય છે, તો પછી મનુષ્યની સફળિ થાય. એમાં આત્મિક જ શું છે ?

“ (૧૨) જે વખતે આપણે નવકારનું ધ્યાન, રમણ વગેરે કરતા હોઈએ અથવા નવકાર સાંભળતા હોઈએ તે વખતે આ ભાવના કરવી ”

(અ) ખદેખર ! મારાં સર્વ અંગે અમૃતથી સિંચાઈ ગયાં.

(બ) ખદેખર ! કોઈ મહાન પુણ્યભક્તિએ નિષ્કારણ બધું થઈને અને નવકાર આપ્યો કે નવકાર સંભળાવ્યો.

(ક) આ નવકારનું રમણ, શ્રવણ વગેરે ખદેખર જ મહાન પુણ્ય છે, મહાન શ્રેય છે અને મહાન મંગલ છે.

(૬) ખદેખર અને દુર્લભ વસ્તુના લાભ થયો, બધાં પ્રિયજનો અને મન્યાં, મારા આત્મામાં તરવનો પ્રકાશ થયો, અને ચારમૂળ વસ્તુ મળી. મારાં બધાં દુઃખો ટળી ગયાં, પાપો તો દૂર જ લાગી ગયાં, હું સંસરના પાત્રને પામ્યો.

(૬) મેં પૂર્વે જે કાંઈ પ્રશ્ન વગેરે સુનોનું સેવન કર્યું, દેવ-ગુરુની આજ્ઞા પાળી, નિયમો કર્યા, તપ તપ્યાં તે બધાં આજે સફળ થયાં, મારા જન્મ આજે સફળ થયો.

(૧૩) માતાના ઉદરમાં હોય ત્યારે અને જન્મ વખતે બે મારા મનમાં નવકાર ગળુની હોય તો તે બાળક ભવિષ્યમાં મહાન પુણ્યશાળી થાય છે.

(૧૪) આપત્તિમાં નવકારનું રમણ કરે તો આપત્તિ સંપત્તિરૂપ થાય અને સંપત્તિમાં નવકારનું રમણ કરે તો સંપત્તિઓ વધે.

(૧૫) નવકારના એક અક્ષરથી સાત સાગરોપમ પ્રમાણુ, એક પદ્મથી પચાસ સાગરોપમ પ્રમાણુ અને સંપૂર્ણ એક નવકારથી પાંચસો સાગરોપમ પ્રમાણુ પાપો નાશ પામે છે.

×(૧૬) વિધિપૂર્વક એક લાખ નવકાર ગણનાર નિયમા તીર્થાંકર નામકર્મ ખાંધે છે, એમાં કાંઈ સદેહ નથી

×(૧૭) આઠ કરોડ, આઠ લાખ, આઠ હજાર, આઠસો આઠ નવકાર ગણનાર ત્રીજે ભવે મોક્ષ પામે છે.

(૧૮) હે નવકાર ! તું જ મારી માતા, પિતા, નેતા, બધું, મિત્ર, ગુરુ, દેવ, પ્રાણુ. સ્વર્ગ, મોક્ષ વગેરે છે, હે નવકાર ! તું શાશ્વત મંગલ છે.

(૧૯) આ લોકની સર્વ ઈષ્ટ વસ્તુઓ, પરત્રોક્ષની સર્વ ઈષ્ટ વસ્તુઓ અને મોક્ષ પણ લીલાથી આપનાર હે ! નવકાર ! ક્રૂત તું એક જ છે !

(૨૦) મહાન પુણ્યાનુબંધિ પુણ્યથી જે આ નવકાર પામ્યો, તેની નરક અને તિર્થાંચ ગતિઓ અવશ્ય રોકાઈ ગઈ.

(૨૧) પંચનમસ્કારની સાથે જેના પ્રાણુ બધ, તે જો મોક્ષ ન પામે તો અવશ્ય દેવપણું પામે.

(૨૨) આ નવકારના પ્રભાવથી આ સંસારમાં મનુષ્ય કદાપિ નોકર, ચાકર, દાસ, દુઃખી, નીચ-કુળવાળો કે અગોમાં ખેડણ પણવાળો થતો નથી.

(૨૩) હાથની આંગળીઓના ૧૨ પેઠા ઉપર જે ૯ વાર $(૧૨ \times ૯ = ૧૦૮)$

નવકાર ગણે તેને ભૂત, પ્રેત વગેરે છળી શકતા નથી.

(૨૪) બધા મંત્રોમાં નવકાર પરમ મંત્ર છે, બધા ધ્યેયોમાં નવકાર પરમ ધ્યેય છે, અને બધા તત્ત્વોમાં નવકાર પરમપવિત્ર તત્ત્વ છે.

(૨૫) આ સંસાર સમુદ્રમાં દ્રુમતા જીવે માટે નવકાર જેવી કોઈ સરી નૌકા નથી.

(૨૬) જ્યાં સુધી જીવ નવકાર ન પામે, ત્યાં સુધી એનાં શારિરીક કે માનસિક દુઃખોનો નાશ કેમ રીતે થાય ?

(૨૭) નવકાર દુઃખ હરે છે, સુખ કરે છે, ભવસમુદ્રનું શોષણ કરે છે અને ૪ લોક અને પરલોકના બધા જ સુખોનું મૂળ નવકાર છે.

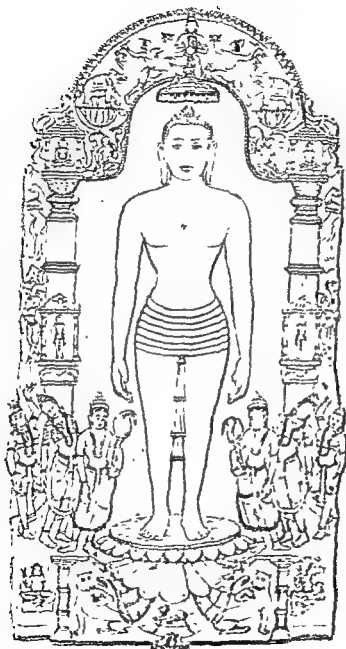
(૨૮) ખાતાં, પીતાં, સૂતાં, જાગતાં, નગરપ્રવેશ વગેરેમાં ભય હોય ત્યારે, આપત્તિમ તાત્પર્ય કે સર્વે કાર્યોમાં નવકારનું સ્મરણ કરવું જોઈએ.

(૨૯) ખીબ બધા મંત્રો અશાશ્વત છે જ્યારે કેવળ એક નવકાર જ શાશ્વત છે.

(૩૦) સાપ ડસે ત્યારે તેનું ઝેર જેમ ગારુડમંત્ર તત્કાળ ઉતારે છે, તેમ પાપવિષનું નવકાર મંત્ર તત્કાળ દૂર કરે છે.

(૩૧) શું આ નવકાર કામકુંભ છે, ચિંતામણી રતન છે કે કલ્પવૃક્ષ છે ? નહીં, નહીં, એ બધા કરતાં અધિક છે, કારણ કે કામકુંભ વગેરે તો એક ભરમાં જ સુખ આપે છે જ્યારે નવકાર તો સ્વર્ગ અપવર્ગ (મોક્ષ) પણ આપે છે

× જુઓ શ્રાદ્ધવિધિ, ન. સ્વા. સં. વિ. પૃ ૩૨૬

અવખંડ આદિ દેશી ભાષા વિભાગ

[૮૩-૧] *

[અઘાતકર્ત્ત્વક]

તેરસ-ભેઅ-નવકાર-પડલ-સચ્ચ-ફલં ।

ફા દુ-તિ-તિ-ચડ-પણ-ડ-સગ-સોલસ-પણતીસ-અઢસદીર્ઘિ ।

સગતીસસય-તિસેઠસણ વળ્લાણ ગિષ્ફળ્લા ॥૧॥

તેરસ નવકાર ડમે, પતેયં સચ્ચ લેચ્ચવારાઓ ।

જે ગુણદિ તિસંઝં, તે વંધંતિ તિલ્થયરનામં ॥૨॥ [દારગાથાદયમ]

છ-દરિસણ મેંતેવચરદં ' ઝંકાર ' જુ સાર ।

સો પરમચલ મણિ ધગદુ, જં છિન્નેદુ સંસાર ॥૩॥

' ડ સા ' ડપ અચર મગદુ, જિં સાદડ નિયરગ્ગુ ।

' અ-સિ-સા ' તેઅચરસરણિ, પારદુ સિર્વપુરિગ્ગુ ॥૪॥

પરમેદિ-ળમોષારો, ' અરદં ' તિદિ અચરેદિ જે મરદિ ।

તે લંધિય સચ્ચભયા, ગિદ્દી-મિદ્દીનુયા દુનિ ॥૫॥

અનુવાદ ।

પદ્ય (૧), વે (૨), ગ્રણ (૩), ચાર (૪), પાંચ (૫), છ (૬), સાત (૭), મોઝ (૧૬), પાંત્રીસ (૩૫), અઢસઠ (૬૮), પદ્યસો સત્તાવીસ (૧૨૭), અને પદ્યમો ત્રેસઠ (૧૬૩) વળો વહે નિપ્પલ (વનેલા) નવકારના આ તેર ભેદોમાં ફેરફારે જુદા જુદા આચાર જેઓ ગ્રંથે સંખ્યા ગણે છે, તેઓ સીધુંકર નામકર્મ માંધે છે ॥ ૧-૨ ॥ (આ વે દારગાથાઓ છે ।)

' ઝંકાર ' જે દર્શનોના મંત્રાણરોનો સાર છે, તે પગ્માણર ઝંકારને ધાગળ કરો, વે જેથી સંસાર હેદાડ જાય ॥૩॥

' ડ-સા ' પ વે અણગેનું સ્મરણ કરો અને પોતાનું કાર્ય સાધો ।

' અ-સિ-સા ' પ ગ્રણ અણરોના સ્મરણ વહે શિવપુરના રાચ્ચને પામો ॥ ૪ ॥

' અરદં ' પ ગ્રણ અણરો વહે પરમેદિ-નનચ્ચાગને જેઓ સ્મરે છે, તેઓ સર્વમયોને પાર કરીને કદિ અને મિદિને પામે છે ॥ ૫ ॥

* પૂર્વે પ્રકાશિત નવકાર કથાવ્યાખ્યા સંપૂર્ણ વિભાગમાં ૮૩ સુધીના અંકોએ છે. તે પછીનો આ ૮૧ અંક છે. તે પછીનો અંક ૧ આ વિભાગના પ્રથમ ભાગને સૂચવે છે.

૧ નિપ્પલ R । ૨. લંધિય R । ૩. નિચ્ચ R । ૪. મંત્રાણર B । ૫. દિદ્દા F । ૬. મિદ્દા R । ૭. નિપ્પુરિગ્ગુ B । ૮. મિદ્દિ-મિદ્દિ-ચ્ચ B ।

‘અ-સિ-ઉ-સા’ ચૈઠ અક્ષરહ, જો જ્ઞાયહ નિયત્તિ ।
 તે લંધિવિ જર-મરણ-મહ, સિવ-મુહ લેહહિ ન મંતિ ॥૬॥
 મણિ-મંતોસહિ-મૂલિયહુ, કાંઈ કરેસહિ તાહં ।
 ‘અ-સિ-આ-ઉ-સા’ પંચક્ષરહ દિયહૈ નિવેસહિં જાહં ॥૭॥
 ‘ૐ અ-સિ-આ-ઉ-સા’ જે કિર છહિં અક્ષરેહિ નવકારં ।
 જ્ઞાયંતિ પદ્મિમણા, દુરિયાઈં તેસિ નવિ હુંતિ ॥૮॥
 જે જ્ઞાયહિ એકગમણ ‘અ-સિ-આ-ઉ-સા-નમઃ’ સત્તક્ષર ।
 મંતક્ષર પવત્તે, દુહુ લહહિં ન સત્ત ॥૯॥
 ‘અરિહંત-સિદ્ધ’ તહ આયરિય ઉવજ્જ્ઞાય સાહુ’ એહિં
 સોલસહિં અક્ષરેહિં, મંતો સવ્વં દુહં હરહ ॥૧૦॥
 નિચ્ચં પિ મો ‘નમો અરિહંતાણં’ ઈ પયાઈં પંચેવ ।
 પળતીસ અક્ષરેહિં, મંતં પરમક્ષરં સરહ ॥૧૧॥
 જે સરહિં નવપણિં, અહસટ્ટી અક્ષરેહિં નવકારં ।
 અટ્ટોત્તર-સયવારં, તેસિં પળસ્સંતિ દુરિયાઈં ॥૧૨॥

‘અ-સિ-ઉ-સા’ એ ચાર અક્ષરોનું જે પોતાના ચિત્તમાં ધ્યાન ધરે છે, તે જરા-મરણના
 મયોને ઓલંગી જહ શિવસુખને પામે છે, તેમાં આંતિ નથી ॥ ૬ ॥
 જેમતા હૃદયમાં ‘અ-સિ-આ-ઉ-સા’ એ પાંચ અક્ષરો વસે છે, તેમને મણિ, મંત્ર, ઔપધિ
 અને મૂલિયાંઓની શી જરૂર છે ? ॥ ૭ ॥
 જે હર્ષિત મનવાળા પુરુષો ‘ૐ-અ-સિ-આ-ઉ-સા’ એ છ અક્ષરો વહે નવકારનું ધ્યાન
 કરે છે, તેઓનાં પાપ રહેતાં નથી ॥ ૮ ॥
 મંત્રાક્ષરોના પાઠમાં પ્રયત્નશીલ જે ધ્યાતા એકાગ્ર મનથી ‘અ-સિ-આ-ઉ-સા-નમઃ’
 એ સાત અક્ષરોનું ધ્યાન કરે છે, તે સાત પ્રકારનાં દુઃખોને પામતો નથી ॥ ૯ ॥
 ‘અરિહંત-સિદ્ધ-આયરિય-સાહુ’ એ સોઠ અક્ષરો વહે બનેલો મંત્ર સર્વ દુઃખોને
 હરે છે ॥ ૧૦ ॥
 હે મન્ય ! ‘નમો અરિહંતાણં’ વગેરે પાંચે પદના પાંત્રીસ અક્ષરો વહે બનેલા પરમાક્ષરમંત્રનું
 તું હંમેશાં સ્મરણ કર ॥ ૧૧ ॥
 જેઓ નવ પદો વહે પૂટલે કે અહસઠ અક્ષરો વહે નવકારનું એકસો આઠ વાર સ્મરણ કરે
 છે, તેઓનાં પાપ નાશ પામે છે ॥ ૧૨ ॥

સરહું ગુણહું પળસપપદિં ચડપન એગુણચત્ત ।
 ચડતિ(તી)સ ચડસરળપ્પમિર્દ-સગવીસ [સય] અવ્સરં મંતુ ॥૧૩॥
 સગવીસં સં અવ્સરહં, પળતીસ 'ૐ' અવ્સરજુતુ ।
 ૩૬ તેસટસય અમ્સરડ, દુદ્દદરુ મુમરડ મંતુ ॥૧૪॥

ચત્તારિ સરળે પવ્વજ્ઞામિ-વગેરે પંદર (૧૫) પદો વઢે અનુક્રમે ચોપન (૫૪) ઓગળ-
 ચાલીસ (૩૯) અને ચોત્રીસ (૩૪) અક્ષરો મલીને એકસો ને સત્તાવીસ (૧૨૭) અક્ષરના
 મંત્રનું તમે સ્મરણ કરો, ગણો ॥ ૧૩ ॥

એકસો ને સત્તાવીસ અક્ષરો તથા ઐ અક્ષરયુક્ત નવકારમંત્રના પ્રથમ પાંચીસં વળોં સહિત
 કુલ એકસો ને ત્રેસઠ અક્ષરના દુઃસ્થને હરણ કરનાર મંત્રનું સ્મરણ કરો ॥ ૧૪ ॥

પ્રતિ-પરિચય

આ સ્તોત્ર જયપુરનિવાસી પં. મગવાનદાસ પાસેના એક છૂટક વગ્ર ઉપરથી પૂ. મુનિરાજ
 શ્રી અમયસાગરજી મહારાજે ઉતારેલું, તે નફલ પરથી અહીં છીપું છે, જેનો B સંજ્ઞા રાત્રી છે અને
 પૂ. પં. શ્રીરમણીકવિવ્રયજી મહારાજે જેસલમેરના મંદારની કંઈ પ્રતિ ઉપરથી કરેલી નફલ અમને
 મોકલેલી તે ઉપરથી પાઠાંતરો છીયા છે તેનો અહીં R સંજ્ઞા ગયલી છે । આ સ્તોત્રને અનુસંદ સાંધે
 અહીં પ્રગટ કર્યું છે । આ સ્તોત્રના કલાં કોણ છે તે જાણી શકાયું નથી ।

[૮૪-૨]

શ્રીજિનપ્રભસૂરિરચિત

નવકારરાસ ।

॥ નમઃ પશ્ચપરમેષ્ઠિચરણકમલેભ્યઃ ॥

પણમિવિ રિસહજિણિંદુ દેવ તિયલોયદિવાયરુ,
વીરુ નમડ ગંભીરુ ધીરુ સાસય સુહસારુ ।

અજર અમર વર નાણવંત તિહુયણ ચૂડામણિ,
સાસયસુહ સંપત્ત સિદ્ધ વંડડ તે નિય મણિ ॥૧॥

અંગ ઇગારહ ચડડ પુવ્વ તિહું પડ નિમ્મવિયા,
ગોયમ ગણહર પમુહ સયલ પળમડ આયરિયા ।

સુયસાયર ગુણમણિ સ્વન્ન તિહુયણ વિવંચાયા,
ઉવય(ડ)તા ઉવસદાણિ પળ[મ]ડ ઉવજ્ઞાયા ॥૨॥

ભવસંસારવિરત્તચિત્ત સિવસુહ ઉકંઠિય,
સતરભેય સંજમ પવત્ત તવ-ઉવસમ સંઠિય ।

સાયર જિમ ગંભીર થીર મળ જિમ કંચળગિરિ,
અપ્પમત્ત ચારિત્ત જુત્ત જે પિયયમ સ્વમસિરિ ॥૩॥

અનુવાદ *

ત્રિલોકદિવાકર દેવાધિદેવ શ્રી ઋપમજિનેન્દ્રને પ્રણામ કરો. ગંભીર, ધીર અને શાશ્વત સુલ્લે
આપનાર શ્રી વીરજિનેન્દ્રને નમસ્કાર કરો. અજર, અમર, ઉત્તમોત્તમ જ્ઞાનવંત, ત્રિમુવનચૂડામણી અને
શાશ્વત સુલ્લે સારી રીતે પામેલા શ્રી સિદ્ધ ભગવંતને (તમારા) પોતાના મનમાં (ભાવપૂર્વક) વંદન
(નમસ્કાર) કરો. ॥૧॥

જેઓપ્ર પ્રણ પદ (ત્રિપદી) વડે અગિયાર અંગ અને ચૌદપૂર્વનું નિર્માણ કર્યું એવા શ્રી ગૌતમ-
ગણધર પ્રમુલ્લ સકલ આચાર્યોને પ્રણામ કરો. શ્રુત (જ્ઞાન) ના મહાસાગર, ગુણમણીઓની સ્વાણ, ત્રણે
મુલ્લમાં વિલ્લ્યાત (પ્રસિદ્ધ) અને ઉપદેશ આપવામાં ઉપયોગવાળા (કુશલ) એવા ઉપાધ્યાયોને
પ્રણામ કરો. ॥૨॥

ભવસંસારથી વિરત્ત ચિત્તવાળા, શિવસુલ્લની ઉત્કંઠાવાળા, સત્તર પ્રકારના સંયમમાં પ્રવૃત્ત,
તપ-ઉપશમમાં સારી રીતે રહેલા, સાગર જેવા ગંભીર, કંચનગિરિ (મેરુપર્વત) ની જેમ નિશ્ચલ મન-
*

અહીંથી શરૂ થતા સર્વ અનુવાદોમાં મૂલમાં જેવું છે પ્રાયઃ તે જ અશ્વરશઃ રહી કરેલ છે. તેથી વ્યાકરણ
પરેનેની દૃષ્ટિએ આ અનુવાદ ન જોતાં કેવલ ભાવની દૃષ્ટિએ આ અનુવાદ જોવો, એવી ધાંચકોને નમ્ર વિનંતિ.
જ્યાં અનુવાદ થઈ શક્યો નથી, ત્યાં કૌંસમાં પ્રત્યક્ષિદ્ધ (?) મૂકેલ છે.

સંપાદક, સંશોધક અને અનુવાદક

કંચન તિળ મણિ લિટ્ટુ પવર જે મણિ સમુ ધારદિ,
સમિતિ ગુત્તિ-દય-દાણ ધમ્મુ નિમ્મલુ પરિપાલદિં ।
વિજય વતીસિ જિ મુણિ વિદેદિ પળ મારદિ સિવકર,
પળ વ પરવડ જિ તવનિદાણ વંદહુ મત્તિમર ॥૪॥

(ટવણિ)

પદમુ પળમડે પળમડે સયલ અરહંત સયળંતરુ,-
સિદ્ધવર સૂરિ ગુણડે ગુણડે ગુણ વિવિદ સંઠિય ।
આગમનિહિ ઉવજ્ઞાય તદ, સાહુ નમડે તવ ધળ મહિદ્ધિય ।
સિય-મંગલ-ફલદાણકર જો સુમરડ સુવિયાણુ,
સો પરમિદ્ધિદિ ફલિ લહડ નિચ્છડ અમરવિમાણુ ॥૫॥

(પલા)

રોગ ફરણુ દુહસય દલણુ સયલ સમીદિય રિદ્ધિ પયારુ ।
નર-મુર-સિય મુદ્દ ઇદ્ધકરુ ભવિયહુ મુદ્દ મુમરુદ્ધ મળુ નવકારુ ॥૬॥
મૂમિસયળ બંધવય ફલિડે ગુણડે જુ વિદિસડે સ્વસ્તુ નવકારુ ।
અરહંતપડ સો નરુ લહડ મહાદિ મુરામુગ વિવિદપપાર(ક) ॥૭॥

બાહ્યા, અપ્રમત્ત, ચારિત્રથી યુક્ત, ક્ષમાન્વરમીના પ્રિયનમ, કંચન, તૂળ, રત્ન-માટીનું વેકું, વગેરેને જેઓ સમ રીતે ધારે છે, સમિતિ-ગુપ્તિ-દયા-દાન વગેરે નિર્મલ ધર્મને જેઓ ઉત્તમ રીતે પાકે છે, વગ્રીસ વિગ્રયો (પ્રદેશો) બાહ્યા વિદેહક્ષેત્રમાં, પાંચ ભગતમાં, પાંચ દેવતામાં રહેલા અને તપના નિધાન પૂરા મુનિઓને (સાધુઓને) શ્રેષ્ઠ ભક્તિથી વંદન કરો ॥ ૩-૪ ॥

પ્રથમ સકલ અરિહંતોને પ્રણામ કરો, પ્રણામ કરો । તે પડી વિવિધ ગુણોવાળા શ્રેષ્ઠ સિદ્ધો તથા બ્રાહ્મણોનું ગુણન (રમરણ) કરો, ગુણન કરો । આગમોના નિધાન સ્વાધ્યાયો તથા તપન-રૂપ મહાકલિવાળા સાધુઓને નમસ્કાર કરો । મિત્ર-મંગલ-કલ્યાણને કરનાર વર્ગેષ્ટિઓનું જે વિધિપૂર્વક રમરણ કરે છે, તે ફલરૂપે અવાંતરમાં અવશ્ય દેવતિમાન (વૈમાનિક દેવગતિ) પામે ॥ ૫ ॥

દે મન્યો । રોગને દુરનાર, સેકડો દુઃખોને દસનાર, સર્વ મર્મોદિત તથા કલિઓને આપનાર, મનુષ્યો-દેવોનાં મુખો તથા બોધ મુક્તને આપનાર અને રૂપને કરનાર નવકારનું મુખેથી મનમાં રમરણ કરો ॥ ૬ ॥

મૂમિસયન-મહાચર્યન સહિત જે વિધિપૂર્વક લાઘ્ય નવકાર મને ને મનુષ્ય અર્જુનપદ પામે છે તથા દેવતાઓ અમુરોધી વિવિધ પ્રકારે પૂજાય છે ॥ ૭ ॥

મહિયલ સગ્ગિ પયાલિ તહ જસુ જસ પરિમલ ગુરુ વિત્થારુ ।
 સયલહં આગમ જો તિલુજાળહિં મણિહં સાસય નવકારુ ॥૮॥
 કામધેણુ ચિંતારયણુ સુરતરુ રૂહુ મવિં હુરૂ વંછિયકરુ ।
 જિણ નવકારુ સયલ અહિહ પવિયહુ રૂહ પરલોય સુહંકરુ ॥૯॥

(ટવણિ)

પાવનાસણુ પાવનાસણુ અત્થગંભીરુ,
 મુવણત્તયસુહકરણુ દુદ્ધઅઢકમ્મહં વિહા(હં)ડણુ,
 ક્રોહદવાનલપવરુજલુ કુગઈ પંથ નિચ્છઈ નિવારણુ ।
 મવ સાયર સો નરુ તરૂ વ(મ)ણવંછિયદાયારુ,
 પંચમગઈ નિરુવમ લહં જો જ્ઞાયઈ નવકારુ ॥૧૦॥

(ધત્તા)

દુન્નિ વસહ ગુણગણ ધવલ જિણધર્મિં કિહ વહુ માહ ।
 ત સંવલ કંવલ તે સુર હુયઈ સુણિ પરમિટ્ઠિ પમાહ ॥૧૧॥
 સિદ્ધ (સુવણ) પુરિસુ નવકાર ફલિ અહિ થિહ કુસુમહં માલ ।
 ત પુલિંદિય નરવઈ ધૂ હુય પાવિય સુક્ક વસાલ ॥૧૨॥

પૃથ્વી-સ્વર્ગ-પાતાલમાં નવકારના યશ-પરિમલનો વિસ્તાર ઘણો છે । તે શાશ્વત નવકાર લોકો વહે સંકલ આગમોમાં તિલક કહેવાયો છે ॥ ૮ ॥

જિન-નવકાર આ મવમાં કામધેનુ-ચિંતામણી-કલ્પવૃક્ષની જેમ વાંછિત કરનાર છે, વર્ધા કરતાં અધિક છે, અને આ લોક અને પરલોકમાં સુખ કરનાર છે, એમ તમે નિશ્ચિત જાણો ॥ ૯ ॥

નવકાર નિશ્ચે પાપનાશક છે, પાપનાશક છે, અર્થથી ગંભીર છે, ત્રણે મુવનને સુખ કરનાર છે, દુષ્ટ આઠ કર્મનો નાશક છે, ક્રોધ-દાવાનલ માટે જલ સમાન છે અને કુગતિપંથથી નિવારનાર છે, જે મનવંછિતદાતા નવકારનું ધ્યાન કરે છે, તે નર મવસાગર તરે છે અને અનુપમ એવી પંચમગતિ (સુક્તિ)ને પામે છે ॥ ૧૦ ॥

તે સંપદ વઝદ ગુણસમુહથી (પણ) ધવલ (હજીવલ હતા) વન્નેણ જિનધર્મ વિષે વહુભાવ કયો તેઓ પરમેષ્ઠિ-પ્રભાવ સાંભળીને કંવલ-સંવલ નામે દેવતા થયા ॥ ૧૧ ॥

તે પુરુષો ! નવકાર ફલ આપવામાં સિદ્ધ છે । (તેના પ્રભાવથી શ્રીમતીને વિષે) સાંપ ફુલની માઝા થયો, મીલડી રાજપુત્રી વનોને વિશાઝ સુખ પામો ॥ ૧૨ ॥

તથુ ચડ પુર્નિદુ સુરૂપનરં મદિયલિ નરવડપુતુ ।
 ત નાડસરણિ નિય મડ મણિડ મણિવંછિડં તિણિ પતુ ॥૧૩॥
 પાવનિરંત ગયણિહિં ભમત સમલી વીધિય વાણિ ।
 ત નવકારહ ફલિ સાદુ ઇય નરવડધૂ સુદસાણિ ॥૧૪॥
 નરભવિ સંપડ જે વરિય પત્ત જિ અમરવિમાણી ।
 ત સિદ્ધિ રમણિ જે નર રમહિં ફલુ નવકારહ જાણિ ॥૧૫॥

(ઝવણિ)

નિમુણિ સંગતુ સંગતુ પુરિમુ નામેણ કોહુંવિડ ગામિ ધિડ,
 મુણિહિં વયણિ નવકારુ જ્ઞાયડ,
 વીયમવિહિં હુડ રયણિસિદ્ધો રાયરિદ્ધિ અડ પવર પાવડ ।
 મુંજેવિણુ મુદં રજ્જસિરિ કેવલનાણુ લહેડ,
 જો પરમિદ્ધિ મણિ સરડ મણવંછિડ તમુ દોડ ॥૧૬॥

(પત્તા)

જિણ નવકારુ જુ નરુ નિચુ(ચ્ચુ) જ્ઞાયડ સો આવડં કડ આવિ ન પાવડ ।
 દુડ કુદ ગઢ મડ તમુ નાસડ વાહિ જન્નણુ જન્નુ દુરિદ્ધિતા સડ ॥૧૭॥

(નવકારના પ્રમાણે) મીલ મરણ પછી પૃથ્વીતલને વિષે રાજપુત્ર થયો, રાજપુત્ર-રાજપુત્રીય (મીલ-મીલદીના જાંબે) જાતિસ્મરણ જ્ઞાન વધે પોતપોતાનો ભવ જાણ્યો । નવકારથી ચન્ને મન-વંછિત પામ્યાં ॥ ૧૩ ॥

પાપમાં નિરત (મન) અને આકાશમાં ભમતી સમગ્રી પાર્થના વાણથી વીધાઈ, સાપુર નવ-કાર સંમગ્નાયો, તેના ફલરૂપે તે રાજપુત્રી થઈ, સુખી થઈ ॥ ૧૪ ॥

નરભવમાં જેઓ સંપન્નિને વર્ણ છે, (દેવગતિમાં) જેઓ દેવવિમાન પામે છે અથવા (મોક્ષ ગતિમાં) જેઓ સિદ્ધિ રમણીની સાથે રમે છે । તે વધુ નવકારનું ફલ જાણો ॥ ૧૫ ॥

સાંમગ્નો, કોઈક સંગત (!) નામનો પુરુષ (સેટુત) ગામડામાં થયો, તે મુનિવચને નવકારનું પ્યાન કરતો હતો, તે વીજા ભવમાં રજનીસિદ્ધ (રત્નમિદ્ધ) થયો, જનિ શ્રેષ્ઠ ગજરિદ્ધિ પામ્યો, મુખ અને રાગ્યવરની ભોગવી તે કેવલજ્ઞાન પામ્યો. જે પરમેષ્ઠિઓનું મનમાં સ્મરણ કરે છે તેનાં મનવંછિત (પૂરાં) થાય છે ॥ ૧૬ ॥

જિનનમસ્કારનું જે નિચ્ચ પ્યાન કરે છે, તે કદાપિ જાપનિ પામતો નથી, દુષ્ટ ક્રોધ રોગ, હાથી (વર્ગેત્તો) તેનો મય જાત પામે છે અને રોગ આગ, જન (પૂર વર્ગેત્તો મય) પન નેગથી દર મામે છે ॥ ૧૭ ॥

નવકારિં ગયઘઢ વારિ હુંતિ, દપ્પુદ્ધુર સાહણ સંપડંતિ ।
 નવકારિહિં સામિયમં(વં)દણાહં, નર હુંતિ સત્તિઆણંદણાહં ॥૭॥
 નવકારિહિં કયકોલાહલાઈં, આગઈ ઠિય ધાવહિં પાયલાહિં ।
 નવકારિહિં જાણિહિ સંચરંતિ, ન કયાવિય પય ભૂમિહિ કરંતિ ॥૮॥
 નવકારિહિં વર સોહગ્ગુ હોઈ, જસ ચંદધવલુ ચિત્થરઈ લોઈ ।
 નવકારિહિં પરિયણુ વિણયજુત્તુ, હિયઈચ્છિહુ લઘ્મઈ વહુ વિ વિત્તુ ॥૯॥
 નવકારિહિં જીવુ ન દુહિહુ દુત્થુ, જહિં ઉપ્પજ્જઈ તહિં જિ સુત્થુ ।
 નવકારિહિં વરૂવેણ જુત્ત, લઘ્મંતિ મણોરમ પવર પુત્ત ॥૧૦॥
 નવકારિહિં લઘ્મઈ વેટ્ટિયાહુ, રઈરૂયહુ તરુણતરટ્ટિયાહુ ।
 નવકારિહિં પિયયમ ચિત્તહારિ, આજમ્મ વિ વિહવ ન હોઈ નારિ ॥૧૧॥
 નવકારિહિં વરધવલહરિવાસુ, સંપજ્જઈ કોમલ તૂલિફાસુ ।
 નવકારિહિં કય કપ્પૂરહાર, નર વિલસઈં જહુ સ્વેચરકુમાર ॥૧૨॥
 નવકારિં નાસહિં ભૂય પેય, વેયાલ નિસાયર દુટ્ટ જેય ।
 નવકારિહિં નહયલગામિણીહુ, પવહંતિ ન મણુયહં ડાહ્ણીહુ ॥૧૩॥

નવકારથી ગજઘટાઓના મદજલ હોય છે, (આંગણે હાથીઓ હોય છે) નવકારથી દર્પથી ઉદ્ધત એવી સેનાઓ પ્રાપ્ત થાય છે, નવકારથી વંદનાઓના સ્વામી થાય છે (લોકો નમસ્કાર કરે છે ?) નવકારથી માણસો શક્તિ અને આનંદવાળા થાય છે. ૭

નવકારથી કોલાહલ કરતી, સામે આવીને જાણારો સાથે દોડતી (નાચતી ?) જાણે ભૂમિ ઉપર પગ જ ન મૂકતી હોય, એવી રીતે (નૃત્યાંગનાઓ ?) સંચરે છે. ૮

નવકારથી ઉત્તમ સૌભાગ્ય થાય છે, નવકારથી યશ ચંદ્ર સમાન ધવલ થઈ લોકમાં વિસ્તરે છે, નવકારથી પરિવાર વિનયયુક્ત થાય છે, નવકારથી મનવાંછિત ઘણું જ ધન મળે છે. ૯

નવકારથી જીવ દુઃખી અને સ્વરાવ હાલતવાળો થતો નથી, ય્યાં પળ ઉત્પન્ન થાય છે ત્યાં સુખી સારી અવસ્થાવાળો થાય છે. નવકારથી (જીવો) ઉત્તમ રૂપથી યુક્ત મનોરમ અને શ્રેષ્ઠ પુત્રો મેળવે છે. ૧૦

નવકારથી ઉત્તમ રૂપમાં રતિ જેવી અને પ્રગલ્ભ પુત્રીઓ મળે છે, નવકારથી મનોહર પ્રિયતમ (પતિ) મળે છે, નવકારથી સ્ત્રી જીવનના અંત સુધી વિધવા થતી નથી ૧૧

નવકારથી ઉત્તમ ધવલ રૂ (કપાસ) જેવાં સ્પર્શવાળાં કોમલ, ઉત્તમ, ધવલ, ઇંદ્ર જેવાં (દિવ્ય) વસ્ત્રો મળે છે, નવકારથી કપૂર વર્ગેથી શરીર સુગંધિત કરી હાર ધારણ કરેલ માણસ સ્વેચરકુમાર (વિદ્યાધર) ની જેમ વિલસે છે. ૧૨

નવકારથી દુષ્ટ નિસાચરો-ભૂત, પ્રેત, વેતાલ (વર્ગે) દૂર ભાગી જાય છે. નવકારથી આદ્યાદ્યાનાં ભક્તી ઢાકિનીઓ મનુષ્યોને છઠ્ઠી શક્તી નથી. ૧૩

નવકારપદ્માર્ચિ વચ્ચ સીદ, લંબંતિ ન અદુ દિપ્ત ઝીદ ।
 નવકારવલિણ સાયરુ તરંતિ, સંગામ દુગ્ધુ નર નિત્યરંતિ ॥૧૪॥
 નવકારિ ધાવર જંગમાઈ, નાસંતિ નરહ વિસમઈ વિસાઈ ।
 નવકારિદિ જલણુ વિ જલુ નરાઈ, વહુમાણ મ્મિમર નિન્મરાઈ ॥૧૫॥
 નવકારિદિ વરૂઈ ઉવસમંતિ, મહાગામ મૂઝ અણુકૂલ કુંતિ ।
 નવકારિદિ કાઈ ન કાઈ જણે, મુંદરુ મેપજાઈ સયલુ મહે (?) ॥૧૬॥
 નવકારિદિ મુદુ ષિઝાદરાઈ, મંબ્રવ્ય સિદ્ધ તદ્દ કિનગઈ ।
 નવકારિદિ ઢાણવ ધંતરાઈ, મચ્છંતિ ડિયદ્દ હરસિદ-ત્રણાઈ ॥૧૭॥
 નવકારિદિ ચંદાચ્ચ દોવિ, મુદુ યુંમડ મુંદરુ દેવલોડુ ।
 નવકારિદિ તાગ રિદ્ધિમંત, અંચરનલિ દીસઈ જગજગંત ॥૧૮॥
 નવકારિદિ લ્લમ્મદ મુરવિમાણ, મળિરયણવિણિમ્મિય અપ્પમાણ ।
 નવકારિદિ મુરગગ કરઈ મેગ, જંપંતિ વયણુ દેવ દેવ ॥૧૯॥
 નવકારિદિ પીણપયોદ્દગાડ, ન મુયંતિ પામુ વર અચ્છરાડ ।
 નવકારિદિ નર અદમિદ્દુદ્ધંતિ, પંચોતેર (પણુ) સોરહં અણુદ્યંતિ ॥૨૦॥

નવકારના પ્રમાણે વાપ, સિદ્ધ (ચોર) દાંધેલા રંગા-દદને ઓછંગના નથી, નવકારના ષડ્વાલ પુરુષો સાગર તરી જાય છે અથવા સંપ્રાગ, અટવી (ચોર,નો) નિસ્તાર (વાર) પામે છે. ૧૪

નવકારથી મનુષ્યોને (ચંદેલા) સ્થાવર * જંગમ ત્રિપદ (ચગચ) ત્રિપો (ચોર) નામ પામે છે, નવકારથી બહુમાન અને અર્થન મળેથી નિર્ભર (મંગલા) મનુષ્યોને માટે અગ્નિ વળ પાળી થઈ જાય છે. ૧૫

નવકારથી વેર (શત્રુતાવ) ઉપગમે છે, નવકારથી મળેનો મમ્મદ અને મૂનો અણુકૂલ થાય છે, નવકારથી સર્વભવોમાં (સંસારમાં) કર્મ કર્મ મુંદરુ વસ્તુઓ લોકમાં પ્રાપ્ત થતી નથી ? ૧૬

નવકારથી વિદ્યાપરી, મંથરો મિદ્ધો † તથા કિનરોના મુખો પ્રાપ્ત થાય છે. નવકારથી દાનવો (અતુરો), વ્યંતરોના દિવસો દર્પવાદા મનથા વસાર થાય છે. ૧૭

નવકારથી ચંદ્ર અને સૂર્ય * અને દેવલોકમાં મુન્દ્ર મોગમે છે. નવકારથી મિદ્ધિયાના તારાઓ (તારાના દેવો) આકાશનલમાં સમરગાદ કરના દેવતા છે. ૧૮

નવકારથી મળાંતો અને ગ્નાંતો વનારેન્ મોટું દેવદિમાન મટે છે. નવકારથી દેવગણો મેલા કરે છે અને 'જય દેવ દેવ' છંદા વચને થી જયદવકાર કરે છે. ૧૯

નવકારથી પુદ્ગલનનારી એક અસંગાજો હાલવાર વળ દુગ થતી નથી. નવકારથી મનુષ્યો અહમિદ્ધ થાય છે. અને પાંચ જનુતરદિમાનના મુખો અનુભવે છે. ૨૦

૦ સ્થાવર-સોરાઈનો અગાદ ચોર, ચંદ્ર-નવ રંગેના ચરકવારી ચંદ્રે ચોર.

+ નિવનિદ્ધ ચોર.

× આ રંગે રંગો છે.

નવકારિહિં સિઙ્ગહિં મંત તંત, અન્ન વિ જે કજ્જ મહામંત ।
 નવકારિહિં જોગિય જોગસિદ્ધિ, મળહર સંપજ્જઈ સયલરિદ્ધિ ॥૨૧॥
 નવકારિ જાઈં પંચપ્પયાઈં, તડ્ડોય મહિય સત્તવ્વરાઈં ।
 નવકારિ તિન્નિ ચૂલા વિસાલ(લુ), જ(જે)હિં સંથુયં (તે) તિહુયણિ સામિસાલ ॥૨૨॥
 નવકારિ અઢસઢી વરાણ, કિય સંઘ (સ) જિણિંદિહિં અવ્વરાણ ।
 નવકારિહિં વચ્ચઈ જાહ દીહ, નરમજ્જિ પહિલિય તાંહ લીહ ॥૨૩॥
 નવકારુ ભણિવિ જે નિસિ સુયન્તિ, તે ઇહ ભવ સુહિય હોંતિ ।
 નવકારિહિં જે જગંતિ નર, મુહુ જોયઈં સંપય તાં પર ॥૨૪॥
 નવકારઈં મોયણુ જો કરેઈ, તસુ દુઢં દિદ્ધિ પસરુ વિ હણેઈ ।
 નવકારિહિં વસણિ ન દેઈ ચિત્તુ, સંનિહિતુ જેમ નિભિચ્ચુ ભિચ્ચ(ચ્ચુ) ॥૨૫॥
 નવકારિ (રુ) અણાઈઅણંતું પહુ, મં મજ્જહુ જળ ભાવેણ લેહુ ।
 નવકારુ જિણાગમસવ્વસારુ, લીલઈં ઉગ્ગાહઈ સિદ્ધિવારુ ॥૨૬॥

નવકારથી મંત્રો તંત્રો સિદ્ધ થાય છે, અન્ય પળ મોટાં મોટાં કાર્યો સિદ્ધ થાય છે, નવકારથી યોગીઓને યોગસિદ્ધિ અને સકલ મનોહર ઋદ્ધિઓ પ્રાપ્ત થાય છે. ૨૧
 નવકારમાં પાંચ પદો છે, ત્રણે લોકમાં પૂજિત સાત અક્ષરો (આદિમાં નમો અરિહંતાર્ણ) છે. નવકારની ચૂલિકાના ત્રણ વિભાગ છે. * ત્રણે ભુવનમાં જેઓ મહાન્ છે. તેઓ (પરમેષ્ઠીઓ) અહીં નવકારમાં સ્તવવામાં આવ્યા છે. ૨૨
 નવકારમાં શ્રેષ્ઠ (પરમ) અક્ષરોની સંખ્યા જિનેદ્રોણ ૬૮ કહી છે. નવકાર (ના સ્મરણ) વડે જેઓનો દિવસો જાય છે, તેઓની મનુષ્યોમાં ગણના પહેલા નંબરે થાય છે. ૨૩
 નવકારનો પાઠ કરીને જેઓ રાતના સુવે છે. (સૂઈ જાય છે), તેઓ આ ભવમાં સુખી થાય છે, નવકારથી જે માણસો જાગે છે, (ઊઠતાં જ જેઓ નવકાર ગણે છે), શ્રેષ્ઠ સંપત્તિઓ તેઓનાં મુખ જૂળ છે (શ્રેષ્ઠ સંપત્તિઓ તેઓની પાસે પોતાની મેલે આવે છે). ૨૪
 નવકારથી જે ભોજન કરે છે, તેની નજર માત્ર પળ દુષ્ટનો નાશ કરે છે. જેમ આજ્ઞાકિત સમર્થ સેવક સાચે હોવાથી માણસ નિર્ભય હોય છે, તેમ નવકારને ધારણ કરનાર સંકટને ચિત્ત આપતો નથી. (નિર્ભય હોવાથી સંકટને મનમાં લાવતો નથી.) ૨૫
 નવકારમાં અનાદિ અનંત પ્રમુ (ભગવાન-પાંચ પરમેષ્ઠીઓ) છે. તેઓ મને લોકમાં (?) ભાવથી પ્રાપ્ત થાઓ. × નવકાર સર્વ જિનાગમોનો સાર છે, સિદ્ધિ-વારણું નવકાર લીલાથી ઉઘાડે છે. ૨૬
 * પદો પંચ નમુકારો ૧ । સવ્વપાવપ્પણાસણો ૨ । મંગલાર્ણ ચ સવ્વેસિં, પદમં હવઈ મંગલં ૩ ।
 × લખુ નો લેહ પળ પ્રાકૃતમાં થાય છે. બુઓ પાઈઅસદમહણ્ણઓ લેહ શબ્દ ।

નવકાર લક્ષ્મી જો નરુ ગુણે, નિયસતિષ્ પચ્છા ઉઝ્જમેડ ।
 નવકારપ્રભાવિદિ મુયપવિત્તુ, નરુ વંધડ સિરિતિત્થયમ્મોત્તુ ॥૨૭॥
 નવકાર ગુણે જો અદ્વઅદ્વ, પડ દિયદ્વ તસ્સ કમદ્વ નદ્વ ।
 નવકાર ગુણે જો અદ્વકોદિ, સો સલ્લદ્વ દુલ્લદ્વ જાડ તોદિ ॥૨૮॥
 નવકાર સરડ જો મરણકાલિ, સો ધંધડ અદ્વદ્વ ભવદ્વ પાલિ ।
 નવકારિ ભાડ જમ્મ અપ્પમાણુ, સંપજ્જડ સો રિદ્ધિવદ્દમાણુ ॥૨૯॥
 જો નરુ નિરુ નવકારદ્વ રત્તડ, પંચદ્ધિ સમિદ્ધિ તિગુચિદ્ધિ ગુચડ ।
 પદ્ધિ ગુણે નવકારદ્ધિ ભત્તડ, સો નિચ્ચાણદ્ધિ જાડ નિરુત્તડ ॥૩૦॥

॥ ઇતિ નવકારફલ્ગ્વર્ણનં સમાપ્તમ્ ॥

છાલ નવકાર જે માણસ ગમે અને પાછુલ્લથી તેમાં શક્તિ મુજબ યયમ કરે છે (શક્તિ મુજબ ઉઝમણું કરે) છે નવકારના પ્રભાવે શુચિ પવિત્ર થયેલ તે તૌથેકર નામકર્મ પામે. ૩૭

જે રોજ આઠ આઠ નવકાર ગમે છે તેનાં આઠ કર્મ નાગ પામે છે. જે આઠ કરોડ નવકાર ગમે છે તે સર્વ દુઃસ્થોને ઓઢેંથી જાય છે. ૨૮

જે મરણ સમયે નવકારનું સ્મરણ કરે છે તે બીજા મરના પાછ વાંધે છે. નવકારમાં જેનો અપરિમિત ભાવ છે તે વધનાં જતાં કલ્હિને પામે છે. ૨૯

જે માણસ નિતંતર નવકારમાં રત્ત છે, જે પાંચ સમિદિ (થાં સમિન) અને ત્રણ ગુપિથી ગુપ છે અને અતિપૂર્વક નવકાર પટે છે, તે નિધિન મોક્ષમાં જાય છે. ૩૦

પ્રતિ-પરિચય

શુનિધો જિનવિજયનીંણ દુપાવેલ છતા અવાવપિ અપ્રવટ સમ્પદના કોર્મ ઉપરથી ઉનાળિને આ ૧-૪ નંબરની ધંને કૃત્તિજો અહીં આપવામા આવા છે. આમા નવકારનાં પટ્ટોનું મહાશૂર્મ વર્ગન છે, આ. કૃત્તિના કર્નાં થી જિનપ્રભમૂરિ દેના, છૂટા ડહેલ આમાં જ....મટે છે.

આ થી જિનપ્રભમૂરિ અનેક કૃત્તિજો રચેલી છે, તેઓ ૧૩ થી ૧૪ થી રાત્રાન્દીના વચના ગાત્રામાં થયા દતા ।

[૮૬-૪]

આગમિક શ્રીજિનપ્રમહારિરચિતમ્
વિસહરમંત્ર ગમિત પંચપરમેષ્ઠિમંત્ર સ્તોત્રમ્

મોહપન્નગગરલિ તિહુયણુ ચારિડ ।
જિણહિં સમ્મત્તુ રસાયણુ ચારિડ ॥
અરિરિ પરમિદ્ધિ વરમંતુ મણિ ધરહુ ।
વિસયમહાવિસિ જેમ નવિ મરહુ ॥

અરિરિ પર૦ ॥૧॥

(અરિહંત પદસ્મરણ)

ૐ સિદ્ધિ શ્રીસિ(રિ)દ્ધિ પરમગુરુ કહહ ।
સયલ વિસહરણુ રહુ જસુ હિયરૂ રહહ ॥
થાવર જંગમ અઢાર વિસ હણણ ।
તસુ અજરુ અમરુ પહુ જિણપ્રમુ કુણણ ॥

અરિરિ પર૦ ॥૨॥

અરિરિ પર૦ ॥૩॥

મિચ્છ વિસહર ગરુડુ દેડ અરિહંતુ ।
સયલવિસ ઉપવિસહં ઇહુ મૂલમંતુ ॥
ત્રિજગહિતુ અદ્વદસદોસિહિં રહિતુ ।
હરહ વિસુ સુમરિયડ અતિસયસહિતુ ॥

અરિરિ પર૦ ॥૪॥

અરિરિ પર૦ ॥૫॥

અનુવાદ

અરિહંત માહાત્મ્ય.

મોહરૂપ સર્પના ક્ષેર (ના ફેલાવા)થી ત્રણે બુવનો વેચેન છે, તેના વચાવ માટે જોઓ (જીવોને) સમ્યક્ત્વ રસાયણ સ્વરૂપ, તે પરમેષ્ઠિઓના શ્રેષ્ઠ મંત્રો (નવકારને) અરે જીવો ! તમે મનમાં ધરો, જેથી વિષયરૂપ મહાક્ષેરથી તમે ન મરો. ૧

સકલ વિષને હરનાર આ નવકાર જેના હૃદયમાં રહે છે, તેને મોક્ષ અને સાંસારિક લક્ષ્મીની સિદ્ધિ (પ્રાપ્તિ) થાય છે, એમ પરમગુરુ (શ્રી જિનેન્દ્ર પરમાત્મા) કહે છે. ૨

તેના (નવકાર ગણનારના) સ્થાવર કે જંગમ અઢારે પ્રકારનાં વિષ નાશ પામે છે. તેને (નવકાર ગણનારને) શ્રી જિનેન્દ્ર ભગવાન અજર, અમર પ્રમુ વનાવે છે. ૩

અરિહંત દેવ મિથ્યાત્વરૂપ સર્પ માટે ગરુડ જેવા છે, આ મૂલમંત્ર (નવકાર) વધા ક્ષેરોને વેસાડનાર (શમાવનાર) છે.

અરિહંત દેવ ત્રણે જગતનું હિત કરનાર અને અઢાર દોષથી રહિત છે. જો તેઓનું અતિશયોથી સહિત સ્મરણ કરવાનાં આવે તો તેઓ વિષ હરે છે. ૫

(સિદ્ધ પદ સ્મરણ)

પદ્મરસિ મેદિ મ્ભવ લઢિ જમુ તારઈં ।

નામમંતેણ જે પાવવિસુ વારઈં ॥

જઝ્જ (૧ સ્ત) ચતુર્દશ ધ્રુવન નત્થિવિ મુદંસ ।

સ સિદ્ધ મણિ ધરહુ તુમ્હિ મુત્તિઅવયંસ ॥ જઝ્જ ચતુ ૦ ॥૧॥

અણંત દંસણ વિરિય સિદ્ધ મુદ્દુ માણઈં ।

વિમલકેવલનયણિ ધ્રુવણિ પરિયાણઈં ॥ જઝ્જ ચતુ ૦ ॥૨॥

ધમ્મજલિ પાપુ મલ્લુ જેઈં પવસાલિડ ।

મુક્કજ્ઞાણાનલિણ કમ્મવણુ જાલિડ ॥ જઝ્જ ચતુ ૦ ॥૩॥

જાદં નહુ જમ્મ જર મરણુ ભય રોગા ।

લોહ મય મોહ નહુ સોગ વિયોગા ॥ જઝ્જ ચતુ ૦ ॥૪॥

(આચાર્ય પદ સ્મરણ)

મુમરિ નિય તાદં આયરિયઈં પાય ।

જાહ પરમાવિ વિમુ નાસણ ટાય ॥

વેપુરિ * વિસહર ફુલિંગ મંતવરનાહો ।

મુમરિડ મુરિવરુ સિરિમહવાહો ॥ વપુરિ વિમ ૦ ॥૧॥

(નિદ્ધ વર્ણન)

છેછા ભવમાં પંદર મેદો લહીને (પંદર મેદ હોંટને) જેઓ જગતને તારં છે, જેઓ નામમંત્રથી (નવકારથી) પાપરૂપ દોરનું દારણ કરે છે, જેનાં (અનંત) મુરનો (પદ્મ) ઁગ પણ ચૌદે મુવનમાં નથી તે મુકિના મુકુટ સિદ્ધ (મગધંત)ને સમે મનમાં ધરો. ૧

સિદ્ધ મગધંત અનંત દર્શન, શીર્ષ અને મુખ માગે છે, કેવલજ્ઞાનરૂપ વિમલ નયનથી મુરનોને સંપૂર્ણ જાણે છે. ૨

જેઓ (સિદ્ધો) ધર્મજન્ય વહે પાપમલ પ્રક્ષાલિત કરેલ છે, મુરતપ્પાનરૂપ અગ્નિ વહે કર્મફલ બાળેલ છે. ૩

જેઓને જન્મ, જરા, મરણ, ભય, લોભ, મદ, મોહ, રોગ, શોક અને વિયોગ નથી. ૪

(આચાર્ય માર્ગાધ્ય)

હે જીત ! તે આચાર્યોના વચનનું અનુષ્ઠન કરો, જેઓના પ્રભાવે તિલ નાશ પામે છે, '૧ મંત્ર જીવ ! * મુરિવર ધી મહવાહુષ્ પ્રક્રમેલ (જને) નૈરેનાં મેષ્ટમાં મેષ્ટ (જવા) વિમહર-મુદિયા મંત્રનું રમરણ કર. ૧

૧ અહીંથી ઘર થઈ મંત્ર કારક આ વર્ગની ગણાશે ૨, ૩ અને ૪ ના અને કોરનું

* 'વપુરિ' કારણ, મારના અર્થના છે. અહીંથી ઘર થઈ મંત્ર કારક આ વર્ગની ૨, ૧ અને ૪ ગણાશે કારણ કેટલેકે કારણ.

ચઉદપૂરવતણા રહસ્ય જે જાણઈં ।

સયલ અતિસય સુત્ત મંત વક્ષાણઈં ॥ વપુરિ વિસ૦ ॥૨॥

નરયગઈ કૂવ નિવડંતુ જણુ રક્ષઈં ।

સુયનયણિ ઉઢ્ઢુ અહ લોઅઠિઈ પિક્ષઈં ॥ વપુરિ વિસ૦ ॥૩॥

હોંતિ છત્તીસ ગણહર ગુણિહિં સોહઈં ।

ભવિયપંકજ દેસણકિરણિ પહિવોહઈં ॥ વપુરિ વિસ૦ ॥૪॥

(ઉપાધ્યાય પદ સ્મરણ)

સ(સુ)યજલહિપારગય વારસ અંગ ।

ગુણિપવર જે પઢાવઈં જિયાણંગ ॥

ૐ * ઉવજ્ઞાય ગારુડિય અણુસરહુ ।

અંતર વાહિર વિસપસરુ જિમ જરહુ ॥

ૐ ઉવજ્ઞાય૦ ॥૧॥

ધમ્મદેસણકરણનિઉણ ગુણરયણ ।

રોહણાચલસરિસ નિમ્મલચરણ ॥

ૐ ઉવજ્ઞાય૦ ॥૨॥

હ્રીં અસમ ઉવસમ અમયરસસિત્ત ।

કમ્મવિસુ હણઈં જે પાયડિય તત્ત ॥

ૐ ઉવજ્ઞાય૦ ॥૩॥

જેઓ (આચાર્યો) ચૌદ પૂર્વનાં રહસ્યો જાણે છે, પોતાની પાસે રહેલ-સકલ અતિશયો (લઘિઓથી) સહિત જેઓ સૂત્રો અને મંત્રોનું વ્યાખ્યાન કરે છે. ૨

જેઓ નરકગતિરૂપ કૃવામાં પડતા જીવોનું રક્ષણ કરે છે, જેઓ શ્રુતનયન વડે ઊર્ધ્વ, અધોલોકની સ્થિતિ જૂદ છે. ૩

જેઓ ગણધરના (આચાર્યના) છત્રોસ ગુણોથી શોભે છે, જેઓ ભવ્ય જીવરૂપ કમલોને દેશનારૂપ કિરણો વડે પ્રતિબોધિત કરે છે. ૪

(ઉપાધ્યાય-માહાત્મ્ય)

જેઓ શ્રુતસમુદ્રના પારને પામેલા છે, મુનિઓમાં પ્રવર છે, અનંગ (કામદેવ)ને જેઓ જીતેલ છે, જે વાર અંગ ભગાવે છે, તે ગારુડી સમાન ઉપાધ્યાયને અનુસરો, જેથી અંતર-બહારનો વિષનો ફેલાવો નાશ પામે. ૧

ધર્મ સગજાવવામાં અને કરવામાં (આચરવામાં) નિપુણ, ગુણરત્નો માટે રોહણગિરિ સમાન, નિર્મલ ચારિત્રવાળા. ૨

જેઓ નિરૂપમ ઉપદામરૂપ અમૃતરસથી સૌંચાયેલા છે. જેઓ તત્ત્વને પ્રગટ કરીને કર્મવિપને હણે છે. ૩

* સૂત્રમાં એ વગેરે મંત્રાશયો ગૂંથેલા છે. અહીંથી શરૂ થતું વાક્યાર્થ આ પછીની ગાથાઓ ૨, ૩ અને ૪ માં જોડેલું.

થ્રીં વિમલચોપ કરડ ય ઉવજ્ઞાય ।

વિદિય વિદિપુવ્ય પંચવિહ સજ્ઞાય ॥ ઈં ઉવજ્ઞાય૦ ॥૪॥

(સાપુન્દ રમય)

પંચ મદ્વ્યય મેરુગિરિસરિસ ।

ધરં જે સીલ લીડ દુદ્ધરિસ ॥

અરિરિ સ્વસ્તર સંજમ રહ ધુર ધવલ ।

મુણિવસદ નમદ આગમવિદિકુસલ ॥ અરિરિ સ્વસ્તર૦ ॥૧॥

સાદુ અર્દ(ઈં) મદામંતુ નિતુ ધ્યાપડ ।

દોસિ ધાયાલિ મુદ્દન્તુ જે ચાદઈ ॥ અરિરિ સ્વસ્તર૦ ॥૨॥

મલ્લમલ્લિગમત્ત ચારિત્ત મુપવિત્ત ।

પણસમિતિ સમિત્ત તિમુત્ત અપમત્ત ॥ અરિરિ સ્વસ્તર૦ ॥૩॥

કમ્મ અદિ અદ્ધ કુલ દપ્પુ જે નાસડં ।

પાસવિસદ્ધમંતુ દિયડ અધિવાસડં ॥ અગિરિ સ્વસ્તર૦ ॥૪॥

વિધિપૂર્વક પાંચ પ્રકારનો સ્વાધ્યાય કરીને જેઓ વિમલચોપ આપે છે,

(સાપુ-વર્ણન)

જેઓ મેરુપર્વત જેવા પાંચ મહાવ્રત ધારણ કરે છે, દુર્ધર્મ (દુર્નં કરીને પાત્રી રાજાવ પવા) શીલને છે છે (સ્વીકારે છે) * અરે રે ! સંયમ રથનો સ્વસ્તર (કટોર, કપ્પડાપદ) પાત્રધુગ (પુત્રી)ને વહે છે, તે આગમવિધિમાં કુગલ પવા મુનિવૃષ્ઠીને (એક મુનિશીને) નવે નમસ્કાર કરે ॥ ૧ ॥

જેઓ ઈં દૂર્ઈ થ્રીં અર્દ* નમઃ * મ. મદામંતુ પ્યાન કરે છે, વેનામીય દોસથી રક્તિ દુઢ બન્ન જેઓ વાદે છે (મથેપે છે) ॥ ૨ ॥

જેઓ મેલથી મલ્લિન ધમીરદાત્રા દેવા આમાં ચાગિય રી બંધન પાત્ર છે, પાંચ મનિનિધી સમિત્ત, યજ્ઞ શુદ્ધિથી મુન્ન અને અપમત્ત છે ॥ ૩ ॥

જેઓ કર્મરૂપ નદિ-નાગના આઠ મુલેના દર્પનો નામ કરે છે, જેઓ 'પ.મ.વિ.સ્વસ્તર' મંત્ર દરમ્યાં અધિવાસિત (ભાવિત) કરે છે ॥ ૪ ॥

* અરીયા સ્વસ્તર ધર્મ કારણથી આ વર્તી મનાય ૧, ૧ અને ૪ ના અને ટંકાનું ।

● આ સંપ્રદાયને કારણથી વર્તી સ્વસ્તર અરી દુર્ઈ મૂળ છે.

(નમસ્કારમાહાત્મ્ય વર્ણન)

વીજઅક્ષરસહિત મંત્ર સુવિસિદ્ધા(ટ્ટ) ।
 સરહ સિરિદેવભદ્રસૂરિ ઉવડટ્ટા(ટ્ટ) ॥
 ચડદ પૂરવતળડ અત્થુ ઇહ સારુ ।
 હિયડ કરિ પંચ પરમિદિ નવકારુ ॥ ચડદ પૂરવ૦ ॥૧॥
 ધરહુ પરમિદિ-મહામંતુ ધીરા ।
 લહહુ જિમ સયલ-વિસજલહિ-પરતીરા ॥ ચડદ પૂરવ૦ ॥૨॥
 મડ હરડ વાહિ-અહિ-ચોર-હરિ-હત્થિ ।
 સુજિ નવકારુ નિતુ ગુણડ મણિ સત્થિ ॥ ચડદ પૂરવ૦ ॥૩॥
 આગમિક સૂરિદંદ જિણપહ વડપૂ ।
 જો સુણડ સો લહડ સુહરયપૂ ॥ ચડદ પૂરવ૦ ॥૪॥
 ॥ વયણાણિ સમાસાણિ ॥

(નમસ્કારમાહાત્મ્ય વર્ણન)

બીજાક્ષરોણ સહિત સુવિશિષ્ટ મંત્ર (વિપહર મંત્ર) જે શ્રી દેવભદ્રસૂરિ * મને ઉપદેશેલ છે
 રમરણ કરો.
 જે ચૌદ પૂર્વજો સારમૂત અર્થ છે, તે પંચ પરમેષ્ઠિ નમસ્કારને હૃદયમાં ધારણ કરીને ઉપર ।
 વિપહર મંત્રનું રમરણ કરો ॥ ૧ ॥
 જે ધોર પુરુષો ! પરમેષ્ઠિ મહામંત્રને ધારણ કરો, જેથી સકલ વિષજલધિ (સંસાર)ના
 તીરને તમે પામો ॥ ૨ ॥
 નવકાર વ્યાધિ, સર્પ, ચોર, સીંહ, હાથીના ભયને હરે છે, તેથી શુદ્ધ તવકાર શરત (પર્વિ
 મન વઢે નિત્ય ગણો ॥ ૩ ॥
 જે આગમિક (આગમ ગચ્છના) સૂરિઓમાં દંદ સમાન શ્રી જિનપ્રભસૂરિના વચનને સાંભ
 છે, તે સુસરૂપ રત્ન પામે છે ॥ ૪ ॥

(પ્રતિ-પરિચય)

આ સ્તોત્રની પ્રતિ સંવંધે પરિચય ૮૫-૩ મુજવ છે ।

* પ્રગતારે અહીં પોતાના ગુરુનું નામ ગુંથેલ છે,

હિન્દી વિભાગ

[૮૭-૫]

શ્રીજિનવલ્લભચરિ રચિત

પદ્યપરમેષ્ઠિનમસ્કારમાહાત્મ્ય ।

કિં કપ્પતરુ રે અયાણ ! ચિંતિત મળામિતરિ,

કિં ચિંતામણિ કામધેનુ આરાદ્યો વહુપરિ;

ચિત્રાવેલી કામ કિસે દેસંતર લંબડ,

રયણરાસિ કારણ કિસે સાયર ડલંબડ;

ચોંદદ પૂરવ સાર યુગે, લલ્લો એ નવકાર ।

સયલ કામ મહિયલ સરે, દુત્તર તરે સંસાર ॥૧॥

કેવલિભાસિય રીતિ જિકે નવકાર આરાદ્ય,

ભોગધિ મુવલ્લ અનંત અંત પરમપ્પય સાર;

હણ જાણે સુરરિદ્ધિ પુત્રમુદ્ધ વિલસે વહુપરિ,

હણ જાણે મુરલોક દંદ્રપદ પામે મુંદરિ;

પદ મંત્ર સાસનો જગે, અર્ચિત ચિંતામણિ પદ ।

સમરણ પાપ સથે ટલે, ગિદ્ધિસિદ્ધિ નિયગેહ ॥૨॥

નિપસિર ડપર છાણ મજ્જ ચિંતવે કમલ નર,

કંચનમય અઠદલ સહિત તિગમાંહિ કનકુવર;

તિહાં થેઠા ‘અરિદંતદેવ’ પડમામણ કટિરુમણિ,

સેવવલ્લ પદરેવિ ‘પદમપય’ ચિંતિત નિયમણિ;

નિષ્વારિય ચડગદ્ગમણ, પામિય સાસય મુવગ્ન ।

અરિદંતછાણદ તુમ ત્વહો, નિમ અજગમર મુરગ્ન ॥૩॥

(પ્રતિ-પરિચય)

આ કૃતિ ‘રત્નસાગર-મોદન ગુણમાલા’ના પૃષ્ઠ: ૨૦૧માંથી છેડામાં કાઢી છે । આ શ્લોકની પ્રશ-પાર હસ્તલિખિત પ્રતિઓ મેઝરી હતી, તે વધા ઉપરથી એક છુદ પાટ તારવીને કાઢી આપવામાં આવ્યો છે ।

આ કૃતિનો કેટલોક ‘વડો નવકાર’ નામે પણ ઉલ્લેખ કરે છે । આના કર્તા જિનવલ્લભચરિ દોશાનું કૃતિના અંતિમ ઉલ્લેખથી જણાય છે । તેઓ કયારે થયા અને કોના ગિરિય હતા એ જાણવા મળ્યું નથી । આ કૃતિમાં નમસ્કારનો મહિમા જણાવ્યો છે ।

पनरभेय तिहां 'सिद्ध' 'वीथपद' जे आराहइ,
 रातै विद्रुमतणें वण्ण नियसोहग साहइ;
 राती धोती पहरि जपइ सिद्धहि पुच्चदिसि,
 सयलसिद्धि तिहां नरह होइ ततखिण सयवसि;
 मूलभंज वसीकरण, अवर सहु जग धंध ।
 मणि मूल ओसहि करइ, बुद्धिहीण जाचंध ॥४॥
 दक्षिणदिसि पंखडी जपै 'नमो आश्रियाणं',
 सोवन वण्णह सीससहित उवएसह नाणं;
 रिद्धिसिद्धि कारणे लाभ ऊपर जे ध्यावइ,
 पहिरवि पीलावत्थ तेह मनवंछिय पावइ;
 इण ज्ञाणइ नवनिधि हुवै रोग कदे नवि होइ ।
 गजरथ हयवर पालखी चामर सिर जोइ ॥५॥
 नीलवण्ण 'उवज्जाय' सीस पादंता पच्छिम,
 आराहिज्जै अंग पुच्च धारंत मणोरम;
 पच्छिमदिसि पंखडी कमल ऊपर सुहज्जाणं,
 जोवो परमाणंद देवगय तासु विमाणं;
 गुरु लघु जे लक्खै विदुर, तिहां नर बहुफल होइ ।
 भावविट्ठणा जे जपे, तिहां फल सिद्ध न कोइ ॥६॥
 'सर्वसाधु' उत्तरविभाग सांमला वड्डा,
 'जिणधर्म' लोय पयासयंत चारित्त गुणजिह्वा;
 मण-वयण-काएहिं जपै जे एकै ज्ञाणइ,
 पंचवण्ण तिहां नाण ज्ञाणगुण एह प्रमाणे;
 अनंत चोवीसी जग हुई, ए होसी अवर अनंत ।
 आदि कोइ जाणें नही, इण नवकारह अंत ॥७॥
 'एसो पंचनमोकारो' पद दिशि अगनेहिं,
 'सच्चपावप्पणासणो' पद जप नेरेहिं;
 वायवदिस ज्ञाएह 'भंगलाणं च सच्चवेसिं'
 'पढमं हवइ भंगलं' इसाणपएसिं;
 चिहं दिस चिहं विदिसै, मिलिय अठदल कमल ठवेइ ।
 जो गुरु लघु जाणी जपै, सो वणपाव खवेइ ॥८॥

इण प्रभाव धरणिद हुओ पायालड सामी,
 समलीकुमर उप्पण सुरलोचड गामी;
 संवल कंवल वे बलद पदुता पंचमकप्पे,
 सूली दीघो चोर देव थयो नवकारः जप्पे;
 शिवकुमार मनवंचिय करे, जोमी लीयो मसांण ।

सोनापुरसो सीधलो, इण नवकाग्रमण ॥९॥

छीधै पैठो चोर एक आकारः गामी,
 अटिं किट्टी हुइ फूलमाल नवकारः नामी;
 बाळरुआ चारंत वाल जल नदी प्रवाह,
 वींध्यो कंटठि उयर भंत जपियो मनमार्ति;
 चित्था काज सभै शरै, ईगनि पगनि डिमास ।
 पाळित्तमूरितणी पेरै, विद्या सिद्ध आत्तम ॥१०॥

चोर घाड संकट टल्ल गजावसि टोंधै,
 तित्थंकर सो टोइ लावु गुण विधिगुं जोरै;
 साइण डाइण भूत प्रेत घेताल न पुःवह,
 आधि व्याधि ग्रहणणी पीड ते किमडि न होइह;
 कुट्ट जलोदर रोम सधै, नात्त एणः भंत ।
 मयणामुंदरितणी पेरै, नयपयसाज वरंत ॥११॥

एक जीह इण मंत्रतणा गुण किंवा वग्गाथुं,
 नागहीण छउमत्थ एट गुण पाग न जाणुं;
 जिम सेधुंन तित्थराउ मटिमा उदयइंतउ,
 सयल मंत्र पुरि राज मंत्रराज जयवंतउ;
 तित्थंकर गगहर पणीय, चउदह पूर्य सार ।
 इण गुण अंत न को लट्ट, गुण गुरूओ नदकार ॥१२॥

अड मंपय नय पय मरित द्यमट लघु अन्नर,
 गुरू अत्तर मनेर एट जाणो पग्गात्तर;
 गुरू जिणवल्लहइरि मंग निरमुत्तरः पाग्ग,
 नगर-निरियगइ रोय सोय वहु दुग्गनित्तगजः

जल थल पल्लय वनसाधन. समग्ग हुवे इरचिन ।
 पंच परमेष्ठिमंडल नली, नेसा टेज्यां नित ॥१३॥

[૮૮-૬]

ઉપા० શ્રીસમયસુંદર રચિત

શ્રીપદ્મપરમેષ્ઠિ-ગીત ।

(રાગ-પ્રભાતિ)

જપડ પંચપરમેષ્ઠિ પરમાતિ જાપં ।

હરહ દૂરિ શોક સંતાપ પાપં ॥૧॥

જપડ૦ ।

અઠસઠિ અક્ષર ગુરુ સપ્તમાનં ।

સુખ સંપદા અઠઠ નવપદ નિધાનં ॥૨॥

જપડ૦ ।

મહામંત્ર એ ચડદ પૂરવ સારં ।

મળ્યડ મળવતીસૂત્ર ધુરિ તત્ત્વસારં ॥૩॥

જપડ૦ ।

જપડ લાખ નવકાર જે એકચિત્તં ।

લહર તે તીર્થકરપદ પવિત્તં ॥૪॥

જપડ૦ ।

(પ્રતિ-પરિચય)

૮૮-૮૯ છઠ્ઠા-સાતમા નંબરની વંને કૃતિઓ 'સમયસુંદર-કૃતિકુસુમાંજલિ' પ્રકા० શ્રીમય-જૈન ગ્રંથમાલા, પુષ્પ: ૧૫, નાહટા ગ્રંથર્સ, ૪ જગમોહન મલ્લિન સ્ટ્રીટ, કલકત્તા ૭-થી પ્રકાશિત ગ્રંથના પૃષ્ઠ: ૨૨૧, અને પૃષ્ઠ: ૨૨૯ પરથી ઉતારી અહીં પ્રગટ કરી છે ।

વંને કૃતિઓના કર્તા સુપ્રસિદ્ધ ઉપા० શ્રી. સમયસુંદર ગણિવર્ય છે ।

તેઓ સાચોરનિવાસી શ્રેણી રૂપશીના પુત્ર હતા । તેમની માતાનું નામ લીલાદે હતું । તેમને ઉપા० શ્રીસકલચંદ્રજી પાસે દીક્ષા લીધી અને સં. ૧૬૪૯માં તેમને લાહોરમાં ઉપાધ્યાય પદવી આપવામાં આવી । તેમને જૈન આગમોનો અભ્યાસ કરી પ્રૌઢ પાંડિત્ય મેલ્લ્યું હતું । તેઓ સમર્થ ટીકાકાર, સંગ્રહકાર તથા શબ્દશાસ્ત્ર અને હંદ:શાસ્ત્ર વગેરે અનેક શાસ્ત્રોમાં નિપ્ણાત હતા । તેમને સમાદ્ અકવરની સમક્ષ એક પદ 'રાજાનો દ્વંદ્વે સૌખ્યમ્'ના આઠ લાખ અર્થો કરી પોતાની વ્યુત્પન્ન પ્રતિભાથી સમ્રાટ અને જનતાને આશ્ચર્યમુગ્ધ બનાવી દીધા હતા ।

તેમને અનેક ગ્રંથોની રચના કરી છે । કેટલાક ગ્રંથો પ્રસિદ્ધ થયા છે । તેમની કેટલીક ગુજરાતી કૃતિઓનો સંગ્રહ ઉપર્યુક્ત 'સમયસુંદર-કૃતિકુસુમાંજલિ' નામે પુસ્તકમાં પ્રગટ થયો છે ।

આ વંને નાની કૃતિઓ પૈકી પહેલી કૃતિમાં પંચપરમેષ્ઠી નમસ્કારનો મહિમા વર્ણવ્યો છે જ્યારે બીજી કૃતિમાં અરિહંતનું માહાત્મ્ય વર્ણવ્યું છે ।

कहुँ ए नवकार केतुं वखाणं ।
 गमइ पाप संताप पांच सारग्रमाणं ॥५॥ जपउ० ।
 सदा समरतां संजपई सर्वकर्म ।
 भणइ 'समयमुन्दर' भगवंतनामं ॥६॥ जपउ० ।

[८९-७]

उपा० श्रीसमयमुंदर रचित
 श्रीअरिहंतपद स्तवन ।

हां हो एक तिल दिलमें आवि तुं, फरइ कर्मनउ नाश ।
 अनन्त शक्ति छइ ताहरी, निम वनहिं दहइ पाग ॥ एक० ॥ १ ॥
 हां हो नाम जपइ हियइ तुं, नहीं तउ सिद्धि न होय ।
 साद कीजइ उंचइ स्वरे, एण धरइ नही कोय ॥ एक० ॥ २ ॥
 हां हो एक तुं एक तुं दिल धरू, नाम एण जपूं मुरि ।
 समयमुंदर फरइ मालइ, एर अग्निं तूहि ॥ एक० ॥ ३ ॥

[૧૦-૮]

શ્રીપ્રેમરાજ રચિત

શ્રીનવકારસ્તવન ।

જિન ગણધર દેવ, પૂરવધર કેવલી,
મહાગ્યાની ગુણવંત, જગત જન કેવલી ।
કિણહિ ન પાયો પાર, મંત્ર નવકારનો,
ચડદહ પૂરવ સાર, તાર સંસારનો ॥૧॥

એ અદ્ભુ(શુ) ત અરવિંદ સિંહાસન સૂલિકા,
પાચક પાળી હોય, સંકટ સવ ચૂરિકા ।
સમલી સરસકુમાર, વૃષભ દો સુરપતિ,
મણિ નવકાર પ્રતાપ, ભીલ વિણ નરપતિ ॥૨॥

સકલ મંત્ર ધુર રાજ, મંત્ર રાજા સહી,
વંછિત પૂરણ આસ, અધિક મહિમા કહી ।
ઇક અક્ષર નવકાર, જપો મન સુધ કરી,
સાગરોષ્મ સાન હરૈ, અઘ સ્ત્રીન કરી ॥૩॥

લહિ માનવ અવતાર, સાર સુર તલ સમો,
કીજે તપ નવકાર, પંચ ગુરુ પાય નમો ।
ઉત્તમ પદ અરિહંત, લહીજૈ સવ સિરૈ,
તપ પરમાવૈ કામ, મહા સગલા સિરૈ ॥૪॥

(પ્રતિ-પરિચય)

સ્તવન કલકત્તા, જૈનમંદિર ૯૬, કેનાંગ સ્ટ્રીટના હસ્તલિખિત સંગ્રહ નં. ૧૩૨-૨૯૯૭
માં આવ્યું છે, તેનું અહીં સંપાદન કરવામાં આવ્યું છે ।

આ સ્તવનના કર્તા પ્રેમરાજ હોવાનું તેની અંતિમ કડી ઉપરથી જણાય છે । આ પ્રેમરાજે સં
૧૭૨૪ પહેલાં 'વૈદર્ભી ચૌપાઈ' રચી છે । એક લોકાગચ્છીય પ્રેમ નાટ્યક કવિ થયા છે જેમણે
'દ્રૌપદી રામ' સં. ૧૬૯૧ માં અને 'મંગલકલશરાસ' સં. ૧૯૯૨ માં રચેલા હોવાનું જાણ
વામાં આવે છે ।

આ સ્તવનમાં નવકારનો મહિમા તેમજ નમસ્કારના ઉપધાનતપની વિગત જણાવી છે ।

त्रैसठ पुरस प्रसिद्ध, जगतमें जाणिये,
तप करिये सो भाग, विनैष बखाणिये ।
राज रिद्ध सब सिद्ध, वद्ध तीजे लहै,
तप कर सुंदर रूप, सदा मुख निरवहै ॥५॥

देखी तप परमाण, आण माने सह,
अमिय भरी सुभट्टि, विनोईं सुरवह ।
आठ करमनो अंत, करे तप तत्खिण,
विघन विप्रुष दुःख दूर, वाणी जिनवर मर्ण ॥६॥

सुगत माननी मान, लवद्धी गुण ऊपजै,
मंत्र तंत्र रथ सिद्ध, इन्द्र सम नीपजै,
जंघाचारण चैत्य, जुहार सासता,
आणंद अंग न माय, मोटी तप आसता ॥७॥

भारी कर्मनो जीय, तरं तपसुं सदा,
गुर नर सबे फोडि, जोड करकूं सदा ।
अष्टापद चढ साधु, सेवे जे जिन बली,
तापम विण प्रतियोध, किया जिन केवली ॥८॥

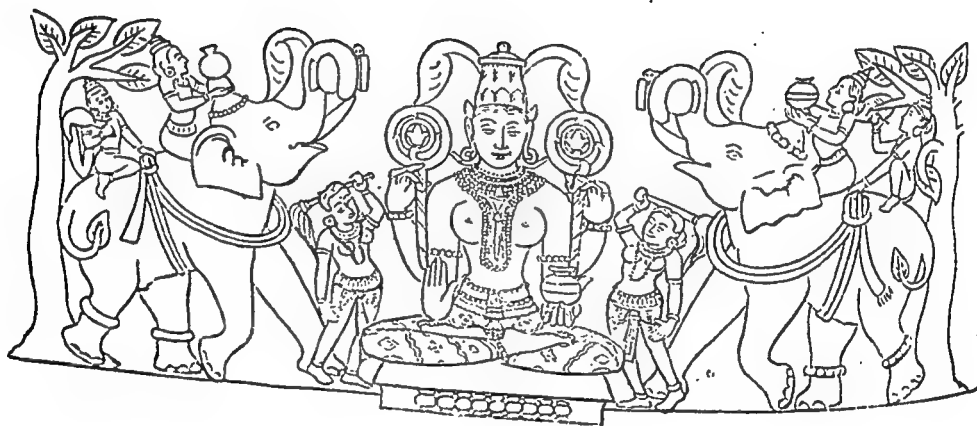
पद पछिछे उपवास, मात भवियण करै,
दूजे पद उपवास, पंच मन गुण करै ।
प्रीति सात उपवास, मातमांदि नहि भमै,
कर चौथे पद मात, कर्म बेरी गमे ॥९॥

पंचम पद उपवास, करे नर प्रेमसुं,
पंच पूजन गुणमान, दिये घर नेमसुं ।
पद छट्टे उपवास, मातम पद आठम,
आठ आठ बली आठ. करै पद नव नय ॥१०॥

गव अहमठ उपवास, आस पूरम करै,
मित्र गुण मंगल धेनि, मदा आवी रंग ।
बारै गुण अगिंत, आठ मिद्धां वणां,
छर छनीम पच्चीम, जाल पाटक गुणां ॥११॥

गुण सत्तावीस साधु, अट्टोत्तरसो मिली,
प्रतिपद अनुक्रम जाप, सहस दोय मन रली ।
पूजा कर जिनराज, सुगुरु संतोषिये,
लीजे नरभव लाह, साहम्मी पोषिये ॥१२॥

ऊजमणानी विध पांच, पांचमनी पर कहै,
त्रिभुवन तिलक अनूप, सदा सुख सो लहै,
इण विध दूसण टाल, धरै व्रत जिनमती,
प्रेमराज सब सिद्ध, सुमुख होय सासती ॥१३॥

[९१-९]

श्रीभूधर कवि रचित

णमोकारमाहात्म्य

श्रीगुरु शिक्षा देत है, मुमर मंत्र नवकार ।
लोकोत्तम मंगल महा, असरण जन आधार ॥१॥
प्राकृत रूप अनादि है, मित अच्छर पेंतीस ।
पाप जाय सब जापनें, भापे गणघर ईश ॥२॥
मन पवित्र कर मंत्रको, मुमिरो शंका छारि ।
वांछित घर पापे सही, जीलझल नर-नारी ॥३॥
विषधर वाघ न भय करें, विनमे विषन अनेक ।
व्याधि विषम व्यंनर भजें, विषन न व्यापे एक ॥४॥
कपिको गिरार समेद पे, मंत्र दियो मुनिराय ।
होय अमर नर निष वर्यो धर चांथी परयाय ॥५॥
फहो पद्मरुचि सेठने, मुनो बेलके जीव ।
नर मुरके मुख भुंनके, भयो राव मुग्रीव ॥६॥
दीनो मंत्र गुलोचना, विषथीको जाय ।
गंगादेवी अमररी, सरप डमीथी मोय ॥७॥

(प्रति-परिचय)

भा कृति 'णमोकारमंत्रका अर्थ' (प्रका० जैनधर्म पुस्तकालय, लाहोर) नामका पुस्तकमाला
स्थित है ।

आ स्तवना प्रत्येक दोहामां पहला अने बीजा पादनी साथे 'सुन प्राणी रे' अने बीजा
तेमज चौथा पादनी साथे 'सांख सुन प्राणी रे' पद जोड़ने बोलवाना आवे है ।

स्तवना कर्ता भूधर कवि पोनानु नाम छेला करीनां दर्जोयुं छे । कविन भूपदागनी
आगराना रहवासी हता । तेओ जतिष्ठ संकेतनाय दैव्य हता । तेमने पार्थसारथ, जैनमन्त्रक, पद-
संग्रह बगैर हिन्दी भाषानां अनेक ग्रंथो रच्यो छे । तेओ दिग्दर्शन हता ।

आ स्तवनां तेमने गनरकायानु माहात्म्य दर्जोयुं छे ।

(प्रति-परिचय)

- चारुदत्त पै वनिकने, पायो कूप मंझार ।
 परवत उपर छागने, भयो युगम सुर सार ॥८॥
- नाग नागनी जलत हैं, देखो पार्श्व जिनेंद्र ।
 मंत्र देत तव ही भये, पद्मावती धरणेंद्र ॥९॥
- चेलेमें हथनी फंसी, खग कीनो उपकार ।
 भव लैके सीता भई, परम सती संसार ॥१०॥
- जल मांगे सूली चढ्यो, चोर कण्ठगत प्राण ।
 मंत्र सिखायो सेठने, लह्यो सुरग सुख थान ॥११॥
- चंपापुरमें ग्वालिया, पोषे मंत्र महान ।
 सेठ सुदर्शन अवतर्यो, पहिले भव निरवाण ॥१२॥
- मंत्र महातमकी कथा, नाम-सूचना येह ।
 श्रीपुण्याश्रव ग्रन्थमें, व्योरो सो सुन लेय ॥१३॥
- सात व्यसन सेवत हटो, अधम अंजना चोर ।
 सरधा करते मंत्रकी, सीझी विद्या जोर ॥१४॥
- जीवक सेठ समोधियो, पापाचारी स्वान ।
 मंत्र प्रतापे पाइयो, सुन्दर स्वर्ग विमान ॥१५॥
- आगे सीझे सीझ है, अहवा सीझें निरधार ।
 तिनके नाम वखानते, कोइ न पावे पार ॥१६॥
- बैठत चलते सोवते, आदि अन्त लो धीर ।
 इस अपराजित मंत्रको, मति विसरो हो वीर ॥१७॥
- सकल लोक सब कालमें, परमागममें सार ।
 भूधर कवहु न भूलिये, मंत्रराज मन धार ॥१८॥

[૧૨-૧૦]

શ્રીવિજયમદ્ર રચિત

નવકારમાહાત્મ્ય ।

પદો મંત્ર નવકાર, તાપતે જરો નિશારે,
 પદો મંત્ર નવકાર, દુઃખ-દાહિદ્ર ટારે ।
 પદો મંત્ર નવકાર, હુવે કાપર નર સૂરા,
 પદો મંત્ર નવકાર, મંદાર રહે ભરપૂરા ।
 પદો મંત્ર નવકાર, મોક્ષ મારગ નિહાલે,
 જપિયે મંત્ર શ્રીગિનિવર તળો દિન દિન જસ અધિકો થયે ॥૧॥

(નવકાર મત્ર પદ્યમાં પડે પ્રાણો કાઈ પદા ?)

પહિલો મંગલિક કહું દિવે પદ,
 ઉત્તમ ટાલે સયલ સંદેહ ।
 અરિહંત અરિ જેહને નરિ કોપ,
 સો સરણો સ્વામી મુક્ત હોય ॥૧॥
 મંગલિક ધીજો મનમેં ધરો,
 લોકમાંદિ છે ઉત્તમ રરો ।
 સિદ્ધ ગયા જે સિદ્ધ અનન્ત,
 સો સા(સ)રણો સ્વામી દિયે ધરન્ત ॥૨॥
 મંગલિક ધોળુ દિવે તિરતો,
 લોકમાંદિ છે ઉત્તમ યતિ ।
 સાધુ સરણ ભવિષ્ય અનુમરો,
 જિમ મય-ન્યાયર દુષ્ટ તરો ॥૩॥

(પ્રતિ-પરિચય)

આ જ નિ સ્તવનસંપ્રદામાંથી લેવામાં આવી છે ।

આ જ નિના કર્તા વિજયમદ્ર સુનિ હોવાનું સ્તવનની અંતિમ કરી ઉપરથી સૂચિત થાય છે ।
 તેઓ આગમગ્રંથોય દેવગિમગ્નિના ગિત્ય શ્રીભક્તગુણના શિષ્ય હતા । તેમને 'કમલારવિગમવર્તિ' અને 'કમલારવિગમ' પદરની રાગગ્રંથોમાં રૂપ્યા હોવાનું જાણકા મને છે ।

આ સ્તવનમાં નવકારનાં અને ચાર રાગનાં સંદેશ મેનને સંદેશો છે ।

मंगलिक चोथो ए अवधार,
केवली भाषित धर्म संभाल ।
टालै रोग सोग भय मरण,
साचो श्रीजिनधर्मनो सरण

॥४॥

चार सरण करे नर जेह,
भवसायर डूबे नहि तेह ।
सकल कर्मनो आणे अन्त,
मोक्ष तणां सुख लहै अनन्त

॥५॥

तीन काल तिहुं जोगे करै,
ऊँची पदवी ते नर वरै ।
विजयभद्र कवियण इम कहै,
गरभावास जीवड़ो नवि लहै

॥६॥

[૧૩-૧૧]

શ્રીપદ્મરાજ રચિત

શ્રીનવકારસ્તવન ।

(નવકાર દેવીની ચાલ)

કાર જપો મન રંગે, શ્રીજિનશાસન સાર રી માર્દ ! !

ંગલમાંહે પહલો મંગલ, જપતાં જયજયકાર રી માર્દ ! !૧॥

પહિલો પદ ત્રિધુવન-જન-પૂજિત, પ્રણમું શ્રીઅરિહંત રી માર્દ ! !

અષ્ટકરમ વિ(વ)રજિત વીજ પદ, ધ્યાનું મં સિદ્ધ અનંત રી માર્દ ! !૨॥

આચારિજ તીજે પદ મમરું, ગુણ છતીસ નિધાન રી માર્દ ! !

ચોથે પદ ઉવડધાપ જપીજે, સૂત્ર સિદ્ધાંત મુગ્ધાન રી માર્દ ! !૩॥

સર્વ સાધુ પંચમ પદ પ્રણમું પંચ મહાવ્રત ધાર રી માર્દ ! !

નવ પદ અષ્ટ યહાં છે સંપદ, અઠસઠ વરણ સંમાર રી માર્દ ! !૪॥

સાત ઇહાં મુક અક્ષર ઇહમં, ઇક અક્ષર ઉચ્ચાર રી માર્દ ! !

સાત સાગરના પાતિક જાવે, પદ પચ્ચામ વિચાર રી માર્દ ! !૫॥

સંપૂર્ણ પ્રણસેં યે સાગરના, પાપ પચાવે દૂર રી માર્દ ! !

ઈહ મય ક્ષેમ કુળલ સુલ સંપદા, પરમવ કલ્પિ મરણ રી માર્દ ! !૬॥

(પ્રતિ-પરિચય)

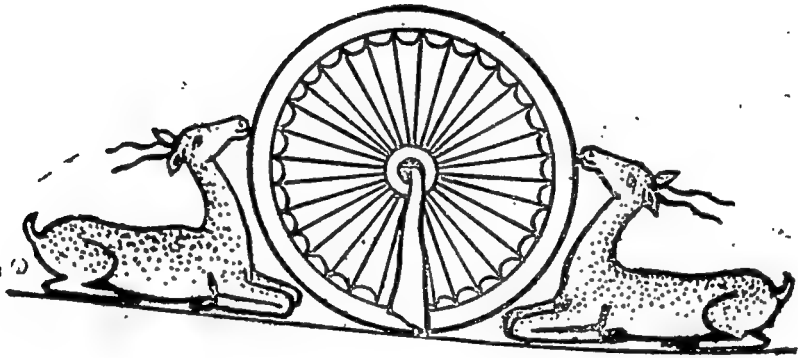
આ 'સ્તવનાવંલી' (પ્રકા. કલકત્તા) પુસ્તકમાંથી લેવામાં આવ્યું છે ।

આ કૃતિના કર્તા ડા. શ્રીપદ્મરાજ ગણિ છે, જમ અંતિમ કરી ડપરથી જણાય છે । તેઓ સરસ્વતગાથીય મહોપાધ્યાય ધીરુણ્યસાગર ગણિના શિષ્ય હતા । તેમને અનેક મુનિઓ, ગીત્રો, મગ્ગા-યોની રચના કરી છે, કેટલાક રાસ પણ રચ્યા છે । તેઓ સં. ૧૬૨૮માં વિધવાન હતા ।

વિરોપ હર્ષાકત માટે જુઓ 'શ્રીમાવાગિવારણપાદપૂર્વાદિમ્નોગ્રમંમ્' (પ્રકા. ધર્મદિર્દી 'જના-ગમપ્રકાશકસુમનિ કાર્યાલય, કોટા) અને તેની પ્રસ્તાવના । તેમના મુદ્રની હર્ષાકત પત્ર તેમાં આપવામાં આવી છે ।

આ સ્તવનમાં પંચપરમેષ્ઠો પદોનો મદિના લનાવ્યો છે । નનકારનાં પદો, સંવદા, મુદ અક્ષર રંગેર વિગતો મૂલવી છે ।

इरति सोवन पुरसो सिद्धो, शिवकुंवर इन ध्यान री माई ! ।
 सरप फीटी हुई फूलनी माला, श्रीमती ने परधान री माई ! ॥७॥
 यक्ष उपद्रव करतौ निवार्यो, परच्यो एह परसिद्ध री माई ! ।
 चोर चण्डपिंगल ने हुंडक, पामी सुरनर ऋद्ध री माई ! ॥८॥
 पंच परमेष्ठी मंत्र जग उत्तम, चउदे पूरव सार री माई ! ।
 गुण बोले 'श्रीपदमराज' गुरु, महिमा जास अपार री माई ! ॥९॥

[૧૪-૧૨]

શ્રીલક્ષ્મીકીર્તિ રચિત

નવકારફલગીત

પ્રથમ સમયે લેઈ સ્યું અરહંત નામ, સિદ્ધ આચારિજ ગુણ અભિરામ,
સિરિ ઉવસાય મુદ્દામળા, સાધુ સહનઈ કરું જી પ્રણામ ।
ગાયત્ર્યું ગુણ નવકારના, પંચપરમેષ્ઠિ છડે સકલ મુક્તધામ,
પામિયઈ પરમપદ સંપદા, રાતિ-દિન ગાઈયઈ ગુણ અભિરામ-કડ ॥૧॥
મવિયળ મન મુધિ ધ્યાયઈ ।

મુવચન આપિડ્યો સારદામાય, મુગુરુ તળડ મડ ન્યડ મુપસાય,
ગુરુ મુપસન્ન સર્વે સંપજાઈ, મનનળી ડગતિ મત આણિડ્યો કાય ।
મુગુરુ કહઈ તિમ કીર્તિયઈ, સજલ જલદ નિમિ પંકુ પુલ્કાય,
પાપ જાયઈ પુણ્ય સંપજાઈ, વંછિત બોલ સદુ પદ્યથી થાય-કડ ॥૨॥
મવિયળ મન મુધિ ધ્યાયઈ ।

ચવદ પૂરવ જિનસાસણ સાર, તેદમાંદિ પંચ પરમિદ્ધ અધિકાર,
શ્રીજિનવર મુલિ ઉપદિસદ, અનન ચડવીમિતળડ નવકાર ।
પદ્મની આદિ નવિ કો નહઈ, સકલ મુગસંપદાતળડ અવતાર,
સોલહ રોમ અલગા પુલ્કઈ, શ્રીશ્રીપાલ નર્ગિદ મંમારિ-કડ ॥૩॥
મવિયળ મન મુધિ ધ્યાયઈ ।

કામલ કોઈ કરઈ આસમાન, સર્વ વળરાઈની લેગની આણિ,
સમુદ્ર જલ સરહ(વ) જડ મસિ ફરઈ, મુગુરુ મઃમુગુરુ કડ ગુણગાન ।

(પ્રતિ-પરિચય)

આ ગીતનો લેખક શ્રીમદ્ભિક્ષુ પ્રતિઓ શ્રીમદ્ભિક્ષુ જૈન મંથાલ્ય, વિકાનેર, નં. ૧૨૨૭ થે
પત્રની મત્રી હતી, તે ઉપરથી સંપાદન કરીને અહીં આપવામાં આવ્યું છે ।

કર્તાણ પોતાનું નામ સ્તવનની અંતિમ કર્તૃતાં લક્ષ્મીકીર્તિ કરાવ્યું છે । તેઓ સં. ૧૭૨૩માં
ધર્મોપદેશકૃતિ, ઉચ્ચાર્યવ્યવહાર અને કવ્યમુદ્રકૃતિ (કવ્યમુદ્રકૃતિકા)ના રચનાર શ્રીમદ્ભિક્ષુ
ધીરજીવોવલ્લભના ગુરુ હતા ।

આ કૃતિમાં કર્તાણ નમસ્કારના કાર્તીકાં દર્શાવેલું મુદ્દન કરી માહત્તવ્ય રાખ્યું છે ।

भूत वेताल पुहचइ नही, सुगुरुनउ वचन जउ मानि जइ एक,
एहनउ ध्यान नवि छंडियइ, राखियइ चतुर नर आपणी टेक ॥१५॥
भवियण मन सुधि ध्यायइ ।

धण कण कंचण राज्यभंडार, पामियइ लाछि लीला अवतार,
सजन रसा भाग सदा लहइ, मन मिलतउ तसु मिलइ पर वार ।
आण को तासु लंघइ नही, आदरिज्यो तुम्हे चतुर नर नारि,
मंत्रमहिमा सिद्धि चकमइ 'लखमीकीरति' जगि जयकार ॥१६॥
भवियण मन सुधि ध्यायइ ।

[९५-१३]

श्रीविनोदीलाल रचित

नमस्कारसुभाषित

(कवित्त)

जगमें संजीवन है पंच नमोकार मंत्र,
जपो जाहि वार वार छिन एक न भुलाइये ।
सोवत उठत मुख धोवत विदेश जात,
वनमें भुजंग संग देख न डराइये ॥
संकटहू न पैर जीव विन्तरहू छलै नाहिं,
अग्निहू में जरे नाहिं समुद्र पैर जाइये ।
कहत है 'विनोदीलाल' सुनो भैया भव्य जीव,
जाकी जाप जपेसे मोक्ष फल पाइये ॥
परमातम अर्हत् प्रभु, सिद्ध शुद्ध सुखदाय ।
आचारज उवझाय मुनि, वन्दूं मस्तक नाय ॥

(प्रति-परिचय)

आ कृति कोई स्तवनावलीना संग्रहमांथी लेवामां आवी छे । आना कर्ता विनोदीलाल होवानुं
एमां ज सूचन कर्यु छे । आ कवि सहजादिपुरना रहेवासी हता । तेमणे दिल्लीमां आवीने सं०
१७४७मां भक्तामरकथा, सं० १७४९मां सन्यस्तवक्रौमुदी वगैरे कृतिओ रचयानुं जणाय छे ।
आ गीतमां नमस्कारनो मद्रिमा सूचय्यो छे ।

[९६-१४]

अज्ञातकर्तृक

अरिहंत धत्रीस चिरदायली ।

जय संसारसागरसकलजंतुतारण ! ॥ १ ॥
जय जन्म-जरा-मरणदुखनिवारण ! ॥ २ ॥
जय सोलकल्यासंपूर्णशि(श)शिवदन ! ॥ ३ ॥
जय चउत्रीस अतिशयसदन ! ॥ ४ ॥
जय सकलकल्याणवल्लीकंद ! ॥ ५ ॥
जय सकलसंप्राप्तपरमानंद ! ॥ ६ ॥
जय दुखदावाग्निशमावनअंभोधर ! ॥ ७ ॥
जय संधमहामंदरश(शे)खर ! ॥ ८ ॥
जय शत्रुमित्रसमानमानस ! ॥ ९ ॥
जय मोहमूर्च्छानिवारणमुधारस ! ॥ १० ॥
जय अमृतकुंडसमालोचन ! ॥ ११ ॥
जय सकलकुमतसंकोचन ! ॥ १२ ॥
जय मुगतिमार्गवाहकसार्थवाह ! ॥ १३ ॥
जय मिथ्यात्ववृक्षान्मूलनजलप्रवाह ! ॥ १४ ॥
जय शरणागतवज्रपंजरवीर ! ॥ १५ ॥
जय अनंतगुणपरिकल्पितमि(न)गीर ! ॥ १६ ॥
जय सकलमुरागुरनराधिपतिनायक ! ॥ १७ ॥
जय सर्वजीवभयदानदायक ! ॥ १८ ॥
जय चउसद्विदेवद्रूपजितपादपत्र ! ॥ १९ ॥
जय अनंतज्ञान-दर्शनगुणसत्र ! ॥ २० ॥

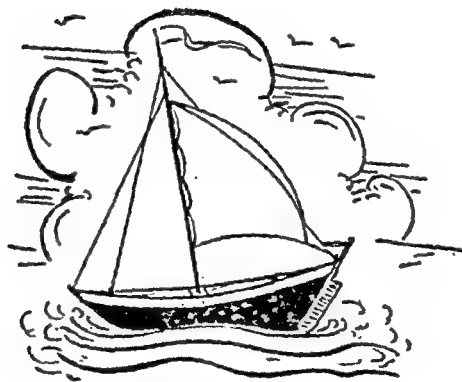
(प्रति-पगिचय)

आ चिरदायली पाटण, श्रीहिमचन्द्राचार्य ज्ञानमंदिरनी डा. नं. १२९, प्रति नं. १८२९ का पत्र ५-६ मांथी उत्तारने अही संपादित करवामां आवी छे ।

आना एतां कोण छे ते जाणवामां आवुं नर्था । अरिहंत भगवंतनी विनयनाथी बरिसा बाक्योमां सुंदर रीते गावामां आवी छे ।

जय सकलविषयकपायचूरण ! ॥ २१ ॥
 जय त्रिभुवनजनमनोवाञ्छितपूरण ! ॥ २२ ॥
 जय सकलशलाकापुरुषप्रधां(धा)न ! ॥ २३ ॥
 जय पंचानंतलि(ल)क्ष्मीनिधान ! ॥ २४ ॥
 जय सकललोकालोकप्रकाशकर ! ॥ २५ ॥
 जय विमलकेवलज्ञानदिनकर ! ॥ २६ ॥
 जय परमोत्तमसिद्धिवधूवर ! ॥ २७ ॥
 जय मोक्षफलदायककल्पतरु ! ॥ २८ ॥
 जय सिद्धिसरोवरनिवासी राजहंस ! ॥ २९ ॥
 जय सकलत्रिभुवनशिरोऽवतंस ! ॥ ३० ॥
 जय योगीन्द्रचूडामणिमुनीश्वर ! ॥ ३१ ॥
 जय सकलत्रिभुवनैकपरमेश्वर ! नमस्ते नमस्ते नमस्ते ॥ ३२ ॥

॥ इति वन्नीस विरुदावली समाप्ता ॥

ગુજરાતી વિભાગ

[૯૭-૧૫]

શ્રીદેમહંસગણિ રચિત

શ્રીનમસ્કાર ચાલાવબોધ ।

શ્રેયાંસિ શ્રીમહાવીરઃ, સ શ્રીસંઘસ્ય ચચ્છતાત્ ।
યસ્યાજ્ઞા કલ્પવલ્લીય, મનોવાઙ્મિત્તદાચિત્તી ॥ ૧ ॥

શ્રીવર્દમાન[જિન]શાસનરાજ્યનેતા,
વિશ્વત્રયાદ્ભુતચરિત્રયુગપ્રધાનઃ ।

શ્રીસોમમુન્દરગુર્ગુરુચક્રવર્તી,
ભૂયાદમેયમહિમા મમ મુપ્રસન્નઃ ॥ ૨ ॥

તત્પટ્ટનાયકાઃ શ્રીમુનિમુન્દરસૂરયો જયન્ત્યધુના ।
જયચન્દ્રસૂરિ-જિનકીર્તિસૂરિપરિવારપરિકરિતાઃ ॥ ૩ ॥

સ્વાન્પયોરુપકારાય, લિરુયતે હેશ્વતાં મયા ।
પદાવદ્યકસૂત્રાણાં, ઘ્યાગ્યા ચાન્વાવવોધિની ॥ ૪ ॥

પહિછડં સકલમંગલીકનડં મૂલ, શ્રીજિનશાસનનડ માર, શ્યાર ઝંગ પઞ્ડ પૂર્વનડ ટહાર,
સદૈવ શાશ્વતડ શ્રીપંચપરમેષ્ટિમહામંત્ર નડકાર—

(પ્રતિ-પરિચય)

આ ચાલાવબોધ ‘પ્રાચીન ગુજરાતી ગયસંદર્ભ’ (પ્રકા. ગુજરાત વિદ્યાપીઠ, જામદાવાદ, સં. ૧૯૮૬) ના પૃ. ૧૬૧-થી-૧૭૧-માંથી ઉતારાને અહીં આપવામાં આવ્યો છે । આ ચાલાવબોધમાં કર્તાઈ નમસ્કાર વિગે અર્થ સાથે વિસ્તૃત માહિતી આપો છે, છૂટકડે જ નહીં નમસ્કારના પ્રમાણની છે કયાઓ આપીને તેનું માહાન્ન્ય ચતાવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે ।

આ જ્ઞાતિના કર્તા શ્રીદેમહંસગણિ છે । શ્રીમોમમુન્દરસૂરિના શિષ્ય શ્રીમુનિમુન્દરસૂરિના હસ્ત-
લેખિત શિષ્યો પૈકી શ્રીદેમહંસગણિ પણ એક છે । શ્રીજયચન્દ્રસૂરિ અને ચરિત્રચન્દ્રસૂરિ દેવના શિષ્ય-
સૂરયો હતા ।

આ દેમહંસગણિનું ન્યાયસંપ્રદ-સ્વોપજ જ્ઞાતિ મહિન, આગ્નિમિદિવાનિક, વજ્રવન્દક ચાન્વા-
વોધ વગેરે અનેક ગ્રન્થો રચ્યા હતા । છઠ્ઠો ગ્રન્થ સં. ૧૦૧૦માં લેખે રચ્યો હતો । આ ચાલા-
વબોધની રચના સં. ૧૦૧૦માં થઈ હશે ।

नमो अरिहंताणं ॥१॥ नमो सिद्धाणं ॥२॥ नमो आयरियाणं ॥३॥ नमो उवज्झा-
याणं ॥४॥ नमो लोए सव्वसाहूणं ॥५॥ एसो पंचनमुकारो ॥६॥ सव्वपावप्पणासणो ॥७॥
मंगलाणं च सव्वेसिं पढमं हवइ मंगलं ॥८॥

एहनउ अर्थ—“नमो अरिहंताणं—नमो अर्हद्भ्यः ।” अरिहंत जेहे राग द्वेष कपायादिक
अंतरंग अरि—वडरी हणिया छइं । ते श्रीअरिहंत चउत्रीस अतिशय, पांत्रीश वाणीगुणे करी सहित
समवसरणि वड्ठा विहरमाण छइं । तेहंहइं, नमो कहीइ—माहरउ नमस्कार हओ । अरिहंत चंद्रमंड-
लनी परि श्वेतवर्ण ध्याईइं । एतलइ एक पद तथा एक संपद हई । जेतलइ अर्थसमाप्तिनउ अधिकार
हुइ, तेतलइ संपद जाणिवी । उच्छास ए बीजउं नाम । तिहां बीसामउ लीजइ । इम सर्वत्र जाणिवउं ।

हवइ, “नमो सिद्धाणं—नमः सिद्धेभ्यः”—सिद्ध जे आठ कर्मनिर्मुक्त हुई अनंतसौख्यमय
मोक्षि पहुता सिद्धसिला ऊपरि जोअणनइ चउवीसमइ भागिं वर्त्तइ । तेह श्रीसिद्धहईंनमो—नमस्कार
हउ । श्रीसिद्ध ऊगता सूर्यनी परि रक्तवर्ण ध्याईइं । एतलइं वि पद, वि संपद हुई ।

“नमो आयरियाणं—नम आचार्येभ्यः”—आचार्य जे ज्ञानाचारादिक पंचविध आचार आपणपें
पालइं अनेराहईं पलावइं । शिष्यनइं द्वादशांगीनउ अर्थ कहइ । ते श्रीआचार्यहईं नमो—नमस्कार हउ ।
आचार्य सुवर्णवर्ण ध्याईइं । एतलइं ३ पद, ३ संपद हुई ।

“नमो उवज्झायाणं—नम उपाध्यायेभ्यः”—उपाध्याय जे द्वादशांगीनउं सूत्र मुखाधीत गुणइं,
शिष्यहईं पढावइं । ते उपाध्यायहईं नमो—नमस्कार हउ । उपाध्याय मरकतमणिनी परि नीलवर्ण ध्याईइं ।
एतलइं ४ पद, ४ संपद हुई ।

“नमो लोए सव्वसाहूणं—नमो लोके सर्वसाधुभ्यः”—लोके मनुष्यलोकमाहिं जे सर्वसाधु मोक्ष-
मार्गसाधक जिनकल्पी प्रमुख घणे भेद कपीश्वर छइं । ते सविहुंहईं नमो—नमस्कार हउ । महात्मा
आसाढना मेवनी परि श्यामवर्ण ध्याईइं । एतलइं ५ पद, ५ संपद हुई ।

एतलइं पांत्रीशे अक्षरे श्रीनउकार मूलमंत्र कहीइं । हवइं आगलि चिहुं पदनी चूलिकामाहिं एह
मूलमंत्र प्रभाव कहइ छइ । “एसो पंचनमुकारो सव्वपावप्पणासणो—एप पंचनमस्कारः सर्वपा-
पप्रणाशनः ।” ए पांचहं परमेष्ठिनउ नमस्कार ते किसिउ छइ—सव्व पाव०—सर्व पाप तणउ
प्रणाशन केउणद्वार छइ । एतलइं छट्टउं अनइ वि पद हआं । वि संपद हुइ छट्टी, सातमी ।

तथा—“मंगलाणं च सव्वेसिं पढमं हवइ मंगलं मङ्गलानां च सर्वेषां प्रथमं भवति मङ्गलम् ।”
सर्व मंगलीक जे लोकीक दधि दुवां अक्षत चंदनादिक; लोकोत्तर तप नियम संयमादिक; तेह सविहुं
मंगलीकमाहिं । परमं—प्रथमं कहीइ—पहिलउं उक्कष्टउं मंगलीक ए श्रीनउकार कहीइ । एतलइं आठमउं
पद नमनइं विहु पद हआं । विहु पदे करी संपद एकजि आठमी हुई । एक चूलिकामाहिं ‘हवइ’
‘हवइ’ ‘होइ’ इमिहुं कहीइ केनयइ चर्याशजि अक्षर मानइं, पुण मूलि तेत्रीस अक्षर छइ ।

यत् उक्तं महानिशीथसिद्धान्ते—“तदेव इक्षारस पयपरिच्छिन्नं चि' इग्यार पदि परिच्छिन्नं कहुतां सद्धिं छै । “इक्षारस पयपरिच्छिन्नं”ति आलावगे तितीस अक्षरपरिमाणं । एतो पंचनमुकारो, सत्त्वपावप्पणासणो । मंगलार्णं च सत्त्वैसि, पदमं हवड मंगलं ॥ इति पृष्ठं ॥ तेणं कमेण छट्टु—सत्त-
मड्डुमदिणेषु आंचिलेहि अहिजिज्जा ।”

प्रवचनसारोद्धारेऽप्युक्तम्—

“पंचपरमिट्ठिमंते पए पए सत्त संपया कमसो ।

पज्जेतसचरवखरपरिमाणा अट्टमी भणिआ ॥” —गाथा ६८ ॥

यद्यपि ‘हवड’ मनइ ‘होइ’ कहुतां अर्थनउ विभेद काई छड नही । तथापि ‘हवड’ इसिउ जि कहिवडं । जेह भणी नमस्कार चूलिका मंधमादि कहिउं छड—जिवारइं कार्यविशेषि ऊपनइ चूलिका-
तणउं ध्यान करीइ, निवारइं वत्रीसदल कमल रची एकेऊउ अक्षर एकेकी पांखुडीइं स्थापी भेरीसमउ अक्षर मय्य कर्णिकाइं स्थापी ध्यान करिवडं । हवड जउ ‘होइ’ इसिउं कहीइ तउ चूलिका वत्रीम जि अक्षर पहचइ, वत्रीसे अक्षरे वत्रीस पांखुडीइ जि पूराइं, मय्यकर्णिका ठाली जि रहइ । इत्यादिक अनेक धीसिद्धान्तयुक्ति छई । मय्यस्थ पणइं विचारिवडं । एवं धीनवकार महामंथि ९ पद, ८ संपद, ६८ अक्षर, तेहमांहि ७ भावे, ६१ लघु अक्षर । जे वि अक्षर एकठा भिया हुईं ते भारी कहौ । जे एकेकलउ अक्षर ते लघु हउउ; इम सर्वत्र जाणिवडं । एह धीनउकारनउ महिमा इम कहि छइ—

“नवकार इक्षरखर पावं फेडेइ सत्त अपराणं ।

पन्नामं च पणं सागरपणसयसमग्गेणं ॥ १ ॥

जो गुणइ अवलमेगं पृष्टइ विहीइ जिणनमुकारं ।

तिरुथयरनामगोअं मो वंधइ नन्थि संदेहो ॥ २ ॥

अद्वेय अद्वयसं अद्वयहस्मं च अट्टकोढीओ ।

नो गुणइ भसिजुत्तो सो पावइ सामयं ठाणं ॥ ३ ॥”

धीनउद्धार भावमहित विधिं जपतां श्रीगुरुदत्त आम्नाय मनइं आश्रयानइं विस्मिं करी; इद-
लोकिक अनइ परलोकिक सकल बांछि कल सोमइं । इह लोकिक तां देवता सात्विन्य करं । तिम
भावकनी पुत्रिकाहटं कीधउं । अत्र कथा—

[१] भगवन्ति पोतनपुर नगर । निहां मुमुषु नामिदं व्यवहारीउ धावक, तेहनइ धीमती नामिदं
बेटी धर्मवीरि छइ । एकवार कोएक भिय्याची श्रेष्ठिनउ बेटउ धीमतीनउं रूप देसो प्यानेदिउ । प-
जिआ बांछउ । पिता कहलि मगावइ । पिता भिय्याची भजो दिह नही । पठउ कउठ आरक हुं
धीमतीनउं पाणिग्रहण कीधउं । आपणइ परि लेउं मिड । तेहनउं कुटुंब मू भिय्याची छइ । धीमती
पणनं सर्व काज काम कइ, पुत्र एक भिय्याव किनइ न करइ । तिरुपमं कणनं भरी नाम् ननइ

ते ऊपरि पणि पणि खीजई । पेली आपणा कर्मजिहूईं दोस दिई । किमइ धर्मथकी चूकइ नहीं । भरतार श्रीमती ऊपरि दो वरतउ तेहहूईं विणासीनइ बीजी खी परिणेवा हींइइ । एकवार तीणईं कालदारुण सर्प घडामाहिं घाती, ढांकी घरमाहिं मूंकुइ । अवसरिं वास भवनमाहिं शिथ्याईं वइठउ श्रीमतीहूईं कहइ—जा घरमाहिं अमुकईं स्थानकिं घडामाहिं फूल मूकां छईं ते आणि । पेली खी महाविनीत तत्काल तिहां गई । नवकार जपीतीईं जि ढांकणूं ऊषाडी घडामाहिं हाथ घाल्यो । नउकारनइ प्रभाविईं तूठी शासनदेवताईं सर्प फेडी सुगंध फूलनी माला कीधी । श्रीमतीईं ते फूल आणी भरतारहूईं आप्यां । पेलउ चमकिउं । ए किसिउं हूउं । तिहां जईं ते घडउ जोअइ । देखइ तउ माहिं साप नहीं, अनइ घडउ परिमलि महमह छइ । पछइ जाणिउ—सही एहहूईं देवता साहाय्य करईं । हुं अभागिउ एहहूईं पाडुउं चीतवउं । पछइ राजनवर्ग मेली तेह आगळि आपणउ वृत्तांत कहि श्रीमतीहूईं खमावइ । तेहना गुण ऊपरि अनुराग धरइ । एकवार अवसर देखी श्रीमती भरताहूईं जिनधर्मना मर्म कहइ । कर्मविवरनईं योगिईं प्रतिबोध लागउ । महामज्जादो जैन श्रावक हूउ । यावज्जीव धर्म पाली सुगतिइ पुहुतउ ॥ कथा एक १ ॥

वली नउकारनईं प्रभाविईं अनेक संकट भाजईं, लक्ष्मीनी प्राप्ति हुइ; जिम श्रावकना वेटाहूईं हुई । अत्र कथा—

[२] रतनपुर नगर, यशोभद्र श्रेष्ठ—श्रावक तेहनउ वेठउ शिवकुमार महाव्यसनीउ । पिताईं प्रांतकालिं मान मागी कहिउ—वच्छ ! एतलउं करिजे; जिवारईं तूं हूईं गाढउं संकट आवइ तिवारइ ए नउकार जपेइ । दाक्षिण्य लगईं मानिउं । पिता दिवंगत हूउ । शिवकुमार सात व्यसन पोपतईं हुंतईं तह आगलि प्रीति लगईं निर्द्वनभणो किहाईं मान महत्त्व न लहईं । एकवार तेहहूईं त्रिदंडीउ मिलिउ । तओ तूहूईं लक्ष्मीईं करी धनद समान करउं । पछइ शिवकुमारपासईं एक मृतक अणावी काली चउदसिनी रात्रिईं मसाणनी भूमिकाईं गिओ । मांडल मांडिउं । मृतकदार्थि ऊषाडउं खड्ग आली शिवकुमारहूईं कहिउ—तू एहनां पगनां तलां उलहांसि । आपणपईं मंत्रनु जाप होम करइ छइ । तिसिइ शिवकुमार संकटि पडिउ चीतवइ—आहा सही, ईणईं मायावीईं त्रिदंडीईं ए सघल्ल सुझ मारिवा-नउ उपाय मांडिउ । मृतक ऊटीनइ सही मुजहूईं खड्ग करी आहणिसिइ; तउ हिवं किसिउं करउं । ईहां थकउ हवडां नसाईं नहीं । इम करतां पितानउं ते वचन सांभरिउं । एकाग्र हुईं नउकार जपवा लागउ । त्रिदंडीयाना मंत्रनईं बकिईं करी ते मृतक लगारेक सलसलीनइ ऊठिवा लागउं । वली पाछउं करवा लागउ । मृतक ऊटी वीजइ वार वली तिम जि पाछउं पडिउं । तिवारईं त्रिदंडीउ चमकिउ । तिसिइ पछइ—काईं मंत्र नूहूईं आवडईं ? शिव कहइ—ना । पुण हिआमाहिं नउकारनउ महिमा जपणिउ । पछइ त्रिदंडीउ अतइ शिवकुमार वेह जणा वली आपणउं मंत्र स्मरवा लागउ । वेतालनउं

अभिष्टिष्ठं मृतक ऊठिउं । शिवहूई नउकारनई प्रभाविई करी पुहची शकइ नहीं । पउइ रीसाविई मृतकि ऊपाडी त्रिदंडीआनुं मस्तक खलि करी छेदिउ । मंत्रनइ महिमाई करी तकाळ त्रिदंडीउ फीटी सोनातपुं पुरिसउ हूउ । शिवकुमार चमत्करिउ । रात्रि भणी तिवारई ते सह मुई माहिं सातिउ । प्रभाति दमितारि राजाहूई सफल वृत्तांत कहीउ । राजानु आदेश पामी महोत्सवपूर्वक सोनानउ पुरसउ शिवकुमरि आपणइ परि आण्यो । लक्ष्मी अखूट हई । दीहई पुरसाना मस्तकनइ फोठो टाली बीजां सफलं अंगोपांगनउ सोनउं कापी कापी वावरीइ । रात्रि वली दिव्यानुभाति तिस्याई जि थाइ । थोडे जि दिहादे प्रौढ श्रोवंत व्यवहारिउ धिउ । अनुमति गुरुनई योगि धर्मेना मर्म जाणी साब सुवर्गमय भासाद करावी, माहिं मणिमय प्रतिमा मंडावी, धर्म पाली मुगति पहुंचु ॥ कथा २ ॥

वली श्रीनउकारनई प्रभाति मरणांत संकटइ धिक्छूटाउ । जिम जिनदास थावक छूटाउ । अत्र कथा—

[३] क्षितिप्रतिष्ठित नगर, चल—राजा एकवार नवइ मेधि पूठइ नदीं परि आवी । लोक जोबा गया । पानीमाहिं तरतुं एक मोटउं पाकुं बीजोळ दीठउं । तजगिमाहिं पडगी लीधउं । जई राजाहूई आण्यो । सुगंध मधुर सरस ते बीजपूर अस्वादित । हृषिकेश राजा पूठइ—ए किहां साधउं ! तजार कइ—स्वामी ! नदीना पूरमाहिं आधिउं तरतुं । राजा कइ नदीनट नटि नटि जाउ, एहू मूल जोउ । कहिनी बाटिधिकुं ए आविउं ! पेला जोना जोना निहां धनीक लगइ ग्या । दीठी बाटी पसबा लागी । तिसई दूकडे लोके कहिउं—अहो ! ईह म पदसु जि कोणई एहू पल पल मेसइ ते निहां टाम जि रहइ, मरइ । पेला पाछा छई राजाहूई कइ । राजा समीप थकु कइ—जाउ तो नगर माहिं सर्व मनुसना धारा करउ । रायना आदेश भणी तणगे सर्वनगरलोछनां नामनी बीठी जिमी एक घडामाहिं घाली प्रभाति शुमारिका पागइ बीठी कटावी । जेहनी बीठी नीछइ ते त्रिवन्ध्र निरास थई घुजतुं कांपतुं रीणइ बाडीई जाउ । बीजहई प्रोटी नदीमाहिं बटिनु मूछइ । तजार नगरद्वारि रही ते काडी निई । फेउ आपणपुं निहां जि मइ । नगर मपई विषाद प्राप्त हई । राजाना मनमाहिं नही । इम करतुं एहवार जिनदास थावकनी बीठी लीमगी । पेटउ मरुतिभैरवइ परि तथा देहइ देवपूजा करी, सर्व मुटुंन समावी, सागारि अजमल उचरी बनभनी पुरतु । कंचई सादि नुकार करितु जि बनमाहिं पट्टउ बननई जयिदासइ ध्यानइ नउकार माभउउ बीतरइ—ए अक्षर कटाई आगई मांभन्या छई । जाननु उपयोग देई पाठउउ मर जोइ देव्य नु, मि—पट्टउं मरि मई दीश मेई त्रिगुणी नेह अजो मरुं दिन धिउ । जहा नीनई दीशई पइइ दीशइइ गुपी पालीई हनइ वैमानिक देवतानी पदवी नामउ; ते दीश प्रणउ नउ ते नि हागी; अहो !—इन पभापाप धगु थावी जिनदास थावकइ प्रयश हउ । वैहाय जोटी अगति अनु गइउ । दीश पामी कइ—मूहइ धर्म दूरविउ, नुं गहरइ गुर । कइइ इग नगि । थावक कइ—इग देवि नु मई नीन मासिवा नियमविउ; अहं स्थानिक जि बरटा दिन अति एक बीजहई मरुं जावइ । ध्यानइ

मानिउं । श्रावक अखंड पाळुअ आविउ । राजाहूइ वृत्तान्त कहिउं । एकेकउं वीजोरो श्रवकरहइ व्यंतरउ सदैव आणी आपइ । श्रावक जइ राजारहइं आलइ । राजा हर्षिउ; नगरलोक हर्षिउ । सहूको जिनदास श्रावकनी प्रशंसा करइ । घणु काल धर्म पाली सुगति पहुतु ॥ कथा ३ पूरी ॥

ए इहलोकि नउकारना फल ऊपरि त्रणि दृष्टान्त कथा । हवइं परलोक ऊपरि कहीइ छइ ३ दृष्टान्त ॥ परलोकि नउकारमइ प्रभाविं राज्यपदवी पामोइ । जिम चंडपिंगल चौरइ पामी । अत्र कथा—

[४] वसंतपुर नगर; जितशत्रु राजा, भद्रा रानी । चंडपिंगलनामइं चौर छइ । तीणइं चोरी करी करी नगरलोक ऊदेगिउं छइ । एकवार रायनु भंडार फाडी राणीनु अमूलिक हार चोरिउ । एक कलावती नामि तिहां गणिका छइ । कांई श्राविका कांइ मिथ्यातिणि । तेहनइ विपइ ते चोर उल्लधउ छइ । ते हार छेई गणिकाहूइ आपिउ । इम करतां मयणतेरसिनुं पर्व आविउं छई । सघली गणिका आपणा आपणा शृंगार पहिरी उद्यान वनमाहिं क्रीडा करिवा गई । कलावतीइ ते हार पहिरी तिहां आवी । तिसिं राणीनी दासीए ते हार तेहनइ कंठि दीठउ । ओलखिओ, जई राणीनइ कहिउं । राणीइ राजा-हइ कहिउं । राजाइं प्रतीहार पा[स]इ जोवरावी चंडपिंगल कलावतीना घरमाहिं थिकु साही महावि-डंवनपूर्वक सूलीइं दिवराविउ । कलावती ते बात जाणी तिहां गई । चितवई—अहो । माहरइ कीधइ एहरइं इसी अवस्था आवी; तु आजतू एक पुरुष टाली बीजा सर्वपुरपनुं नियम । एहरइं नुंकार दिउं । पैली नुंकार देई । छेहउइ चोर मरी पडराणीनु वेठउ हूउ । राजाइ महामोह लगइ महोत्सव करी पुंदरकुमार नाम दीधउं । कलावतीइं दीहाडानी तकताक जोई जाणिउं सही ए तेह जि माहारो भर-तार । राजानइ आवासि आवइ । पुंदरकुमार बालकहूइं हुलावइ । जिवारइं रुदन करइ तिवारइं पाछिला भवनइं नामि बोलावइ । हे चंडपिंगल ! म रोइ । बालकरहइं ते नाम सांभली जातिस्मरण ऊपनुं । नुंकारनु महिमा जाणिउ । पिता दिवंगत हुआ पृष्ठि पुंदरकुमार राजा हूउ । कलावतीनउ उपगार जाणी तेह ऊपरि अत्यंत स्नेहथिकु निरंतर नुंकारनुं स्मरण करइ । राज्य अनइ धर्म पाली सुगति पहुतु ॥ कथा चौथी ४ ॥

बली परलोकि नउकारनइं प्रभाविं महापापनु करणहार मरी देवतानी पदवी लहइ । जिम हुंडिक चोरि लाथी ॥ अत्र कथा—

[५] मथुरा नगरी, शत्रुमर्दन राजा । तिहां हुंडिक चोर सदैव चोरी करइ । एकवार कहिएक श्रवणगोत्रान्त परि यात्र पाडी घणउं मुवर्ण चोगिउं । कुटुंबने माणसे कलकल कीधउ । तलार धाया । मोला सहित नगर साहिउ । बांधी प्रभाति राजा आगलि आण्यो । राजाइ नगरमाहिं चहुटइ चहुटइ नगरी अनेक प्रकारी दिग्भ्रमा करावी । वापउउ सूलीइं दिवराविउ । नगरमाहिं सघले उद्धोषणा करावी । सही लोको ! उमिउ फट देवी बीजउ को चोरी म करमिउ । अनइ एहनी चिता कृणहिं न करिबी । एह सूली करहिं राजा नर डुंवा । जि को एहनी चिता करइ ते आवी कहिउयो जिम तेहरइं एह

जि दंड फीजइ । तिसिइ चापडा ते चोररहइ तावडइ अनइ रुधिरनइ नीकलवइ करी अपार गाढी तृपा लागी । जि को इकट्ट जाड तेहहइ पाणी मागइ । राजाने भए करी कुणह पाणी पाइ नही । तिसिइं जिनदत्त श्रावक आविउ । पेलइ पाणी मागिउ । श्रावकि कहिउ— पाणी लेई आवुं तेतलइ नू नुकार गुगि । 'नमो अरिहंताणं' मुखि ऊचरि । श्रावक परि जई करवडइ पाणी भरी जेतलइ आवइ तेतलइ 'नमो अरिहंताणं' कहितं जि चोरना प्राण ग्या । मरी महर्दिक यक्ष देवता उपनउ । निसि चरे जई जिनदत्त थेष्टिनु वृत्तांत राजा आगलि कहिउ । राजाई तेहरहइ मूली घालवानुं आदेरा दीधउ । रासमि चडावी तीणइ भूमिकां लेई ग्या । तीसई तीणइ हुंडिकयसइ नवइ उपनइ अवधिज्ञान प्रयुजिउ । आपणा गुर जिनदत्त श्रावकहइ तिसी अवरथा दीठी रीसाविउ । आधी नगर ऊपरि महाकाय शिला विपुर्वी, आकाशि वाणी शोलबा लागो— अरे राजा अमात्य प्रमुख सर्व नगरमोक ! पार्षा आओ हवडां जि ईणइ शिलाई करी तुम्ह सभिहुंइ वृणं करउ । ए दयानु समुद्र मुधावक माहरु स्वामी श्रीजिनदत्त थेष्टी; तेहहइ तुम्हे एवडी विडंयना कर छउ । एकवार देवु माहरुं कीधुं । नीमई राजा प्रमुख सह को भयभ्रांत हतु पुन्नादिकनी पूजा करी वोनवइ—अनाजवा लागइ, कोपउ ए अग्राध गमि । जहो देवना ! आज अहहइ जीवितव्य दिउं । देवना कहइ—तु जीवना मूंहुं, जउ एह श्रीजिनदत्त थेष्टिगइ सगणइ पदसउ; अनइ पूर्वदिसो माहरउ प्रामाद करवु । माहि मूठि धाविउ चोर अनइ नुहार देवु थेष्टि ए बिहुनी मूर्ति करावो पूजउ तु मूंहुं । राजाई सह मानिउ । पउइ थेष्टिनइ अन्दाय रामारी पहम्तीई चडसारी मोटे उत्तरे नगरमाहि पदसारु कोपउ । ते यक्षना प्रामादमाहि निमी वि मूर्ति सह कराविउ । यक्ष उपमान हउ । श्वानकि पटुनु ॥ कथा पावनी ५ ॥

सथा नुकारनइ प्रभाविउं मोझइनी पदवी लाभइ । राजासह युगमनी परि । अत्र कथा—

[६] श्रीजउ पुष्कस्तभीण, निहां अमृतशेमाहि मिदायट गम । निहां टकई परवनी गुफाई एक दमसार कपीधर चडमासी उपरास तप करनु चडमासु रडिउ छउ । निहा एक पुर्जिउउ नइ पुर्दिदी आख्या । ऋषि वादिउ । भद्र परिणाम देना ऋषि नुकार सगर्वानइ कहिउ—ए शिवाय मंदिर सावधान धरे अपविउ । पेया बेहू सदैव जपई । ऋषि चउम सा पठि गुरकंठहि पटुना । कानि बेहू परोक्ष हूंआं । पुलिदानु जाव मरी जंजूईय मरिमिदिमि नगरी राजा मृगंछगना रितया मारी, नेहइ गमि अवनरिउ । गर्णई सीहनुं खवन लाधउ । अनुममि पुत्रजन्म हुउ । मरी मव करी राजगिह-युमार नाम दीधउ । मउउइ मउउइ बटुली कथा पारिण हउ । रूप लादर सभायनई निधान शौशन दय प्राप्त हउ । नरिसाय मृगानउ बेटउ मुनिकुमार । नेमिउ मरुमिहइ जिउं छउ । एकवार राजगिहगुमार भिन्नहिन वनमाहि तुमननी प्रीता बंदिमिउ । पनी रण तुमन मंगरी धातु एक आंवानी रायाई बंदिमइ छउ । विमट एक बंडाहू डिडा मिजिउ । पुर्जि पुर्जि—कहु बिहा पारी जाय्या, रिहा जागिउ । डिडाई कौं आशये दीछउ हउ ते कहु । पउइ कइइ—पमपुनगरपु हूं आविउ । सकलसंधेनु ठातुर धंमंजुयकरीधनी बाबा करवा जाउं छउ । दरई

आश्चर्यनी बात सांभलि । तेणइ पन्नपुरि नगरि पन्नराजा, हंसी राणो, तेह तणइ रत्नवती नामि वेटी चउसठि कलाकुशल महारूप पात्र यौवन वय प्राप्त हुई । पितानि मनि वरचिता उपनी । अमात्यहूई कहई—एह कन्याहूइ गुणे करी अनुरूप योग्य वर किहां थिकु मिलशइ । महंतु कहइ—स्वामी ! म करु चिता । एहनां भाग्य छइ ते स्वयमेव समानयोग मेलशइ । एकवार राजा आगलि एक नटवउ पुलिदानइ वेपि नाचतु देखी कन्याहूई मूर्छा आवी जातिस्मरण ऊपनुं । आपणु पाछिलु भव पुलिदानु दीठउ । पूर्वभवनी भार्या रत्नवती प्रति अतिसानुरागथिकु वली पृछइ—कहु आबुं किसिउं हूउं ? वटेवाह कहइ—पछइ ते कन्यातणी प्रतिज्ञानी बात देसि विदेसि विस्तरी । अनेक राजाना कुमार ते कन्या परिणवानइ लोभई आवी आवी कूडूं जि कहइ । अन्हे पाछिलइ भवि पुलिदा हूता । पछइ कन्या कहइ—अहो जु तुम्हे पुलिद हूना तु कहउ तम्हे सिउं पुण्य कीधउं हूतउं जेणइ करी एवढी राज्य-रिद्धि लाभी ? पेला ते बात न जाणइ, कूडा पड़िआ । तर्हीअ लगइ ते कन्या पुरुषद्वेषिणी थई । ए पुरुष सघलाइ कूडा बोला जि हुइ । तेह भणी एह पुरुषतणुं मुख नहीं जोउं । इसिउं चीतवई खीइ-जिना वृंदमाहि थिकी रह रहइ । तु अहो राजकुमर ! पुरुषमाहि तूं रत्न छइ अनइ खीमाहि तु ते कन्यारत्न । तुम्हे विहुंहुइ जइ योग मिलइ तु अपार जडतुं हुइ । इसिउं सांभली कुमार हर्हिउ, आनंदिउ; सर्व अंगलग्न आभरण ऊतारी तेहहूई आपी विसर्जी आपणइ घरि आविउ । रत्नवतीहूई मिलवाना उपाय चितवइ । तिसई नगरलोके मिली राजाहूइ एकांति वीनवइ—स्वामी ! अहे किम करूं ? ए राज-सिंहकुमार नगरमाहि जीणइ जीणइ सेरीइ सांचरइ तिहां तिहां आपणां वालकइ रोव्यतां मूकी मूकीनइ सौभाग्यना व्यामोहिआ लांना वृंद गमे गमे जोइवा धाइ । आह्वारां घरनां काजकाम सघलाइ सीदाइ छइ । तेह भणी स्वामी ! कुमर नगरमाहि फिरतु वारु । राजाई प्रतीहार पाई कुमाररहई कहिराविउ । वरु ! तूं सदैव आवासमाहि जि थिकु रहिजे, कला अभ्यसजे, बाहिरि हींडतां पुरुषनी कला विकला धाइ । ते सांभली कुमर दूहवाणउ । चितवइ तानि इम तूं कहाविउ, जु काई माहरु उ(अ)पराध नाननइ मनि प्रनिभासिउ । पछइ मुमिवइ बातनु परमार्थ कहिउ । तू दूहवण फिटो पछइ कुमर काइ—भित ! ए नाननी आज्ञा तु नाही दुप्कर; सदैव धरमाहि पइसी रहिबूं; अनइ ते पन्नरायनी वेटीनु पणउं कृतिग छइ तु चालउ तेह देशांतर भणी जाईइ ॥ यतः—

“ दीमइ विविधचरिअं जाणिजइ मुज्जण-दुज्जणविसेसो ।

अप्याणं च कण्ठिजइ विडिजइ नेण पुहवीण ॥ ”

इमिअं विमासी नेहवण गइल हाथि लेई तिहां भणी नीकन्या । ठामि ठामि अनेक आश्चर्य योभवा योभवा जाउ छइ । एकवार अग्यनाहि गूणइ देवकुलि सुने कहिणक पुरुषनु करुणस्वर मणिमिअ । कुमार वडी गइल हाथि लेई तेह भणी चाळिउ । आगलि गिउ देखइ तु विकराल भारसई पुरुष गइल कलावति चांविउ छइ । ते आश्चर्य करइ छइ । कुमरई राक्षसहूइ कहिउ—ए बाप-इ ! मुसि ! इमई मरुं सिउं विमासिउं ? पणउ काइ—ए मुकुंदइ वधि करतु हनु । मइ कहिउं—

तु वसि धाउं जु आपणइं महामांस कापी मूंहहइ दिउ । ए तु देई मकउ नही । हं तु भुविउ । तु हय ए माहरु भसे, ए किम मूंकुं । कुमार कहइ—एहहइ मूंक । ह माहरुं मरामांस तूंहहइ यथेष्ट आपुं । इम कही खड्ग कापी जेतलइ मांस कापरा त्यागउ तेनउड राक्षस हविउ कहइ—अहो साह-सीक परोपकारी सत्पुरुष ! साहरइं साहसि तूउउ हं । वर माणि । कुमार कहइ—जु तू तूटी छे तु ए बापडानउं मनवांछिन पूरि । राक्षस कहइ—ताहरा कहिआ भणी ते करिमु । पुण देवतानुं दर्शन निष्कउ न थाइ । तेह भणी आ चिन्तामणि रत्न लिउ । उम कही चिन्तामणि रत्न भापी राक्षस अदश थिउ । कुमार पाउउ गिउ । मित्रनइं ते वृत्तान कहिउ । भाषा बान्या । कुमारिं मार्गि मित्र आगलि पूर्वभवनउं स्वरूप कहिउं । मित्र हसी कहइ—अहो मित्र ! तूं रत्नवतीं परिणीवा जई छई ; अनइ ते तु पुरुषदेविणी छइ । ईणइं पुरुषनइ वेदिउं तेहनुं दर्शनउ करवा नही लाभइ ; संभाषणी वातइ किहां ! । कुमार कहइ—मित्र ! चिता सी कोजइ हिय भास्य ज पलइ । वन.---

“अपठितपठितानि पठयति, मुपठितपठितानि जमेरीकुरुते ।

विधिरेव तानि पठयति, यानि पुमान् नैव चिन्तयति ॥”

कुमारनइं मनि पूर्वभवनउ वृत्तान जाणिआ लगइ एऊ नउकार जि नी एकांन आरथा अनइ प्यान छइ । एकवार अरण्यामाहि एक सरोवरनी पालि आंबानी जायाई कुमार सगु छइ । एकटा वनगहनमाहिं सुमन फल चूटइ छइ । निगइ तु आकाशि एक विषाधर जाइ छइ । तीजईं जालइ ग्लो राजसिंह कुमारनउं रूप देखी चितविउं—मस केउ जि गालगी भाषा जावइ छइ ते गउ एह पुरुषनउं रूप देखिसइ तो माहरु रनेह मूडी एह जि उपरि अनुगम धरगइ । इतिउं विमार्सी तेह जि वनगहनमाहिं धिक्की किमीउ उपरि छेउं पार्णसिउं पसो छटाइ मूक्षम निरक कीधउं । तन्हाय कुमार खीरूपि हूउ । विषाधर आपउ बान्यो । गमाउकउ तेजनी भाषां विषाधरी आबी । तीजईं ते खीरूप देखी चितविउं—सही बल्लो आदनी माहरो खाडी जउ ए खीरू देखिसिउं नी एहनइ विषइ रातु सुख साधुं न जोइ । इतिउं विमार्सी तेह जि वनगहनमाहिं अनेरी एक उपरि छेउं पसो निम जि तिलक कीधउं । तन्हाय खीरूप टाढी पुनरूप थिउं । विषाधरी आबी बाली । ते गपउउ पुमान सुमनि वृष्यनइ आंतइ रहि दीठउ । ते बिन्दइ । उपरि वनमाहिं छेउं गति बांधी । कुमारइं जगाही मपलउ वृत्तान कहिउ । अनुक्रमि पन्नपुरी पदुता । निहा मुवलेमव जिनमामाद दुकरा रहइ छई । चिन्तामणिउ प्रभावि सकल मनोकांछिन सुख पदुवउ छइ । निमईं जि खीरू समूहि बीटी मुखामनि बइटी रत्नवती कन्या प्रामादि आबी । आगति बिहा कांबडीया पुरष मर्या पुरषनइं पाउा कहइ छइ । निमईं ते बिन्दइ कागिनी श्री यं दुइदरी प्रामादकटि आबी उनी रही । रत्नवतीईं पमेश्वरनइ आठ प्रकाशि पूजा कीधी । एही वान्ये कुमार श्री दीठ । देवदत्तगमान रूप देखी हविं पठिउं—महानुभासि ! तुम्ह अहरेण्यां दीमउ । बिनां नो आन्यां ! निगइ मित्र श्री कहइ—ए माहरी सखी मजिसिंदिर नयनविधी जावो । अनइतो कहइ—ए सुखनी नमी कहइ देवदत्त ।

[અજ્ઞાતકર્તૃક]

[૧૮-૧૬]

નમસ્કાર બાલાવબોધ ।

(સત્તરમા સૈકાની ગુજરાતી ભાષા)

ૐ ॥ શ્રીવીતરાગાય નમઃ ।

નમો અરિહંતાણં ॥

અરિહંતનહં મોહરુ નમસ્કાર હું । કિસ્થા છઠ્ઠી તે અરિહંત । રાગ દ્વેષરૂપીયા અરિ વયરી
હળ્યા છઠ્ઠી જેહે । તે અરિહંત વલી કિસ્થા છઠ્ઠી । ચડસટ્ઠિ ઇંદ્રતણી નીર્પજાવી પૂજાનહ યોગ્ય થાઈ ।
કિસ્થા તે ચડસટ્ઠિ ઇંદ્ર । વીસ મેંવનપતિ, વત્રીસ ઐયંતરેંદ્ર । દસ દેવલોકના વિહૈં ચંદમા સૂર્ય । ૫
ચડસટ્ઠિ ઇંદ્ર સંવંધિની પૂજા રહેંદ્ર યોગ્ય થાઈ । વલી અરિહંત કિસ્થા છઠ્ઠી । ઉત્પન્ન દિવ્ય વિમલકેવલ
જ્ઞાન, ચડત્રીસ અતિશય વિરાજમાન, અષ્ટમહાપ્રાતિહૈંય શોભમાન । કિસ્થા તે અષ્ટમહાપ્રાતિહૈંય—અશો-
કવૃક્ષ ૧, ફૂલ પગર ૨, પરમેશ્વરની વાળી ૩, ચામરયુગ્મ ૪, સિંહાસન ૫, છત્રત્રય ૬, મામંડલ ૭,
દેવદુંદુભિ ૮ । ૫ આઠ મહાપ્રાતિહૈંય કેરી શોભાયમાન । વિહરમાન તીર્થકર ભગવંત અરિહંતપદિ
ધ્યાયવા । ઐનંદં જિસિઝં સ્ફટિકમણિ ૧ અંકરત્ન ૨ શંસેં કુંદતણા પુષ્પ તેહેતણો પહિં ધવલવર્ણ ।
શ્રીચંદ્રપ્રભ સુવિધિનાથ તે અરિહંત જાણિવા જે મોક્ષ સેચરપદવીના દેણહાર । તે અરિહંત પ્રિતિં
માહરુ નમસ્કાર હુ ॥

નમો સિદ્ધાણં ॥

સિદ્ધ પ્રિતિં માહરુ નમસ્કાર હું । કિસ્થા તે સિદ્ધ । જે આઠ કેમ્મનડ ક્ષય કરી મોક્ષ

૧. મહોપાધ્યાય શ્રી ૧૧. લાવણ્યવિજયગણિગુરુઓ નમઃ ॥ B । ૨. માહરુ B । ૩. હુઓ B ।
૪. કેહવા B । ૫. રૂપિઆ B । ૬. જેણ B । ૭. કેહવા B । ૮. નીર્પજા રહેંદ્ર યો B । ૯. કેહવા
છઠ્ઠી તે B । ૧૦. શુવનપતિના B । ૧૧. વ્યાનતરેંદ્ર A । ૧૨. વૈ B । ૧૩. હુ B । ૧૪. પ્રતિમા
'દિવ્ય' નથી । ૧૫. 'દેવેશ્વર' B । ૧૬. કરી મંડો B । ૧૭. નહ જેહવો સ્ફટિક B । ૧૮. શંસહ
તણા । ૧૯. તેહની પદ । ૨૦. પ્રતદ નમસ્કાર હુઓ B । ૨૧. પ્રતદ માહરો ન B । ૨૨. હુઓ B ।
૨૩. કેમ્મનો B ।

(પ્રતિ-પરિચય)

આ બાલાવબોધ પાઠણ, શ્રીદેવચંદ્રાચાર્ય જ્ઞાનમંદિરની ડા० નં० ૧૧૭, પ્રતિ
નં० ૩૪૪૧ ની પાંચ પાનાની પ્રતિ ઉપરથી ઉતાર્યું છે જેની A સંજ્ઞા રાખવામાં
આવી છે અને ૫ જ જ્ઞાનમંદિરની ડા० નં० ૧૩૫, પ્રતિ નં० ૪૧૨૦ ની ચાર
પાનાની પ્રતિ ઉપરથી B સંજ્ઞાથી પાઠભેદ લેવા છે ।
આમાં નવદારના વિશેષ અર્થો લગભગ સત્તરમી મર્દાની ભાષામાં લખવામાં
આવ્યા છે । આના અર્થો વિશે કોઈ માહિતી મળે નથી ।

गया । क्रिया ते आठ कर्म । ज्ञानावरणी १, दर्शनावरणी २, वेदनो ३, मोहनी ४, आयुर्कर्म ५, नाभिकर्म ६, गोत्रकर्म ७, अंतरायकर्म ८ । ए आठ कर्म खूब करी सिद्धिई गया । किंसी ते सिद्धि लोकनइ अंति । पंचतालीस ताम्र जोयणप्रमाण विष्कंभ अंनइ मध्यभाणि आठ जोयण बाहुन्य जिसिउं उच्छाणु छत्र तिमिउं आकार । जिसिउं मोतीनउं हार रूपोनुं पद आभूआनु पर्वत, जिसिउं हीर गोखारे, तेहनी 'पेरिइं निर्मल' धवल जे सिद्धिसिला तेहनइ मध्य विभाणि आठ जोयण ऊपरि गोकुनउं छट्टउं भाग, त्रिणिसैंडं तेजोस धनुष प्रमाण, जे सिद्ध अंतरामर स्थानक, तिहां जे पुहतीं छट्ट अंनंत मुख लंणीं छट्ट । किसिउं ते मुख, जे मुखनइ जलतमइ भाणि त्रिमुनेनगू मुख न हुइ । जिसिउं गुलाल पत्रागमणि जामूल दौंडीमांन कूल होंगयो, तेहनी 'पेरि रत्नरूप ते प्रप्रप्रम बासुपुण्य जाणवा । अनइं त्रैरथेनुं वगीकरण मोह करै ते सिद्ध 'पेरिइं माहरं नमस्कार हुं ॥२॥

नमो आयगियाणं ॥

आचार्य 'पेरिइं माहरं नमस्कार हुं । क्रिया ते आचार्य, जे ज्ञानाचार १, दर्शनाचार २, चारित्राचार ३, तपाचार ४, वीर्याचार ५ ए पंचैविध आचार आत्मपदं पालइ । एतइं उपदिशइ । अनइं श्रीआचार्यनइं प्रसादि विषयमंत्रादिक सांप्रद । अंइं त्रिमिउं भमिउं भमिउं गुरणं कुमांडी पुष्प 'हरिद्रा हरीवाल तेहनी 'पेरिइं पंचवर्ण श्रीमार्दिनाथ प्रमुख १६ गोख संधीकर ते आचार्य जाणवी । अंनइं जे अर्थ पदावर, सुरिमंत्र धरै, अंनइं जल-जलमांदि मोल भय हरै ते आचार्य 'पेरिइं माहरं नमस्कार हुं ॥

नमो उवज्झायाणं ॥

उपाध्याय 'पेरिइं माहरं नमस्कार हुं । क्रिया ते उपाध्याय । जे द्वादशांग पडइ । क्रिया ते द्वादशांग । आचार्यांग १, सूत्रांग २, टालांग ३, समवायांग ४, शिरोपपत्ती ५, ज्ञानाध्याय-कर्म्यांग ६, उपासगदशांग ७, अंतगददशांग ८, अंगुलवोवसादशांग ९, प्रश्नव्याकरणांग १०,

१. आठणु ५. B । २. नाम । अंतराय ५ B । ३. सिद्धि B । ४. विणि छट्ट ते B । ५. मापद पव B । ६. मा B । ७. अणइ B । ८. उच्छाणु A । ९. निइ अणइ जिने मंजीले हार B । १०. रूपयो पट्ट B । ११. सिद्धो B । १२. मंजीले B । १३. पण B । १४. B अंनइ 'निर्मल' मयी । १५. अणइ B । १६. लऊने छट्टो B । १७. नइ मंजीले B । १८. पेटोण B । १९. अनइं A । २०. गीण B । २१. विभो ते B । २२. अणइ B । २३. 'अनइं म होंइ मण्ड मण B । २४. सकिम कूट B । २५. पणइ B । २६. बलिग । अणइ B । २७. द्वैतवज्ज ७-१४ B । २८. वर ते A । २९. प्रणइ मणइ B । ३०. होंइ B । ३१. प्रणइ मणइ B । ३२. हुओ B । ३३. पारविषय आरणि पणइ B । ३४. पणइ B । ३५. 'अणइ अणइ' । ३६. B अंनइ 'अणइ' मयी । ३७. सिद्धो मयी B । ३८. हरिद्रा हरिद्रा B । ३९. पणइ B । ४०. पणइ B । ४१. अणइ ते मय B । ४२. पणइ B । ४३. अणइ B । ४४. वज्ज B । ४५. वर ते B । ४६. प्रणइ मणइ B । ४७. हुओ B । ४८. प्रणइ मणइ B । ४९. हुओ B । ५०. द्वादश A । ५१. 'उपाध्याय B । ५२. उपाध्याय अणइ B । ५३. अणइ B ।

विपाकश्रुतांग ११ । ऐ अग्यार अंग अनइं चऊद पूर्व जे भणइ, अनइं जे वर्धमानविद्या धरइ, विन
सीखइ, जे वाचनाचार्य सूत्र पढावइ । अनइं जिसिउं इंद्रमणि, तमालनीलोत्पल तेहनी पैरिइं नील
वर्ण श्रीमल्लिनाथ श्रीपार्श्वनाथ ते उपाध्याय जाणिवा । अनइं जे ईहलोकि लाभ करइ ते उपाध्याय
प्रेतिइं माहरु नमस्कार हूँ ॥३३॥

नमो लोए सव्वसाहूण ॥

इणैइ लोकि मनुष्य खेत्रे । किसिउं ते मनुष्य खेत्र, अँढी द्वीप, वि समुद्र । कित्या ते अढी द्वीप ।
जंवूद्वीप १, धातकीखंड २, पुष्करद्वीपैनुं अर्द्ध—ए अढी द्वीप । लवणसमुद्र १, कालोदधि समुद्र २ ।
ए मनुष्य खेत्रेमाहिं पनर कर्मभूमिमाहिं, किशी ते पनर कर्मभूमि, पांच भरत, पांच ऐरवत, पांच
महाविदेह । किम पांच भरत । एक जंवूद्वीपेमां वि धातकीखंड द्वीपमाहिं, वि पुष्करवर द्वीपैर्द्धमाहिं ।
इम पांच भरत, पांच ऐरवत पांच महाविदेह । इहां पनर कर्मभूमिमाहिं जे सर्व साधु छइ । कित्या
ते साधु, रत्नत्रयसाधक । कित्या ते रत्नत्रय, ज्ञान १, दर्शन २, चारित्र ३—ए रत्नत्रयना साधक,
पांच महाव्रत पालक । कित्या ते पांच महाव्रत, सर्वप्राणातिगतविरमण १, सर्वमृषावादविरमण २,
सर्वअदत्तादानविरमण ३, सर्वमैथुनविरमण ४, सर्वपरिग्रहविरमण ५, रात्रिभोजनविरमण ६—ए छ
व्रतना पालक । पांच सुमति सुमता । किसी ते पांच सुमति, ईर्यासुमति १, भापासुमति ३, आदान-
भ(भे)डनिसेपा सुमति ४, पारिष्ठापनिका सुमति ५ । ए पांच सुमतिइं सुमता । त्रिणि गुप्ति गुप्ता । किसी
ते त्रिणिं गुप्ति, मनोगुप्ति १, वचनगुप्ति २, कायगुप्ति ३ ए त्रिणिं गुप्ति गुप्ता । अठार सैहस
सोलांग धरइ । सैतरभेद संयम समाचरइ । कित्या ते सतर भेद संयम, पांच आश्रव ५, प्राणातिपात
१, मृषावाद २, अदत्तादान ३, मैथुन ४, परिग्रह ५—ए पांच आश्रवयक विरमइ । पांच इंद्रि ते
कित्या, चक्षुइंद्रि १, श्रोत्रेन्द्रि २, जिह्वेन्द्रि ३, कर्णेन्द्रि ४, स्पर्शेन्द्रि ५—एहनउ निग्रह करइ ।
च्यारि कला(पा)य, कित्या ते च्यारि कपाय, क्रोध १, मान २, माया ३, लोभ ४—एह च्यारि
कपायनुं जीपवू । तिणि दंड ते कित्या, मनोदंड १, वचनदंड २, कायदंड ३ । ए त्रिणि दंडवसि
आणी । ए सतरभेद संयम समाचरइ । ते साधु वर्णि करी, जिसिउ अरिष्टमय रत्न अंजन मरकत-

१. ध्या ११ B । २. एग्यार अंगनि च° B । ३. अनइं वर्धमानविद्या जे धरइ B । ४. सीखइ A । ५. अनइं जिसिउ B । ६. लप्रियाळनी° B । ७. परइ B । ८. °लोकि कलाकलाप करइ B ।
९. प्राइ माहगे B । १०. हुमो B । ११. द्वीप B । १२. क्षेत्रइ कित्युं मनुष्य क्षेत्र B । १३. अढई B । १४. द्वीप ए अढई B । १५. क्षेत्रमाहिं B । १६. भूमि किसि पनर कर्मभूमि B । १७. पांच भरत ऐरव B । १८. पांच B । १९. °माहिं वि B । २०. सेंडइ वड पु° B । २१. द्वीपार्थि ए भरत B । २२. विन विन पांच B । २३. ए पनर B । २४. °माहिं सर्वे B । २५. साधु जे B । २६. साधक B । २७. रत्नत्रे B । २८. Bमां 'सर्वे' नयोः—प्राणातिपात १, मृषावाद २, अदत्तादान ३, मैथुन ४, परिग्रह ५, रात्रिभोजन ६. ए B । २९. पांच सुमति सुमिता । त्रिइं गुप्ति गुप्ता B । ३०. त्रिणि ते साधु वसि करी त्रिइं गुप्ति रत्नत्रय अंजन B । ३१. सैहस सोलांग धरइ B । ३२. सतर भेद संयम पालइ ।

मणि जेहे तणी परिई कृष्ण वर्ण ते श्रीमुनिमुनैतस्वामि नेमिनाथ जेणिवा । अनई मोक्ष मार्ग चालता संयम साधतां सखायत करइ । जे पाप फेटवां समर्थ । ते साधु भेनिई माहरं नमस्कार हुं ।

एसो पंचनमुक्तारो सव्वपावप्पणासणो ॥

ए पंचे परमेष्ठि नमस्कार हुं । भाव सहित कीर्जेंत तु किसिउं करइ । सर्व पाप फेटणहार । क्रियां ते सर्व पाप । ईणेंद संसारि जीवइ देवगति १, नरकगति २, तिर्यचगति ३, मनुष्यगति ४, ए चतुर्गति संसारमोहि अमण केरतां मिथ्यांच ५, अविगति १२, कपाय २५ "ब्रिह्म योगे करी कृष्ण १, नील २, कापोत ३, "ब्रिह्म लेख्योप करी आर्ष रीत पेहे अशुभ प्याने करी जे जीवइ, जि हिसादिक पाप ऊपाजिउं ते संपलुं इणइ पंचपरमेष्ठि नमस्कारइ स्मरी तइ हुंतेइ शय जेइ । यत्रो किसिउ छइ— ।

मंगलानं च सव्वेमिं । पदमं हवइ मंगलं ॥

ईणेंद संसारिइ दधि दुर्वा चंदन धूधियां सरमव शग्निकादिक सर्व मंगलक कार्यनादि प्रथम मंगलांक । एक नउकार जेणिउ । तेह मंगो सर्व शुभ कार्य आभवां धुरि समेवउ । एहनइ प्रभैरि जिम सर्व शुभ कार्य निर्वानपणइ वृद्धिवांता हुइ ॥ येने

भोयणकाळे सपणे पडिवोहे पुरपवेगनिगमणे ।

पंचपरमेष्ठि (द्वि) मंतं समगिजा मलभोगमु ॥१॥

ए पंचपरमेष्ठि नमस्कार, अर्वाच अनागत वनेमान चउरीमी नर्गा भौदिइ तिनोक अर्थ धेई शस्वतु चऊद पूर्वेंतुं सार ईर्धपूर्वक प्यायतु । ईणेंद मंत्रकां अरिहनादिक पांच अधिकार, प्रष्ट संपदा, नवपद, अट्टसट्टि अक्षर, तेहयोहि सान भैरि, ईगमट्टि अक्षर हउभा । अनई ए नैदकाग्नू किसिउं कल ।

१. लेहनी पद B । २. "अ नेमि" B । ३. लपका B । ४. अनइ जे मोक्ष B । ५. मार्ग B । ६. पाल्ता रहि B । ७. बगद B । ८. ते B । ९. फेटवण्ड विवड मय B । १०. प्रष्ट हउउ B । ११. दुमो B । १२. पांच B । १३. B प्रष्ट "हुं" मरी । १४. दुमि तु कयुं हउ B । १५. पालो B । १६. दुमि प्रष्ट B । १७. मनुष्यगति B । १८. शग्निका B । १९. "महि" B । २०. वरन B । २१. मिथ्या A । २२. B "विह" मरी । २३. विह B । २४. लेख्य B । २५. B प्रष्ट "एहे जगुम" मरी । २६. रीत B । २७. मय दुमि । २८. मयवर्त । २९. हुं शय A । ३०. बगद मंगल B । ३१. इह मयवे दुमि B । ३२. एरी मयव B । ३३. "मोक्ष" B । ३४. जगिउ B । ३५. मयवु जिन एह । ३६. प्रष्ट मरी B । ३७. B प्रष्ट "मः" मरी । ३८. मयव कउउ B । ३९. लप B । ४०. अदि जि B । ४१. विह शय B । ४२. एरु B । ४३. अर्धविहो मयव B । ४४. दुमि B । ४५. बगद हउ B । ४६. मय B । ४७. अदि A । ४८. मरी B । ४९. इहमट्टि B । ५०. B प्रष्ट "अग्नू" मरी । ५१. मयवर्त विह कय B ।

वाहि-जल-जलण-हरि-करि-तकर-संगाम-विसहरभयाइं ।

नासंति तक्खणेणं, जिणनवकारप्पभावेणं ॥१॥

जो गुणइ लक्खमेगं पूँइ विहीँ जिणनमुकारं ।

तित्थयरनामगोयं सो वंधइ नत्थि संदेहो ॥२॥

अट्टेव य अट्टसया अट्टसहस्सं तु अट्टकोडीओ ।

जो गुणइ भत्तिजुत्तो सो पावइ सासयं ठाणं ॥३॥

ए नमस्कारतणूं फल जाणिवँउं । ए पंच परमेष्ठिभाहिं कुण वडा, सिद्ध वंडा, कहीइ तु पहिलूं अरिहंतनइं नमस्कार कीजैइ । पछैइ सिद्धनइं नमस्कार कीजइ ते स्या भणी जेह भणी आपणअरिहंतनइं उँपदेसिइं सिद्धनइं जाणीइ । जे अरिहंत बोलइ, मार्ग देखाडइ, ते मुख्य तेह भणी सिद्ध वडाँईं मूकी अरिहंतनइं धुरि नमस्कार करीइ । अँनइं अरिहंत चारित्र लेतां नमो सिद्धाणं कैही सामायकवत ऊचरेईं तेह भणी सिद्ध वंडा जाणवा ॥

इति नवकार वालावि(व)वोध समाप्त ॥

संवत् १६७७ वर्षे-चौते (चैत्री) शुदि बुधवार लिखितं । वीररत्न ॥

१. जे A । २. गुणइ B । ३. मेव B । ४. पूइ B । ५. विही B । ६. तणो B । ७. विओ B । ८. पाव B । ९. कुण वडा B । १०. वडा, कित्या भणी पहिल्ल B । ११. अरिहंत नम B । १२. करी B । १३. पछ[इ] सिद्धनइ कीजइ तेह भणी आपण अरि B । १४. देशइ बरी सिद्ध जाणी अउ जे बोलइ B । १५. वडा मूकी थुंड अरि अरिहंतनइ नमस्कार करीइ B । १६. अउ B । १७. मा B । १८. कही B । १९. उचरइ B । २०. वडा कहीयइ B । २१. इति श्रीमद्वालावोध[व]नमोस्तुति ॥ लेखक-पाठकयोः सुखी, सं) भवतु । श्री ॥

श्रीनवकारमहामंत्रप्रबंध

લાખ ચઉસામી સહસ્ર સત્તાણ, ત્રેવીસે અધિકાં જાણ. મુદી એ નમો ૫.

पत्नी, सिद्धीमा अर्थात् पाशेय नेत्र र सङ्गठन र्मा आनन्द देवदत्ता मन्त्रा ८६ अने कर्मा
 देवदत्ता देवदत्ता अर्थात् देव (पूजा, नेत्रदत्ता) र्मा ८६ ८७ १, कर्मा १०० १०१

બાવન કેહિયુ લાખ ચઉરાણું, બિંબ સહસ ચુંઆલાં;
 સાતસઠં સાઠાં સોવન વન્નિ, મણિમય રચણુ જિણાલાં. સહી એ નમો ૬.
 વ્યંતર પાયાલિ તારામંડલિ, જિણુહર ભુવણુ અસંખ;
 એકેકંથ ભુવણુ જિણુબિંબ અસીસુ, કેવલિ કહીઅ જિ સંખ. સહી એ નમો ૭.
 સાસય પડિમા ઋપલ ચંદ્રાનન, વર્ધમાન વારિષેણુ;
 અસાસય જિણુહર અનંત, ચઉવીસી અનંતાનંત કમેણુ. સહી એ નમો ૮.
 શાશ્વતાં બિંબતણી કહીઅ જિ સંખ્યા, અશાશ્વતાં નવિ જાણું;
 ઘરિ પુરિ નયરિ પ્રાસાદિ અચ્છંતે, તીહિં સંખ્યા કિમ આણું. સહી એ નમો ૯.
 નમો અરિહંતાણું લણુતાં, તિહુઅણુ બિંબ પ્રણામં;
 પાપ પણાસઠં સાગરતણાં, જપતાં અરિહંત નામં. સહી એ નમો ૧૦.
 નુકારપ્રબંધ પદ્યં ગુણુધં જે સંલલધં, તીહિં પુણ્ય વિશાલ;
 મનવંછિત દેલ તે સવિ પામધં, બોલધં કવિ દેપાલ. સહી એ નમો ૧૧.
 સદી એ નમો અરિહંતાણું, તવતાં તિહુઅણુ લાણું;
 મનમુદિ જે સમરધં, અનુદિન પામધં તે કલ્યાણું. સહી એ નમો ૧૨.
 ઇતિ શ્રીનવકારમંત્ર પ્રબંધ.

[૧૦૩-૨૧]
શ્રીકૃષ્ણસામરંગિન
નવકારમંત્રનો છંદ

(કુદા)

વાંછિત પૂરે વિવિધ પરે, ^૧ શ્રીજિનશાયન સાર;	
નિશ્ચે ^૨ શ્રીનવકાર નિત્ય, ^૩ જપતાં જય જયકાર.	૧
અડસડ અક્ષર અધિક ફલ, નવપદ નવે ^૪ નિધાન;	
વીતરાગ સ્વયં મુખ વદે, પંચ પરમેષ્ઠી પ્રધાન.	૨
એક જ અક્ષર એકચિત્ત, અમર્યા સંપત્તિ થાય;	
સચિત માગર સાતનાં, પાતિક ફર પડાય.	૩
સકલ મંત્ર શિર મુકુટમણિ, સદ્ગુરુઆપિન સાર;	
સો ભાવિયાં મન મુદ્દથું ^૫ નિત્ય ^૬ જપીયે નવકાર.	૪

(છંદ-ભુજંગી) ૭

નવકારધરી શીપાલ નરેસર, પામ્યો^૮ રાજ્ય પ્રસિદ્ધ,
રમશાન વિષે શિવ નામ કુમરને, મોવનપુરિમો^૯ સિદ્ધ;
નવ લાખ જપનાં નરક નિવારે, પામે ભવનો પાર,
સો ભવિયાં ભતે^{૧૦} ચોકળે ચિત્તે, નિત્ય જપીયે^{૧૧} નવકાર. ૧

ભાંધી વરશાખા શિકે^{૧૨} બેસી, રોડળ કુંડ દુન્યા,
તરકરને^{૧૩} મંત્ર સમર્પ્યો શાવક,^{૧૪} લેઈ^{૧૫} ગ્રહયો અગ્રાશ;

(પ્રતિ-પદ્ધત્ય)

આ 'નવકારમંત્રનો છંદ', 'નવકાર પદ્યમંત્ર' નામક પુસ્તકનાં અપાયો છે. તે પદ્ય આત્મક^૧ રાખીને શ્રી અમલ દેવન પ્રધાનપ નિધાનરતી તે દમ્ભચિનિ પ્રતિમે (૧) પ્રતિ નં. ૮૨૨૩ અને (૨) પ્રતિ નં. ૮૨૨૪ ને દત્તી તે પ્રતિમેના પદ્યમાં કેમકે^૨ કા અને જા લઠયા^૩ મેળિને અર્ધા મૂળ પાનું^૪ સંરક્ષિત કરી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવેલ છે.

આ પ્રતિના રચના પ્રસિદ્ધ કેવે ઉપાખ્યાય શ્રી કુલમજાન વાચક છે. તેમો આત્મકમંત્રીય ઉપાખ્યાય શ્રી અમલદર્શના દિવ્ય દત્તા; અને સુનરમા નેશાની વિદ્યમાન દત્તા તેમજે મુલગાની ભવનાં અનેક પ્રતિમે રચેલી છે.

આ છંદમાં તેમજે નવકારના જપનું રૂળ રહનિયે જાનનું છે અને એ પરે જાનને મુદ્ધ કરવાની પ્રેરણા આપી છે.

૧. પરિ કા જા । ૨. નિરવેનું કા જા । ૩. નિત કા જા । ૪. નવ જા । ૫. દુદ્ધનું કા જા । ૬. નિત કા જા । ૭. જાનાં 'છંદ' અર્થમાં નવડા । ૮. જાને. કા । ૯. પ્રાને. કા । ૧૦. છોકે કા કંડે રા । ૧૧. નવકારને પરિ પર દત્તરે. કા । ૧૨. જાકો જા । ૧૩. ઉપાયે તે આગ્રહ જા ।

[૧૦૪-૨૨]

ઉપા. શ્રી યશોવિજયજી વિરચિત
શ્રી પંચપરમેષ્ઠિગીતા

(ચાલિ)

પ્રણુમીએ પ્રેમરથું વિશ્વત્રાતા, સમરીએ સારદા સુકવિ માતા;
પંચપરમેષ્ઠિ ગુણુચુણુ કીજે, પુણ્યભંડાર સુપરિં ભરીજે. ૧

(૧) અરિહંતપદવર્ણન

(હુલા)

અરિહંત પુણ્યના ૧ આગર, ગુણસાગર વિખ્યાત;
સુરધરથી ચવી જાપજે, ચઉદ સુપન લહે માત;
જ્ઞાન ત્રણું ૨જૂ અલંકરિયા, સૂર્યકિરણે જેમ;
જનમે તવ જનપદ હુએ, સકલ સુલિક્ષણ બહુ પ્રેમ. ૨

(ચાલિ)

દશ દિશા તવ હોએ પ્રગટ જ્યોતિ,
નરકમાં પશિ હોએ ખિણુ ઉદ્ધોતિ;
વાય વાએ સુરભિ શીત મંદ,
ભૂમિ પશિ માનુ પામે આનંદ. ૩

(હુલા)

દ્વિગિ-કુમરી કરે ઓન્નજવ, આસન કંપે ઇંદ,
રણુકંઈ ૩ રે ઘંટ વિમાનની, આવે મિલી સુરવૃંદ;
પંચરૂપ કરી હરિ ૪ સુરગિરિ-શિખરે લેઈ જાઈ,
નંદવરાવે પ્રભુ ભગતિ, હીરસમુદ્રજલ લાઈ. ૪

૧. ખાજુ. ૨. અલંકારાયંક અવ્યય, અથવા જે. ૩. રણુકાર કરે. ૪. મેરુશિખર ઉપર.

(પ્રતિ-પરિચય)

આ 'પંચપરમેષ્ઠિગીતા', 'ગુજ્જર સાહિત્ય સંગ્રહ' ભા. ૧ માં છપાવેલી છે. તેનું સંશોધન કરી,
શ્રદ્ધા રાજદાના અર્થે આપવાપૂર્વક અહીં પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવે છે.

આ કૃતિના રચયિતા મુખ્યસિદ્ધ તાલિકે ઉપાધ્યાય શ્રીયશોવિજયજી મદારાજ છે. તેમના જીવનચરિત્ર
અને રમતરચો સંબંધે 'શ્રીયશોવિજયપરમૃતિચંચ' જે થોડા સમય અગાઉ પ્રગટ થયો છે તેમાં પુષ્કળ
સંખ્યામાં એકાંતિન કહેલી છે તેથી એ વિશે અહીં જણાવતા નથી. તેમનો જન્મ સં. ૧૧૮૮ માં અને
અવસાન સં. ૧૨૮૩ માં થયો. એ સમય દરમિયાન તેમણે અનેક ગ્રંથો-પ્રાકૃત, સંસ્કૃત, ગુજરાતી
અને રાજસ્થાની ભાષામાં લખ્યા છે.

આ કૃતિ પંચપરમેષ્ઠિગીતા રચય ઉપર વિસ્તારથી પ્રકાશ પાડે છે.

(ચાલિ)

સ્નાત્ર કરતાં જગતગુરુ શરીરે, સકલ દેવે વિમલ કલશનીરે;
આપણા કર્મભલ દૂરિ કીધા, તેણુ તે પવિત્રધર્મને પ્રસિદ્ધા. ૫

(કુદા)

નહવસાવી પ્રભુ મેહલે રે, જનની પાસે દેવ,
અમૃત ઠવે રે અંગૂઠડે, બાલ પીયે એહ દેવ.
હંસ કોચ સારસ થઈ, કાને કરે તસ નાહ,
બાલક થઈ લેલા રમે, પૂરે બાલ્ય-સવાહર. ૬

(ચાલિ)

બાલતા અતિક્રમે તરુણભાવે, ઉચિત ચિતિ ભોગ સ પતિ પાવે;
દષ્ટિ કાંતાઈ બે શુદ્ધ ભાવે, ભોગ પિણુ નિર્જા-હેતુ હાવે. ૭

(કુદા)

પરણી તરુણી મનહરણી, ઘરણી તે સોભાગ,
સોભા ગર્વ અભાવ, ઘર રહેતાં યૌવન;
ભોગ-સાધન જબ છડે, મહે મતરુનું પ્રીતિ,
તવ વ્યવહાર વિદાને, યૌવની પ્રભુપ્રીતિ. ૮

(ચાલિ)

દેવ હોકાંતિકા સમય આવે, લેઈ મન સ્વામી તીરથ પ્રભાવે;
ઉઘ તપ જપ કરી કર્મ ગાલે, દેવલી હોઈ નિજ ગુણ સંભાવે. ૯

(કુદા)

અક્રીડા અતિશય રાજતા, ગાજતા ગુણ પાંત્રીસ,
વાળી ગુણમણિખાણી, પ્રતિદાઈ અડ દમિ;
મમૂલાતિશય જે આર, તે આર ભુવન-ઉપમાર,
કારણ દુઃખગુણારણ, ભવનારણ અવનાર. ૧૦

(ચાલિ)

જેહ અદ્ભુત રચિર રૂપ મધ, રોગ મલ સ્વેદનો નહિ અંબધ
શ્વાસ અનિ સુતિ ગોખીર ધવલ, સ્પર્શને માંત્ર અગુચિત અમલ. ૧૧

૫ વિદ્યાનતા ૬. સ્વાત-સહ ૭ મિત્રા-નારા-વતા-દ્વિગ-વિષા-કાળા-વ્યા-વ્યા-આ-આ
આદિ દ્વિગીયો રૂપી કાંતા દષ્ટિ. વિવેચન આદિ ભુજો: 'ગુરુ'ર આદિત્ય મુખદુ: ૧૨૫ વિષ્ણુ
ઉપા. મિત્રા-વિષ્ણુ રૂપ 'આદિ' યોગદષ્ટિ સુબદ્ધાધ: ૧૨: ૩૩૦, કાંતા-દષ્ટિ મુખે: ભા
ળી, ૧૪: ૩૪. ૮. આ. ૯ અગ્રેષ્ઠ અક્રીડા તેને પ્રકારને નરુરે છે. ૯. કુવેષ રહિત

(દુહા)

કરેઈ લવયિતિ પ્રભુતણી, લોકોત્તર ચમત્કાર,
અર્મચ્છુ ગોચર નહિ, જે આહાર ^{૧૦}નીહાર;
અતિશય એહ જ ^{૧૧}સહજના, ચ્યાર ધરે જિનરાય,
હવે કહીએ ઈચ્યાર જે, હોઈ ગએ ^{૧૨}ધનધાય. ૧૨

(ચાલિ)

ક્ષેત્ર એક યોજનમે ઉચ્છાહિં, દેવનરતિરિય ખહુ કોઠિમાહિં;
યોજનગામિણી વાણી લાસે, નર તિરિય સુર સુણે નિત ઉલ્લાસે. ૧૩

(દુહા)

યોજન શત એકમાહિં, જિહાં જિનવર વિહરંત,
ઈતિમારિ ^૪દુરલિક્ષ ^૫વિરોધ ^૬વિરાધિ ન હુંત;
સ્વપરચક ^૭અતિવૃષ્ટિ ^૮અવૃષ્ટિ ^૯લયાદિક જેહ,
તે સવિ દૂરિ પલાયે, જિમ ^{૧૩}દવ વરસત મેહ. ૧૪

(ચાલિ)

તરણિમંડલ ^{૧૪}પરે તેજ તાજે, પૂંઠિ લામંડલ વિપુલ રાજે;
સુરકૃત અતિશય જેહ લહીએ, એક ^{૧૫}ઊણા હવે વીસ કહીએ. ૧૫

(દુહા)

ધર્મચક ^૧શુચિ આમર વપ્રત્રય વિસ્તાર,
છત્રત્રય ^૪ત્રિહાસન ^૫હુંદુલિ-નાદ ^૬ઉદાર;
રતનત્રય ^૭ધ્વજ ^૮ઊંચો ^૯ઐત્રદ્રુમ ^{૧૦}સોહંત,
કનકકમલ પગલાં હવે ^{૧૧}ચઉમુહ ધર્મ ^{૧૨}કહંત. ૧૬

(ચાલિ)

વાયુ અનુકૂલ સુખમલ વાયે, કંટકો ^{૧૩}ઊંધમુખ ^{૧૪}સકલ થાયે;
સ્વામી જગથી ત્રનયોગ સાધે, કેશ નળ રોમ તળથી ન વાયે. ૧૭

(દુહા)

કોટિ ગમે સુર સેવે, પાંચિ પ્રદક્ષણ ^{૧૬}૧૭દંતિ,
ઝલુ અનુકૂલ ^{૧૮}કુટુમ્બર ^{૧૯}જાધેદક ^{૨૦}વરસંતિ;

૧૦. મળનામ ૧૧. સુગથી-જગથી ધ્યેસા. ૧૨. ધનવાની-ચર કર્મો. ૧૩ દાવાનલ.
૧૪. મુર્ખમંડલ ૧૫ ઊંધમુખ ૧૬. અધોમુખ. ૧૭ દેહ.

વિષય સર્વ શબ્દાદિક, નવિ હોવે પ્રતિકૂલ,
તરુ પણ સવિ શિર નામે, જિનવરને અનુકૂલ. ૧૮

(ચાલિ)

હવે કહું જેહ^{૧૮} પલ્લીતીય વાણી, ગુણ સકલ ગુણ તણી જેહ ખાણી;
પ્રથમ ગુણ જેહ સંસ્કારવંત, ઉદાત્ત ગુણ અપર સવિ ગુણે અંત. ૧૯

(ફુલા)

શબ્દ ગંભીરપણું જિહાં, વણી ઉપગાં રાપેત,
અનુનાદિય સરલતા, ઉપનીત રાગ મુમેન;
શબ્દાતિશય એ સાત, અયાનિશય હવે ભેય,
મહાર્થતા અગ્યાહત શિષ્યપણું ગુણ હોય. ૨૦

(ચાલિ)

ગુણ અસંદિગ્ધ વિગતોત્તરત, જન દુઃખગામિ ગુણ મધુરવત્;
પૂર્વ અપરાધ સાંસારભાવ, નિમ્ન પ્રસ્તાવ ઉચિત સ્વભાવ. ૨૧

(ફુલા)

તારવનિષ અપ્રકીર્ણ પ્રમુગ નિજગાથા,
અન્યનંદ રહિત અભિચીન મધુર અને સિનંધ;
તે ધન્ય મર્મત, વેદક ઉદાર વિવર પ્રતિબદ્ધ,
કારકાદિ અવિષય વિજ્ઞાન રહિત મુખદ. ૨૨

(ચાલિ)

મિત્રકર અદુભુત રતિવિચર, બળિ મુવિચર મુવિદેય નિર્ભર;
સત્ય પર વર્ણ-પદ-વાક્યગુણ, નદિ ય વિષ્ટંદ ખેરે ન રૂઢ. ૨૩

(ફુલા)

ઇમ ખાત્રીય ગુણે કરી, વણી વડે અદિન,
સર્વ આધુ એ કોઈ મુણે, તો નરી બૂબ ન ભૂલત;
રાગ શોગ ન બદલે, લગે મધુર અનન્ય,
હસાં અલવક એજે દિગિતી દાન. ૨૪

(ચાલિ)

દેવ-હું^૧ હું^૨હિ કુમુમૃદ્ધિ^૩ છત્ર, દિવ્યધ્વનિ^૪ આમર^૫ આસન^૬ પવિત્ર;
ભવ્ય ભામંડલ^૭ દ્રુમ અશોક^૮, પ્રતિહાર્ય હરે આઠ શોક. ૨૫
(દુહા)

રાગાદિક જે અપાય તે, વિલય ગયા સવિદોષ,
ભિગ્ને જ્ઞાન દિવાકર, જય જય હુએ જગિ ઘોષ;
વાણી કુમતિ^{૧૦} કૃપાણી^{૧૧} ત્રિભુવન જન ઉપચાર,
પામે જન જે વ્યાપક, મૂલાતિશય એ ચ્યાર. ૨૬

(ચાલિ)

મહામાહણ મહાગોપનાહ, મહાનિર્યામક ૨૧ મહાસત્યવાહ;
મિરદ મહાકથિતતણું જે દરંત, તેહના ગુણ ગણે કુણ અનંત ? ૨૭
(દુહા)

પુણ્ય મહાતર ફલદલ, કિસલય ગુણ તે અન્ય,
અન્ય તે ક્ષાયિક સંપત્તિ, ઉપકારે કરી ધન્ય;
ક્ષીર નીર સુવિવેક એ, અનુભવ હંસ કરેઈ,
અનુભવ વૃત્તિ રે રાએ, અરિહંત ધ્યાન ધરેઈ. ૨૮

(ચાલિ)

શુદ્ધ અરિહંત ભગવંત^૩ બ્રાતા, વિશ્વવિભુ^૪ શંભુ^૫ શંકર^૬ વિધાતા,
પરમ પરમેષ્ઠિ^{૧૦} જગન્નીશ^{૧૧} નેતા, જિન જગન્નાહ^{૧૨} ધનમોહ^{૧૩} જેતા. ૨૯
(દુહા)

મૃત્યુ^{૧૦} જય વિષ-નરણુ,^{૧૧} જગ-તારણુ^{૧૨} ઈશાન;^{૧૩}
મહાદેવ મહાત્મન^{૨૧} ધર મહા ઈશ્વર^{૨૨} મહાજ્ઞાન;^{૨૩}
વિશ્વખીન^{૨૪} કૃત્વધારક,^{૨૫} પાલક^{૨૬} પુરુષપુરાણ;^{૨૭}
પ્રજા પ્રજાપતિ^{૨૮} શુભમતિ,^{૨૯} અનુરાનન^{૩૦} જગલાણ.^{૩૧}

(ચાલિ)

બ્રહ્મ જગન્નાથકર^{૩૩} શત-આનંદ,^{૩૪} કેમન કવિ^{૩૫} સાત્વિક^{૩૬} પ્રીતિકંદ;^{૩૭}
જગન્નિભામદ^{૪૦} મહાનંદરાયી,^{૪૧} સ્થવિર^{૪૨} પદ્મભાશ્રય^{૪૩} પ્રભુ^{૪૪} અમાયી. ૩૧

[૧૦૦-૧૮]

શ્રીજિનપ્રભાસુરિશિષ્ય રચિત

નવકાર મહામંત્ર નમરકાર

જા

•

સુખકારણ ભવિષ્ય, સમરો નિત નવકાર;
જિનશાસન આગમ ચૌદ પૂરવનો સાર. ૧

ધણ મંત્રની મહિમા કહેતાં, ન લડું પાર;
સુરતરુ જિમ ચિંતિત, વંછિત ફલ હાવાર. ૨

સુર દાનવ માનવ, એવ કહે' કર ભેડિ;
ભૂમંડલ વિચરે, તારે' ભવિષ્ય કોડિ. ૩

સુખ કે વિલસે અનિસય બદ્ધ અનંત;
પહિલે પદ નમીએ અરિમંજન 'અરિહંત.' ૪

જે પદાર ભેદે સિદ્ધ થયા ભગવંત;
પંચમી ગતિ પોહતા, અદ્ધ કરમ કરી અંત. ૫

કલ અકલ સુરૂપી, પંચાનંતક દેહ;
'સિદ્ધ' પદ પ્રભુમં, બીજે પદ વગી ભેદ. ૬

અંધભાર પુરંધર, સુદર સુસીદર સોમ;
કરે સારણ વારણ, શુભ ભત્રીએ તોમ. ૭

શુભ બાળ સિદ્ધામણિ સાધર જિમ અંબીર;
બીજે પદ નમીએ 'આચારજ' શુભ પીર. ૮

શુભધર આગમ સૂત્ર બહુવે સાર;
તથ વિધિયું ભેવે, ભાષે અર્થ વિચાર. ૯

(પ્રતિ-પરિચય)

આ 'નવકાર મહામંત્ર નમરકાર' ની મે દસ્તાવિજ પ્રતિભો: મની હતી. એક ડેવર મે. ૧૦/૧૧/૧૯૦૭
મે. ૧૦/૧૧/૧૯૦૭, પ્રતિ નં. ૧૦/૧૧-૫૮ ૮૧, અને મે. ૧૦/૧૧/૧૯૦૭ મે. ૧૦/૧૧/૧૯૦૭
અંકારની હતી. મે. ૧૦/૧૧/૧૯૦૭ પ્રતિભો: આ સ્વતંત્ર પદ સંપાદન કરવામાં આવે છે.
આ સ્વતંત્રતા થઈ વિશેષ કરી કરી થી શ્રીજિનપ્રભાસુરિશિષ્ય' એકે દેવર મે. ૧૦/૧૧/૧૯૦૭

આઠમ્ ઇતિ ઉપસમમ્ભજી, ગાઉ સય પંચ મઝાર;
 નાણ વચન પૂજ તણાજી, અતિશય અભિનવ ચ્યાર.
 શોક રહિત તરુવર ભલોજી, ફેલ ફલ ફેલ રસાલ;
 ફેલ પગર ઢીંચણુ સમાજી, સમવસરણુ સુવિશાલ.
 મધુર રાગ મન મોહતોજી, દિવ્ય ધ્વનિ ભવિષ્યંદ;
 સિંહાસન આસન ઠવ્યાજી, ચામર હાલમ્ ઇંદ્ર.
 છત્ર ત્રય સિર સોહતૂંજી, ગયણુ હુંડુભિનાદ;
 ભામંડલ તેજમ્ કરીજી, માંડમ્ રવિચ્યુ વાદ.
 શ્રીવિજયદેવ પટોધરજી, શ્રીવિજયસિંહસૂરિંદ;
 અરિહંતના ગુણ એ કહ્યાજી, દેવવિજય આણુંદ.

ભવિક જન જંપિઈં ૩

ભવિક જન જંપિઈં ૪

ભવિક જન જંપિઈં ૫

ભવિક જન જંપિઈં ૬

ભવિક જન જંપિઈં ૭

ઈતિ શ્રી દ્વિતીય અરિહંતગુણની સજ્જાય સંપૂર્ણ

ઢાળ—(અખવાની દેશી)

અષ્ટ કરમ ચૂરણુ કરી રે લાલ, આઠ ગુણે પરસિદ્ધ, મેરે ખ્યારે રે;
 ખ્યાઈક સમકિતના ઘણી લાલ, વંદુ એહવા સિદ્ધ, મેરે ખ્યારે રે.
 અષ્ટ કરમ ચૂરણુ કરીરે લાલ, હાં મેરે લાલ.
 અનંત નાણ દંસણુધરા રે લાલ, ચોથું વીરજ અનંત; મેરે ખ્યારે રે;
 અચુર લધુ સૂપિમ કહ્યા રે લાલ, અબ્યાબાધ વહંત. મેરે ખ્યારે રે. અષ્ટ કરમ ૧
 નેહની કાયા નેહવી રે લાલ, ઊણી ત્રીજઈ ભાગ; મેરે ખ્યારે રે;
 સિદ્ધસિલાથી નેઆણુઈ રે લાલ, અવગાહન વીતરાગ. મેરે ખ્યારે રે. અષ્ટ કરમ ૨
 સાદિ અનંત ત્રિહાં ઘણાં રે લાલ, સમયઈ સમયઈ જાય; મેરે ખ્યારે રે;
 મંદિરમાંડિં ત્રીપાલિકા રે લાલ, સઘલી જ્યોતિ સમાય મેરે ખ્યારે રે. અષ્ટ કરમ ૩
 માનવમવથી પામિઈ રે લાલ, સિદ્ધતણા સુખસંગ; મેરે ખ્યારે રે;
 એ અધિકાર સદ્ કચો રે લાલ, નેહ નેહ ભગવતી અંગ. મેરે ખ્યારે રે. અષ્ટ કરમ ૪
 શ્રીવિજયદેવસૂરીસર રે લાલ, શ્રીવિજયસિંહસૂરિસ; મેરે ખ્યારે રે;
 સિદ્ધતણા ગુણ બોલતાં રે લાલ, દેવ દિઈ આસીમ. મેરે ખ્યારે રે. અષ્ટ કરમ ૫
 ઇતિ ત્રીતીય સિદ્ધગુણની સજ્જાય સંપૂર્ણ.

ઢાળ—(રસિયાની દેશી)

હવે આગાધિજના ગુણ ચાંબળો, નેહથી પામો રે નાણ, સોભાગી;
 કરમનુ વરમુ લલો વલિ નેહથી, જગમાં જુગદુ પ્રધાન, વેરાગી.

સેવો ઐહવો સૂરિ સદા, જોજ્યો સિદ્ધાંત સાધ્ય, સોભાગી;
તીર્થ'કર વિજી તીર્થ'કર સગો ગુરુ, ગુણ થાપના લાધ્ય, સોભાગી.

સેવો ઐહવો સૂરિ સદા. ૨

પંચ ઇંદ્રી સંવરણ કરઈ ભદ્રું, નવવિધ પાલક રે જાંભ, સોભાગી;
ચ્યાર કપાય તણે જે જ્ય કરઈ, ત્રિજીસાસણનો રે થાંભ, સોભાગી. સેવો ઐહવો ૩

પંચ મહામત પંચવિધાચાર, પંચ સુમતિ ધરઈ ધીર, સોભાગી;
ત્રિજી ગુપતિ પાલક તે વીરનો, પદપર વીર, સોભાગી. સેવો ઐહવો ૪

એ ઇન્દ્રીસ ગુણે કરી સોભતો, તેહનઈ નામું રે સીસ, સોભાગી;
શ્રીવિજયસિંહસૂરીસર ઐહવા, તેહનો બોલઈ સીસ સોભાગી. સેવો ઐહવો ૫

ઇતિ શ્રી ચતુર્થ આચાર્યના ગુણની સમગ્રાય સંપૂર્ણ

દાખ :

શ્રીઉવળગાયતણા ગુણ કહિઈ, સમરતા સિરપદ સુખ કહિઈ;
તેહની ગુરુઆણા સિર વહિઈ, ઘાતિ દિવસ તેહના ગુણ કહિઈ. ૧

જે ગુરુ ઇચ્યાર અંગના ભણ, બાર ઉપાંગ કરઈ જે વખાણ;
તેહના અર્થ ભણઈ નઈ ભણાવઈ, શિષ્યાદિકનઈ વદી સમગ્રાવઈ. ૨

ગરુડણા જે મેટીભૂત, પંચ મહામત બારઈ જીત;
ગીતારથ ગુણ સંજીત, પરિગ્રહ પંચ પ્રમાઈ સુખ. ૩

રંધણાધરનું જેહનઈ માન, ઉગુઆણઈ દંસણ વરનાન;
ધર્મ ગુલકનું ધ્યાઈ ધ્યાન, સકલ સાધુમાં લહઈ બહુ માન. ૪

સુનિવર ગુણ ઉપરિ પળવીસ, ઘટી જેણઈ માયા રીસ;
બાવઈ પ્રણમું વીસ બાવીસ, તેહ ગુરુ પૂજઈ સંધ જગીસ. ૫

શ્રીવિજયદેવસૂરીસર બાજઈ, પાલઈ શ્રી વિજયસિંહ વિરાજઈ;
તેહ તણે બાલક ઇંદ્ર બોલઈ, સુનિવરના ગુણ ન તેલઈ. ૬

ઇતિ શ્રી પાંચમી ઉપાધ્યાયના પંચવીસ [ગુણ] ની સમગ્રાય સંપૂર્ણ.

દાખ—(અગ્રજીની રીત)

ગુનિ સમરી હો ગણધરનું ધ્યાન કિ, ગોમચાની પુરીધરી;
દિવિ બોલિસ હો ગુણ સંધુના ગર વિ, જિમ પાનું સંધમ સિદી.

એહવા મુનિવર હો પ્રણમું બહુ લાવિ કિં, સંયમકમલા જે વર્યા;
ભવ દરિયા હો તરિયા તે સાધુ કિં, પૂરવ મુનિ જિમ સાંભર્યા.

એહવા મુનિવર હો પ્રણમું બહુ લાવિ કિં. ૨

ત્રત પાંચઈ હો પાલઈ મનશુદ્ધિ કિં, નિશિ ભોજન ન કદા કરઈ;
છકાયની રક્ષા કરઈ જેહ કિં, પંચે ઈંદ્રી વશિ કરઈ. એહવા મુનિ ૩

બાહ્ય પરિશ્રુ હો ટાલઈ અંતરંગ કિં, ખિમા ખડગ હાથઈ ધરઈ;
ભાવશુદ્ધિ હો પરિલેહણુ સાર કિં, કરણુ વિસોહી આદરઈ. એહવા મુનિ ૪

સંયમના હો શુણુ વિવિધ પ્રકાર કિં, મન વચન કાયા રોધતો;
સીતાદિક હોસઈ પરીસ્રુહ જેહ કિં, ઈર્થ્યામ્ભિતિ સોધતો. એહવા મુનિ ૫

મરણાંતિક હો ઉપસર્ગ રહંતિ કિં, ગયસુકુમાલિ જિમ સદ્યા;
અવંતિ હો સુકુમાલ મેઝાજ કિં. સાસણનાયક નિરવદ્યા. એહવા મુનિ ૬

જે પાલઈ હો શુણુ સત્તાવીસ કિં, શુદ્ધાચારા મુનિવર;
ગોચરીઈ કહો ખપ શુદ્ધ ધરંત કિં, જીવ સકલ નઈ હિતકરં. એહવા મુનિ ૭

સૂરીય હો શ્રીવિજયદેવસૂરિ કિં, તવગચ્છામંબર દિનકર;
તસ પાટિ હો વિજય મુણિંદ કિં, સોહમ જંબૂ ગણધર. એહવા મુનિ ૮

પામી પુણ્યઈ હો એ શુરુની સેવા કિં, દેવવિજય સેવક ભણઈ;
તે પામઈ હો જ્ય લીલવિલાસ કિં, મુનિવરના શુણુ જે શુણઈ.

એહવા મુનિ ૨ હો પ્રણમું બહુ લાવ કિં, સંયમકમલા જે વર્યા.

ઇતિ પદ્મમી સાધુના સત્તાવીસ ગુણની સન્નિધાય સંપૂર્ણ.

ઇતિ શ્રી નવકાર એકસુ ગુણની સન્નિધાય સંપૂર્ણ.

અંવત ૧૭૪૪ વર્ષે માગશીર વદિ ૯ વાર રવિદિને લાપિત ॥
સાધવી જ્યતિમિત્રી લખાવીત શ્રીરાજનગરમધ્ય મંગલમસ્તુ ॥

શ્રીચારિત્રસારકૃત

પંચપરમેષ્ઠિવિનતી

•

- પહિલકં પલ્લમકં શ્રીચરિત્કંત, દુકળતાણા જિજિ કીધા અંત; 1
દોષ અદાર રહિત શુભ ભણા, જે વંદ્ય તમુ ચક્રની કલા.
- ચઉમુખિ -ભયદા ધરમ કહંતિ, ભાવ જિજ્ઞેસર તેય ભવંતિ; 2
ધુરિ આદીસર અંતિમ વીર, નામ જિજ્ઞેસર સાહસ ધીર.
- કવણુ જિજ્ઞા જિજ્ઞ પડિમા કહી, જિહ્વાં દેખકં તિહ્વાં વંદકં સદી; 3
પદમનાભ આદ્ય જે હુસધ, દ્રવ્ય જિજ્ઞા તે મુજ મનિ વસધ.
- કર ભેદીનધ કરકં પ્રણામ, ચારિ જિજ્ઞેસર સમરી નામ; 4
જે જગજંધવ ત્રિભુવનનાથ, મુગતિહિ જાતાં મેલર્થ આથ.
- હિવ હું પ્રણમકં સિદ્ધ અનંત, આક કરમ જિજિ કીધા અંત; 5
પંચાચાર પુરંપર ધીર, અંતિમ જલનિધિ જેમ અંબીર.
- આચારિજ સમરું સ્વપાર, ભવસાપર ઉતારધ પાર; 6
શુભ છત્રીસ કરી અંજીત, જિજ્ઞાસણુ [જે] ઉત્તમ પત.
- હિવ ઉવજાથ પાપ પલ્લમેસુ, મનવંછિત મુખ સદી લેલેસુ; 7
સૂત્ર સમસળણા ભંદાર, શુભમણિ રોહણગિરિ અવતાર.
- જગિ ચારિત્રીયા જે જે છઈં સાર, ન કરઈં વડવિધ છવા બાપ; 8
સત્તાવીસ શુભે સંજીત નિરમલ શ્રીલ સદા મુપવિત.

(પ્રતિ-પરિચય)

આ ' પંચપરમેષ્ઠિવિનતી 'ની દસ્તાવેજિય એક પત્રી એનિ ૫૮૬. શ્રીરમચંદ્રાચાર્ય દાનપત્રિય-
બંધતવા ઇ. નં. ૨૦૪, એનિ નં. ૬૧૦૩ માંથી મળી છે. તેને સંપાદન કરી અહીં રજૂ કરી છે.

આ ' વિનતી 'ના કર્તા શ્રીચરિત્રસર નામના એનિ દોષજી ૧૧ મી કટિમાંથી જાણવા મળે છે.
આ ચરિત્રસર એનિ અનંતરજગદીય પંચપરમેસર ઉપાધ્યક્ષના દિવ્ય રત્નપદ અને તેમના દિવ્ય
અભિષેકના દિવ્ય દત્તા તેઓ અગાધા પ્રજ્ઞાના વિવેચન દત્તા.

પંચપરમેષ્ઠિવિનતી

[ગૂજરાત]

સહસ્ર અઢાર સીલરથ ધાર, દોષ રહિત જે લિધં આહાર;
 આપ સમા સવિ માણુધ જીવ, ભગતિ કરી તે નમઉં સદીવ. ૯
 પાંચધ પંચમ ગતિ દાતાર, જાણી સેવા કીજી સાર;
 જિમ સંસાર તણા દુઃખ જાઈ, મનવંછિત ફલ નિશ્ચય થાઈ. ૧૦
 વાર જે લેસ્યધ જે નામ, તે લહિસ્યધ સિવ કેરઉ ઠામ;
 ઇમ જોલજી 'શ્રીચારિતસાર', પાંચધ પદ સંસારધ સાર. ૧૧

ધતિ શ્રીપંચપરમેષ્ઠિવિનતી સંપૂર્ણ.

શ્રી પંચપરમેષ્ઠિગીતા

[ગૂજરાત]

વ્યાખ્યાના ક્ષય સંગત, સુખ લવ કલ્પે રાશિ,
તેહનો એહ ન સમુદય એહનો એક પ્રકાશ.

૩૮

(ચાલિ)

સર્વકાલા કલણુણુંત વગ્ગ, લયણ આકાશ આણુંમાણ સગ્ગ;
શુદ્ધ સુહણું તાણું તથ્ય દેશી, રાશિ ત્રિણે અણુંતે વિશેષી.

૩૯

(દુહા)

કાલભેદ નહિ ભેદક, શિવસુખ એક વિશાલ,
જિમ ધન કોડિની સત્તા અનુભવતાં ત્રિહું કાલ;
કોડિ વરસના રે આજના, સિદ્ધમાં નહીં દોઈ ભાંતિ,
જાણે પણ ન કહે જિન, જિમ પુર શુણુ સિદ્ધજાતિ.

૪૦

(ચાલિ)

જાણુંતો પણ નગર શુણુ અનેક, ભીલની રૂપાલમાંહિ ભીલ એક,
નવિ કહે વિગર ઉપમાન જેમ, કેવલી સિદ્ધ સુખ ઇત્ય તેમ.

૪૧

(દુહા)

અથ વાહને કાંઈ ચાલ્યો રે, નરપતિ સુરપતિ રૂપ,
એક વિવેક વિરાજે એ, ખીજે એ સાજ અનૂપ;
અશ્વે અપહૃત સૈન્ય તે, છોડી દોડી જાય,
પાલિને પરિસરિ મેલ્લી તે, જેઠી ઇકે તરછાય.

૪૨

(ચાલિ)

એક તે ભીલ અવિનીત તુરગે, કષ્ટ ઉપનીય રપછુદ તરસ લગે;
ગલાન સુખ દેખીઓ ભીલ એકે, તેહ પિણુ ચમકીઓ તાસ ટેકે.

૪૩

(દુહા)

એક એકને દેજે રે, ન વિશેષે નિજ રૂપ,
એક સુવર્ણ અલંકૃત, એક તે કાજલકૂપ;
ટગમગ ભેઈ રે પશુ પરિ, લાપા નવિ સમન્દય,
અનુમાને જલ આણિઓ, ભીલ લેઈ નૃપને પાય.

૪૪

(ચાલિ)

મધુર કલ આખી નૃપને ચખાવે, ચિત્તને પ્રેમ પરિ પરિ શિખાવે,
જમું પિનૂ માનૃથી અધિક જાણે, ભીલ તે ભૂપતિ ચિત્ત આણે.
પાણી-પાણી આદિ અનિત્યો આવાસ-રૂપણીના સમુદ. રપ કુધા-શૂળ.

૪૫

શ્રીપંચપરમેષ્ઠિગીતા

[ગૂજરાત]

(ચાલિ)

દેખીયા રાયરાણા સતે જોહ, ઋદ્ધિનો પાર નહિ હુગ્યો તેહ;
ભૂપ નિજસદન પુહતો ઉલ્લાસ, લીલને દિદ્ધ સમુખ આવાસ.

૫૩

(ફુહા)

લોજન શયન આચ્છાદન, ગંધ વિલેપન અંગ,
ખખર લીચે નૃપ તેહની, નવ નવ કેલવે રંગ;
આધે જોલે તે સવિ કરે, મનિ ધરે તેકુ જે કાજ,
કચમિસ અપયશ તે ગણે, જે નવિ દીધું રાજ.

૫૪

(ચાલિ)

દિવસ સુખ માનતાં તાસ વીતા, કેતલા રંગ રમતાં વિચિંતા;
એકદા આવીઓ જલદકાલ, પંથિજનહૃદયમાં દેત ફાલ.

૫૫

(ફુહા)

કૃત સુનિશમ પરિકારા, હારાવલી દિસ લાગ,
પ્રકટિત મોર કઠકિંગારા, વિરચિત દારા રાગ;
વિરકલ્પિ મન અંગારા, ધારાધર જલધાર,
વરપત નિરખિત ઊપનો, તસ મનમાંહિ વિકાર.

૫૬

(ચાલિ)

સાંભર્યા દિવસ ગિરિ ભૂમિ ફિરતાં, દેખતાં ઠામ નીઝરણુ ઝરતાં;
સાંભલી મોર કિંગાર કરતાં, સુખ લલાં નીપચ્યું સીસ ધરતાં.

૫૭

(ફુહા)

જન્મભુમિ તે સાંભરી, રાયો કરી પોકાર,
ધાર્ઠ આગ્યો નૃપ કહે તે, 'તુઝને કયણ પ્રકાર?'
તે કહે 'જે તુમહે સુખ દીઆ, સુઝહોએ હુઃખ પરિણામ,
ખંધુવિરહ ને ટાલો, ફિરિ આવું તુમહે ઠામ.'

૫૮

(ચાલિ)

જોલ લેઈ મોકલે તેહ રાજ, ખંધુ મિલિયા સુખ દિવાન;
એકદા નગર વૃતાન્ત પૂછે, 'કહોને તે કેહવું તિહાં કિસ્થું છે?'

૫૯

(ફુહા)

કંદારી નિહાં ઋદ્ધિ બિમણી, ત્રિશુણી ચોશુણી મિત્ત,
તે કહે કહોને ગિંદુને વલુસગાઈ મિત્ત;

૧૨. કેશ-મેરને અચાજ.

ઉપમા વિષુ ન કહી શકે, જિમ તે પુરનો ભાવ,
તિમ જિન પણ ન દેખાવે, ઈહાં શિવ સુખ અનુભાવ. ૬૦

(યાત્રિ)

તોહિ પણ અતિ નિરાળાધ સેઠ, સુખ અધિક અંતરાદિક તે હેડી;
જાવ સંબલુકૃષ્ટ શિવ સુખથી બાહ્ય, વીતરાગે કહ્યું તે પ્રમાણુ. ૬૧

(દુહા)

સંપૂરણ સુરંતર સુખ, કાલ ત્રય સંબદ્ધ,
અનંત શુભ શિવ સુખ અંશ, અનંત વરગ નવિ ૩૫લદ્ધ;
સિદ્ધ અરસુ સુખ સારિઆ, વિસ્તારિ નિજ શુભતા સાર,
શીતલ ભાવ અતુલ ધર્યા, જ્ઞાન ભર્યા ભંડાર. ૬૨

(યાત્રિ)

1	2	3	4	5	6	7	8	9
સિદ્ધ	મુખ્ય	પુરુષ	પારગ	પુરોગ,	અમલ	અકલંક	અખ્યય	અરોગ;
10	11	12	13	14	15	16	17	18
અજર	અજ	અમર	અસ્ય	અમાધ	અનંધ	અક્રિય	અસાધન	અધાર્થ. ૬૩

(દુહા)

14	20	21	22	23
અનવલંબ	અનુપાધિ	અનાદિ	અસંગ	અમંગ,
24	25	26	27	28
અવશ	અગોચર	અકેરણ	અચલ	અગેહ
29	30	31	32	33
અશિત	અશિત	અશ્ય	અમિથ	અમાર
34	35	36	37	38
અપરંપર	અજરંજર	અરહ	અલંબ	અચર

(યાત્રિ)

41	42	43	44	45	46	47	48
અભય	અવિશેષ	અવિભાગ	અમિત	અકલ	અમરમાન	અવિકેરક	અનુગ;
49	50	51	52	53	54	55	56
અહર	અવિધેય	અનરર	અખંડ,	અગુરુગુણુ	અમુગાશય	અદંદ	૬૫

(દુહા)

59	60	61	62
પરમપુરુષ	પરમેશ્વર,	પરમપ્રભુ	પ્રમાણ,
63	64	65	66
પરમશ્યામ	પરમાત્મ,	પરમશક્તિ	પરમાણુ;
67	68	69	70
પરબંધુ	પરમોજ્જ્વલ,	પરમવીર	પરમેશ;
71	72	73	74
પરમોદય	પરમાત્મ,	પરમ અચરજ	અદંદ. ૬૬

(ચાલિ)

૭૨ જગમુગુટ જગતગુરુ જગતતાત, જગતિલકુ જગતમણિ જગતબ્રાત; ૭૩ ૭૪ ૭૫ ૭૬ ૭૭
૭૮ જગશરણુ જગકેરણુ જગતનેતા, જગભરણુ શુભવરણુ જગતજેતા. ૭૯ ૮૦ ૮૧ ૮૨ ૮૩

(દુહા)

૮૪ શાન્ત સદાશિવ નિર્વૃત્ત, ૮૫ ૮૬ ૮૭ ૮૮ ૮૯ મુક્ત મહોદય ધીર;
૯૦ કેવલ અમૃતકલાનિધિ ૯૧ ૯૨ ૯૩ ૯૪ કર્મરહિત ભવતીર;
૯૫ પ્રણવબીજ પ્રણવોત્તર, ૯૬ ૯૭ ૯૮ ૯૯ શંગાર,
૧૦૦ પ્રણવગર્ભ પ્રણવાંકિત, ૧૦૧ ૧૦૨ ૧૦૩ ૧૦૪ યક્ષ યુરુષઆધાર.

(ચાલિ)

૧૦૫ દર્શનાતીત દર્શનપ્રવર્તી, ૧૦૬ ૧૦૭ ૧૦૮ ૧૦૯ નિત્યદર્શન અદર્શનનિવર્તી;
૧૧૦ બહુનમન નય જગનત અનામ, સિદ્ધના હૃતિ ઈત્યાદિ નામ. ૧૧૧ ૧૧૨ ૧૧૩ ૧૧૪

(દુહા)

૧૧૫ નમસ્કાર તે સિદ્ધને, વાસિત જેહનું ચિત્ત, ૧૧૬ ૧૧૭ ૧૧૮ ૧૧૯ ધન્ય તે કૃતપુણ્ય તે, ભવિત તાસ પવિત્ત;
૧૨૦ આત્મધ્યાન તસ નવી હુએ, નવિ હુએ દુરગતિવાસ,
૧૨૧ ભવકાય કરતાં રે સમરતાં, લહિયે સુકૃત ઉલ્લાસ.

(૩) આચાર્યપદવર્ણન

(દુહા)

૧૨૨ પદ તૃતીયે તે આચાર્ય નમીએ, પૂર્વ સંચિત સકલ પાપ ગમિએ;
૧૨૩ શાસનાધાર શાસન ઉદ્ધારી, શ્રુતમતે તેહ સકલ પ્રકાશી. ૧૨૪ ૧૨૫ ૧૨૬ ૧૨૭

(ચાલિ)

૧૨૮ કહિયે મુગતિ પધાયાં રે જિનવર દાખી પંથ, ૧૨૯ ૧૩૦ ૧૩૧ ૧૩૨ મરેરે આચાર્ય આર્યનીતિ પ્રવચન નિર્ણય;
૧૩૩ મરેરે સિદ્ધને શીખવી, પડિત કરેરે પ્રધાન,
૧૩૪ એ અવચરિત પાપાણે, પડલવ ઉદય સમાન.

(દુહા)

૧૩૫ જાન આચાર્ય મુગુ અતિ પ્રખૂત, ૧૩૬ ૧૩૭ ૧૩૮ ૧૩૯ એક અલંબન મેઢિમૂત;
૧૪૦ તે કલો મૂલે જિનસય સરિખો, તેહની આજી મત કોઈ ઉદ્ધરણો. ૧૪૧ ૧૪૨ ૧૪૩ ૧૪૪

(કુહા)

મુખદુશ્ચુત કૃતકર્મા, ધર્માધાર શરીર,
નિજ પર સમયધારી, શુભધારી મતપીર;
કૃતિયાવળ^{૩૭} સમ ઝોહવા, આચાર્ય શુભ વંધ,
તે આરાધ્યે આરાધ્યા, જિન વલિ અનિંધ. ૭૪.

(અર્થ)

ચઉદ પરિરૂપ પમુહા ઉદાર, ખંતિ પમુહા વિશદ દમ પ્રકાર,
માર શુભ ભાવનાના અનેરા, પદ છત્રીસ શુભ સૂરિ કેરા. ૭૫.

(કુહા)

મતિરૂપ તેજે સુરૂપી, તેજસ્વી બહુતેજ,
યુગપ્રધાન તતકલકર્ષ, વર્તના સૂત્રસ્થ^{૩૮} હેજ;
મધુરવાક્ય મધુભાષી, મુગ્ધ નહીં મળીર,
ધૃતિમંત તે સંતોષી, ઉપદેશક શુભધીર. ૭૬.

(અર્થ)

નવિ ઝરે મર્મ તે અપરિભાષી, સૌમ્ય સંમલ કરે મુદ્રિ ભાષી;
અકલ ૩૮અવિકલ્ય ને અચલ શાંત, ચૌદ શુભ એ પદે સૂરિ દાંત ૭૭.

(કુહા)

ધર્મ ભાવના વિશુદ્ધ, ધર્મ છત્રીસ છત્રીસ,
શુભ ધારે આચાર્ય, તેહ નમું નિમ્નરીસ;
આચાર્ય આજ્ઞાવિભુ, ન ક્ષેત્રે વિદ્યામંત,
આચાર્ય ઉપદેશે, ત્રિવિધ તરીકે તંત. ૭૮.

(અર્થ)

દ્રહ^{૩૯} હુએ પૂર્ણ એ વિમલ નીર, તે રહે મગ્ધ નિદાં મુખ શરીરે;
એમ આચાર્ય શુભમાંહિ આપ, ભાવઆચાર અગિ અગાધ. ૭૯.

(કુહા)

આજ્ઞા કુતુબી રે પાલીયે, વિગ્ન આચાર્ય ટેક,
કારણિ ત્રિપ પલિ ત્રિદાં હુએ, નિદાં આચાર્ય એક;
યુગપરિવર્તીમાં^{૪૦} પત્તિ, આચાર્ય સમરમ્ય,
જિન પલિ આચાર્ય હુએ, તર દાખે યુગ-અચ. ૮૦.

૩૭. પ્રિતિપક્ષ-અર્થની કે.પી. પલ્લવ વસ્તુ અર્થથી ૦૮૨ દશે એવી કુહાનુ બુદ્ધિ: 'પ્રદનાપમુદ' (મ.પા : ૪૨૧૩ થી ૪૨૨૩, ૩૮. અનિંધ ૨૬. સંસ્કૃત. ૪૦ કુતુબી તેવ.

(ચાલિ)

¹સૂરિ ²ગણુધર ³ગણી ⁴ગચ્છધારી, ⁵સુગુરુ ⁶ગણિ-પિટક-ઉદ્ધોતકારી;
⁷અત્યધર ⁸સત્યધર ⁹સદ્ગુરોગી, ¹⁰શુદ્ધ ¹¹અનુયોગકર ¹²જ્ઞાનભોગી. ૮૧.

(દુહા)

¹³અનૂયાન ¹⁴પ્રવચનધર ¹⁵આણા ¹⁶ઈસર ¹⁷દેવ,
¹⁸ભટ્ટારક ¹⁹ભગવાન, ²⁰મહામુનિ ²¹મુનિ-કૃત-સૈવ;
²²ગચ્છ ²³ભારધર ²⁴સદ્ગુરુ, ²⁵ગુરુગણુચુકત ²⁶અધીશ,
²⁷ગુણી ²⁸વિદ્યાધર ²⁹શ્રુતધર, ³⁰શુભ ³¹આશ્રય ³²જગીશ. ૮૨.

(ચાલિ)

નામ ઇત્યાદિ જસ દિવ્ય છાજે, દેશના દેત ઘન શુદ્ધિર ગાજે;
 જેહથી પામીએ અચલ ધામ, તેહ આચાર્યને કરું પ્રણામ. ૮૩.

(દુહા)

આચાર્ય નમુદ્ધારે, વાસિત જેહનું ચિત્ત,
 ધન્ય તેહ કૃતપુણ્ય તે, છવિત તાસ પવિત્ત;
 આર્ત ધ્યાન તસ નવિ હુંએ, નવિ હુંએ હરગતિ-વાસ,
 ભવ-ક્ષય કરતાં રે સમરતાં, લહિએ સુકૃત-ઉદ્ધાસ. ૮૪.

(૪) ઉપાધ્યાયપદ્યર્ણન

(ચાલિ)

પદ ચક્રિયે તે ઉવત્તજાય નમીએ, પૂર્વ સંચિત સકલ પાપ ગમીએ;
 જેહ આચાર્ય પદ યોગ્ય ધીર, સુગુરુગુણુ ગાજતા અતિ ગંભીર. ૮૫.

(દુહા)

અંગ ઇચ્છાર ઉદાર, અરથ શુચિ ગંગ-તરંગ,
 વાર્તિક વૃત્તિ અધ્યયન, અધ્યાપન બાર ઉપાંગ;
 ગુરુ ૪૧પચવીસ અલંકૃત. સુકૃત પરમ રમણીક,
 શ્રી ઉવત્તજાય નમીએ, સૂત્ર ભણાવે ઠીક. ૮૬.

(ચાલિ)

સૂત્ર ભણીએ સમર જેહ પામે, ઉપાધ્યાય જે અર્થ ભામે;
 તેહ અચર્ય જે જેહ લહીએ, દોઢમાં અધિક અંતર ન કહીએ. ૮૭.

(૬૬)

સંગ્રહ કરત ઋષિપત્રક, નિઝ વિષયે શિવ ભય,
ભવ ત્રીજે ઉત્કર્ષથી, આચાર્ય ઉવજ્જાય;
એક વચન ઇહાં ભાખ્યો, ભગવદ્-વૃત્તિ લેઈ,
એક જ ધર્મી નિશ્ચય, બ્યવહારે દોઈ ભેઈ. ૮૮

(ચાલિ)

સૂરિ ઉવજ્જાય મુનિ ભાવિઆપ્પા, શુભ યત્રી ગિન્ન નહીં જે મહાપ્પા;
નિશ્ચયે ઇમ વહે સિદ્ધસેન, થાપના તેહ બ્યવહારે દૈન. ૮૯

(૬૭)

પૂત સુત ઉવઓગે, કરણનર્થ અર્થિ સદ,
જાણતિ બાળે પૂરે, આતમ-નાળની હૃદ;
પણિ નિરુત્તિ ઉવજ્જાય, પ્રાદૂત વાણિ પ્રસિદ્ધ,
આવશ્યકનિયુક્તે, ભાખ્યો અર્થ સમૃદ્ધ. ૯૦

(ચાલિ)

ભાવ અધ્યયન અજ્ઞયલુ એળે, ભાવ-ઉવજ્જાય તિમ તત્ત્વ વયળે,
જેમ શ્રુતકેવલી સ્વલ નાળે, બ્યવહારે નિશ્ચયે અપખ્યાતો. ૯૧

(૬૮)

સંપૂરણ શુભ ભાળે, શુભ-કેવળી બ્યવહાર,
શુભ-કારાએ આતમ-કલ્પનેા જ્ઞાન પ્રકાર,
શુભથી આતમા ભાળે, કેવલ નિશ્ચય સ્વા,
શ્રુતકેવલી પરકારે, તિહાં નહીં જે વચાર. ૯૨

(ચાલિ)

જોડીએ જબહી તે તે ઉપાધિ, જબહી ચિન્માત્ર કેવલ સમાધિ;
તેહ ઉવજ્જાય પદને વિચારે, તેહ ઇં દીપ છે ઋષિમતારે. ૯૩

(૬૯)

ઉપાધિય વરવાચક, પદકે સ્થાપક સિદ્ધ,
કર્મ કરમ અર્થાચક, કૃતકે સ્થાપક સિદ્ધ;
સિદ્ધકે દીપકે ચિરિર, ચિરિરન રત્ન વિચાર,
મોહજલા પદ્મિયક, ચિત્તરિન્દ્રિય વૃન્દ. ૯૪

શ્રી પંચવરમેષ્ટિગીતા

[ગૂજરાતી

(ચાલિ)

²⁰ સામ્યધારી વિદિત-²¹પદ-વિભાગ, ²²૪૫ કૃત્તિયાવણુ વિગત-²³દ્વષ-રાગ;
⁵⁴અપ્રમાદી સદા નિર્વિ²⁵ધાદી, અદ્ય²⁶યાનંદ આતમ-²⁷પ્રવાદી. ૯૫

(દુહા)

નામ અનેક વિવેક, વિશારદ પારદ પુણ્ય,
 પરમેશ્વર-આજ્ઞાયુત, ગુણ સુવિશુદ્ધ અગણ્ય;
 નમીએ શાસન-ભાસન-પતિ પાવન ઉવજાચ,
 નામ જપતાં જેહતું, નવ વિ(નિ)ધિ મંગલ થાય. ૯૬

(ચાલિ)

નિત્ય ઉવજાચતું ધ્યાન ધરતાં, પામીએ સુખ નિજ ચિત્ત ગમતાં;
 હૃદય હૃદ્યાન વ્યંતર ન બાધે, કોઈ વિરૂપો ન વધરી વિરાધે. ૯૭

(દુહા)

નમસ્કાર ઉવજાચને વાસિત જેહતું ચિત્ત,
 ધન્ય તેહ કૃતપુણ્ય તે, જીવિત તાસ પવિત્ત;
 આર્તધ્યાન તસુ નવિ હુએ, નવિ હુએ દુરગતિ વાસ;
 ભવશય કરતાં સમરતાં, લહિએ સુકૃત ઉલ્લાસ. ૯૮

(૫) સાધુપદવર્ણન

(ચાલિ)

શિવ પદાલંબ અમરત્ય બાહુ, જેહ છે લોકમાં સગ્ગ સાહુ;
 પ્રેમથી તેહતું શરણુ કીએ, ભેદ નવિ ચિત્ર રીતે ગણીએ. ૯૯

(દુહા)

કર્મભૂમિ પન્નર વર, ભરતૈરવત વિદેક,
 દોષમાં પંકજ નેત્ર જે, સાધુ અમાય ૪૬ નિરેહ;
 એક પૂરે સવિ પૂજ્યા, નિંદિયા નિંદે એક,
 સમણુ ઠાણું રે નાણી, એ પદ સર્વ વિવેક. ૧૦૦

(ચાલિ)

લોકકલ્પ વર્ણી ધર્મ ધારે, યુનિ અતૌકિક સદા દસ પ્રકારે;
 લગ્ન સંપૂર્ણ આત્માપમાન, લેખવે લોપ્ટ કાંચન સમાન. ૧૦૧

(૬૬)

ખાંતી અજ્ઞાન મદ્વ, સુતી પલુ તસ મર્મ,
તે ઉવધાર વધાર વિવાગ વચન વલિ ધર્મ;
લોકિક ત્રિવ્ય લોકોત્તર, બે છર્ધ તે તસ છોર્ધ,
છર્ધુ શુભુદ્ધર્ધુ ભવ આદતી લંઘન ભોર્ધ. ૧૦૨

(ચાલિ)

તપ નિયાણે રહિત તસ અખેદ, શુદ્ધ સંયમ ધરે સત્તર ભેદ;
પંચ આસ્રવ કરણ અંત કપાય, દંડ-ત્રિકુ-વર્જને શિવ ઉપાય. ૧૦૩

(૬૭)

ગુરુસૂતાનુશાએ, હિતમિત ભાષણ સત્ય,
પ્રાયશ્ચિત્ત-જલે, મલગાવન ચોચવિ ચિત્ત;
પંખી ઉપમાએ ધર્મેષિકરણ જેહ ધરંત,
તેહ અકિંચન ભાવ છે, તેણિં મુનિરાવ મહંત. ૧૦૪

(ચાલિ)

બંભભણુ વિત્તિભણુ દરિયરૂવ, સદ્મણુ ત્યજ ઉપવિધાર કુવ;
બંભભણુ વિત્તિભણે જે ભાખી, તે કષ્ટોપશમ ગતિ સૂત્ર દાખી. ૧૦૫

(૬૮)

બ્રહ્મચારીએ નૃબ્રહ્મ, કલ્પો અપગો આચાર,
તિહાં મનરૂતિ પ્રિગ્નિ, કાય ઉપશમ વિસ્તાર;
તે વિણુ બંભ અણુત્તર, ગુરુને નવિ દુર્યે તંત,
મન વિરોધ પલુ શુદ્ધ તે, બંભ કહે ભગવંત. ૧૦૬

(ચાલિ)

એમ દસ ધર્મ પાલે વિચિત્ર, મૂલ ઉત્તર ગુણે મુનિ વિચિત્ર;
બ્રમર પરિ ગોચરી કરીય ભુલે, શુદ્ધ સ્વચ્ચાવ અવનિશિ પ્રમુલે. ૧૦૭

(૬૯)

કલ્પેશ-નાશિની દેશન, દેવ ને ન પ્રધન,
અસંદીન જિમ દ્રીષ તથા, બચિત્તન નિશ્ચાન;
તરણતારણુ કરણ-પર, જંગમ તીરથ મુર,
ધન ધન ચાંડુ મુરકર, ગુણમદિમાનંદર. ૧૦૮

(ચાલિ)

અમ અનુગ્રાપ મુખના ગરેતી, ધર્મમાં પિર દરણ દિવ ઉત્તેર્ધ,
એહવા મુનિવં ઉપમાન નાહિ, દૈવ્ય નર સુર સ્તેદિન દોષમદિ. ૧૦૯

(દુહા)

પટ વ્રત કાય છ રક્ષક, નિગ્રહે ઇન્દ્રિય-લોભ,
ખંતિ ભાવ-વિસોહી, પડિલેહણ ચિર શોભ,
અશુભ રોધ યોગકરણ તપશુદ્ધિ જગીશ;
શીતાદિક મરણાંતિક, સહે ગુણ સત્તાવીશ.

૧૧૦

(ચાલિ)

¹મુનિ ²મહાનન્દ ³અર્થી ⁴સંન્યાસી, ⁵લિષ્ઠુ નિર્ગન્થ ⁶આતમ ઉપાસી;
⁸મુક્ત મહાણુ ⁹મહાત્મા ¹⁰મહેશી, ¹¹દાન્ત ¹²અવધૂતનિતિ ¹³શુદ્ધ-લેશી.

૧૧૧

(દુહા)

¹⁵શાન્ત વહકે ¹⁶વર ¹⁷અશરણુ-¹⁸શરણુ ¹⁹મહાવ્રત-ધાર,
²⁰પાખંડી ²¹અર્થખંડી, ²²દંડવિરત ²³અભુગાર;
²⁴લૂકે ²⁵અભવ ²⁶તીરાથી, ²⁷પૂણું ²⁸મહોદય કામ,
²⁹અયુદ્ધન્તગરિમ ³⁰જાગર, ³¹શુદ્ધ ³²અધ્યાતમ-ધામ.

૧૧૨

(ચાલિ)

³³જેષ્ઠુત ³⁴જિનતણા ³⁵ઉદ્ધવ-રેતા, ³⁶જિન્મનીભાવ-ભાવકે ³⁷પ્રચેતા,
³⁸અનુભવી ³⁹તારકે ⁴⁰જ્ઞાનવંત, ⁴¹જ્ઞાન-યોગી ⁴²મહાશય ⁴³લદંત.

૧૧૩

(દુહા)

⁴⁴તત્ત્વજ્ઞાની ⁴⁵વાચ્યમ, ⁴⁶શુભેન્દ્રિય ⁴⁷મનશુભ્ત,
⁴⁸મોહજ્યી ⁴⁹રૂપિ ⁵⁰શિક્ષિત, ⁵¹તીક્ષિત ⁵²કામ ⁵³અભુખ્ત;
⁵⁴ગોપતા ⁵⁵ગોપતિ ⁵⁶ગોપ, ⁵⁷અગોખ્ય ⁵⁸અકિંચન ⁵⁹ધીર;
⁶⁰સર્વશુદ્ધ ⁶¹સમતામય, ⁶²નિઃપ્રતિકર્મ શરીર.

૧૧૪

(ચાલિ)

⁶³શ્રમણુ ⁶⁴કૃતિ-દ્રવ્ય ⁶⁵પંડિત ⁶⁶પુરોગ, ⁶⁷અગર ⁶⁸અનિપાનનુષ્ઠાન ⁶⁹રોગ;
⁷⁰અમૃત નાદેન ⁷¹કિરિયાવિહારી, ⁷²વચન ધર્મ-દામા ⁷³શુભ ⁷⁴અભ્યાસી.

૧૧૫

(દુહા)

⁷⁵મુકેત ⁷⁶મુકેત ⁷⁷અનિત્ય, ⁷⁸અનુત્તર ઉત્તર ⁷⁹શર્મ,
⁸⁰મનન ⁸¹મનન ⁸²અનન્દ્રિય, ⁸³મુદ્રિત ⁸⁴કરણ ⁸⁵અકર્મ;
⁸⁶દેવે ⁸⁷માન ⁸⁸સેતીનું, ⁸⁹વમાન ⁹⁰તે ⁹¹સુખ્ય ⁹²પ્રધાન,
⁹³પ્રતિયોજનન નિવરણુ, ⁹⁴પ્રત્યાખ્યાન-વિધાન.

૧૧૬

(ચાલિ)

નામ ધ્યાનિ મહિમા-સમુદ્ર, સાધુ અકલંકના છે અમુદ્ર.
સર્વ લોકો જિકે પ્રદાયારી, તેહને પ્રજામીએ ગુણ સંભારી. ૧૧૭

(કુદા)

નમસ્કાર અણુગારને, વાસિત જેહનું ચિત્ત,
ધન્ય તેહ કૃતપુણ્ય તે, જીવિત તાપ્ય પવિત્ત;
આર્તધ્યાન તસ નવિ હુએ, નવિ હુએ દુર્ગતિ વાત્ત,
ભવખય કરતાં રે સમરતાં, લહિએ મુદ્દત અવયાસ. ૧૧૮

(ચાલિ)

પંથ નવકાર એ સુપ્રકાશ, એહથી હોએ અવિ પાપ નાશ;
સકલ મંગલ તજી એહ મૂલ, મુજસ વિદ્યા વિવેકાનુકૂલ. ૧૧૯

નવકાર મંત્રનો મહિમા

(કુદા)

શ્રીનવકાર યમો જગિ, મંત્ર ન યંત્ર ન અન્ય,
વિદ્યા નવિ ઔપધ નવિ, એહ જપે તે ધન્ય;
કષ્ટ દળ્યાં બહુ એહને, ભાપે તૃપ્ત કિંદ,
એહના બીજની દિવા, ' નમિ' ૪૭ રિતમીને સિદ્ધ. ૧૨૦

(ચાલિ)

સિદ્ધ ધર્માંસ્તિકાયાદિ દ્રવ્ય, તિમ જ નવકાર એ ભણે બાળ્ય;
સર્વ શ્રુતમાં વડો એ પ્રમાણ્યો, મહાનિસ્તીયે બલિ પરિ વખાણ્યો. ૧૨૧

(કુદા)

ગિરિમાંહિ જેમ મુરગિરિ, તરુમાંહિ જેમ મુરચાલ,
સાર મુગધમાં ચંદન, નંદનવનમાં વિશાલ;
મૃગમાં ૪૮ મૃગપતિ ૪૮ ખગપતિ, ખગમાં તારા ચંદ્ર,
ગંગા નદીમાં ૫૦ અનંગ, સરૂપમાં દેવમાં દંદ્ર. ૧૨૨

(ચાલિ)

જિમ રવચંદ્રમયુ દેવિમાંહિ, મીઠમલુ જિમ સકલ મુખદમાંહિ;
જિમ અધિક નાગમાંહિ નાગરાજ, શાખદમાં જલદ મંબીર ગાજ. ૧૨૩

(કુદા)

રસમાંહિ જેમ દંડપુરસ્ત, કૂલમાં જિમ અન્નિદં,
ઔપધમાંહિ મુખા, વમુધાધવમાં ૧૧ રપુનંદ,
સત્યવાદીમાં મુખિદિર, પીરમાં મુવ અધિકંપ,
મંગલમાંહિ જિનધર્મ, ૧૨૪ રિતદ મુખમાં ચંપ. ૧૨૪

[૧૦૫-૨૩]

ઉપા૦ શ્રીમાનવિજયચરિત

નમસ્કારછંદ

અલખ અગોચર અકલ રૂપ અવિનાશી અનાદી,
એક અનેક અનન્ત સન્ત અવિચલ અવિપાદી;
સિદ્ધ છુદ્ધ અવિચર શુદ્ધ અજરામર અમય,
અબ્યાબાધ અમૂરતીક નિરુપાધિ નિરામય;
પરમ પુરુષ પરમેશ્વર એ પ્રરમ નાથ પ્રધાન,
ભવભય ભાવક ભંજણો ભગિર્થ શ્રી ભગવાન (૧)

રક્ષના ગુજ ગુણ સંસ્તવે દષ્ટિ ગુજ દર્શને,
નવ અંગે પૂજા સમે કાયા ગુજ દરસને
ગુજ ગુણ શ્રવણે દો શ્રવણ, મસ્તક પ્રણિપાતે,
શુદ્ધ નિમિત્ત સ્વે દુગ્ધા, શુભ પરિણત ધાતે;
વિવિધ નિમિત્ત વિલાસથી એ પલ વિરસે એકંત,
અવતરિયો અવ્યંતરે, નિશ્ચલ ધ્યેય મદત. (૨)

ભાવ દષ્ટિમાં ભાવતે, બ્યાપક સભિ કામે,
ઉદાસીનતા અવરૂપ, લીની ગુજ નામે;
દીકા વિણ પજુ દેખિઈ, સૂતાં પજુ જગવે,
અવર વિપયથી કોટવે, દંતિય બુધ ત્યજવે,
પરાધીનતા મિટિ ગર્હ, એ ભેદબુદ્ધિ ગર્હ ફર,
અધ્યાતમ પ્રભુ પરિણમિઈ, ચિદાનન્દ ભરપુર. (૩)

પૂજક પૂજ્ય અભેદથી, કુલ છે પૂજારૂપ ?
દ્રવ્યભાવ રહિત દ્રવ્યરૂપ, એક મુદ સ્વરૂપ.

(પ્રતિ-પરિચય)

આ ' નમસ્કાર છંદ ' ના કોઈ ઉપાધ્યય અંગતવિષયક છે. તેમાં ઉપા૦ વર્તવિષયક. 25
ના સમકાલીન વિદ્વાન દત્તા. એણે આદ્યતમ નિઃર્ણય તેમાં રિદાન્ય દત્તા તેમજ એમાં
' ધર્મસમુદ ' પ્રકરણે એમના બહુપુત્ર પાંડિત્યનો પરિચય કરે છે.

તેમણે મુખ્યત્વે આ મુનિ સ્તોત્ર છે, જેમાં એવે રસાય અનિદન્ય સ્તોત્ર
પણ ન કરેલું છે. તે મુનિ અદી પ્રવર કામાર્જી અવિષ છે.

આતમ પરમાતમ ભયો, અનુભવ-રસ સંગતે;
 દૈતભાવ મલ નીકલ્યો, ભગવંતની ભગતે,
 આતમ છંદે વિલસતાં, એ પ્રગટો વચનાતીત, (૪)
 મહાનન્દ રસ મોકલો, સકલ ઉપાધિ વ્યતીત.
 ન્યોતિસું ન્યોતિ મલી ગર્ધ, પણ રહેં નિજ અવધેં,
 અંતરંગ સુખ અનુભવે, પણ આતમ લાભધેં;
 નિરવિકલ્પ મનુ પ્રયોગ રૂપ પૂજા પરમારથ,
 કારક ગ્રાહક જોહ પ્રભુ, ચેતન સમરથ;
 વીતરાગ ધર્મ પૂજતાં એ લહિકેં અવિહિ સુખ,
 માનવિજય ઉવજાયનાં નાહાં સધળાં દુઃખ. (૫)

॥ ઇતિ શ્રીનમસ્કારછંદ ॥

[૧૦૬-૨૪]

ઉપાઠ માનવિજયરંગિત

નમુકકાર સંજ્ઞાયા

- મણિમુ' શ્રીગૌતમ ગણધાર, કહું નવકારતણે સુવિચાર;
જ્ય મરણુઈ લહીઈ લખધાર, પંચપરમેષ્ઠિ સદા જયકાર. ૧
- ધ્યાતા ધ્યેય ધ્યાન વ્યવહારિ, પરમારયિ એક જ નિરધારિ;
ધ્યાતા બ્યા(જા)તા સમકિતવંત, અરિહંતાદિક ધ્યેય મહંત. ૨
- મન-વચ-કાયતાણી એકતા, મુદ્ધ ધ્યાન દુર્ધ એતાવતા;
આધિ-વ્યાધિ ઉપદ્રવ સવિ ટલધ, એકથી મનવંછિત મુખ મલધ. ૩
- ધ્યાતા ધ્યેયરૂપ જવ હોય, નિશ્ચય મુખ તવ પાવધ સોય;
ધ્યેયરૂપ વિશેષઈ મુલો, ઇક સો આઠ ગુરુઈ જુત ગુણો. ૪
- તિકાં પ્રથમ અરિહંત શુભ ભાર, તરુ અરોક ચોજન વિસ્તાર;
મુરકૃત મુખવૃષ્ટિ પવનિ દિવ્ય, આમર સિંહાસન અતિભવ્ય. ૫
- ભામંદલ દેવદુંડુભિ નાહ, હત્રત્રથી દીર્ઘ અદ્ભુદાહ;
અપ્ત મહાપ્રાતિકાધર્ એક, સૂચ ઉવાધ ઉવંગઈ રેહ. ૬

(પ્રતિ પરિચય)

' નમુકકાર સંજ્ઞાયા 'ની ચાર પત્રની એક માત્ર પ્રતિ અમદાવાદ, સંવેત્રીના ઉપાધવના બી જેન દ્વારા
બંદારખાથી પ્રતિ નં. ૧૭૪૭ની મળી, તે ઉપાધી સંપાદન કરીને આ કૃતિ બી ૧૬ કરી છે.

આ સંજ્ઞાયા થી ઇતિવિજય વિરુધના દિવ્ય શ્રીમાનવિજયે રચી દેવાનો અનિષ્ઠ કરીએથી
પરિચય મળે છે. કર્તાએ આવી નાનકડી કૃતિમાં ૧૦૮ મુદ્દે, જવના પ્રકાર અને ' નવકાર નિરુપિત 'નો
કેટલોક વિવરણકરી નં. ૩૯ થી ૪૦, ૪૫ થી ૫૩ માં સંકેત કરી છે તે તેમની કાંઈક પ્રતિબદ્ધો
પરિચય કરાવે છે; પણ તેમનું અદ્ભુતવ તો તેમના અંધનાર 'ધર્મસંકેત' અંકેત'થી જણાય મળે
છે, જે અંધનું સંશોધન ઉપાધવાય શીવગોવિજયજી મહારાજે કર્યું હતું. એ વિદેની દર્શન
'ધર્મસંકેત'ની પ્રકરિતખાથી જણાય મળે છે.

તેઓ ઉપાધવાય થી શરૂવિજયજીના સમકારીન હતા. તિ. સં. ૧૭૪૭માં તેમણે 'ધર્મસંકેત'
અંધ રચ્યો હતો.

પરંપરા, આ નાની કૃતિ અધર્મબીર છે, નમુકકાર ૧૯૭૭૫ પ્રગુણિતવર્ષની ' નવકાર
નિરુપિત 'નું વિવેચન વચ્ચે પડી આ સંજ્ઞાયાને અર્થ સમજાવેલા સર્ગ કર્તા જે એમ છે.

મૂલાતિસય ઉદારા ચ્યાર, જ્ઞાન વચન પૂબનો સાર;
 તુરિય અપાયાપગમહ નામ, અરિહંત શુણુ ખારસ અભિરામ. ૭
 કેવલનાણુ કેવલદરસણુ, અવ્યાખાધ સમજિત ભાષણુ;
 અખ્યયયિતિ અરૂપીપાણુ, અશુરુલહુ, વીરય અતિધણુ. ૮
 સવિ કર્મખ્યયયથી અઠશુણુ, સિદ્ધતણુ ધ્યાઓ ભવિયણુ;
 આચાર્યનઈ નામો સીસ, જેહમાં શુણુ હોઈ છત્રીસ. ૯

(દાળ-અવસર આજ હે રે-એ દેશી)

ભવિયણુ ભાવીઈ રે, શ્રી નમુકારનો અરથ;
 એહ વિણુ સવિ હુંઈ વ્યરથ, એ આતમ અંતર ગંરથ. ભવિં ૧૦
 છત્રીસ મુણુ સંબુત આચાર્ય, એઓ હુંઈ હિતકારી રે;
 કર્ણુ અખ્યુ નાશા છહ દરસા, પંચિદ્રિય વશકારી. ભવિં ૧૧
 વસતિ કથા શય્યા ઇંદ્રિય રસ, કુંઈંતર પુંવ કીડા રે;
 સરસ અધિક આહાર વિભૂષા, નવ બંભશુત્તિ અપીડયા. ભવિં ૧૨
 ચ્યાર કપાય રહિત જે ગિરૂઆ, પંચ મહામત ધારી રે;
 નાણુ દંસણુ ચારીતર તપ, તિમ વીરયાચારઈ ચારી. ભવિં ૧૩
 ઇર્ષા ભાષા એપણુ ગ્રહણુ, નિકળેવણુઈ સમિતો રે,
 પંચમ પારિકાવણુ સમિતો, મન વચ કાયઈ શુપતો. ભવિં ૧૪
 ઉપાધ્યાય ધ્યાઓ પદ થોથઈ; શુણુ પણુવીસઈ અહીના રે;
 અંગ ઉપાંગ અધ્યાપક ધારકે, ચરણકમલ સિત્તરીના. ભવિં ૧૫
 અહવા અંગ એકાદશ પૂરવ, ચઉદશના ભણુનારા રે;
 એક શુણુઈ વ્રુત જે ઉવળાયા, તે ભગવઈ તરણારા. ભવિં ૧૬
 આચારાંગ સુગરાંગ કાણાંગ, સમવાય ભગવઈ અંગ રે;
 માતા ધર્મકયાંગ ઉપાસંગ, દશા અંતગઠંગ. ભવિં ૧૭
 અશુત્તરોવવાઈ દશા અંગ, પ્રથમ વ્યાકરણુ વિપાક રે;
 અદ્ધ ઉપાંગ ખારસ ઉવવાઈ, રાયપસેણી સાકં. ભવિં ૧૮
 દવાભિગમ પત્રવણુ નામઈ, જંમૂદ્રીપપત્રત્તી રે;
 રાંદ સર પત્રત્તી કપિયા, કપ્પવડંત્રીયા તત્તી. ભવિં ૧૯
 મિતિય પુરપત્રત્રિયા વિગડ, દશા નામ એ ખાર રે;
 રત્નમિત્તરી શુણુ ચક્રીમમઈ, પંચ મહામત ધાર. ભવિં ૨૦
 જાની મત્ત અવલ્લય મુત્તી, તપ સંયમ સન્ય નામા રે;
 મોચ અરિવન વાંગ એ દશવિધ, યતી ધરમ અભિરામ. ભવિં ૨૧

પંચ આથ(સ)વ વિરમણુ પંચેન્દ્રિય, નિમ્નહ છતર્થ કથાયા રે
 હંકનય વિરમણુ એ ચત્તર, બેદ સંયમ મનિ ભાયા. ભવિં ૨૨
 આચાર્ય ઉવચ્ચય થિવર તહ, તપસી ગિલાન નવ મીસો રે;
 સાધમિકે કલ ગણુ સંધ દસણુ, વૈયાવચ્ચ જીસો રે. ભવિં ૨૩
 બંભણુપતિ નવ નાણા દિગ તિમ, અણુસણુ ઉણોદરિયા રે;
 વિત્તિસંખેવ રસચાઓ કાયાકેસ સંલીનતા બહિયા. ભવિં ૨૪
 પાયશ્ચિત્ત વિનય વૈયાવચ્ચ, સજ્જાય જાણુ ઉચ્ચો રે;
 અભ્યંતર તપ બે મિત્રી બારચ, કોધાદિકથી અણુચો. ભવિં ૨૫
 ગુણ પળવીસમેઠા કરણસિત્તરી, પિંડ વિમુદ્ધિ ચ્યાર રે;
 વચ પાત્ર આહાર વસતિની, તહ પણુ સમિર્થ ઉદાર. ભવિં ૨૬
 ભાવના અનિય અસરણુ ભવ ક્રિતા, અન્ય અગુચિતા દોષી રે;
 આસવ સંપર નિર્જયા નવમી, લોકસહાવહ ભોષી. ભવિં ૨૭
 દુરલભ ધરમસાધક એ બારે, અહુ જિપ્પુપડિમા બાર રે;
 એકાદિક સત્તામાસિકી સત્તામી, તિમ તિમ રાત્રિરી સાર. ભવિં ૨૮
 અહોરાત્રિકી એકસત્રિકી, તહ પંચિંદિય દોષધ રે;
 પઠિલેહણુ પળવીસ ગુપત ત્રિક, અભિમહ ચઉનર્થ સોધર્. ભવિં ૨૯
 દ્રવ્ય એત્ર કાલ ભાવ બેદ ઇતિ, કરણસિત્તરી ભાષી રે;
 પંચમષ્ટિ સવિ સાધુનર્થ ધ્યાઓ, ગુણ સગવીચ ઉપાસી. ભવિં ૩૦

(૬૧)

રાત્રિભોજન વિરમણુ શુભ પણુ મત, પારકે છકાધ રખય;
 પંચેન્દ્રિય લોભ નિમ્નહ ખાંતી, ભાવ વિમુદ્ધી પડિલેહક.
 ભવિનન! ધ્યાઓ પંચપરમેષ્ટિ, શિમ લહો મનની કષ્ટિ રે.
 (આંસલી) ભવિં ૩૧
 સંયમયોગર્થ જુગતા ગિરચા, અકુચલ યોગ નિરોધક;
 સીતાદિક પીઠા સહક ઉવચ્ચગ, સહના જગ પ્રવિરોધક રે. ભવિં ૩૨
 એ અગોતર દો ગુણુપારી, કીર્ત્ત કમલમંધ બપ;
 કે કરમપ અહવ જપમાલો, તથ નય અગ્નિના જપ. રે. ભવિં ૩૩
 મેરુડલંબન પજવિના જપ, અંગુણ મુખર કંદક;
 ભાષ્ય ઉચ્ચાં માનસથી કનિ, અનુ મધ્યનોત્તમ રૂઢ લઈ રે. ભવિં ૩૪
 નમુકરર્થ દેહચાચના લખી, ચંદ્રે નવ નિત્ર રેન.
 રો રિનુસત્ર શબદનય તીને, એક જ લખ્યકિ રેન રે. ભવિં ૩૫

સો ચઉવિહ નામાદિક લેહઈ, નામ થાપના પ્રસિદ્ધ;	ભ૦	૩૭
વિણ ઉવઓગઈ અહવા નિહનવ, પમુહનો દ્રવ્યથી સિદ્ધ રે.		
મન અહવા તિગ કરણવઓગઈ, ભાવ નમસ્કાર કહીઈ;	ભ૦	૩૮
શબદાદિક નયભાવ જ વંછઈ; શેષ નયઈ ચઉ લહીઈ રે.		
દ્રવ્ય ભાવનું જે સંકેચન, નમસ્કાર પદ વાચ્ય;	ભ૦	૩૯
પાલકે અનુત્તર સુર સંબાદિક, રવામિ તુરિય અવાચ્ય રે.		
અરિહંતાદિક શુણ્ડયું નિજમન, સુદ્ધપણઈ જે મેલો;	ભ૦	૪૦
તેહ જ ભાવકરણ મુખ્યતાઈ, દ્રવ્યકરણ પણિ લેલો.		
ઈમ ઈકે અખખર જાપઈ નાશઈ, સાત સાચરનું પાપ;	ભ૦	૪૧
પંચાસનું પદ તહ પણસયનું, પૂરણ કીધઈ જાપ રે.		
છરમાસી વરચી તપ કીધઈ, જેતી નિર્જરા હોય;	ભ૦	૪૨
તેતી અનાનુપૂર્વી ગણતાં, અખિલાંતર તપ સોય રે.		
પણ અધિકારી અરિહંતાદિક, ચ્યાર ચરણ ચૂલિકાનાં;	ભ૦	૪૩
આવશ્યક-નિરયુગતિ ભાખ્યાં, નહીં યુધજનનઈ છાનાં રે.		
નવપદ સંપદ આઠે પાઠે, અકસકિ અખચર માનં;	ભ૦	૪૪
ઈકસકિ લાહૂઆ સપતકે શુરુયા, ધ્યાઈ ઈમ સુનિ માન રે.		

(ઢાળ-રાગ : ધન્યાશ્રી-શાંતિ જિન ભામણકે જઈ—એ દેશી)

જો પદ દારઈ પડપણ કીજઈ, તો હોઈ મતિ સુદ્ધ રે;	ભ૦	૪૫
નમસ્કાર કુણ કેહનો કેણઈ કરી, કિહાં કિહાં લગિં કતિવિધ રે.		
નમુકાર નય સંયુત ધારો, સકલ અશુદ્ધતા વારો રે;		
જડતા અનુભવને અનુભાવઈ; સુદ્ધ સરૂપ મહારો રે.		

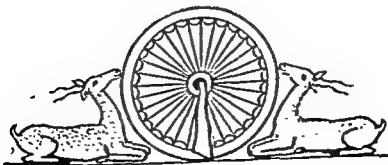
(આંચલી) નમુ૦ ૪૬

હવ નમસ્કાર ગ્યાનની લગધિં, સંજૂત અહવા જોગ રે;	નમુ૦	૪૭
આદિમ નય ચઉ સંમતિ માનો, નમુકાર ભવિ લોગ રે.		
તત્પરિણામઈ પરિણુત હવો, શબદાદિક નય લેખઈ રે;	નમુ૦	૪૮
ભોળાંધનો ભૂતધામાલિધ, સો સવિ નય સવિશેષઈ રે,		
નમમ વ્યવહારી ઈમ જોલઈ, પૂજ્યતાણો નમુકાર રે;	નમુ૦	૪૯
હવ અહવ એકત્વ જાહેતઈ, અરમંગી અવતાર રે.		
સનામાચનો સંપ્રદયાદી, નટી હો સંગ વિશેસઈ રે;	નમુ૦	૫૦
જાન શબદ કિરિયાવત કેસો, તુરિય વદઈ નટી સેસઈ રે.		
ઉપરોચિ નાશબદાદિ મનિ, નમસ્કાર ઇતિ સચણા રે;	નમુ૦	૫૧
મંત્રાનવ વિષુ પૂરવ પ્રતિપન્ન, જાડુ પ્રતિપત્તિ ભાવણા રે.		

મતિ શ્રુત નાણાવરણી દંસણ, મોહનઈ ખ્યાયોપસમઈ રે; નમુ૦ ૫૨
 નમસ્કાર લહઈ જીવ તિવારઈ, ન પડઈ મિથ્યાભરમઈ રે.
 નમોકાર અહલંગી આધારઈ, કહઈ નૈગમ બ્યવહાર રે; નમુ૦ ૫૩
 સંગ્રહ સત્તા માત્ર આધારઈ, અથ યજુસૂત્ર વિચાર રે.
 નહીં અન્ય શુભ અન્ય આધારઈ, ઇતિ તતકર વૃ(ત્રિ)ક આધારઈ રે; નમુ૦ ૫૪
 શબ્દ ક્રિયા તમને પહિ વંછઈ, ઇતિ દેહઈ પહિ પાર રે.
 શબ્દાદિકે મતિ તસ કરતાનો, જે ઉપયોગી જીવ રે; નમુ૦ ૫૫
 તસ આધારઈ પહિ કાયારઈ, ન કહઈ અદ્મ અતીવ રે.
 ઉપયોગથી યિતિ અંતરમુદુરત, લઘુ શુરે ઝોકઈ જીવઈ રે; નમુ૦ ૫૬
 લગધિ લઘુ અંતરમુદુરત) અધિકા, છારાહિ અપર સદીવઈ રે.
 નાના જીવઈ ઉપયોગઈ તિમ, લગધિ સર્વદા રેક રે; નમુ૦ ૫૭
 અરિહંતાદિકે પહુ અધિકારી, સંબંધ પહુ ભેદ રે.
 જે નમુકાર નયા નવિ જાણઈ, લોકમવાહઈ આલઈ રે; નમુ૦ ૫૮
 આ(સા)ધક શુરે પર તંત્ર નહીં જે, સૌ મિથ્યાત વિચારઈ રે.
 અંતર દષ્ટિ વિલોપી હોમ, અભ્યાસો પવકાર રે; નમુ૦ ૫૯
 શાંતિવિજય યુધ વિનથી ભોલઈ, માનવિજય મુખકાર રે.

ઇતિ શ્રી પંડિત માનવિજયકૃત નમસ્કાર સમગ્રાય સમાપ્ત ॥
 સાહ્ય હેમાચુત સાહ્ય તારાચંદ્ર ક્રમાવીત : ॥ શ્રીસ્તુ ॥

સંવત ૧૭૨૯ વર્ષે ફાગુન સુદિ ૨ દિને મિતિયં ।

[૧૦૭-૪૫]
શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિરચિત
નવકારભાસ

પ્રથમ પદવર્ણન—

(હાળ-નણદલની એ દેશી)

વારી ભઈ^૧ હું^૨ અરિહંતની, જેહના ગુણ છે^૩ ધાર-મોહન;
પ્રાતિહારિજ આઠ છે^૪, મૂલ અતિશય છે યાર-મોહન. વારી૦ ૧
વૃક્ષ અશોક સુરકુસુમની વૃષ્ટિ^૫, દિવ્યધ્વનિ વાણિ^૬-મોહન;
આમર સિંહાસન હુંહુભિ^૭, લામડલ છત્ર વખાણિ-મોહન. વારી૦ ૨
પૂજા અતિશય છે ભલો ત્રિભુવનજનને માન્ય-મોહન;
વ્યનાતિશય યોજન માનિ, સમજે ભવિ અસમાન-મોહન. વારી૦ ૩
જ્ઞાનાતિશયે અનુત્તર સુરતણા, સંશય છેદણ હાર-મોહન;
લોકલોક પ્રકાશતાં, કેવલી જ્ઞાનભંડાર-મોહન. વારી૦ ૪
સાગાદિક અંતરરિપુ, તેહના કીધા અંત-મોહન;
જિહ્વાં વિચરે જગદીસર, તિહાં સાતે ધતિ શમત-મોહન. વારી૦ ૫

૧. દેશી નણદલની. ૨. હું સાં. ૩. છે. ૪. છે. ૫. સમજઈ. ૬. અસમાન્ય. ૭. જ્ઞાનાતિશયે. ૮. પ્રકાશતા. ૯. કેવલજ્ઞાનભંડાર. ૧૦. રીપુ. ૧૧. સમત. (અંગ્રેજી અંક તે તે પ્રકારને દર્શાવે છે.)

(પ્રતિ પરિચય)

આ ભાસની દરનિર્મિત એ પ્રતિઓ કલકતા, હક કેતીગ રટીટ, જેન મંદિરના જ્ઞાનભંડારની પ્રતિ નં. ૧૫૫૨ અને પ્રતિ નં. ૬૮૬ની પ્રતિઓ મળી હતી. તેમજ પીકાનેર, શ્રી અભય જેન પ્રયાસના જ્ઞાનભંડારની પ્રતિ નં. ૮૨૨૮ પ્રતિ મળી હતી જેના લુદા લુદા પાઠાંતરે આપ્યા છે. આ ત્રણ પ્રતિઓને સામે રાખીને એક આદર્શ પાઠ તૈયાર કરવામાં આવ્યો. તે પછી મુંબઈ, પાંચધુની, જેન મંદિરના જ્ઞાનભંડારની પોથી નં. ૧૧૮, પ્રતિ નં. ૬૨૨ ત્રણ પાનાની પ્રતિ મળી તેના પ્રાચીન પાઠો પાઠો લેવામાં આવ્યા તેમાં સંજાથી સચવા છે જ્યારે અભય જેન પ્રયાસની પ્રતિમાં પાંચે ઇ. સ. સંજારથી અચવા છે જે ટિપ્પણમાં નોંધ્યા છે.

આ ભાસના નવકારભાસ-ગુરુવર્ણનરતુનિ અને નવકારપદાધિકાર, એના નામે પણ આ ભાસના કેના પ્રમિદ આપ્યા શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિ જે. તેમજે ગુજરાતી ભાષામાં અનેક કૃતિઓ રચી છે તેમાંથી મહત્વનામાં દેશીક રીકાઓ, ગ્રંથ-પદ્યાર્થ અર્થવિગ્રથો અને અનેક સ્તવનોની રચના કરી છે. આ નવકારમાં સં. ૧૦૮૪ ના ગાળામાં વિરમાન દના. જોડે એ સમયની સ્તવનોની રચના કરી છે. આ નવકારમાં સં. ૧૦૮૪ ના ગાળામાં વિરમાન દના. જોડે એ સમયની રચના કરી છે.

એહ અપાયાપગમનો,^{૧૩} અતિમય અતિ અદ્ભુત-મોહન;
અહનિસ સેવા સારતાં,^{૧૪} કોડિગમે પુરુદૂત-મોહન. વારી૦ ૬
મારગ ધીઅરિહંતનો,^{૧૫} આદરીધ શુભગેહ-મોહન;
ચાર નિરૂપધ વંદિધં,^{૧૬} જ્ઞાનવિમલ શુભગેહ-મોહન. વારી૦ ૭

દ્વિતીય પદવર્ણન

(હાજ અલખેલાની એ દેરી)

નમો સિદ્ધાણં^{૧૭} ખીજે પટે રે-લાલ, જેહના શુભ ઈ આઠ રે-હું વારી લાલ;
શુકલધ્વાન અનલે^{૧૮} કરી રે-લાલ, બાળ્યાં કર્મ કુકાઠ રે-હું વારી લાલ, ૧ નમો૦
જ્ઞાનાવશ્ય^{૧૯} ક્ષયે લલો રે-લાલ, કેવળજ્ઞાન અનંત રે-હું વારી લાલ;
દર્શનાવશ્ય^{૨૦} ક્ષયે લલો રે-લાલ, કેવળદર્શન કંત રે-હું વારી લાલ. ૨ નમો૦
અણ્ય અનંત મુખસહજથી રે-લાલ, વેદનીય^{૨૧} કર્મનો નાથ રે-હું વારી લાલ;
મોહનીય^{૨૨} ક્ષયે નિર્મલ રે-લાલ, ક્ષાયિક અમકિત વાગ્ય રે-હું વારી લાલ. ૩ નમો૦
અખયયિતિ^{૨૩} શુભ ઊપનો રે-લાલ, આયુકર્મ અભાવ રે-હું વારી લાલ;
નામકર્મ^{૨૪} ક્ષયે નીપનો રે-લાલ, રૂપાદિક ગત ભાવ રે-હું વારી લાલ ૪ નમો૦
અચુર-લપુ-શુભ ઊપનો રે-લાલ, ન રહ્યો કોઈ વિભાવ રે-હું વારી લાલ;
ગોત્રકર્મ^{૨૫} ક્ષયે નીપનો રે-લાલ, નિજ પર્વાલ સમગ્ર રે-હું વારી લાલ. ૫ નમો૦
અનંતવીર્ય આતમતત્ત્વ^{૨૬} રે-લાલ, પ્રગટ્યો અંતરાય ત્યસ રે-હું વારી લાલ;
આઠ કર્મનાથે^{૨૭} થયો રે-લાલ, અનંત અખય મુખ^{૨૮} વાસ રે-હું કરી લાલ. ૬ નમો૦

૧૨. અતિમય ૧૩. સાતતા ૧૪. પુરુદૂત ૧૫. આદરીધ પરિ નેહ ૧૬. વંદિ ૧૭. [ધનિ થી પ્રથમપરસ્પર:] ૧૮. લાગે અલખેલાની ૧૯. છે ૨૦. કુકાઠ ૨૧. અનંત ૨૨. ક્ષયે લલિતો લાલ ૨૩. ક્ષયથી થયો રે ૨૪. કર્મનો નરિ. ૨૫. વેદની ક્ષયે નિરૂપ્ય રે લાલ ૨૬. અભાવિ રે ૨૭. ક્ષયે નિખ્ય રે ૨૮. તોય કર્મ નાસ્તી રે ૨૯. નહ ૩૦. થયા રે ૩૧. શુભ ૩૨.

૧. આતરિયે સહનેહ ૨. દર્શનાવશ્ય. ૩. વેદની ૪. અણ્યવશ્ય ૫. કેવળજ્ઞાન ૬.

ગણધર ઝોપમ દી^{૪૬}છંદ, યુગપ્રધાન કહિવાય;
 ૪૭ ભાવચારિત્ર જ જેહવાછ, તિહાં જિનમારય ઠહિ^{૪૮}રાય, ૮ સૂરીઃ
 જ્ઞાનવિમલ શુભ દરાજતાછ, ગાજે સાસનમોહિ;
 તે વંદી નિરમલ કરોછ, યોધિ^{૪૯}બીજ ઉછાહિં. ૯ સૂરીઃ

ચતુર્થ પદવર્ણન

(પાંચે પાંચ વાંદતાં-એ રેખા)

ચોથે પદ ઉપસાધનું, શુભવંતનું^{૫૦} ધ્યાન રે,
 યુવરાજ સમ તે ઠહા, પદ^{૫૧} સૂરિન સૂરિ સમાન રે. ૧
 જે સૂરિ સમાન વ્યાખ્યાન કરે, પછિ નવિ^{૫૨}ધરે અભિમાન રે,
 વર્ગી સૂત્રાર્થને પાઠ દિધ, ભવિષ્ય^{૫૩}વર્ને સાવધાન રે. ૧
 અંગ ઇચ્છાર ચોદ પૂર્વ જે, વર્ગી ભણે ભગવાને જેદ રે;
 શુભ પશુવીસ^{૫૪} અલંકાર્યા, દરિદ્રવાદ અરથના જેદ રે;
 બહુનેહે અભ્યાસ સદા, મનિ^{૫૫}ધારના ધર્મ^{૫૬}ધ્યાન રે,
 કરે ગરુડની ચિંતન પ્રવર્તય, દિધ^{૫૭}ચવિરને જ્ઞાન રે. ૨
 અથવા અંગ ઇચ્છાર જે, વર્ગી તેદના ભાર ઉપાંગ રે,
 ચરણ-કરણની સિતારી, જે ધારે આપણે અંગ રે;
 વર્ગી ધારે આપણે અંગે, પંચાંગી સન તે મુખી^{૫૮}વાણ રે;
 નય ગમ ભંગ પ્રમાણ વિચારને, દાખલા જિન આણ રે. ૩
 સંય અકલ્પ દિગ્ગચરિયા, રત્નાધિકે મુનિ દિનકાર રે,
 પણ બ્યવહાર પ્રવૃત્તિ, દસ સામચારી આચાર રે;

૪૬. દીછંદ ૧. ૪૭. ચારિત્ર ૧. ૪૮. રાય ૧. ૪૯. મોહિ ૧. ૫૦. ચોથી ૧. ૫૧. [હિતિ સુરિપદ સમમાન] ૧. ૫૨. પાંચે પાંચે વાંદતાં-એ રેખા ૧. ૫૩. ચોથી ૧. ૫૪. પાંચે
 જ્ઞાન રે ૧. ૫૫. પદ ૧. ૫૬. કરે ૧. ૫૭. ધર્મ ૧. ૫૮. વર્ગી સૂત્રાર્થને ૧. ૫૯. અંગ ૧. ૬૦. વર્ગી ૧. ૬૧. મનિ ૧. ૬૨. ધ્યાન રે ૧. ૬૩. અલંકાર્યા ૧. ૬૪. અરથના ૧. ૬૫. અંગ ૧. ૬૬. ચરણ-કરણની ૧. ૬૭. અંગ ૧. ૬૮. અંગ ૧. ૬૯. અંગ ૧. ૭૦. અંગ ૧. ૭૧. અંગ ૧. ૭૨. અંગ ૧. ૭૩. અંગ ૧. ૭૪. અંગ ૧. ૭૫. અંગ ૧. ૭૬. અંગ ૧. ૭૭. અંગ ૧. ૭૮. અંગ ૧. ૭૯. અંગ ૧. ૮૦. અંગ ૧. ૮૧. અંગ ૧. ૮૨. અંગ ૧. ૮૩. અંગ ૧. ૮૪. અંગ ૧. ૮૫. અંગ ૧. ૮૬. અંગ ૧. ૮૭. અંગ ૧. ૮૮. અંગ ૧. ૮૯. અંગ ૧. ૯૦. અંગ ૧. ૯૧. અંગ ૧. ૯૨. અંગ ૧. ૯૩. અંગ ૧. ૯૪. અંગ ૧. ૯૫. અંગ ૧. ૯૬. અંગ ૧. ૯૭. અંગ ૧. ૯૮. અંગ ૧. ૯૯. અંગ ૧. ૧૦૦. અંગ ૧.

૬. શાન્તી ૧૦. ૫૦. ૧૧. ૧૨. ૧૩. ૧૪. ૧૫. ૧૬. ૧૭. ૧૮. ૧૯. ૨૦. ૨૧. ૨૨. ૨૩. ૨૪. ૨૫. ૨૬. ૨૭. ૨૮. ૨૯. ૩૦. ૩૧. ૩૨. ૩૩. ૩૪. ૩૫. ૩૬. ૩૭. ૩૮. ૩૯. ૪૦. ૪૧. ૪૨. ૪૩. ૪૪. ૪૫. ૪૬. ૪૭. ૪૮. ૪૯. ૫૦. ૫૧. ૫૨. ૫૩. ૫૪. ૫૫. ૫૬. ૫૭. ૫૮. ૫૯. ૬૦. ૬૧. ૬૨. ૬૩. ૬૪. ૬૫. ૬૬. ૬૭. ૬૮. ૬૯. ૭૦. ૭૧. ૭૨. ૭૩. ૭૪. ૭૫. ૭૬. ૭૭. ૭૮. ૭૯. ૮૦. ૮૧. ૮૨. ૮૩. ૮૪. ૮૫. ૮૬. ૮૭. ૮૮. ૮૯. ૯૦. ૯૧. ૯૨. ૯૩. ૯૪. ૯૫. ૯૬. ૯૭. ૯૮. ૯૯. ૧૦૦.

કહે દસ સામાચારી આચાર, વિકારને વારતા શુભ ગેહ રે,
 શ્રીજિનશાસન ધર્મધુરા, નિરવહતા શુચિદેહ રે. ૪
 પંચવીશ પંચવીશી શુભ તણી, જે ભાળી પ્રવચનમાંહિ રે,
 મુક્તાક્ષ-માળા પરિદીપે, જસ આંગિ ઉચ્છાહ રે;
 જસ દીપે અતિ ઉચ્છાહ અથાહ શુભે, જ્ઞાનવિમલથી એકતાન રે,
 એહવા વાચકનું ધ્યાન કહું, કિમ જેહથી શુભ ધ્યાન રે, ૫
પંચમ પદવર્ણન

(તે મુનિને ભામણે જઈએ-એ દેશી)

તે મુનિને કહું વંદન ભાવે, જે પદ્મવત પદ્મકાય રાખે રે;
 ઇન્દ્રિય પણ દમે વિષયપણાથી, ખતિ-સુધારસ આખે રે. ૧ તે
 લોભ તણા નિર્ગ્રહને કરતા, વળી પડિલેહણાદિક કિરિયા રે;
 નિરાસંસાર જતનાઈ બહુ પદિ, વળી કરણસુદ્ધિ શુભ દરિયા રે. ૨ તે
 અહનિસ ચંચલ યોગરથું ભુગતા, દુર્ધર પરીસહ સહતા રે;
 મન વચન કાય કુસલતા યોગઈ, વરતાવે શુભ અનુસરતા રે. ૩ તે
 ઈંદ્રિ નિજ તનુ ધર્મ કાળે, ઉપસર્ગાદિ આવે રે;
 સત્તાવીસ શુભઈ કરી સોહિ, સૂત્રાચાર નવિ ભાવે રે. ૪ તે
 જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર તણાં જે, ત્રિકરણયોગે આચાર રે;
 અંગઈ ધરે નિરપ્રહતા સૂધી, એ સત્તાવીસ શુભ સાર રે. ૫ તે
 અરિહંત ભક્તિપ સદા ઉપદેશી, વાયગમૂરિના સહાઈ રે;
 મુનિ વિષ્ણુ સર્વ ક્રિયા નવિ સૂઝે તીર્થ સકલ સુખદાઈ રે. ૬ તે

૧. સામાચારી । ૨. વિકારને । ૩. નિરાહતા । ૪. પંચવીશી । ૫. મુક્તાક્ષ માળા પરિ
 દીપે જસ અગિ ઉચ્છાદિ રે । ૬. જસ દીપઈ । ૭. ઉપમાન । ૮. ધ્યાન રે । ૯. [છતિ
 નામકો કોઈ પદ્મવિષ્ણુ સુખી ઉપાધ્યાય મુનુ સ્વાધ્યાય] । ૧૦. ભામણુડે । ૧૧. કહે વંદન ભાવે ।
 ૧૨. વળી અગિ । ૧૩. નિરગ્રહને । ૧૪. વળી । ૧૫. પાતનાઈ બહુ પરિવતી । કરણ સુદ્ધિ । ૧૬.
 કુસલતા । ૧૭. મન વચ કાય કુસલતાયોગે વરતાવે । ૧૮. કહે । ૧૯. ધર્મનઈ કાળે ।
 ૨૦. ભામણુડે । ૨૧. મુનિ વિષ્ણુ સર્વ ક્રિયા સૂઝે તીર્થ સકલ સુખદાઈ રે । ૨૨. યોગિ । ૨૩. અગિ ધરે નિરપ્રહતા ।
 ૨૪. કહે । ૨૫. મુનિ । ૨૬.

૨૭. નિરપ્રહતા । ૨૮. મુનિ વિષ્ણુ સર્વ ક્રિયા સૂઝે તીર્થ સકલ સુખદાઈ રે. ૨૯. ભામણુડે । ૩૦.

૫૬ પંચમ એણી^{૬૫} પરિ ધ્યાવતાં, પંચમગતિને આધા રે;

મુખકર શાસનના એ નાથકે જ્ઞાનવિમલે ગુણ વાધે રે.^{૬૬} ૭ તે૦

નવકાર મહિમા-વર્ણન#

(માઈ ધન મુખન મું-એ દેશી)

એ પંચ પરમેષી મંત્ર એ નવકાર,
શિવપદ્મું આધન પ્રવચન કેરો ચાર;
એકે અક્ષર જપતાં સાત સાગરનું દુઃખ
નારો સવળે પદિ પભુ સયસાગર દુઃખ. ૧

નવ પદ વળી સંપદ આઠ અક્ષર અઃશક્તિ,
શુરુ અક્ષર સાત જ લગુ અક્ષર ઇગશક્તિ;
એ વિધિસ્થું જપિઈ શુરુમુખ વદી ઉપધાન,
વળી નિર્મલ ચિત્તો સમકિત વિનય પ્રધાન. ૨

હોઈ બહુકૃપા દાવકે ઇન્દ્ર-પરગાડે ચાર,
સિદ્ધિ સવળી એહમાં ચોટ વિદ્યા આધાર;
બહુ ભેદે ધ્યાઓ કમલ કળિંકાર,
વળી રહસ્ય ઉપાંશુ બાધ્યબધ ત્રિજ ચાર. ૩

વળી દ્રવ્ય ભાવ એહના અનેક વિધાન,
શુરુ વિનયથી લહિએ થાપના પંચ પ્રસ્થાન;
શ્રવિ મંત્રગમ્યાહિં પરમ મંત્રજ છે એહ,
શ્રવિ જાપ નચાડે છાડે દુરિત અપેહ. ૪

એહનું માહાતમ જ્ઞાનવિમળથી ભરૂં
આરાધા અહનિશ જિમ મુખીયા થાઓ પ્રાણી;
અંતર આતમથી લહિએ એહ સરૂપ,
પરમાતમ ભાવે એહ છે ત્રિહ સરૂપ. ૫

૬૫. આરાંતા પંચમી મનિરે । ૬૬. દાવકે । ૬૭ [ઇતિ નવકાર નવપદવિહારે પદમ જપ્ત
પદ મુખ વર્ણન સમપાલ] રત્ન. ૧

૦ આ પ્રતિષ્ઠા તે પરીત્વ 'નવકાર અહિયા' વર્ણન નથી

[૧૦૮-૨૬]

શ્રીહિમકવિ રચિત

નમરકાર ફલ

જિમ તિરથ ધુરિ સેતુજરાય, આગિયું ધુરિ ગ્રહા આય; ૧
જિમ દેવહ ધુરિ જિન અરિહંત, જિમ માનવમાંહિ રાજેંદ્ર.
જિમ ગિરુડ જગિ ગ્રહગણનાહ, જિમ તારા ધુરિ રોહિણિ નાહ; ૨
જિમ ગિરિમાંહે ગિરુડ મેરુ, તિહાં નહીં માનવું ફેર (૩).
જીવદયા છર્ધ ધર્મહ મૂલ, લહુહ જિમ કહીધ રવિતૂલ;
વિનય અછર્ધ જિમ ગુણવું સાર, વ્રતમાંહે જિમ સંયમભાર. ૩
નીમ સીમ કહીધ સંતોષ, ઉત્તમ ગતિ જે કહીધ મોક્ષ;
તપ ઊપહરું નહીં સનાન, અન્ન સમું નહીં પુહવિં દાન. ૪
જિમ તરુઅરમાંહિ ધુરિ સુરસાદ, જિમ ઋતુમાંહે વર્ષાકાલ;
જિમ દેવહ ધુરિ અરિહંત જિમ રમણી સોહર્ધ નિજ કંતિ. ૫
જિમ પુહવિં છર્ધ કલ્પસિદ્ધાંત, તિમ મંત્રહ માંહિ એહ જિ મંત.
એહ તણા ગુણ બોલિયુ કેવિ, પહિહું સમરી શારદ દેવિ. ૬
પહિહું સમરી આરદ માઈ, જિમ બત્રીત્રી આવઈ ઠાઈ;
ચુપઈ બંધિ કહાવિયુ કેવિ, નિચુણુક ભવિઆં કન્ન ધરેવિ. ૭
પંચઈ તીરથ પંચઈ પદા, પંચઈ પદ સમરેવાં સદા;
પંચઈ પદ તિહાં પંચઈ સમિતિ, તે સમરંતાં બઈ કુમતિ. ૮
પંચાતમું ન દરઈ બલ બંચ, તિણિ બચેવા ક્રીડ સવિ સંચ;
પંચાતુત્તર નવું વિમાન, ઇણિ ગમરિં તે લખઈ ઠામ. ૯
પંચ પચે કીધું જે ગુણ, તે તું ઇહે પંચે મીનિ;
પંચમ ગતિ દાતાર ગુણવું, એહના ગુણ હિઅઈ નર આણિ. ૧૦

(પ્રતિ-પરિચય)

આ ગ્રંથ પદ્ય, શ્રી હિમચંદ્રચાર્ય જ્ઞાનમંદિરા ભંડારની ડા. નં. ૧૧૪, પ્રતિ નં. ૩૧૨૧મથી
જાણી શકાય છે.
આ ગ્રંથ કવિ હિમચંદ્રનામ ૨૪ મી કડીમાં આવે છે, લગભગ ૧૮ મા કડીની આ કડિ
સંતોષી શબ્દ છે.
આ ગ્રંથ પદ્ય, પદ્ય પદ્ય અને તેને પ્રકાશની રીત વિશે વર્ણન કર્યું છે.

અવલા સવલા નઈ ખીજડા, વીંઝડિયા જે હિઅડઈ જહિઆ; ૧૧
 નંદા-સંખાવરતહ ગણ્યા, તે ભવ સંચી દોહગ હણ્યા. ૧૧
 નવપદ નવ લેસિં જે કરી, તે નરનારી ચિવપુરિ વરી; ૧૨
 અડચઠિ અક્ષર જે સમરંતિ, તે અડચઠિ તીરથ લહંતિ. ૧૨
 સંપદ આઠ પંચ અધિકાર, પ્રહિ બીડી સમર નવકાર; ૧૩
 તે નરનારી ઇલિ અંસારિ, વહીઅ ન આવઈ દુકખ મજારિ. ૧૩
 સંખતણી સુગણીઈ બાણિ, વિદુમ અહસ એક વખાણિ; ૧૪
 કાસમીર નઈ ગોતી તણી, એક લાખ દસ સહસ્ર ગણી. ૧૪
 પુત્રે છવે જે દુધ પુણ્ય, જે બાળુઈ રો નર ધન્ય; ૧૫
 રુદ્રાણે જે પુણ્ય સમરંતિ, તેહતણું ફલ કો ન લહંતિ. ૧૫
 કોઠાકોઠિ તણું ફલ બાણિ. કમલબાંધિ સદુષ્ઠ તે અણિ; ૧૬
 કલમ કોઠિ દસ સહસ્ર વખાણિ, અંદન સદુષ્ઠ એકનું બાણિ. ૧૬
 રતાંજલિ દસ સહસ્રે હોઈ, સૂચ ચૂચ ચપનું ફલ બોઈ; ૧૭
 જિલ્લવર આગલિ એકિં ગણિય, કોઠિતણું ફલ અનિવર બાળુઈ. ૧૭
 શુર આગલિ એકનું નવકાર, શુભીઈ લાભઈ ભવનું પાર; ૧૮
 બીજલઈ ધ્યાન ધરિઈ દુષ્ઠસિદ્ધિ, પીઅલઈ જપીઈ દુષ્ઠ બદુ કદિ. ૧૮
 શાલી રંછઈ સદુષ્ઠ લોક, કાલી દુકખ ન ચાઈ શોક; ૧૯
 મેરુ ઉલંધી આધા બાઈ, તેડના શુભીઆ નિરૂવ ચાઈ. ૧૯
 નિશા પાખઈ જે સમરંતિ, તે નરમવની કોદિ ફિરંતિ; ૨૦
 એહના શુભ અનિવર કહઈ જે સમરંતિ તે ચિવપુરખ લહઈ. ૨૦
 કલ્પ ફલ ફોફલ ટીલી ફૂલ, ગણનાં કિમઈ ન બઈ જૂલ; ૨૧
 ઇલિ પરિ પૂરુ લાખ ગણતિ, તે તીર્થકર ૫૪ પામતિ. ૨૧
 કાષા ગિરિવર મનની શુદ્ધા, એહ મંત્ર જે દરજિ જાણા; ૨૨
 તે નર કરમતણા ગહમદ, કાંઈ બુદ્ધ કાઈ તે યદ. ૨૨
 પહિલઈ પદિ સમરું અવિહંત, ધીચઈ પદિ ૫૫ નમુ સિદ્ધાં; ૨૩
 વીચઈ ગણપર ગિર્યા નમુ, ચંદ્રઈ ૮૮૦૪૫ ૫૫ તાલિ ૧મુ. ૨૩
 પાંચમઈ પદિ નમુ કવિ આધુ, દેહ નમુ ધીચઈ અરુધ; ૨૪
 તે નિશિં કદિ સિદ્ધિ પામતિ, ૧૨એટી ઈન દેમ જાણતિ. ૨૪
 એહ લગઈ દુષ્ઠ પુરિયા સિદ્ધિ, એહ લગઈ મુશ્કમટી કદિ; ૨૫
 એહ લગઈ આવઈ બદુ કદિ, એહ લગઈ નવ નિશિં કદિ. ૨૫

એહ લગઈ વંતર વસિ હોઈ, સમલી સિંધલરાયા ધૂઅ; :
 અહિ શીટી હુઈ કુસુમહ માલ, જે નિસુણુઈ વે ત્રિણિ કાલ. ૨૬
 નત્રઉ નિશ્ચિં નર જે જપઈ, તે સત ભવનાં પાપ જિ ખિપઈ; :
 પદ પૂરઈ શુણીઈ નવકાર, ભવ પંચાસહ પાપ નિવારિ. ૨૭
 સોહગ કરઈ હરઈ દોહગ્ગ, શિવપુરુષ તે પામઈ મંગ્ગ; :
 રોગ સોગ હરિ કરિ વેવાલ, સાધણિ ડાઘણિ ગહ વિકરાલ. ૨૮
 વિસ વૈશ્વાનર વયરી શમઈ, ઇણિ સમરંતા સિવસુખ રમઈ; :
 ઇણિ સમરિ ઉત્તમ ગતિ હંતિ, મૌન કરી જે જપ કરંતિ. ૨૯
 ઇણિ સમરિઈ હુઈ નિરમલ કંતિ, એહ લગઈ મનિ આસ ફલંતિ; :
 ભાવિકુ ભાવિં શુણીઈ એહ, તુ પામઈ નર નિરમલ દેહ. ૩૦
 સેતુંજિ જાત્રા દીધઈ જિસિઉં, ઇણિ સમરિં નિશ્ચિં ફલ તિસિઉં; :
 પુકવિં પહિલું મંગલ એહ, એહ લગઈ વાધઈ સંનેહ. ૩૧

 એહ તણા શુણુ હિઆ મજ્જારિ, સમઈ તે ધૂટઈ સંસારિ. ૩૨

॥ ઇતિ નમસ્કારફલ ॥

[૧૦૯-૬૭]

[અજ્ઞાતકર્તુક]

નવકારનો રાસ

પહિલોલ લીજીધ ધી અરિહંતનું નામ,
અધુ સુચર સખનઈ હું કરું પરણામ; રાસ બહુ નવકારનો. ૧

સરસતિ સામણિ હો મુઝ માય તો,
ગોતમ બલુધર લાગૂલ પાય તો;
તે દેલ બલુબો ધીનવકારનો, રાસ બહુ નવકારનો. ૨

સંકુચરે વાણિ તુમે સાંભળો, બૂલોલ અપર આલુબો કામ;
અડક પૂરખ પહિલક કછાડ, તો પુછે આણિયક કામિ
રાસ બહુ નવકારનો. ૩

સારંધતાં પદ એક જગમાંહિ બાણિ, પણિ એનિ સમે લ કે નદી;
ગાવતાં મનમાંહિ હરખ અપાર, ધ્યાવતાં સંકટ સવિ દલિ બાઈ;
પણિ મંત્રઈ બાંધીલ બીજું આકાસિ, અમભાવસિ પુનિમ કૈા;
વૃક્ષ અલાવીક સાયિ, વિસહર વાય પાસઈ દલઈ;
કાંઈણિ સાંઈણિ લાગે લ પાય, રાસ બહુ નવકારનો. ૪

પાત્રોનો. ૧. અ-અને ઉ માં આ બીજી કહી વિરેય છે. ૨. આ-દ ફેં નીજ કહી નથી. ૩. જ
સાવનાં 'યો લઈને' દસિ બાઈ' સુધીનો પાદ નથી. ૪. જ પ્રવર્તી હજુ મંત્રનીચિ બાપિ આશિ' પણ છે.

(પ્રતિ-પરિચય)

આ રાસની નીચે લખેલ પ્રતિઓ પ્રાપ્ત થઈ છે તેને સારે રાખીને વચાકાચ સર્ગિ વિન પા
આપવામાં આવ્યો છે. બદ્ધ મથલ કરવા છતાં આના બંદ વચેરે જરામર દોષો દર્શાવ નથી.

- (૧) અ-નવકાર-રાસ-પ્રતિ નં. ૬૫૦, જેન મહિર કહી, કે-નીંમ રડી, કચાના.
- (૨) આ-નવકાર-રાસ-પ્રતિ નં. ૭૦૬, જેન મહિર કહી, કે-નીંમ રડી, કચાના.
- (૩) જ-નવકાર-રાસ પ્રતિ નં. ૬૩૬૬-અજ્ઞાત જેન અ-અ-અ-બીજાને.
- (૪) ફે-નવકાર-રાસ-પ્રતિ નં. ૮૨૨૦-અજ્ઞાત જેન અ-અ-અ-બીજાને.
- (૫) ડ-નવકાર-રાસ-પ્રતિ નં. ૮૨૨૧-અજ્ઞાત જેન અ-અ-અ-બીજાને.
- (૬) ડ-નવકાર-રાસ-પ્રતિ નં. ૮૨૨૬ અજ્ઞાત જેન અ-અ-અ-બીજાને.

આ પ્રતિઓમાં કાચ અને ભાષાની સખાનવા દોષ છતાં દેલ, કલ અને લેખકના યોગી જગા
પાત્રોનો થઈ થઈ છે, તેથી જ એમાં ૨૪ પદો છે, જ્યારે બીજામાં ૨૬ પદો છે, કે-ન પ્રવર્તી ૧
કે ૨ નું પદ એક પણ માનવામાં આવ્યું છે.
આના છતાં વિશે મહિતી અચ્છો નથી.

મંત્રમાંહિ કહ્યો વડો નવકાર, શુભ અનંત ન લાભદંભ પાર;
રવિ જિમ્પ રૂપિ હો નિરમલા, મલથડી રહિત તુમ્હો મુક્તિ દાતાર;

રાસ ભાણું નવકારનો.

૫

સુગુણ^૬ નરનારી હો સાંભડો રાસ, ધ્યાવતાં મનતાણી પહું ચી જ્યાં આસ;
વૈરિ વિરોધ દ્વરિં ટલઈ, સુગણસુ^૭ પ્રીત મોખિસુ^૮ હાથ.

રાસ ભાણું નવકારનો.

૬

કેરકાં ચારતાં બલિકવેસ,^૯ નદીજલ^{૧૦} ઉલટ આઈ અસેસ;

ખાલકમાંહિ ચલાવીયાં, તિણ મનમાંહિ સમયો^{૧૧} નવકાર;

નદી જલ દાટિ હુઈ દોઢ હાલ, રાસ ભાણું નવકારનો.

૭

સૂત્ર^{૧૨} સિદ્ધાંત કહિઉં અનેક પ્રકાર, ^{૧૩} એણી સમોજ કો નહીં;

જિનવર ભાણિત એહની લાર, સાધુ શાવક સહુ મનિ જપો જપો;

મોક્ષનિ કારણિ ભવતણો પાર, રાસ ભાણું નવકારનો.

૮

એહનો^{૧૪} મહિમાજ એહ સુચંગ, રંગ અવિહકક કીરિં નહીં;

ધ્યાવતાં તતશિણિ પૂરવઈ આસ, અમર કો સાંસકી નહીં;

કહો નઈ વણારસી કહો દેહો સાથ, રાસ ભાણું નવકારનો.

૯

રતન^{૧૫} અમૂલિકમાંહિ પ્રમાણ, સીઅલ અમોલિક જિણુવર આણ;

જે નર નારી હો નિરહવઈ, ધણિ ભવિ પહુંચસી મોખિ દુયાર,

રાસ ભાણું નવકારનો.

૧૦

એક^{૧૬} સીઅલ જીજે નવકાર, રતનજહિત ગલિ પહરીઉ હાર;

તપતાણી મુદ્રી અગડવઈ, ખિમા ખડગ અહો રાખણહાર;

તડ મિનુગાર મોહામણો, પંચમી ગતિનો એહ દાતાર,

રાસ ભાણું નવકારનો.

૧૧

કન્યા ગો બૂ તણી સાંભળો વાત, તેહ^{૧૪} તણી કુંડી માં ભર જોડી સાખિ,
થાપણિયોસા જે કરઈ, અંધ અની પરિ બિપજઈ ચેસ;
છામ સમઈ તિહાં હોઈ વિચેસ, ડોકરીની પડી બલુજ્યો,
હારની^{૧૫} જોગી પુત્ર વિયોગ, રાસ બહુ^{૧૬} નવકારનો. ૧૨

ચંપાનગરી તણી સાંભળો વાત, સતીય કલકિઆ વિલુ અપરાધ,
નામિં મુબદ્દા હો બલુજ્યો, ^{૧૭}સમયકલ્પ સીલ ત્રીજો નવકાર:
ઇંદ્ર ૧૭ પ્રસંસા હો જે કરઈ, ફૂંઠન લાળીકે એકલાગાર.
રાસ બહુ^{૧૮} નવકારનો. ૧૩

વસંતપુરી^{૧૯} તણી સાંભળો વાત, શ્રાવક અનિ અધિકાર;
નમિ હો જિજ્ઞાસ બલુઈ, બાર મત હો રાખજુહાર.
લોક સહુ^{૨૦} કરઈ જય જયકાર, રાસ બહુ^{૨૧} નવકારનો. ૧૪

જિત^{૨૨}શત્રુ રાજા હો દરિ રાજ, દિન દિન એક બીજેરડું ખાઈ;
છામ તણો રસિ ઇંદ્રી કિયા ચોર, આહુ^{૨૩} બીજેરડું રાખીકે ચોર.
રાસ બહુ^{૨૪} નવકારનો. ૧૫

એક દિન ચોરી^{૨૫} આવી જિજ્ઞાસ, રાજા હો તેડે છઈ અપભ્રંષ પાસ;
ઉડતાં સેઈ સમયો નવકાર, દેવતા આપનઈ લાગઈ છઈ (પા. ૫);
રાસ બહુ^{૨૬} નવકારનો. ૧૬

એક^{૨૭} અસંભમ સાંભળો વાત, સેઈનિ દોડિ એકવીસમી રાતિ;
લોકમાંહિ મહિમા ધણે, ઇણિ ભવિ મુર કરઈ જયજયકાર.
પરભવ પદ્મચંદ્રી મોક્ષ દુઆરિ, રાસ બહુ^{૨૮} નવકારનો. ૧૭

૧૪. ઝૂ માં આવો પાઠ છે —

તેહની ફીણ મનિ ભગે સાખ,

૧૫. ઝૂ માં 'દારના ભાગ'ના પાઠ છે અને આ પાઠને અગતે પાઠ ઝૂ માં આ રીતે આવેલ છે —

કન્યા પૂંવતણી લાંબજો વાન તો, ફૂંડિનપૂર મેઃ ફેઈ નળી સાખ તે :.....શંખરવતી.....૧૨૧.

૧૬. 'એક સીવજ દુલ્હો નવકાર' ઝૂ ૧ ૧૭.—ઝૂ માં આ પાઠ નથી.

૧૮. ઝૂ માં આવો પાઠ છે —

વસંત પુરી નગરી જિહા જિજ્ઞાસ કેરિ, હો જિજ્ઞાસ બીજેરડું;

ઉડતાં સમયો સેઈ નવકાર, દેવતા આઈનર હ.રો છે ૧૨. રાસ બહેઃ નવકાર. જયજ

પાં મ માં ૧૧ મા પાઠો છે.

૧૯. ઝૂ-માં આ પાઠ નથી. ૨૦. ઝૂ માં 'સંતી' પાઠ છે અને જૂ માં આ પાઠ નથી. ૨૧, ૨૨ માં એક પૂર નળી લાંબજો. ૨૩. ઝૂ માં આ પાઠ નથી.

પોતનપુરી^{૨૨} તણો અછઈ સિંગાર, મદન નામિ એક શ્રાવક સાર;
તેહની બેટીજી શ્રીમતી, પરણી છઈ કુણય મિથ્યાતીય ઘરિં;
ધર્મનો દેખી મોટો અછઈ, તિણિ સુખીઈ ઘટમાંહિ નાખી કાલ,
નવકાર પ્રભાવિં થઈ ફૂલની માલ, રાસ લાણું નવકારનો. ૧૮

રતનપુરી નગરી નિજ સુભદ્ર સેક, ધર્મઈહિ ઉપરિં નિર્મલી દષ્ટિ;
તેહનો બેટોજી શિવકુમાર, સાતઈ કુવિસન અનિ અણુચાર;
કુવિસન સાતઈ સેવઈ ઘણાં, માત પિતા કહઈ કુટુંબ પરિવાર;
કહ્યો ન માનિજ કેહનો, સંકટ પડઈ ગુણ્યો નવકાર;
પોરસાસિદ્ધિ થયો નીપનો સાર, એ ફળ બાણુજો નવકાર.

વસુપુરી^{૨૩} નઈ જિત શત્રુરાય, પીંગલો ચોર વસઈ તિણિ માંહિ
કલાવતી વેસાણું માંડીઉ હાર, હાર પ્રભાવિં ચોર મારીઉ;
તે મરી થયો રાજકુમાર, એ ફળ બાણુજ્યો શ્રીનવકાર.
રાસ લાણું નવકારનો. ૧૯

મથુરાપુરી^{૨૪} નયરી સત મદન પ્રહારાય, મંડુક ચોર વસઈ તિ કાઈ,
ખાત્ર પાડી ધન લીઉ ઘણો, એક દિન પડિઉ તલારનઈ પાસિ;
સૂલી ઉપરિ ચોપીઉ તાસ, તૃપા ઉપની છઈ અક્ષરાલિ,
દાયણું નીર માગીઉ જામ, રાગની ભયઈ કે પાણિ ન પાય;
જિનદાસ શ્રાવક ઇમ લાણુઈ, પાણિ આણું તો ગુણો નવકાર;
મરીને થયો તિહાં જક્ષ એ કુમાર, શ્રાવક સાવિધ તે કરઈ;
એ ફળ બાણુજ્યો નવકાર, રાસ લાણું નવકારનો. ૨૦

૨૨. ડ માં 'પોતનપુર તણી' ડ અને ડ માં આ પદ આ રીતે બને છે—
રતનપુરી નગરી નિર્મ સુભદ્ર સેક, તેહનીજ બેટી શ્રીમતી;
પરણી છે કિણુદી મિથ્યાતી તિણ વાર, ધર્મનો દેખ મોટો અછઈ

પુકખરવર^{૨૫} તિહાં દ્રીપ મઝારિ, ભરતશેત્ર તિહાં અછિ વિચાર;
સિદ્ધાન્ત ગઢ પર્વત કાઝા, દમદંત રિણેસર તિહાં રણું રે ચક્રમાસ;
એક પુલિંદી તિહાં પુલિંદ ચાર, તેહ નઈ સીખજ્યો થી નવકાર,
તે બેહુ મરી થયા રાજકુમાર, રાજસિંહના (અ)વતાર ચારિત્ર લેખ,
પામ્યા મોળિ દુઆરિ,

ત્રિભુવનમાંહિજ એહ જ સાર, અવર જગમાંહિ કોઈ આધાર.

રાસ^{૨૬} ભણું નવકારનો ૨૨

ચન્દ્રાવતી નગરી મનોહાર તો, વીરધવલ રાજ તો,
બેટી મલયામુંદરી કર્મવસે, ગઈ દેશને પાર તો,
દુઃખને સઘાં લંછીના અપાર તો, પંખી વડી જલધર પડે,
તિહાં સમરથો મનમાંહે નવકાર તો, જલધર તરીયા પાર તો.

રાસ ભણું નવકારનો. ૨૩

કૌંકલપુર નગરી દીપ મઝાર તો, દમત્ર સાગર રિખી રહ્યો રે ચોમાસ તો,
પોલે પાલે ઇદ્રાણીની સાખ્ય તો, ત્યાં બેટી બેટ ગ્રીખ્યા નવકાર તો;
રાજકુમાર રતનાવલી, ચારિત્ર પાલી મોક્ષદાર તો;
ત્રિભુવનમાંહિ હુઈ જય જમકાર તો, તે દેશ લાજુબ્યો નવકારનો.

રાસ ભણું નવકારનો. ૨૪

રાસ ભણું જિનશજનો, અસ ભણું અરિહંતનો;
રાસ ભણું ગૌતમસ્વામીનો, રાસ ભણું ગુરૂ રવામીનો,

૨૫. જ પ્રતિમા આ પાઠ આ રીતે બોલે છે—

પુકખરવર તિહાં દીપ મઝારિ, સિદ્ધ-વઃ પાઠ દુકાઝા ગાપ;
કંઈ મસારરિઆ દિતા કર્મ ચક્રમાસ, એક પુલિંદ પુલિંદારો,
તિહાં સીખજ્યો થી નવકાર, અરિ તે થયે રાજકુમાર,
રાજસિંહ ધરિ રતનાવલી, ચારિત્ર લેખ નઈ પામી દેખ દુરાર,
બૌર જગમાંહિ કોઈ નદી આધાર ત્રિભુવન ખરિ બેટી આધાર. ૨૬ ભણું નવકારનો.

૨૬. જ માં નીચે લખેલા પદો વધારે બોલે છે—

ચારદત નામે એનો પુત્ર તો, દેશને સુને દેશને વિન તે;
દેવ ઉપર હલખ કરે જનુકમે, જાઓ દેશને નીચે;
માસર અમુસમુ ઉપર, સુણી નવકારો મોલ દેશને તે;
દેશને આરિને કરે પાકુળ તે, ૨૭ ભણું નવકારનો. : ૨૨ :

સંખત ૧૬૫-૨૮ મંત્રે એન મુદ્ર ૧ રિતે-રિખી સુધરત, પડી ને દુકા છે બોલે બોલે- 'જગ' મંત્રી પાંચાથે' ભણું છે.

[૧૧૦-૨૮]
શ્રીકીર્તિવિમલરચિત
નવકારમંત્રની સજ્જાય

સમર	છવ	એક	નવકાર	નિજ	હેજ	શું, ^૧			
			અવર	કાંઈ	આળ-પંપાળ	દાખે; ^૨			
વહુ ^૩		અડસઠ	નવકારના	નવપદ,					
		સંપદા	આઠ	અરિહંત	લાખે.	સમર૦	૧		
આદિ	અક્ષર	નવકારના	સ્મરણથી,						
	સાત	સાગર	ટળી	બથ	ફરી.				
એક	પદ	ઉચ્ચરે	હરિત	હુઃખડાં	હરે,				
		સાગર	આયુ	પંચાસ	પૂરી	સમર૦	૨		
સર્વ	પદ	ઉચ્ચરતાં	પાંચસે	સાગર,					
		સહસ્ર	ચોપન	નવકારવાલી;					
સ્નેહે	મન	સંવરી	હર્ષભર	હેજ	ધરી,				
		લાખ	નવ	બપથી	કુગતિ	ટાલી.	સમર૦	૩	
લાખ	એક	બપ	જન	પુણ્યે	પુરા	જપે,			
		પદવી	પામે	અરિહંત	કેરી;				
અશોકવૃક્ષ	તલે	બાર	પર્ષદ	મલે,					
		ગરગડે	હુંહુભિ	નાદ	લેદી.	સમર૦	૪		
અષ્ટ	વટી	અષ્ટસય	અષ્ટ	સહસ્રાવલી,					
		અષ્ટ	લાખા	જપે	અષ્ટ	કેડી;			
કીર્તિવિમલ	કહે	સુદિત	લીલા	લહે,					
		આપણાં	કર્મ	આઠે	વિદ્યેડી.	સમર	૫		

[૧૧૧-૨૯]
શ્રીલક્ષ્મિવિજયરચિત
નોકારવાલી ગીત

ભાર જપું અરિહંતના (ભગવન્તના) રે, શુભ સૂરિ છત્રીય;
સિદ્ધ આઠ શુભ ભણીઈ, વરતાણીઈ રે, શુભદું નિમ્નદિન. ૧

નોકારવાલી વંદીઈ ચિર નંદીઈ રે, ઉડી શુભીઈ શવેર;
સૂત તણા શુભ ગૂંથીયા, મણીયા મોહન મેર. ૨ નો

પંચવીસ શુભ ઉવજાયાના, સત્તાવીસ રે શુભ શ્રી અભુગાર;
એકસો આઠ શુભે કરી, ઈમ શુભયો રે ભવીયલુ નવકાર. ૩ નો

મોક્ષ ભપ અંગુઠડે વેરી, ફદદે રે તર્નાંગુડી હોય;
ભદુ સુખદાયક મધ્યમા, અનામિકો રે વસ્યારથ હોય. ૪ નો

આકર્ષણ ચટી આંગુડી વટ્ટી, મુખ્યો રે શુભવાની રીતિ;
મેરુ ઉલંધન મત કરો, મમ કરયો રે નખ અગ્રે પ્રીતિ. ૫ નો

નિશ્ચલ ચિત્તે જે શુભ, વટ્ટી ચંપ્યાદિકેથી એકંત;
તોહને ફલ હોયે ધણે, ઈમ ભોલે રે નિજુવર સિદ્ધંત. ૬ નો

સખ મવાલા રક્ષકે મણિ, પતાણવ રંગાંગુડી સાર;
ફળ સોવન રથલુ તાપી, અંદનાગર નં ધનસાર ૭ નો

શુદર ફલ કદ્રાખની, લપમાલીકા રે દેસમની અપાર;
પંચવળું સમસૂત્રની વટ્ટી, ચિત્રેય મૂત્ર તાપી ઉદાર. ૮ નો

ગાયમ પુણ્યાથી કળો, મહાવીરુ રે એ સયવ વિચાર;
લલિત દહે ભવીયલુ તુમે, દલુ શુભયો રે નિય સીનવકાર. ૯ નો

૧. પુનઃલેખક નામનું યાદ.

(પ્રતિ-પરિચય)

આ ' નવકારવાલી ગીત ' અતીત સતત-વર્ણીઓ અર્થે ઉદ્ભૂત થયું છે. નવકાર-
નવકારને નવકારવાળી શબ્દવાની રીત ઉપર આ ગીત ભાગે પ્રકાશ પામે છે; તેથી અર્થ
તેનો સમજ કર્યો છે.

આના કર્તા ' લલિત ' એવું નામ ઉલ્લેખ કરીને આપેલું છે તે તથ્ય સ્પષ્ટતા જોઈએ.
ચિંતકરિના મ. વિ. ગ. પદેશ્વરિ, તેમના સિ. ૫. સં. ૪૪૬, તેમના સિ. ૬. ૬૫૬, તેમના
સિ. ૭. ૬૫૬ વિષય તે આ ગીતના કર્તા હોવાનું જણાય છે. તેમજ અન્ય પુસ્તકોમાં સંદર્ભ છે.

[૧૧૨-૩૦]
[શ્રીવચ્છભંડારી રચિત]
નવકાર ગીત

નવકાર તણાં ફેલ સાંભલી, હૃદયકમલ ધરી ધ્યાન;	૧
અનંત ચઉવીસી આગે માનિઉં, પંચપરમેષ્ઠિ પ્રધાન.	આંચલી૦
છવ સમરિ (૨) નવકાર, જિનશાસન કહિઉં સાર. જીવ૦	
વનમાંહિ એક પુલિંદઉં પુલિંદી, સુનિ તસુ દિઉં નવકાર;	૨ જી૦
અંતકાલિ બહુ મંત્રવિશેષધં, રાયમંદિર અવતાર.	
પરીય ભૂમિ સમલી પેષ(ખ)વિ, સુનિ તસુ દિઉં નવકાર;	૩ જી૦
સીંહલરાય તણુઈ ધરિ કુંચરી, ભરુયછિ કરિઉં વિહાર.	
નગર પોતનપુરિ જોઉં મિથ્યાતણિ, વિહૂરનધં દિઉં આલ;	૪ જી૦
મહામંત્ર સમરઈ મનિભયં(તી)તરિ, સરપ શીટી ફૂલમાલ.	
એ નવકાર તણુઈ સુપસાઈ, પુરિસાસિદ્ધિ જિણુ પામી;	૫ જી૦
કનકમય જિણુભૂયણુ (ભવન) કરાવિઉં, થાપ્યા ત્રિભુવન સામી.	
ભણુઈ વછ ભંડારી નિસિદ્ધિન, મહામંત્ર સમરીજઈ;	૬ જી૦
એ નવકાર તણુઈ સુપસાઈ, કેવલિ લછિર લહંત.	

(પ્રતિ-પરિચય)

આ 'નવકાર ગીત' 'નમરકાર મહામંત્ર' પુસ્તકમાં છપાયેલું છે, તે જ અહીં ઉધ્ધૃત
કયું છે.

માના કતાં વચ્છ ભંડારી, દેવાલ કવિના સમકાલીન એટલે ૧૬મા સદીમાં થયાની
સંજ્ઞા આપે છે. 'શૃંગારેશ્વર'ના કવિ વચ્છ તે આ વચ્છ ભંડારીથી અભિન્ન
રોપાનો સંજ્ઞા છે. (જુઓ : 'જેન શૃંગાર કવિયા' ભા. ૧, પૃ. ૧૫, ૬૬)
આ ગીતના નવકારની કમળાનિ સંક્ષેપમાં આપેલ છે.

- પ્રભાતે ઉડી લીજે નામ, જો મનવાંછિત સીધે કામ;
મંત્રમાં છે આ મોટો મંત્ર, જેમ સુલુતાં હોય કાન પવિત્ર. ૧
- ચીઠ પૂરવ કેરો સાર, તે જીડી સમરો નવકાર;
ઈ મંત્રે ન આવે આપદા, ઈ મંત્રે દુઃખ ન આવે કદા. ૨
- લોજનવેલા પેલો જો, દુરગતિ કરતાં રાખે તે;
શ્રીઅશ્વિહંત [સિદ્ધ] આચાર્ય ઉવજાય, સર્વ સાધુજને લાશું પાય. ૩
- જ્ઞાન દર્શન ચાવિત્ર તપ સાર, ઈન નવપદ ધો ભાવસાર.
શ્રીપાલ મયણાં તણો અધિકાર, મુણને શાસ્ત્ર તણો જો સાર. ૪
- ચોવીશે જિનવરને નમુ, ભવભવના હું પ્રાપ્તિત હરું;
શ્રી મહાવીર જિનશાસન લઈ, ધર્મે ઉદ્યમ કરને ચલી. ૫
- ધર્મે હુવે ધન ભંડાર, ધર્મે હુવે મંગલ માલ;
કોન કહે આ વચન દસાલ, મુણને જીવદયા પ્રતિપાળ. ૬

(પ્રતિ પરિચય)

આ ' નવકાર મહિમા ' શેઠ ભાણુજી ધરમશી સાપરિવાને તેમની છ વર્ષની ઉંમરે તેમના કાકાએ સંભળાવેલો તે કંદરથ કરી રાખ્યો હતો અને સિદ્ધિચિન્તિતા પેતાની ૧૫ વર્ષની ઉંમરે આ લખાવ્યો હતો.

આ ગીતના કર્તા તરીકે ' કાન ' કવિનો ઉલ્લેખ રેલ્લી કડીમાં આવે છે, પણ તેમના જીવન વિશે ખાસ માહિતી મળતી નથી. તેમની રચનાઓ પૈકી એક ' રજાની ' (૧૯૧૬) પાશ્વનાથનો છંદ ' નામની કૃતિ મળી આવે છે; જેમાં તેઓ મેતાગર જૈન દેવતાનો નિદેશ કરે છે,

આમાં ' નવકારનો મહિમા ' સંક્ષેપમાં આપે છે.

[૧૧૪-૩૨]

શ્રી નવકારની સજ્જાય

(જેમ તરુ પાકું પાંદડું જી-એ દેશી)

લવણ સમુદ્ર સરોવરુ રે, સરોજિત જંખૂદીપ;
આઠ દિશિ છે પાંખડી રે, મધ્ય મેરુ કમલ સ્વરૂપ.
લવિયણ કમલ રચો મનોહાર.
ધ્યાન ધરો નવકારનું રે, જિમ પામો લવપાર. લવિં ૧

અરિહંત સમરો ઉજલો રે, મધ્ય લવનિ સુપ્રસિદ્ધ;
પૂર્વ દિશિની પાંખડી રે, સિદ્ધસ્તો ફલ લિદ્ધ. લવિં ૨

દક્ષિણ દિશિની પાંખડી રે, આચાર જ સોવન્ન વન્ન;
નીલવર્ણ ઉવઝાયનો રે, પછિમ સમરો ધન્ન. લવિં ૩

શ્યામવર્ણ સોહામણો રે, લગ્નિધવંત અણુગાર;
ઉત્તર દિશિની પાંખડી રે, જે તરિયા સંસાર. લવિં ૪

એસો પંચ નમુકારનો રે, અગનિ ખૂણે સ્વરૂપ;
ગ્રન્થ પાવપળાસણો રે, નૈઋત ખૂણે નિરૂપ. લવિં ૫

મંગલાનું ચ સુવેસિંદુ, વાયવ્ય ખૂણે વિશાલ;
પડમ સ્વકંતિ મંગલં રે, ચિતે ઈશાણે રસાલ. લવિં ૬

પાટી સુણો બાવે કરી રે, મન નિર્મલ નવકાર;
લવ પાનક જપતાં હરે રે, એ ચીત્ર પૂર્વ આર. લવિં ૭

શ્રી હર્ષવંદ હરમે કહે રે, શ્રી પાર્શ્વચંદ્ર શિય;
કૃષ્ણધ્યાને સિદ્ધિ રમની વરે રે

[૧૧૪-૩૩]

કવિરાજ શ્રી નેમિદાસ રામજી શાહ પ્રણીત
પંચ પરમેષ્ઠિ મંત્રરાજ ધ્યાનમાલા

[અપર નામ અનુભવલીલા]

તથા તેના ઉપર

આચાર્યશ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિનો ટોળો [બાલવિલાસ]

ઢાળ પહેલી

[ઢાળ ચોપાઈ]

(મંગલ—શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપની મહાકલ્યાણકારી વિચારણા)

ઢાળ ૧/૧

મૂળ :—

શ્રી જિનવાણી પ્રણમન કરી, સિદ્ધચક્ર ભાલસ્થલ ધરી;

શુદ્ધાત્મ છે મહાકલ્યાણ, તે મદવાને યાચ્યો જાગ્યુ...૧

×ટોળો :—શ્રી જિન ચોગ્રીમ અતિશયરૂપ શ્રી-ચોભા-લક્ષ્મીવંત એકવા રાગદંપાદિ
રિપુનંદુ છતણ એકવા જે જિન અવિહંત તેહની વાણી તે સરસ્વતી તેહને પ્રણામ કરીને
વચી સિદ્ધના ચક્ર-ચમુદાય તે ભાલસ્થલિ, તે નિશાડે પ્રણામ કરીને અથવા પુરુષારાદ
લોક ધારીઈ તિવારે સિદ્ધચક્રને નિશાડ હામિ ધારીઈ.

એનલે જગતપૂજ્ય ધામ તે નિલાડે સિદ્ધધામ ધારીને એકલે સિદ્ધરૂપ શુદ્ધાત્મા તે
મહાકલ્યાણકારી કર્મકલક ટાલી સુવર્ણરૂપ થયો નિમ સ્વરૂપ કમલદવાનઈ તુલ્યો પ્રાદ્યંબે
બાળ યાચ્યો. ૧.

* આ મંથ વિવેચન સદિન ' જીન સદિન વિચાર મંડળ ' તરુણી અથવા મંથરે પ્રારંભ
કરનામાં આવેલ છે, તેથી અહીં વિવેચન આવેલ નથી.

+ પ્રસ્તુત રાસની દરેક કહીને સંક્ષિપ્ત રીતે તે તે કરી ઉપર દર્શાવ્યાં આવે છે. આ સ્વરૂપ
મથ નિર્મા નિર્દિષ્ટ નથી દેવાયી અને અહીં કોઈમંથ દર્શાવે છે.

* શ્રી નેમિદાસના મુખે શ્રી જ્ઞાનવિમલસૂરિએ બાલસ્થલે અને આ ટોળો દર્શાવે છે. જન સદિન
મંથરે તેને દર્શાવે તરિકે પણ દર્શાવે છે.

દાળ ૧/૨

(શુદ્ધ આત્મસ્વરૂપ કયારે અને કેમ થાય ?)

મૂળ :—

પ્રગટે શુચિ અનુભવની જ્યોતિ, નાસે તવ મિથ્યામત છેતિ;
શુદ્ધાતમ અવલોકન કરું, દઢ ભાવે એહિ જ ચિત્ત ધરું...૨

ટ્યો :—

તે ક્યારે કિમ થાઈ તે કહઈ છઈ—

નિવારઈ શુચિ નિર્મલ અનુભવ આત્મજ્ઞાનની જ્યોતિ પ્રકાશ પ્રગટઈ તિવારે મિથ્યા-
મતરૂપ છેતિ—મલિનતા નાશઈ, તિવાર ઈસી રુચિ ઉપજઈ તે કહઈ છઈ—શુદ્ધ આતમ
નિઃકલંકનું જોવું જાણવું. સામાન્ય-વિશેષપણું જોઈ—વિચારું. એહવો દઢ ભાવ ચિત્તમાં
ધરું—રાખું તે રુચિ થઈ.....૨

દાળ ૧/૩

(શુદ્ધ આત્માને કેમ જાણે ?)

મૂળ :—

વચન વિવેક વિનય સુ (શુ) ક્ષિ કરી, તિણુથી મિથ્યામતિ અપહરી;
પ્રગટયો શુભ સંકલ્પ પ્રધાન આપ્યું પ્રથમ શુદ્ધાતમ ધ્યાન.....૩

ટ્યો :—

તે કિમ જાણીઈ તે કહઈ છઈ—

વિનય ૧, વિવેક ૨, વચન ૩, એ ત્રિણની શુદ્ધિ કરનઈ થાઈ. તિણુઈ કરી મિથ્યા-
મત જાનિતિ જમ વિષયાસનઈ નાશ પમાડઈ. તિવારઈ પ્રગટયો કહતાં પ્રધાન શુભ સંકલ્પ
પ્રગટઈ તેજો રચું થાઈ. શુદ્ધાતમનું જ ધ્યાન ચિત્તનું આપઈ અન્ય અશુભ સંકલ્પ વારઈ
નિવારઈ કેદનું અવલંબન કરઈ તે કહઈ છઈ....૩....

દાળ ૧/૪

(પ્રથમ પરમાત્માના આલંબન આથે રતિયુગ્મ પ્રગટે.)

મૂળ :—

પીનનામ દોની નિકલક, નાલી વિકલ્પ મદ માન ને વંક;
નેદ નિરંજન નિર્મલ ગુણી, પ્રથમ આલંબનરૂપ રતિ બની...૪

ટપો :—

પીત કહતાં ગયાં છઈ રાગ અનંદ દ્રેષ જેહથી એહવા જે વહી નિકલંક-કર્મમલ-
રહિત વહી જેહથી ટલ્યાં છઈ અશુદ્ધ વિકલ્પ. મદ તે પ્રાપ્ત વસ્તુનો ગર્વ અનંદ અપ્રાપ્ત
વસ્તુનો ઉત્કર્ષ તે માન. વંક કહેતાં વકપણું, માયા, કુટિલતા. તેહ જિ નિરંજન નિઃપાપ
નિર્મલ ગુણના ધણી એહવા જે દેવાદિક પ્રથમ કહિતાં પૂર્વે પહિલાં તેહના ધ્યાનના
અવલંબનરુપે રતિ રાગ બની આવઈ.....૪

ઠાળ ૧/૫

(આલંબનના ધ્યાનથી અવર્ણનીય ગુણ.)

મૂળ :—

એહ ક્યાને મુખ ઉપનું જેહ, ગુંગે ગોલ ગળ્યા પરિ તેહ
ન કહાયે મુખિ મુખ બાહુ થાય, નિમિત્ત કર્મના પાપ પુણાય...૫

ટપો :—

એહવા અવલંબન ધ્યાને જે મુખ ઉપનું તે કેહવું લાગઈ? ગુંગઈ ગોલ ગળ્યાની
પરિ થાઈ. મનમાં મીડું લાગઈ પશ્ચિ મુખઈ કંઈ ઉપમા ન કહી ચકઈ, આનંદનાં શ્લ-
સ્થનઈ ઇમજ હોઈ પશ્ચિ એહવા અવલંબન ચિંતનથી કઠિન કર્મની દોષિ ગમઈ. નિશ્ચરે
વહી કેહવો થાઈ તે કહઈ છઈ. ૫

ઠાળ ૧/૬

(પૂર્વદર્શિત રિચિતિ થતાં ગું થાય ?)

મૂળ :—

આર શરણરુપે લાગો રાગ, તામે એદથી મયો વાંબાગ
મુખ દુઃખ આપ્યે સમ મનિ લાગિ, વેદે નિમ નવિ રાગમે નાગ...૬

ટપો :—

અરિંત ૧, ચિદ ૨, આપુ ૩, દેવહીપણીન ૫મં ૪-એ આનંદ શરણ ઉપર
રાગ થઈ. મનમાં હર્ષ થઈ. જે દુઃખે વાંબાગ જે દુઃખે વાંબાગ. નિશ્ચરે તે
કેહવો થઈ તે કહે છઈ મુખ દુઃખ આપ્યે મનમાં વેદઈ નથી. જિન નાગ-દાણી કંઠા-
મમાં મનમાં વહી થઈ કય ન પામઈ નિમ....૬

દાળ ૧/૭

(નિજસ્વરૂપની દ્રવ્ય, શુણ્ણ, પર્યાયથી વિચારણા.)

મૂળ :—

અસંખ્યપ્રદેશી નિજ જિઉં દ્રવ્ય, દર્શન જ્ઞાન ચારિત્ર શુણ્ણ ભવ્ય;
પગજવ તેહના અનંત અનંત, નિજ સરૂપ જાણે તે સંત.....૭....

ટીપો :—

અસંખ્યાતપ્રદેશી જે પોતાનો જીવદ્રવ્ય છઈ તેહિ જ વિચારઈ દર્શન, જ્ઞાન, ચારિત્રના શુણ્ણ ભવ્ય ભલા જેહનઈ વિષઈ છઈ તે એકેકા શુણ્ણનઈ વિષઈ અનંત અનંત પર્યાય છઈ. દ્રવ્ય સાથઈ અવિનાશાવી છઈ. એહવા સ્વરૂપનો આતમદ્રવ્યનો જાણુ તે સંત ઉત્તમ.....૭....

દાળ ૧/૮

(ચેતનરાજનું સ્મરણ, વિચિંતન અને ધ્યાન)

મૂળ :—

એહથી અલગો પુહ્ગલરૂપ, તેહથી ન્યારો ચેતન ભૂપ;
એહનું જ્ઞાન એહનું ધ્યાન, દઢ પ્રતીત ચિંતન અનુમાન....૮

ટીપો :—

એહવા લક્ષણથી વિલક્ષણ અલગો તે અચેતનાત્મક તે પુહ્ગલરૂપી તેહથી અલગો અરૂપી જીવ લક્ષણ શુક્ત ને ચેતન રાજ. એહનું જ્ઞાન તેહિ જ એહનું ધ્યાન એકાગ્રતા એહનું જિનન વિચાર અનુમાનઈ કરી પ્રત્યક્ષગમ્ય કરવું તેહિ જ પ્રતીતે ધારવું.... ૮

દાળ ૧/૯

(અરિદંતાદિ શુદ્ધાત્માના ધ્યાનનું સ્વરૂપ)

મૂળ :—

અરિદંતાદિક શુદ્ધાત્મા, તેહનું ધ્યાન કરો મહાત્મા;
કર્મકલકે નિમ દરિ વ્તય, શુદ્ધાત્મ ધ્યાને મુખ થાય....૯

ટીપો :—

અરિદંતાદિક જે ને શુદ્ધાત્મા કહેઈ. અરે મહાત્મા મહાપુરુષો તેહનું જ ધ્યાન કરે. નિમ (નિમ) અરુદન કર્મના મત તે અરજો થાઈ. નિરાવશ્ય શુદ્ધાત્માને પરમ વિચાર જે મુખ થઈ ને જીવે છે.....૯

દાળ ૧/૧૦

(ધ્યાનની સામગ્રી)

શ્રુતિ:—

મન વચન કાયાના યોગ, શુભ શુભ જોઈ ન ઇર્ષ્ય ભોગ;
વિકથા નિદ્રા નં આહાર, આસનના જય અનેક પ્રકાર...૧૦

ટીપ્પણ:—

મન, વચન, કાયાના યોગ-આપાર તે શુભ શુભ કામર્થ જોઈ. પરોપકાર, પાપ-
હર્ષાદિકર્થ જોઈ. પણ ભોગાદિકર્થ ન વાંછર્થ. વિકથા-રાજ, દેશ, ભક્ત, સ્ત્રી પ્રમુખના
વિરુદ્ધ કથા પ્રબંધ ૧, તથા નિદ્રા ૧, પ્રમાદ ૨, તથા આહારના અતિભાવતા-અતિ
શુદ્ધતા, આસન, પદાસન, વીરાસનાદિ અનેક પ્રકારના તેડતા જય કર્થ અભ્યાસ કરી
સાધના કર્થ.....૧૦

દાળ ૧/૧૧

(ધ્યાનની સામગ્રી-આહુ)

શ્રુતિ:—

એકાંતે અતિપાવન કામ, રમ્ય દેશ મુખાસન નહીં યામ;
પટ્ટ ઇન્દ્રિય પણ વિપગવિકાર, નવિભાવે મનમાં દિ સિગાર...૧૧

ટીપ્પણ:—

વહી એકાંત દ્રવ્યથી વિજન પ્રદેશ ભાવથી એકાંત કૌપાદિકે રહિત-અનિ પાવન
પ્રદેશ-દ્રવ્યથી શુભિ રથાનકે ભાવથી પાવન મલિન ચંકરર્થ રહિત રમ્ય-મનોહર પ્રદેશ,
દ્રવ્યથી મુખાસન, પદાસનાદિ. ભાવથી મુખાસન પર આશા રહિત; યામ-તપ. દ્રવ્યથી
ઉચ્ચ પ્રદેશ, ભાવથી યામ-દેવ, મન્દર, કૃષ્ણાદિ રહિત. એકવર્થ ધાનિકર્થ ધાંચ ઉદ્ધિપની
પટ્ટના-સાવધાનતા સ્વ સ્વ વ્યાપારર્થ શુભ જોઈ. પણ ઇન્દ્રિયાઈ વિકાર મનમાં વિચાર
માત્ર ભાવર્થ નહીં. કામભોગાદિકર્થ ન જોઈ.....૧૧

દાળ ૧/૧૨

(ધ્યાનની સામગ્રી)

શ્રુતિ:—

ગુરુ વિનયિ ને શુભ વ્યવસાય, ગુણુપક્ષી ને મનિ નિરમાય;
ઔદાસિન્યપણું ભવભાવ. સૈર્વ પશુ નવિ વિન ચમાવ...૧૨

ટીપ્પણ:—

દર્શન ધ્યાનનો અસ્તુત્વ દેહને જોઈ ને કર્થ છત-રૂપનને વિદ્યે,
જનિ બહુમાન પ્રેમવંત જોઈ. શુભ શાસ્ત્રનુસારી વિચારન જોઈ. ગુણુપક્ષી

૧૧૮]

મંત્રરાજ ધ્યાનમાલાં

[ગૂજરાત]

શુભનો પક્ષપાતી જોઈઈ. વહી મનિ નિરમાથી નિઃકપટી-ઉદાસભાવઈ સંસારના ભાવ સેવઈ.
અતિ અધતા પશુ નહી. આશ (સ)કૃતપશુ વિષયાદિ વ્યાપાર ચિત્ત જમાવ કરી ન સેવઈ.
વ્યસનરૂપ ન થાઈ.....૧૨

દાળ ૧/૧૩

મૂળ:—

(ધ્યાતાની યોગ્યતા-ચાહ)

એહવા શુભનો સેવી જોય, ધ્યાનકરણને યોગ્ય તે હોય;
ચલપરિણામી ધરે ધ્યાન, શુદ્ધાતમનું સ્યું તસ નામ...૧૩

ટાંબો:—

એહવા શુભનો જે સેવણહાર હોઈ, તે પુરુષ ધ્યાન કરવાનઈ યોગ્ય થાઈ. જેહનું
ચલચિત્ત-પરિણામની અંચલતા હોઈ તે ધ્યાનનઈ ધરી સકઈ નહી. જે ચલપરિણામી
વિપરી કહ્યા શુભથી વિપરીત તેહનઈ શુદ્ધાતમનું સ્યું નામ કહીઈ ?.....૧૩

દાળ ૧/૧૪

મૂળ:—

(ધ્યાતા અને ધ્યેય)

થિર કરી રાજો જે ઉપયોગ, કરતો તત્ત્વતણો આભોગ;
આતમસાર તે ચિત્તમાં ધરે, ઇણિ વિધિ પરમાતમપદ વરે...૧૪

ટાંબો:—

થિર પરિણામ રાખીનઈ જે જ્ઞાનાદિકના ઉપયોગ રાખઈ, અનઈ વહી તત્ત્વાદિકનો
આભોગ કદતાં વિસ્તારનો ગવેળી હોઈ. આત્માનો સાર જે કૈંકારૂપ પંચ પરમેષ્ઠી
ચિત્તમાં ધરઈ. ઈમ અભ્યાસ કરતો હુતો પરમાતમ પદ પામઈ.....૧૪

દાળ ૧/૧૫

મૂળ:—

(ધ્યેયનું સ્વરૂપ)

તેદનો શાશ્વત અખય ઉદયોત, પરશ્વલ પરમાતમ જ્યોતિ;
સાદતત્ત્વનંદ સદા મુખકંદ, મદામુખરાગર ગતસવિદંદ...૧૫

ટાંબો:—

તેદનો શાશ્વત અખય ઉદયોત, પરશ્વલ પરમાતમ જ્યોતિ, ઉદયોત નિરાવરણ
સાદતત્ત્વનંદ સદા મુખકંદ, મદામુખરાગર ગતસવિદંદ...૧૫

દાળ ૧/૧૬

(ધ્યાનની પ્રાયશિકા વિચારણા)

શ્રુણુ :—

પ્રથમ વિચાર કરે એહવો, ભવસુખ દુઃખદાઈ કેહવો;
જે પુદ્ગલસ્યુ પરિણતિ કરી, તેહ થયી આરે ગતિ દિરી...૧૬

ટાંખો :—

તિહાં ચિત્તમાં પહિલો ઇમ વિચાર કરઈ. ભવ-સંસારનાં સુખ તે સર્વ દુઃખદાઈ
છઈ. જે એણુઈ આત્માઈ પુદ્ગલની સંગતિ પરિણતિ કરી, તેહ થયી આરઈ ગતિમાં
દિરવું કહ્યું...૧૬.

દાળ ૧/૧૭

(ધ્યાનની તાત્વિક વિચારણા)

શ્રુણુ :—

છાલી વાટક નાટક ગણુ, કોપાદિક દુઃખ કેતાં ભણુ;
અનંત જ્ઞાન જે કેવલરૂપ, પરસંગે થયો તેહ વિરૂપ...૧૭

ટાંખો :—

છાલી—ભક્તરી જિમ વાહામાં ધાત્રી હુંતી સકલ ભૂમિ પ્રદેશ અવગાદઈ તિમ ઈર્ષ્ય
છવઈ અહિ રાજકોકરૂપ વાટકઈ ઇમ નાદિક કરતાં અવગાદિકઈ છઈ, તિહાં કોપાદિક
દુઃખ કેતાં ઇક કહીઈ. આત્માનું આત્માનું કેવલજ્ઞાન અનંતરૂપ છતું હનું, તેદી પળિ પરકમ
સંગથી વિપર્યયરૂપ થયું. જ્ઞાન અજ્ઞાનરૂપ થયું...૧૭.

દાળ ૧/૧૮

(ધ્યાનની તાત્વિક વિચારણા-ચાત્ર)

શ્રુણુ :—

સકલ કલિ સોવરણે જાય, ભાગી ભદામ અનંત વિકાયા;
પુદ્ગલ ખલસંગે દુઃખામ, મદિરા મોદ થયી ગનમામ...૧૮

ટાંખો :—

સકલ કલિ જેહની સોવરણઈ કરી અથા પ્રાય કરઈ નિવરણ જામનન અનંતમઈ
ખાતર લેવાણે નિગોહ માયે પુદ્ગલ જે ખલરૂપ દુર્જન તેહના સંગે થયી એ અનંત
દુઃખનું ઇમ થયું. મોહરૂપ મદિરા થયી ગનમામ-અનંત થયે. જીવ મુક્તિનું છઈ ૧૯
એક જાની એક આત્માની ઇમ એક થાયે...૧૮.

૧૨૦]

તાળ ૧/૧૯

મંત્રરાજ ધ્યાનમાલા

[ગૂજરાત]

મૂળ :—

(ધ્યાનની તાત્વિક વિચારણા-ચાલુ)

દ્રવ્ય પ્રાણ કરતે ભવ ગયો, ભાવ પ્રાણ સંમુખ જવ થયો;
જાણ્યો સકલ સભાવ વિભાવ, સત્ય સરૂપ થયો સમભાવ...૧૯

ટાંબો :—

તે માટે ઈન્દ્રિય ૫, બલ ૩. સાસોસાસ ૧, આયુ ૧, એવં ૧૦ દસવિધ દ્રવ્ય
પ્રાણ કરતાં સંસાર વહ્યો. પશુ-ભાવપ્રાણ-જ્ઞાન, દર્શન, સુખ, વીર્યરૂપ તેહ નિરાવરણ
કરવાનઈ સનમુખ થયો. હવઈ આતમજ્ઞાને સકલ સ્વભાવ-વિભાવ, સમાધિ-ઉપાધિભાવ
જાણ્યો. તિવારઈ સત્યસ્વરૂપી થયો. અસત્ય ગોખમ મિટ્યો. તિવારે સમભાવે રહ્યો. જે
જ્ઞાન-સ્વભાવ આતમા, જડ સ્વભાવ કર્મ, અદ્વેષ ગુણ નીપનો. ૧૯

તાળ ૧/૨૦

મૂળ :—

(ધ્યાનનું રૂપ)

દેખેં નિજ પર કેરં રૂપ, જિમ નટ નૃત્ય કરતો ભૂપ;
આપ આનંદમાંહિ તે લીન, શાંત સુધારસમાંહિ અહીન...૨૦

ટાંબો :—

તિવારે પોતાનાં પરનાં સમાનરૂપ જાણ્યાં. જિમ રાજ નટાવો નવાં નવાં રૂપ નાટિક
કરતો સામાન્ય પ્રકારઈ સર્વનઈ દેખાવઈ. આપ રાજ પોતાના આનંદમાં લીન થાઈ યથા
ભાવઈ મુગ્ધ લીઈ જિમ આતમા શાંત સુધારસમાંહિ અહીનપણઈ વર્તઈ. જિમ જિમ
કુલ પ્રગટઈ તિમ તિમ સુધારસ વધઈ. સિદ્ધ પરમાતમા તિમ સર્વ જીવને ભવ નાટિક
કરતાં દેખે છઈ...૨૦

તાળ ૧/૨૧

મૂળ :—

(જિનશાસનમાં ધ્યાન માટે અનેક યોગમાર્ગો)

આપકપ પ્રગટે જિણુ દેતિ, તે દાણે ગુરુજન ધરી દેતિ;
જિનશાસનમાંહિ યોગ અનેક, બ્રાહ્મ્યા શાસ્ત્રમાંહિ સુવિવેક...૨૧

ટાંબો :—

આપ કપ પ્રગટે જિનશાસનમાં અનેક યોગ દેવાવીને બ્રાહ્મણ તે અવધાઈ
પરેશ્વર પદવિ દાણાં ૧૦૦, તે શ્રી જિનશાસનમાં યોગ પ્રવચન શાસ્ત્રમાં ગુણ બધાં
વિવેક રહી રહ્યાં છઈ ૨૧.

ઢાળ બીજી

[ઢાળ : બંગાલાની દેશી. રાગ : કાફી]

ઢાળ ૨/૧

(શ્રાદ્ધનો મૂળ ઉપાય—ધ્યાન. તેનું સ્વરૂપ)

મૂળ :—

શિવમુખપ્રાપ્ત મૂલ ઉપાય, ધ્યાન કહું છે જિનવરરાય.

સાદિખ સેવિઈ, હાંરે મનમોહન સાગ

ધ્યાનમાંહિ દોઈ અશુભ નિદાન, આત્મરોડની કીજ હાનિ. સા૦...૧

ટોપો :—

શિવમુખ તે શ્રાદ્ધમુખ પામવાનઈ મૂલ-પ્રથમ ઉપાય-કારણ શ્રી જિનવરેન્દ્રે ધ્યાન કહિઈ ઉઈ. ધ્યાન તે કેહનઈ કહિઈ ? એકાગ્ર ચિંતનને ધ્યાન કહિઈ એહવા સાદિખ સર્વ લવના નાથ થોગ-શોભકરનઈ સેવીઈ.

તે ધ્યાન આર કહિયાં ઉઈ, તેમાંહિ પૂર્વદયાં બે અશુભ. અશુભનાં નિદાન-કારણ ઉઈ. તે કહાં ? આત્મધ્યાન-ઇન્દ્રિય વિષયનું ચિંતન ૧, રોડધ્યાન તે વદમાય લવનઈ વધ-ચિંતન ૨, તેહના ભાવના ચિંતનના બેદ-ધાયા આલંબન-તણવાદિ વિચાર ભદુ ઉઈ તે શાસ્ત્રથી બાજુવા.

ઢાળ ૨/૨

(ધર્મધ્યાનથી નિર્વિકલ્પ મુખ ઉપરે.)

મૂળ :—

ધર્મશુદ્ધ દોય ધ્યાન પ્રધાન, ઉત્તરોત્તર મુખધર અનિદાન સા૦

ધર્મધ્યાનથી આત્મરોડ લય, નિર્વિકલ્પ મુખ નેદથીસમાય. સા૦...૨

ટોપો :—

હવડે ઉદ્દયાં ૨ ધ્યાન પ્રધાન ઉઈ. ધર્મ ધ્યાન તે સગરસદિચીનડ મુખ નિર્જાન હેનું ? શુદ્ધધ્યાન તે આત્માને નિરાવરણ થવાનું. દોઈ(નોઈ) ૨ ઉત્તર ઉત્તર પ્રધાન મુખધર અનઈ સંસારના કારણ નહીં. ધર્મધ્યાન અન્યથી અન ૧, રોડ ૨, નિર્વિકલ્પ નર નિરિગ્નિ મૂલ નિદાન બે ધ્યાનથી દરડ. ધર્મધ્યાનથી નિર્વિકલ્પ મુખ ઉપરે. એપિબીજ મુલમ થાન, આઠ મુદકલ ન ઉપરડ...૨

ઢાળ ૨/૩

(દ્રવ્ય-શુણુ-પર્યાયાત્મક ચિંતન તે શુક્લધ્યાન)

મૂળ :—

શુદ્ધ દ્રવ્ય શુણુ પજ્જવ જેહ, શુક્લધ્યાન છે તેહનું ગેહ. સા૦
ધર્મધ્યાન છે તેહનું હેતુ, શુક્લધ્યાન મોહજપન કેતુ. સા૦...૩

ટીકો :—

અનર્થ દ્રવ્ય-શુણુ-પર્યાયાત્મક નિત્યાનિત્યાત્મકપણિ વસ્તુ સ્વભાવ ચિંતન તેહનું ધર તે શુક્લધ્યાન. શ્રુતધર પૂર્વધર શ્રેણિગત સાધુનર્થ હોઈ. તે મોટર્થ ધર્મધ્યાન તે શુક્લધ્યાનનું હેતુ છઈ. અનર્થ શુક્લધ્યાનથી મોહ જીતીઈ. જોહનાં પણિ થાવાનાં લક્ષણ આલંબન પાયા ઉપાય અનેક છઈ ભેદ જેહના આવશ્યકનિર્ણયિત પ્રમુખ ગ્રન્થ મધ્યે કહિયા છઈ. ૩

ઢાળ ૨/૪

(શુદ્ધ ક્રિયાયુક્ત આત્મવીર્ય તે શુક્લધ્યાન)

મૂળ :—

શુદ્ધક્રિયા જે અનુભવસાર, ધર્મધ્યાન છે તાસ આધાર. સા૦
આત્મવીર્ય જે અનુભવ ધાર, શુક્લ તે કર્મછેદન હંકાર. સા૦ ૪

ટીકો :—

અનુભવજ્ઞાનઈ કરી જે શુદ્ધ ક્રિયા ત્રિકરણયોગઈ જે સાર પ્રધાન છઈ ધર્મધ્યાન તે તેનું આધાર છઈ. જોતલઈ જ્ઞાન, દર્શનશૂન્ય તે ધર્મધ્યાન ન હોઈ. અનુભવજ્ઞાન ક્રિયાયુક્ત આત્માને વીર્ય જોહનું તે તીખી ધાર સમાન. શુક્લધ્યાન તે કર્મ છેદવાને હંકાર કદનાં હંકાર સરિયું છઈ. શુક્લ તે ર્યું આત્માનર્થ ઉત્તરવલ કરઈ. અથવા મોહાદિક કર્મનું શુક્લ ધ્યાન શુદ્ધ કરી ન્યાયગત થાઈ....૪

ઢાળ ૨/૫

(ધર્મધ્યાનના પ્રશસ્ત શુભો)

મૂળ :—

નિર્મી પ્રમોદ દરજા મોહવરૂદ્ય, ધર્મધ્યાન દોષ ઓ અહિ સ્વસ્થ. સા૦
અવિદ્યાનાદિક મરણનું અધાર. કાલ અનાદિના જસ પ્રચાર. સા૦ ૫

ટોચા:—

મૈત્રી પરહિતચિંતા ૧, પ્રમોદ, શુભી પરમુખને દેખી હર્ષદ ૨, કટુભા દ્રવ્યભાવે
દુઃખી જનની દયા ૩, માધ્યસ્થ્ય તે કૂરકમી આત્મપ્રશંસી શુભિ દ્રેષી તેહનર્થ વિવર્ધ અથા-
લતર્થ ઉપેક્ષા ૪, ધર્મધ્યાનમાં એ વ્યાર્થ ભાવના શુભ પ્રશંસત-ભલાં હોઈ. અંરિહંત
થાતી કર્મ રહિત (૧), સિદ્ધ ૮ કર્મ રહિત (૨), આધુ પચાંચવે રહિત (૩), ધર્મ
૧૮ પાપધ્યાનક રહિત (૪) એ વ્યારના શરણ કરણુપણુ—એ વ્યાર શરણાનો અનાદિપણુ
જેહના પ્રચાર. જિહાં સંસાર આદિ (અનાદિ) તિહાં પશિ અનાદિ છઈ...૫

દાળ ૨/૬

(ભવાભિનંદીને ધર્મધ્યાન ન હોય)

મૂળા:—

ધન્દ્રિય મુખ અભિલાપી જેહ, ધર્મધ્યાન તસ નાવે દેહ. સાં
શુક્લધ્યાનનું આવે રૂપ, તે મુદે સંસારનો કુપ. સાં ૬

ટોચા:—

તે માર્દિ જે ધન્દ્રિય મુખનો અભિલાપ ભવાનંદીપણુ હંચક હોઈ જે પ્રાણી તેંક
નઈ ધર્મધ્યાન નાવઈ. જેહવઈ શુક્લધ્યાનનો રૂપ સ્વરૂપ આવઈ તે પ્રાણી સંસાર
રૂપનઈ સુદઈ લાંછ. ૬

દાળ ૨/૭

(શુક્લધ્યાનથી શુભ શુભ પ્રગટે)

મૂળા:—

ભવાભિનંદીને એ નવિ હોય, પુદ્ગલજાનંદીને ભગના જોય. સાં
આનન્દઆનંદી જે હોય. શુક્લ શુક્લ શુભ પ્રગટે જોય. સાં ૭

ટોચા:—

ભવાભિનંદીને એ ધ્યાન ન હોઈ—ન હોઈ. અનંદ પુદ્ગલજાનંદી પ્રાણીનઈ વહી જાય
અનંદ મારઈ હોઈ તે નથી પશિ ભદુવાર ન હોઈ. પ્રમદસંકાશિની પશિ અનંદ જે
ભગમ આનંદી શમ, સંધમ, મુખપ્રમદ દોઈ નોહનઈ શુદ્ધધ્યાન રમદાનંદિ દેવી (નિ)
ની જઈ શુદ્ધધ્યાનને એ વિશેષ જે થઈ તે તે શુદ્ધધ્યાન ૬...૭

ઠાળ ૩/૨

(અડયોગના નામો-તેનાથી દુષ્ટ વિકલ્પ તથા ભવદુઃખ જાય)

મૂળ :—

યમ નિયમ પ્રણિધાન કરણ પ્રાણાયામમાં રે, કિં ક૦,
પ્રત્યાહાર ને ધારણા ધ્યાન મનોદમા રે, કિં ધ્યા૦;
એક ભાવ સુસમાધિ એ અડયોગ છઈ રે, કિં એ૦,
એકથી દુષ્ટ વિકલ્પ નહિ ભવ દુખ ગછઈ રે, કિં નહિ...૨

ટીકો :—

- (૧) યમ તે પ. — અહિંસા ૧, સત્ય ૨, અસ્તેય ૩, મૈથુન ત્યાગ ૪, પરિશ્રદ્ધિ પરિમાણુ પ. એ પ્રથમ યોગ યમનામા ૧.
- (૨) નિયમ-૧ શૌચ, ૨ સંતોષ, ૩ તપ, ૪ સ્વચ્છતા, ૫ પ્રણિધાન તે દેવાદિકતું શુભ પ્રવૃત્તિ આરાધન. એ બીજો નિયમ નામા-યોગ ૨.
- (૩) કરણ (આસન) — તે ઇન્દ્રિય નિરોધન હેતિ આસનાદિ કરણ ૩. એ ત્રીજો યોગ ૩.
- (૪) પ્રાણાયામ-તે સાસોસ્વા(સા)દિકતું શરીર લઘુકરણ હેતુ. એ ચોથો યોગ-૪
- (૫) પ્રત્યાહાર-તે ઇન્દ્રિયગણનઈ વિષયાર્થ થકી નિવર્તાવતું એ પાંચમો યોગ-૫
- (૬) ધારણા-તે કોઈક એક પ્રશસ્ત શુભ ધ્યેયને વિષઈ ચિત્તતું થાપવું. એ છઠો યોગ-૬
- (૭) ધ્યાન-તે જે ધ્યેય કહ્યું છઈ તેહતું જે ગહુ વિષય અપલતા ટાળી એકાંશઈ નેહતું તે.
- (૮) સમાધિ-ધારણા ધ્યાન એટલેની થાપનાં એકત્વ ભાવઈ કરી તન્મયી ભાવઈ થાપ તે સમાધિ. તેદિ જ અર્થ માત્ર આભાસ માત્ર થાઈ તે. સમાધિ આ આઠમો યોગ-૮.
- એ આઠમો ગદ્ય દર્શન સમ્મત છઈ. એકથી દુષ્ટ વિકલ્પ ન જાય; નિવારે જાય તે સદેહ કલ્પનાં નહઈ...૨

ઠાળ ૩/૩

મૂળ :—

(ધ્યાનવિદિ માટે પ્રાણાયામ-તેના પ્રકાર)

ધ્યાન-૧૨૬ ધ્યાન-૧૨૬ ધ્યાન-૧૨૬ ધ્યાન-૧૨૬ ધ્યાન-૧૨૬
ધ્યાન-૧૨૬ ધ્યાન-૧૨૬ ધ્યાન-૧૨૬ ધ્યાન-૧૨૬ ધ્યાન-૧૨૬

યતનાઈ કરે' શેષ તે શાંતિ કહીછઈ રે. કિં શાં૦,
ઉત્તર અધર તે વ્રાયુ વ્યાધિત કીછઈ રે. કિં વ્યા૦...૩

ટખો :—

કોઈકે પ્રાણી મ્યાનસિદ્ધિની કાજઈ પ્રથમ પ્રાણાયામ કરઈ તે પ્રાણાયામ પવન નિર્જય વિના કરી ન સરીછે. જિહાં મન હોઈ તિહાં પવન હોઈ અનઈ પવન હોઈ તિહાં મન હોઈ. તે બિહુનઈ તુલ્ય ક્રિયા કરવાનઈ કાજઈ ક્ષીર-નીર ન્યાયની પરિમિલિ વાનઈ કાજઈ રેચક, પૂરક, કુંભક કરઈ. નાશા અક્ષરં મુખ થકી જે વાયુ બહિઃપ્રચાર કરઈ તે રેચક ૧. અપાનદ્વારથી પૂરક કરઈ અંતરંગ તે પૂરક ૨. નાભિપદ્મનઈ વિપઈ પવન સ્થિરી કરઈ તે કુંભક ૩. સ્થાનિકથી સ્થાનાંતર કરઈ પવનનઈ તે પ્રત્યાહાર ૪. ભા(તા)લ-નાશ-મુખદ્વારથી કરી પવનને શેષવે તે શાંત. એ પાંચમે ભેદ ૫. એનડઈ સ્થુ ? જે પવન સાધના ધિરતા કરી પાછો પવન મુકઈ તિવારઈ યતનાઈ મુકઈ શાવ ધાન પળુઈ સ્વસ્તિ સ્વસ્તિ મુકઈ તે પ્રાણાયામ. ઉત્તર ઉપરથી તથા અધર તે હેડાયા વાયુનો શેષ તે વ્યાધિનો શેગાદિકનો ઉત્પાત (નો) ઘાઈ વિપાત કરઈ. એનડ પવનસાધના નીચેગમું હેતુ....૩

દાળ ૩/૪

(દ્રવ્ય અને ભાવ પ્રાણાયામના શુભે)

મૂળ :—

દ્રવ્યે બઈ ત્રિદોષ વાત પિત્ત કફ મુખા રે, કિં વા૦,
ભાવ થકી નિર્દોષ હોઈ તસ નહિ રૂપા રે, કિં ત૦;
વિપય-કપાય આસંસ ત્રિદોષ ગયા થકી રે, કિં ત્રિ૦,
દોષ શાંતિ તન કાંતિ વધે બસ બહુ થકી રે, કિં વ૦...૪

ટખો :—

દ્રવ્ય થકી પશ્ચિ પવન આધનાથી વાત, પિત્ત, કફ પ્રમુખતા ત્રિદોષ રોગ બાદ. ભાવ થકી પશ્ચિ વિપય કપાય મિથ્યાત મંદનાઈ તથા નશઈ, નિર્દોષ થઈ. નેદનઈ રોગ ન હોઈ. વલી. વિપય-કપાય વિકાર ન હોઈ. અસંસ્થે ત્રિદોષને નાશ થઈ, એ ત્રિદોષ અંતરંગ ત્રિદોષ પશ્ચિ સમઈ નિવરઈ દોષની શાંતિ હોઈ. બહુ કાંતિ પુલ્ક પ્રાણી પુલ્ક થઈ હેડાઈ સેવં બહુ વધઈ. ત્રિદોષ નશ થમઈ. શુભ બહુ થઈ...૪

દાળ ૩/૫

(ઔદાસીન્યરૂપ ઔષધિ અને ધર્મામૃત પથ્ય)

મૂળ :—

ઔદાસીન્ય મૃગાંકપુડીની સેવના રે, કિં પુ૦,
કરતાં પાવન થાય નહિ કલુષિત મના રે, કિં ન૦;
થાપ તિહાં વહી બીજ હૃદયકમલે સદા રે, કિં હૃ૦,
સ્થાન વર્ણુ ક્રિયા અર્થ આલંબન તે મુદા રે, કિં આ૦....૫

ટબો :—

તે ત્રિદોષ ગવઈ ઉદાસીનતારૂપે મૃગાંકપુડીની સેવના કરાવઈ. અપ્રમાદરૂપ નિવાત, વિકથા રહિત વિજન-એકાન્ત સેવાવઈ, ધર્મામૃત પથ્ય સેવાવઈ તેહવી પુડી સેવતાં કલુષિત મન ટલે, ધર્મરુચિ વધઈ. બાહ્યમલ રોગાદિક, અંતરંગ મલ અશુભ ધ્યાનાદિક તે ટલતે પાવન થાઈ. એ તો આગામિ સુલેક્ષ થાનાર હોઈ તિવારે વરસતા થંભ જિમ, તથા સૂર્ય ઉગતાં પહિલી જિમ પ્રભાતિં તિમ એ બાણવા. હવઈ એહવા શુભાશયરૂપ ધરતીમાં હૃદયકમલઈ બીજ થાપડ. તે બીજ કેહાં? સ્થાન, વર્ણુ, ક્રિયા, અર્થ, આલંબન પ પામઈ. સ્થાન તે મુદ્રા, પ્રસ્થાન, ન્યાસાદિ, વર્ણુ તે પ્રયત્ન ઉદાત્તાદિક, ક્રિયા તે શૂન્યોપયોગ (નદી) (અથવા) સ્વમતિ કલ્પિત નહીં અર્થ તે યમનિયમાનુયાયી શુરુ પ્રદત્ત આલંબન તે પ્રતિમા થાપનાદિક ઈત્યાદિ બીજ ક્રિયાનાં વહી પ્રાણાયામનો વિચાર લેશ કનિઈ છઈ....૫

દાળ ૩/૬

(મૃદુનિ(મૃત્તિ)ચંકેર, વિકાર-અવિકાર અને નિર્વિકાર માટે પવનની સાધના)

મૂળ :—

પ્રાણપાન સમાન ઉદાન અગ્યાન છે રે, કિં ઉ૦,
અર્થ પંચ સમીર તે બીજ સમાન છે રે, કિં ન૦;
મૃદુ મૃદુ મૃદુ અનાદત અદાના રે, કિં અ૦,
પવન પવનના પંચ એ બીજ છે ધર્મનાં રે, કિં બી૦....૬

ટબો :—

કેવળ ૧, અગાન ૨, અગાન ૩, ઉદાન ૪, અગ્યાન (અગાન) ૫. એ પંચ વાયુ અર્થે કહે છે. અગાન ૧ તે અગાન, અગાન ૨ તે અગાન, અગાન ૩ તે અગાન, અગાન ૪ તે અગાન, અગાન ૫ તે અગાન. (૧) (અગાન ?)

(૨) સમાન વાચુ તે સંધિ હૃદય શિરોતર તે નીલ વર્ણ. (૩) ઉદાન તે કંઠ, તાહુ, શુગાદિક મધ્યવર્તિ નીલરુક. (૪) અગ્યાન તે સર્વ ત્વચા વ્યાપી રક્તરુક (૫) તે મધ્યે પ્રાણ, અપાન એહના ગમગમર્થે ધારણ કરવી. ઉદાન તે રૂપ કરવો. સમાન તે ઇન્દ્રિય જથથાઈ યાપવો. ઇત્યાદિક સર્વ વિચાર યોગશાસ્ત્ર, યોગપ્રતીપ, યોગ-પતંજલિ પ્રથમી લાલુવા.

પ્રકૃતિ (પ્રવૃત્તિ) સંકોચ, વિકારાવિકાર, નિર્વિકાર સાધનના કારણ પવન છઈ તે માઠ્ય પવન સાધવાનઈ એ પાંચ વર્ણને ળીજ છઈ. ચૈ તે પ્રાણ, ચૈ (અ) પાન, ચૈ સમાન તૈ ઉદાન, છૌ અગ્યાન પ. એ પવનના વર્ણ છઈ. એ પ સમીર ઉદાકઈ તિ વારઈ જનાહ તનાહ દસમે દારે પવન પહોંચાવઈ. તિવારઈ લીન યાઈ. તિવારઈ અનણુ કહસ્યઈ શૂન્ય થયો. અનઈ લેહ જાની કહરયે ત-મયીલાવ થયો. પવનાભ્યાસી કહસ્યઈ અનાહતનાહ પાચ્યો. ઇત્યાદિ ભાવ કહઈ. અનઈ દ્રવ્ય પવનનાભ્યાસીને પલિ આહાર, નિદ્રા, વિકાયા, આસન દહતાના ધર્મ હોઈ....૬

દાળ ૩/૭

(પવન નિર્જયથી થતા લાભો.)

મૂળ:—

દીપન હોઈ જહરાગિન તનુ સાધવપણું રે, કિં ત૦,
રોગાદિકનો નાશ અદ્યમત્ર ધારણું રે, કિં અ૦;
ગમનાગમને આનંત ન હોઈ દદ આસન રે, કિં દ૦,
પવનતણું જય હોય કૃપારસ વાસન રે. કિં ક૦...૭

ટલો:—

વલી, જહરાગિન દીપઈ. કામવીર્ય વ્યવ ન હોઈ, શરીરઈ લગુનાપણું હોઈ-દલકો શાઈ. બાહ્ય રોગાદિકના નાશ થઈ. મલ અસ્થ ઉચ્ચાદિક યોગ શરીર મુખે જનાદિક નિર્ગમ. યોગ એતલઈ નહી જ. ગમનાગમનઈ થાક ન હોઈ. તથા સ્વચ્છાદિક થમ ન હોઈ. આસનની દહતા હોઈ. વાક્યની ચપલમ, શરીર ચપલમ, ઉન્મુક્તિ હોય થાંતિ હોઈ. પવનનો જય થઈ, તિવારઈ કૃપા કરજુરમની વાચના ઉપજઈ, નિર્વચણું દલઈ.....૭

દાળ ૩/૮

(પવન-જય.)

મૂળ:—

સિંઘ નાભ ને તુંગ(દ) રિદય કહ નાહઈ રે. કિં રિ.૦
રસના નાસા નેત્ર જૂ બાહ્ય શિરમાલીઈ રે. કિં કિં બૃ.૦

ધણિ ધમિં નિજ તેજ ધરે, વાયુ ચારસ્યું રે, કિં વા૦
સ્થાનાંતર કરી એમ સાધે દશમદ્વારસ્યું રે, કિં સા૦....૮

ટીપ્પણી:—

લિંગચક્ર, નાભિચક્ર, હૃદયચક્ર, ઉદર (ઉર) ચક્ર, (કંઠ) તાલુકું, રસના, નાશા, નેત્ર, બ્રૂ, લાલ, શિર એ ઠેકાણાં તેજ રહેવાનાં, તથા વર્ણુન્યાસનાં તથા સ્વરંધનિ ઉત્પાદક સ્થાનક એ શરીર પુત્ર (દ્વગ) લોકાન્તિકં જણાઈ. તથા પવન થાપવાનાં સ્થાનક પશ્ચિ છંદ. વાયુ સાધવાનાં સ્થાનાંતર કરઈ. ઇહાં ૧૫ અવસ્થા છંદ તે પ્રભાતિ જે સ્વર સાધનામાં જે અવસ્થામાં નાડી પ્રચાર હોઈ તે દિનઈ તે અવસ્થા થાઈ. મુખ્યતામાં હોઈ પછઈ વહી પૂર્ણ સાધક હોઈ. દશમાદ્વારથી ફેરવી ચક્ર સાધઈ.....

દાળ ૩/૯

(પવનાભ્યાસથી પૂરણા પ્રમાની સાધના)

મૂળ:—

ધમ કરે પવનાભ્યાસ, ક્ષુધા તૃપા જીતવા રે, કિં ક્ષુ૦
વર્ણુ રૂપ રસ ગંધ શબ્દ ગુણ સાધવા રે, કિં શ૦;
ઇન્દ્રિય વિષય વિકાર તણે વશિ નવિ હોઈ રે, કિં ત૦,
ધમ કરતાં બ્રહ્મરંધ્ર લહી સિદ્ધિ નેં જોઈ રે, કિં લ૦....૯

ટીપ્પણી:—

ધણિ પરિ પવનાભ્યાસ કરતો ક્ષુધા તૃપા જીતઈ. પૂરણા પ્રમા નામ સાધના પામઈ. જે પરવાલ તે પૂરણા પ્રમા નામ સાધના કહિઈ. તેહનો વિચાર નિગમ ચિંતામણિથી જાણવો. તેવથી વર્ણુ, રસ, ગંધ, શબ્દ ગુણ સર્વ સાધઈ. અશુભ શુભ થાઈ, તેહવો પ્રાણી ઇન્દ્રિય વિષય વિકારનંદ વશિ ન થાઈ. ધ્યાન ધિરતા રહઈ. ધમ કરતાં બ્રહ્મરંધ્ર જ્ઞાનમાર્ગ પામીનજ સિદ્ધિને જોઈ. એતલઈ રૂપાતીત ધ્યાનના ચોગ્યતા હોઈ. ચોગનલિકા જાંધીનઈ સદાનમ ફેરી નિવાલઈ... ..૯

દાળ ૩/૧૦

(આસાધનાનો પ્રપંચ)

મૂળ:—

દાશ વિયા સ્થાન ભરે નિદાં અનુકર્મ રે, કિં ભ૦,
પ્રતિવ્યાપ્તિ પંચમૂળ તાપાં તત્ત્વ અભિગર્મ રે, કિં ત૦;
મહાસરસ્વતે આર આવર્ત પ્રમુખ બહુ રે, કિં આ૦,
નિદાં રે વિસ્તાર તો પ્રાચી સદ રે, કિં લ૦....૧૦

ટાંબો:—

અનુક્રમથી દાદશ વિદ્યાસ્થાન જાજઈ. જંલિણી ૪, મોહિણી ૪, સ્થંલિણી ૪—એવં
૧૨ તે સાત્ત્વિક ૧, રાજસ ૨, અનઈ તામસઈ ૩ જોડતાં ચાઈ અથવા અષ્ટાંગ યોગ
૧, અધીતિ, ૨, યોધ, ૩ આચરણ, ૪ પ્રચારણું કરી ચાઈ, તથા વડી પૃથિ-ત્યાદિકે પાંચ
તત્ત્વના અલિંગમ જાણવા. રૂપઈ કરી પછિ પ્રાપ્ત થાઈ. પવનાભ્યાસી વિના પછિ અના-
હત નાહ પામઈ. મંઠલ, ચક્ર આસ આપત્ત ઇત્યાદિકે મંઠલ મંત્રઅવતાર, ચક્ર 'હૃદય-
કમલાદિકે', આરા સાધનાદિકે આવત્તે તે ન્યાસ સ્થાપનાદિકે, અવશુંઠન, ઉસરણ, ભૂમિ
પ્રમાર્જન પ્રમુખ બહુ વિધાન કહ્યાં છઈ તે જાણવાં. તેહના જે વિસ્તાર પ્રથમ પ્રુપજ-
નઈ સઘલાઈ લઘ્યાં છઈ....૧૦

દાળ ૩/૧૧

(દ્રવ્યયોગીની સ્વર સાધના)

મૂળ:—

દ્રવ્યયોગી જે હોય લહે તે અભ્યાસથી રે, કિં તેઁ
તેહમાં અચરિજ કોય ન ધર્મ મુવાસથી રે, કિં ન૦,
ઇણિ પરી સાધે સમીર તે વાત ત્રિદાસની રે, કિં તેઁ
સ્વર સાધનથી તે લહે જલવાસથી રે, કિં તે૦...૧૧

ટાંબો:—

વડી જે દ્રવ્યથી યોગી, જે સાધનાદિકેનો અજવાસી શુર-કપાસના શીલ દોઈ તે
પછિ જો સર્વ પ્રકાર જાણઈ. તેહ વાતમાં કોઈ અચરિજ નથી. ધર્મની મુવાસનાથી શુર
પ્રસન્નતાથી શુર ન ચાઈ ! ઇણિ પરિ પવન સાધના કરતે અતીત, અનાતન, વર્તમાન-
કાલની વાત પછિ જાણે. ઇગિત આકાશદિકેઈ અથવા સ્વરસાધન પછિ જાણઈ. તથા
જલવાસ તે સાત્ત્વસ્વાસ નાદી પ્રચારથી પછિ જાણઈ. તેહનઈ સઘ મુખ દોઈ....૧૧

દાળ ૩/૧૨

(સ્વરોદય-સંવેગ સમીર)

મૂળ:—

મંઠલ ચ્યાર વિચાર સમીર નખા કયા રે, કિં સ૦,
ભીમ વારણ વાયવ્ય આગ્નેયપાર્શ્વ ક(ર)યા રે, કિં આઁ
અભ્યાસે સંવેગ સમીરની થાપના રે, કિં સ૦;
નાશિદા રૂપે દોઈ પૂર્વ સમાપના રે, કિં પૃ...૧૨

૮ખો:—

પવન સાધવાનાં ત્ર્યાર મંડલ ચિર સ્થાનક કહ્યાં છઈ, તે કહ્યાં ? ભૌમમંડલ-પૃથિવી
૧, વરુણમંડલ-આપ ૨, વાયવ્ય તે વાયુમંડલ ૩, આગ્નેય તે તેજ મંડલ ૪. તેહના
તત્ત્વ વર્ણ, ગંધ, રસાદિક સ્વર સાધન સર્વ નાડિકાથી જાણવા. હવઈ તે નાડિકાના ૨
ભેદ તે એક અવેદ્ય સમીરઈ સધાઈ. તેહના અભ્યાસથી સંવેદ્ય સમીર તે વ્યક્ત સમીરથી
જેહનું સ્થાનક આકાશતલ તે સર્વત્ર વ્યાપક છઈ. પશ્ચિ નાશિકાના રંધ્ર થકી સમીરની
પૂર્ણ સમાપના જણાઈ, તે સ્વરોદય કહીઈ છઈ...૧૨

દાળ ૩/૧૩

(સ્વર સાધનાથી કાર્યના મમત્વનો વિચાર)

મૂળ :—

મંદે મંદે વાયુ વહેં જે તત્ત્વનો રે, કિં વ૦;
તે ઉપરિ જે કાર્ય વિચાર મમત્વનો રે, કિં વિ૦,
વાયુ કવોખણ નેં ઉખણ શીત કૃખણ (કૃત્સન) નેં બાહિરે રે, કિં કૃ૦;
તિર્યંગધ: સ્ફરમાન બાલ રવિ સમ સહી રે, કિં બા૦...૧૩

૮ખો:—

મંદ મંદ જે વાયુ પ્રચાર તે તત્ત્વ કહીઈ. આકાશ તત્ત્વ, ઉર્ધ્વ, વાયુતત્ત્વ તિર્યંક
પ્રચાર, અપ્તત્ત્વ તે અધોગામી, પૃથિવી તત્ત્વ તે સમગામી, અગ્નિ તત્ત્વ સર્વોર્ધગામી
ક્રિયાદિ વિચાર તે ઉપરિ વહી જે કાર્ય જેહનું મૃદુ, ખર, શુભ, દુર્ભાગ, સ્થિર,
અચિર, શીઘ્ર, મંદ પ્રમુખ વિચારનો જેહવો મમત્વ બાવ હોઈ તેહવો અંગીકાર કરવો.
વાયુ પશ્ચિ દરશ કોઈનો ઉખણ. કોઈનો કવોખણ ક્રિયાદિ રૂપ હોઈ. જો સર્વ નાડીથી
બાહિર કરવા વાયુનો હોઈ. કોઈનો ત્રીછો, કોઈનો અધ, કોઈનો ઉર્ધ્વગામી હોઈ. કોઈ
તત્ત્વનો વર્ગ બાર રવિ-ચૂડાં સમાન, કોઈનો ધ્રુવ સમાન, કોઈનો ખીત, કોઈનો નીલ,
કોઈનો સ્વામ, કોઈનો ગંધ(કિ)ત ક્રિયા હોઈ.....૧૩

દાળ ૩/૧૪

(કવ્યયોગીના સ્વર સાધનામાં પદિમંથ)

મૂળ:—

નાના રસિય નાના રવિ. અગ્નિ મૃદુભવા રે, કિં રવિ૦;
નિજાં દિન પરા નેં ચાર મૃનામૃનની ત્વચા રે, કિં મૃદ૦;
ક્રિયાદિક વધુ ભેદ કરવા નામમંથમાં રે, કિં કૃ૦;
તે મંદે કવ્ય કવ્ય વાયુ, પદિમંથમાં રે, કિં તદ્...૧૪

ટોનો:—

નાશિકાના પશ્ચિ ૨ (બેદ) છે. એક વામ, એક દક્ષિણ. એકલું નામ શશિ છે, દક્ષિણનો રવિ ઘર છે, તિહાં વડી પદ્મ બે-કૃષ્ણ, શુકલ લેદઈ તથા દિનરાત્રિ બેદઈ, તિહાં વડી વાર ઔગ્ય-કૂર ૨ લેદઈ. દક્ષિણાનઈ કૂર, વામાનઈ ઔગ્ય બેદઈ. તિહાં વડી શુભાશુભ કાર્ય અથવા વડી ગતિ નાશિકા વહુનની ત્વરા બેવી. વડી, વર્ણ શત્રિ યાદિકે બેવા, ગમનઈ પ્રવેશ કાલઈ.

...વીશા-જાણિય-નૃપતિસેવાયાં ક્ષોર-સ્મર્મ-ચિકિત્સેપુ વામાન.ઠી દુમા કથિતા ॥ યાત્રા-યુદ્ધ-વિવાહે ચ, વિદ્યાયાં રાજદર્શને । કામોદીવન-ચોર્યે ચ, (શરયા) દક્ષિણનાઠી શુમા કથિતા ॥

ધત્યાદિકે બહુ વિચાર યોગશાસ્ત્ર, વિવેક વિલાસ, સ્વરોહય, સ્વરદીપક મધ્યેથી બાણવા. તે સધલાઈ દ્રઢયોગી અભ્યાસથી સાધઈ. તે સાધવાનઈ. તે કાજઈ ધર્માઈ પતિ. મથ ઉપક્રમ કરઈ છેઈ....

દાળ ૩/૧૫

મૂળ :—

હવે ભાવે આધ્યાત્મ પવનને સાધીઈ રે, કિં અઠ,
ગંભીરાદિક અટગુણ તેદમાં વાધીઈ રે, કિં નેઠ;
કૃષ્ણ શુકલ દોઈ પદ્મ વિરતિ અવિરતિ બેદ રે, કિં અવિઠ,
નાશિકા આસ્તિકભાવ સમીર ધરે બહુ રે, કિં સઠ...૧૫

ટોનો :—

હવે ભાવથી આધ્યાત્મ સાધવાના ઉપાય કહઈ છેઈ. ગંભીરાદિક આઠ શુભ ને પ્રાણીને દોઈ તે ભાવ પવન સાધનામાં વધઈ તે કહઈ છેઈ. કૃષ્ણપદ્મી ૧ ગુપ્તપદ્મી ૨ જોહનઈ એક પુદ્ગલ પદ્મવર્ત સંચાર તે શુકલપદ્મી, તેદથી અધિક સંચાર તે કૃષ્ણપદ્મી ૨, અગ્રમનો અલેખઈ. અવિરતિ વિરતિ પ્રાણી તે એક નાદિ (સિ) કાળી પુષ્પ બાળપી. ચંદ્રની મૂર્તની આભિક ભાવ તે નાશિકા તે ગાંધિ સમીર પાંચ ૫ તે પંચામર પ્રચર બાણવો.... ૧૫

દાળ ૩/૧૬

(નવત વિચારણા)

મૂળ :—

ચંદ્ર મૂર્તનાં સ્થિત તે દેશ સર્વ મંગલા રે, કિં રેદ,
દેવાદિક સૌમંદુલની નિદાં વદના રે. કિં મંદા

આત્મ પોતાના શુભનર્થ લાભર્થ પ્રાપ્તિ તુષ્ટ થાઈ. પણ પરપુદ્ગલાદિ લાભર્થ તુષ્ટ ન થાઈ. વલ્લી ભાવાધ્યાત્મ પવનાભ્યાસીનર્થ કંપ, સ્વેદ શ્રમ, મૂર્છા, ભ્રાંતિ, બલની હીનતા ઇત્યાદિક દોષ ન હોઈ. નીરોગની પીનતા યુષ્ટતા થાઈ....૨૦

દાળ ૩/૨૧

(સ્વાધ્યાયથી સાવધાની)

મૂળ :—

વાચનાદિક સજ્જાય ધરે અનુપ્રેખ્યતા રે, કિં ધ૦,
હોઈ પ્રમાદની ઝલકિ કદાપિ ન પિશુનતા રે, કિં ક૦:
અઉદ્ભવથી પટ વલયથી આગલિં સંક્રમે રે, કિં આ૦,
સમકિત થાંન પ્રમત્ત થકી ગુણ ચંક્રમે રે, કિં ગુ૦...૨૧

ટોચો:—

વાચના ૧, પૃચ્છના ૨, પરાવર્તના ૩. અનુપ્રેક્ષા ૪. ધર્મકથા ૫. એ સજ્જાયની ચાલતા-કુશલતા અણેદાદિ શુભ વધતઈ હોઈ. કદાચિત વિચઈ ૨ પ્રમાદની ઝલકી હોઈ. પણ પિશુનતા પરદોષાભાસઈ કરી શુભી ઉપરિ પ્રદેપતા તો ન જ હોઈ. વલતો પવન વલ્લી ચાર દલનું કમલ દ્રવ્યથી નાણિ અનર્થ ભાવથી અનન્તાનુભંધિયાનર્થ અભાવઈ તિહાંથી આક દલ કમલ, દ્રવ્યથી દૃઢ્યકમલિ અનર્થ ભાવથી પ્રત્યાખ્યાનિયા અપ્રત્યાખ્યાનિયા તિહાં એ ૨ ચાકરીઈ ચંક્રમર્થ. એતલઈ વિરતિરૂપ પવન તે તે ભાવ અધ્યાતમર્થ સંક્રમર્થ-પ્રવેશ કરઈ. અમદિન ધ્યાનિક થકી દેશવિરતિ પ્રમત્તશુભઠાણઈ ભાવ અધ્યાત્મ પવન ચંક્રમર્થ પ્રવેશ કરઈ....૨૧

દાળ ૩/૨૨

(તે ભાવ અધ્યાત્મમાં વાણિ દોષથી ઇન્દ્રિય ગુણમાં લીન થાય નહિં.)

મૂળ:—

ઇન્દ્રિય ગુણ આલીન અલીનગણું ક્યે રે, કિં અ૦,
અદિ શક ગુણ અદ થકી આદિકું મયે રે, કિં અ૦...૨૨
ઇન્દ્રિય ગુણ ઉદ્ભાર તાસ, ભાવ અધ્યાતમ રે, કિં બા૦
વાચના ૧, પૃચ્છના ૨, પરાવર્તના ૩. અનુપ્રેક્ષા ૪. ધર્મકથા ૫. એ સજ્જાયની

ઢાળ ચોથી

(રાગ : કાફી. દેશી : જંગાલની)

[પવનાશ્વાસ ચાલુ]

મૂળ:—

હૃદયકમલ ઠવે પંચક બીજ અસિઆડસા શુદ્ધ ધર્મનું બીજ;
ભવિ ધ્યાઇએ, હાં રે મોરા આતમ પરમાતમ પદ પાઇએ...૧

ટપો:—

હવે વધી પ્રકાશંતરઈ એહ જ પવનાશ્વાસની ઢાળ ચોથી જંગાલની દેશીઈ કાફી
રાગઈ કહઈ છઈ—

હૃદયકમલનઈ વિષઈ યોગના બીજ પંચક છઈ તે વધી થાપઈ છઈ.

(નમો)				લોર
				સવ્ય
અ	સિ	આ	ઉ	સા
રિ	દા	ય	વ	દ
દ	ઃ	રિ	ઝા	ઃ
તા	ઃ	યા	યા	ઃ
ળ	ળ	ળ	ળ	ળ

નમો, અરિ. પદ વિચમાં તથા ચ્યાર દહનાં ચ્યાર પદ તથા રેં રેં રાં (રેં) નેં નેં
એવં અદિ અક્ષર થાપીઈ. પાંચ સમીર થાપીઈ. દ્વિયાદિક બદુએદ છઈ...૧

ઢાળ ૪/૨

(પરમાતમ સ્વરૂપ પામવા માટે ધ્યાન.)

મૂળ:—

પ્રભુવ પ્રાપ્તિ આદિ પદ વર્ણ,
નમ પદ આગણિ એડ સમર્પ...બ...૨.

ટોષા:—

તથા વક્ત્રી પરમાત્મ પામવાનંદ ધ્યાનંદ પ્રણવ કહેતાં ક્રીકાર સહિત પંચ પદ
અસિઆઝસા થાપીઈ. નવ (મ) પદ આગલિ ભેડીઈ તથા પ્રણવ સહિત એક વર્ણુ ભેડીઈ.
નમ અંતંદ તથા ઓ સકલ વર્ણુ પ્રથમ નમ અંતંદ ઇમ ભેડીઈ. અનંદ કામ, વશ્ય,
ઉચ્ચાટન, લક્ષ્મી, શરં પ ખા(સ્વા)સ્થ્ય (?) નંદ કાલે ચૈ વૈ પ્રમુખ પંચવર્ણુ ભેડઈ.
તિહાં છૌં કલ્લી છૌં શ્રૌં વ્લ્લ એ ખીજ, પદ પાંચ ઇત્યાદિ સર્વ સંકર્ણુ પંડિત જાણુઈ....૨
દાળ ૪/૩

(ત્રિપદી પાંચ વર્ણુમાં પાંચ વર્ણુના ફેલાવાનો વિચાર)

મૂળ :—

ત્રિપદી પણ પણ વર્ણુ વિચાર,
એ ધ્યાતાં ટલે દોષ અઠાર...ભ....૩

ટોષા :—

ત્રિપદીનાં પાંચ વર્ણુ-‘અરિ-આય-ઝવ-સવ્વ-સિદ્ધાંગ’ ત્રિપદ તથા ત્રિપદ મધ્યે પંચ
વર્ણુના વિચાર ‘અસિઆઝસા’ ના ફેલાવ છઈ. એ પદ ધ્યાતાં હુંતા દોષ અઠાર તથા
અઠાર પાપ સ્થાનાદિક ટલઈ. અંતરાય ૫, હાસ્યાદિક ૬, એવં ૧૧, કામ ૧૨, મિથ્યાત
૧૩, અજ્ઞાન ૧૪, નિદ્રા ૧૫, અવિરતિ ૧૬, રાગ ૧૭, દ્રેષ ૧૮ દોષ ટલઈ. એવં સમુ-
દાઈ ૩૫ ગુણ પ્રકારાંતરં પાંચ દલનો વિચાર જાણુવો....૩
દાળ ૪/૪

મૂળ :—

(અષ્ટદલકમલની સ્થાપના)

અષ્ટદલે ચઉં ખીજ છઈ અન્ય,
દર્શન, જ્ઞાન, આરિત્ર, તપ એ ધન્ય. ભ૦...૪

ટોષા :—

અષ્ટદલકમલનંદ ત્રિપદી આર ખીજ. તિહાં અન્ય છં તે થાપીઈ. તે કેલાં-
દર્શન, જ્ઞાન, આરિત્ર, તપ એ આરની થાપના કીજઈ. તિવારંદ નવદલનું કમલ કલ્પીકાઈ
દાળ ૪/૫

(કમલ મેળીની સ્થાપના માટે)

અથવા આગા શ્રી વલ્લિ કામ,
સદાસદા એ ખીજ અભિરામ. ભ૦...૫

મૂળ :—

અથવા વહી માયા, વશ્ય, શ્રી લક્ષ્મી, વહ્નિ, તેજ, કામપ્રતાપ એ ચારણ બીજ સાધારણ સર્વનંદ ઇચ્છાકૃપ છઈ તે સાધવાનંદ પશ્ચિ એ છઈ. દ્રવ્યયોગીનંદ....૫

દાળ ૪/૬

(મંત્રરાજ અહુંકારની સાધના)

મૂળ :—

અહં અક્ષર અક્ષર હેતુ (ત)

પ્રાણાધિક વર ભાવ સંકેત. બ૦...૬

ટલો :—

અહં એહવું અક્ષર જપતાં અક્ષર કહતાં આત્મ સ્વરૂપ પ્રત્યે, ભણવું, કેળવું. પ્રાણથી અધિક વર-પ્રધાન ભાવનંદ સંકેત કરી....૬

દાળ ૪/૭

(મંત્રરાજનો નાહાનુસંધાન માટે સમુચ્ચાર)

મૂળ :—

હ્રસ્વ દીર્ઘ પ્લુત વર્ણવિભાગ

ધ્યાતાં પ્રગટે ગુણ પરભાગ૦...૭

ટલો :—

હ્રસ્વ ૧, દીર્ઘ ૨, પ્લુત ૩, એ ત્રિણ વર્ણના વિભાગને ઉચ્ચારણ કાલ નિયેષ માત્રાનંદ કહીયું છઈ. તેહવા ધ્યાની પરિણતિ કરતઈ ધ્યાનના વિભાગ પ્રમર્ષ. તે માત્રા ફેર ન કરઈ તો હ્રસ્વઈ વચનસિદ્ધિ ૧, દીર્ઘઈ કાર્યસિદ્ધિ ૨, પ્લુતઈ દરિદ્ર ન્યાય ૩, ઇત્યાદિ ગુણ પામઈ....૭

દાળ ૪/૮

(સમુચ્ચારથી સમભારમની પસકાણ)

મૂળ :—

સરસ મુધારસ કુંડ મુતીર

સામ્ય સ્વભાવનું વાધે દીર. બ૦...૮

ટલો :—

સરસ સમભારસ્વરૂપ મુધાકુંડનું નીર-પાકે પામઈ સામ્ય સ્વભાવ સરદેશની મહેતાનું દીર-રંદસ વાધઈ જમઈ....૮

દાળ ૪/૯

(પરમાત્મપદનો લાભ)

મૂળ :—

પરમાત્મ રાજહંસ સરૂપ,
અવલોકૈ જિનનૈં અનુરૂપ. ભ૦...૯

ટીપ્પણ :—

તિવારું વિષય કપાયના નાશથી બહિરાતમા ટાલીનઈ આત્માપણું રાજહંસપણું ભજઈ. તિવાર પછી જિન સ્વરૂપ ધ્યાતો પરમાત્મપણું પામઈ....૯

દાળ ૪/૧૦

(આત્મા આત્મધ્યાનમાં લયલીન)

મૂળ :—

આત્મા આત્મ ધ્યાને લીન,
મંત્રરાજમાં જિમ જલિ મીન. ભ૦...૧૦

ટીપ્પણ :—

એ મંત્રરાજના ધ્યાનમાં લયલીન થયો આત્મા તે આત્મારૂપ થઈ. જિમ નીરમાં માછિયાં લયલીન થઈ તિમ આત્મ સ્વરૂપમાં લયલીન થઈ....૧૦

દાળ ૪/૧૧

(ઉપશમ, અપદ્ધનો સકેત વિચાર)

મૂળ :—

વામ દક્ષિણ પાસેં બિહુ ધાર,
ઉપશમ અપદ્ધ સકેત વિચાર. ભ૦...૧૧

ટીપ્પણ :—

વામની જમણી બાજુએ વામ દક્ષિણબાજુએ જે કો મંત્રની ધારઈ, અરિહંતર્ણિય ને. જેની લક્ષણવતે ઉપશમરૂપિ તથા અપદ્ધરૂપિ પદ્ધતિની ગતિગતિ ગણીઈ તેવુંઈ અપદ્ધનો અપદ્ધનો, ઉપશમ અપદ્ધનો ઉપશમરૂપિ સ્વરૂપ ધ્યાનડ અપદ્ધરૂપિની પ્રાપ્તિ અપદ્ધનો.૧૧

ઢાળ ૪/૧૨

(જ્ઞાન સહાયથી ઉપશમ, આત્મવીર્યે ખપક)

મૂળ :—

જ્ઞાનસહાયે ઉપશમ ધાર,
આત્મવીર્યે ખપક વિચાર. ભૅૅ...૧૨

ટલો :—

જિહ્વાં અધિભેદ થાઈ છે તિહ્વાં સમય ૧ લગઈ. અંતરઈ ન્યૂનતા વૃદ્ધતા કહી
છઈ, તિહ્વાં જ્ઞાનની તીવ્રતાઈ ઉપશમશ્રેણિની ધારા વધતી અનઈ વીર્યની ધારા વધતઈ
સપકશ્રેણિની ધારા વધતી એ ઉક્તિ છઈ....૧૨

ઢાળ ૪/૧૩

(મિથ્યાત્વભેદનની જેવી શક્તિ તેવી દશા.)

મૂળ :—

ખંધ ઉદય સત્તાકૃત ભાગ,
હૂસ્વાદિક સ્વર યોજના લાગ. ભૅૅ...૧૩

ટલો :—

તિહ્વાં અપૂર્વાદિ કરજઈ કમના ખંધ ઉદય સત્તાના સ્વવીર્યં ભાગ પાડે છઈ.
તિહ્વાં કેઈક પ્રાણી સમકિત પડઈ. કેતલાઈક અંખકાલે અઅંખકાલઈ અનંતકાલઈ તા
ભવભાજ અંતકૃત કેવલી થાઈ છઈ. અવ અધિભેદ કરી અનિગુત્તિકરજ પડી અંતરકરજ
કરતાં જે વીર્યની માદશ મિથ્યાત્વભેદનશક્તિ તેહથી તે દશાઈ પામઈ તે વિચાર અંધા
ન્તરમાં ભલું છઈ. તિહ્વાંથી બળવા....૧૩

ઢાળ ૪/૧૪

(બાપના ગુણ પ્રકાર)

મૂળ :—

રહસ્ય ઉપાંશુ ને ભાખ્ય વિચાર,
ધ્યાનસમાપત્તિ નિરધાર. ભૅૅ...૧૪

ટલો :—

દવઈ ગજવાના વિચાર કહઈ છઈ. ત્રિવિધ ભેદ રહસ્ય ને દૃઢવાચકિં ૧, ૨, ૩ ને
ઓષ્ઠપુટદિની ચાલણા નહી ૨, ભાખ્ય તે વર્ણ-રચનાદિ ગુદ ૩, એ ધ્યન સમાપ્તિ
(સમાપત્તિ) તાઈ બળવા. ધ્યાન (ના) રૂઢેસ ૧૪૫૭૪૫૫૫....૧૪

૧૬૨]

તાળ ૪/૧૫

મંત્રરાજ ધ્યાનમાલા

[ગુજરાતી]

(આત્મા પરમાત્માના ધ્યાનથી મોક્ષ પામે.)

મૂળ :—

આતમ પરમાતમ ગુણુ ધ્યાન,
કરતો પામે પાવન ઠાંમ. ભ૦...૧૫

ટોચો :—

આત્મા તે પરમાત્માનો ધ્યાન કરતો પાવન ઠામ પવિત્રતાશય કર્મવિચોજનારૂપ
ધ્યાનક પામઈ....૧૫

તાળ ૪/૧૬

(તે વળતે ક્ષાયિક સમ્યક્ત્વ પામે.)

મૂળ :—

હોઈ મુમેરુ દર્શન નિઃકંપ,
નિર્મલ વિદ્યુ પરે આનંદ જંપ. ભ૦...૧૬

ટોચો :—

નિરાશ તે પ્રાણીનઈ સુદર્શન ભલા દર્શનરૂપ મેરુ ખાઈક સમકિત તે નિશ્ચલ
નિઃકંપ મોઈ નિર્મલ પૂર્વ ચન્દ્રમાની પરઈ આનંદનો જંપ તે નિરાખાધ સુખ ઉપજઈ.
મિત્રપ્રાપ્તિ નિર્ણય કેતક અદિક વાઈ....૧૬

તાળ ૪/૧૭

(પિંડસ્થ આદિ ધ્યાનથી આરાધક પાતાના મનને સ્વસ્થ કરે.)

મૂળ :—

પિંડ-પદસ્થ અને રૂપસ્થ,
રૂપાતીન અદ્વિતિય મન સ્વસ્થ ભ૦...૧૭

ટોચો :—

દાળ ૪/૧૮

(આર નિરોપ વડે કેમ ધ્યાનાધિરૂઢ થયું ?)

શ્રુણુ :—

નામ સ્થાપના દ્રવ્ય ને ભાવ,
છડિમ પડિમ કેવલ સિદ્ધભાવ. ભ૦...૧૮

તબો :—

જલિ તેહિ જ સ્વરૂપ કહઈ છઈ. નામ ૧, યાપના ૨, દ્રવ્ય ૩, કેવલ ભાવ ૪,—
એ આરનઈ છમસથ પ્રતિભા કેવલી અનઈ સિદ્ધભાવ ધ્યાનાધિરૂઢ હુંતો ભાવઈ...૧૮

દાળ ૪/૧૯

(સ્વરૂપ વિચારતાં પરિણામની સ્થિરતા)

શ્રુણુ :—

નિરખતે હોઈ ચિર પરિણામ,
શુભશ્રુતિ ધૃતિધર પુરુષ નિદાન.ભ૦...૧૯

તબો :—

એહ સ્વરૂપ જોતાં ભાવતાં પાતાના પરિણામ ચિર ચોખે થઈ. અશુભની તત્તઈ તે
પુરુષ શુભ શ્રુત, શુભ ધૈર્ય, તેહનો ધરજકાર અનિદાની અણપુરુષલ ઇંગણ એહવો
થાઈ.....૧૯

દાળ ૪/૨૦

(આવા અવલંબનથી શિક્ષાપ્રાપ્તિમાં વિલંબ નહીં)

શ્રુણુ :—

અવલંબે વિલંબ ન થાઈ,
કરણ અપૂર્વનઈ વીર્ય સદાય. ભ૦...૨૦

તબો :

એહવા ધ્યાનનું અવલંબનું તેહિ જ ચોક્ક પ્રાપ્તનઈ વિલંબ ન થાઈ. શિક્ષા કાલે
કારી થાઈ. અપૂર્વકરણ-વીર્યના સહાયથી અનેક પ્રકારની નિષાધનનિવૃત્તિ થયના
કોઈ.....૨૦

હાળ ૪/૨૧

(સકલીકરણ અને મુદ્રાઓ દર્શાવે છે.)

મૂળ :—

સકલીકરણ પંચાંગુલિ નેહિ,

અંગુષ્ઠ તર્જની મધ્યમૌ હોડી. ભ૦...૨૧

ટપો :—

સકલીકરણ તે બપ સ્થિરીકરણ. પંચાંગુલિ નેહિ તે પમેષ્ઠિમુદ્રા, કામધેનુ-
મુદ્રાક્રિતું નેહુવું. અંગુષ્ઠ, તર્જની, અંગુષ્ઠ પાસલી મધ્યમા, તે સર્વનંદ મધ્ય-અંગુલી
તેડની હોડિથી નીપજે.....૨૧

હાળ ૪/૨૨

(સાધના પ્રપંચ માટે કેટલાંએક બીજા)

મૂળ :—

અનામિકા કનીનિ(ષ્ટિ)કા પંચ

ૐ હ્રાં હ્રીં હ્રૂં હ્રૌં હ્રઃ સ્વાહા પ્રપંચ. ભ૦.૨૨

ટપો :—

તે અનામિકા તે કનિકા પાસથી. કનિકા તે સર્વથી લઘુ. એ પાંચે આંગુલી, તિહાં
એ પાંચે બીજક નેહીનંદ સ્વાહાદિ બાપીઈ. વિસ્તાર કરીઈ તો ક્ષા ના પાંચ બીજક,
સ્વાહના પાંચ, મહારના પાંચ, કકાર-લકારના પ નેહીઈ. વપદ્ર વૌપદ્ર સ્વષા (સ્વાહા)
જ કીવદિ યપાગિનિ નેહીઈ. એ હાળ મધ્યે પ્રપંચ દેખાડ્યો.....૨૨

હાળ પાંચમી

(હાળ : સાપાઈ)

હાળ ૫/૧

(પદ્ય મંત્રનાં નિરૂપ વિચાર)

મૂળ :—

ટોચો:—

હવે વલી એહનો જ ચોપાઈની હાલઈ કહઈ છઈ. વિશેષ વિચાર પ્રતિ એ પરગ મહામંત્ર છઈ. ૧૪ વિદ્યા મોટી છઈ. નલોગામિની ૧, પરશરીરપ્રવેશિની ૨, રૂપ-પરાવર્તિની ૩, સ્થંભિની ૪, મોહિની ૫, સ્વર્ણસિદ્ધિ ૬, રજતસિદ્ધિ ૭, રસસિદ્ધિ ૮, ભંધસેનની (? મોક્ષલુ) ૯, શત્રુપરાજ્યી ૧૦, વશીકરણી ૧૧, ભૂતાદિમની ૧૨, સર્વ-સંપત્કેરી ૧૩, શિવપદસાધિની ૧૪, તથા વલી સર્વ પ્રકારઈ પરમાનંદ વધઈ. તે મંત્ર શણવાના વિધાન ૬૪ પ્રકારનાં છઈ. જૂદઈ જૂદઈ કાર્યઈ આવઈ. એ દ્રવ્ય વિધાન ભણવાના ભાવવિધાન સાધીઈ. તો એ પરમેષ્ઠિ મંત્ર ૧૪ પૂર્વ સાધન ૧૬ કપાલની ચોક્કસ એટલે સોલ ચોકુ' ચોસકિ ઇત્યાદિ અનેક સાધનશ્રૂત ચાઈ... ૧

દાળ ૫/૨

(લખિય અને અનાહતનાદની પ્રાપ્તિ)

મૂળ:—

તિહાં મંડલ ચ્યાર તિહાં ચઢિજ્ઞાન, મંદ(ગ)ત્ર ચ્યાર શરણુ એ ધ્યાન;
લખિય અઠાવીસની ભાવના, નાદ અનાહતની પાવના...૨

ટોચો:—

તિહાં ચ્યાર મંડલ તે ૪ જ્ઞાન મત્યાદિક ૪ અથવા ૪ મંડલ-અરિદંત ૧, ઘિદ ૨, સાધુ ૩, ધર્મ ૪. એહી જ ચ્યાર શરણુ દ્રવ્યે ૪ કમલ, નાલિકમલ ૧, હૃદયકમલ, ૨, ઉદરકમલ ૩, અનઈ (.....) કંઠકમલ ૪ મંડલ અદ્વૈતાધીસ લખિયની ભાવના દોઈ અનાહતનાદ અભ્યક્તલક્ષણુ. પરમ પ્રમોદની પાવના સાદ્યસ અત્યાદિકઈ કરી - ૨

દાળ ૫/૩

(સાચનધુરા વહન કરવા આભાવનું અનુકરણ)

મૂળ:—

પંચવર્ણુપરિપૂતક પીક, ત્રિગુણયુક્ત નિર્ગુણુ મુપઈ,
પંચમસ્થાન પ્રવર્તક શિરઈ. તાસે ધુરા વદેવા અનુકરઈ...૩

ટોચો:—

પંચ વર્ણુઈ કરી પાવન પરમ પીક પ્રવેશનં એહણું ત્રિવલ્-રાન રહન અરિદંતુક, નિર્ગુણુ-સાત્ત્વિક, રાજસ, તામસઈ મુક્ત, ભકુ પ્રવિષ્ઠ પદ્મિણુ. પંચ પ્રવેશનો પ્રવર્તક આચાર્યાદિકનઈ પ્રધાનઈ, તેહની ધુરા અનુધરણાદિક વહન ધુરાનઈ અનુકરઈ -

દાળ ૫/૪

(શાસન ધુરા.....ચાલુ)

મૂળ :—

પંચાચારે પાવન થાય, તો એ પંચપીઠ લહવાય;

વીતરાગ નહીં પણ ઉપશમ રાગ, એ ધ્યાને હોઈ ઈશ્વર પરભાગ...૪

ટીકા :—

પાંચ આચાર્ય કરી પવિત્ર થાઈ તે પંચાચાર કેહા-જ્ઞાનાચાર ૧, દર્શનાચાર ૨, ચારિત્રાચાર ૩, તપ-અચાર ૪, વીર્યાચાર ૫ એ પંચાચાર તિવાર્ય એ પાંચપીઠનું પામવું થાઈ. વીતરાગ ન હોઈ તોહઈ પણ ઉપશમ રાગવંત હોઈ. એ ધ્યાનથી પરમ પ્રભુ પરભાગ સુભોત્કર્ષનો ધણી થાયઈ .. ૪

દાળ ૫/૫

(શાસનધુરા.....ચાલુ)

મૂળ :—

દેખઈ પાંચુ એકના ધણી, દેખઈ પંચ એકને પણિ શુણી;

સાધ્ય સાધન સાધકના ભેદ, ત્રિણ્યે છઈ પણિ હોઈ અભેદ...૫

ટીકા :—

એ મંત્રરાજનો મળી એ પાંચઈ અરિહંતાદિક પદનઈ દેખઈ. એ પાંચે શુણી પદ તે એક મંત્રના ધ્યાનારનઈ પણિ દેખઈ. સાધ્ય ૧. સાધન ૨. સાધક ૩. એ ત્રિણ્ય ભેદ વળેછે છઈ પણિ પરપરાઈ અભેદ એક રૂપઈ છઈ. સાધ્ય સાધન તે સાધકાન્તભૂત થઈ.....૫

દાળ ૫/૬

(પ્રાર્થનાના પાંચ વર્ણની પાંચ પદમાં આપ્તિ.)

મૂળ :—

અભય અરુણ અરુમિન્દ સમાન, નૃત્ય, કલ્પ, સાધન સાધવાન;

એ પાંચેના છે અરિહાસુ. મમધ્યાનનું એ મંત્રાણુ.....૬

ટીકા :

પાંચ પદનું આચાર્ય એ દીનકરિ વ્યાપક છઈ. અભય ૧, અરુણ ૨, અરુમિન્દ ૩, અરિહાસુ ૪ એ પાંચેના અરિહાસુ અવધાનનું સાધવાન છઈ. અભય તે અરિહંત ૧, અરુણ તે અરુમિન્દ ૨, અરુમિન્દ તે અરિહાસુ ૩, કલ્પ તે કલ્પાવાય ૪, કલ્પ તે સાધ ૫, એ સમાન

અવસ્થા છઈ એ પાંચઈ અવસ્થાના એ પાંચ પદ છઈ. અહિછાઈછઈ અંતર ભાષના
જેતાં ધર્મધ્યાનનું મંડાણુ તે એહજ છઈ સાધુ અપ્રમાદીનઈ સકામ નિર્જરા ધર્મધ્યાનથી
મુખ્યતા છઈ.....૬

દાળ ૫/૭

(શુદ્ધપ્રતીતિધર જિનબિભ દેજે.)

મૂળ :—

ધૃત્યાદિક બહુલા વિસ્તાર, બહુશ્રુત મુખથી પ્રહીઈ સાર;
શુદ્ધ પ્રતીત જે નર હોય, મધ્યે દેખે શ્રી જિન સોય....૭

દબો :—

ધૃત્યાદિ ઘણા વિસ્તાર બહુશ્રુતના મુખથી બહુવા. યોગપાતંજલિ, યોગશાસ્ત્ર,
ધ્યાનરહસ્ય, મંત્રચૂઠામણિ, ધ્યાનોપનિષત્ પ્રમુખ, પંચપરમેષ્ઠિપદ્ધત્તરિકા, અદ્વૈતકારી
શ્રી સિદ્ધસેન દિવાકર (સૂરિ) કૃત ધૃત્યાદિક બહુ અંશ છઈ. તે શુદ્ધપ્રતીતધર જે નર
હોઈ તેહનઈ ધ્યાન ધારણા હોઈ. અથવા તે શ્રી જિનનું બિંબ દૃશ્યમયે ધ્યાનમઈ
દેખઈ.....૭

દાળ ૫/૮

(રસશ્રુતિ)

મૂળ :—

તદ્ભવે ત્રિભવે હોઈ તસ સિદ્ધિ, આનુષંગિક તસ નવનિધિ નંદિ,
લેશ થકી એ બોલ્યો જાપ, ઇલાં પરમાર્થનો છે બાધુ બ્યાપ... ૮

દબો :—

જે પુરુષનઈ તદ્ભવ સિદ્ધ તથા ત્રિભવઈ સિદ્ધ હોઈ તેહનઈ એ પ્રતીતિ ઉપજઈ.
પ્રધંબિં તેહનિ નવનિધિ રિસિ સિદ્ધિ હોઈ તે માટિ એ જાપનો નિચાર લવચેષ માત્રથી
રેખાહયે. લવમાત્ર પરં એહનો બ્યાપ વિસ્તાર ઘણા છઈ. શુદ્ધૃષ્ટથી જ પામીઈ. અદ્વૈત
સાધ્ય છઈ.....૮

દાળ ૫/૯

(ધર્મધ્યાનના ચાર પાયાનો વિચાર)

મૂળ :—

આજ્ઞાપાય ત્રિપાક સ્થાન, વિચય ને ચિંતનનું નામ;
લેરયા શુદ્ધ ને ભાવ વિશુદ્ધ, બોધ વીર્ય વેગગર વિશુદ્ધ... ૯

૮૭૦ :—

હવે ધર્મધ્યાનના ચાર પાયા કહીઈ છઈ. આજ્ઞાવિચય ૧. અપાયવિચય ૨, વિપા-
કવિચય ૩, સંસ્થાનવિચય ૪, આજ્ઞા વીતરાગની તેહતું વિચય કરતાં ચિંતન તે આજ્ઞા-
વિચય ૧. અપાય તે રાગદ્રેષ તેહતું વિધનરૂપ છઈ તેહતું ચિંતન ૨. વિપાક તે કર્મના
શુભાશુભરૂપ તેહતું ચિંતન ૩. સંસ્થાન તે લોક પુરુષાકૃતિ ચિંતનરૂપ ૪. તે વિશુદ્ધ લેશ્યા
તેજ, ધર્મ શુદ્ધરૂપ ભાવ તે આત્મપરિણામની નિર્મળતાઈ જ્ઞાનબોધ વીર્યની વિશુદ્ધતાઈ
યેરાગ્ય નિરાશંસ પરિણામની વિશુદ્ધિ ધર્મધ્યાન ઉપજઈ.. ૯

દાળ ૫/૧૦

(ધર્મધ્યાનમાં મૈત્રી આદિ સહાયક-સ્વર્ગના હેતુ)

શુભ :—

સ્વર્ગહેતુ કહિઓ ધર્મધ્યાન, દ્રવ્યોદારે ભાવ પ્રધાન;
કર્મ ભાખ્યું જે શુદ્ધધ્યાન, તે અપવર્ગ દેવાને પ્રધાન...૧૦

૮૭૦ :—

તે ધર્મધ્યાન સ્વર્ગ પ્રાપ્તિનું હેતુ છઈ. મૈત્રી, પ્રમોદ, કરુણા, મધ્યસ્થતાદિક પદસ્થ
ચિંત્યાદિ ખાતી અત્તજવાદિક એ સર્વ ધર્મધ્યાનાદિ અવલંબન-સહાય છઈ ઉદારઈ દ્રવ્યઈ
ધરી ભાવ પ્રધાનના થાઈ. હવે આશું શુદ્ધધ્યાન તે અપવર્ગ-મોક્ષ-દેવાનઈ ધોરી-પ્રધાન
છઈ. ધર્મધ્યાનથી વિશુદ્ધ હેતુ કારણઈ પ્રધાન ભાવઈ પ્રધાન સંઘયણ, પ્રધાન શ્રુતાદિક
હેતુ અનિત છઈ, તે પણ ચાર ભેદઈ છઈ તે કહઈ છઈ....૧૦

દાળ ૫/૧૧

(શુદ્ધધ્યાનના ચાર ભેદ)

શુભ :—

મયેમ ભેદ નાનાશ્રુતવિચાર, બીજું ઐક્યશ્રુત સુવિચાર;
સરભાષિય ઉચ્છિન્નનદ દિયા, અપ્રતિપાત અઉભેદ એ લઘ્યા....૧૧

૮૭૦ :—

મિત્રના પ્રદાન ભેદનું નામ નાનાશ્રુતવિચાર, પ્રયત્નવિનાશ સુવિચાર ૧, બીજા ભેદનું
નામ નેત્રવિચાર અવિચાર, ત્રીજાનું નામ શુદ્ધધ્યાન અપ્રતિપાત ૩, એકા પાયાનું
નામ ઉચ્છિન્નનદ અપ્રતિપાત ૪....૧૧

દાળ ૫/૧૨

(દ્રવ્યાર્થિક પર્યાયાર્થિક નયોવડે લેદ પ્રધાન ચિંતન)

મૂળ :-

એક દામિ પર્યાય અનુસરણુ, શ્રુતથી દ્રવ્ય વિષય સંકમણુ;
અર્થ વ્યંજન યોગાંતરે થાય, પ્રથમ ભેદ તે ઇમ કહેવાય....૧૨

દબો :-

જે આર શુકલધ્યાનના લેદ તે મધ્યે પ્રથમ જે પાયા પદ દ્રવ્યના જે પર્યાય છઈ તે દ્રવ્ય ૨ ના જૂઠા પાઠયા વિના સર્વ પર્યાયનું અનુસરણુ સર્વ દ્રવ્યનઈ વિષઈ પ્રવર્તન. શ્રુતજ્ઞાનથી દ્રવ્ય-દ્રવ્યનઈ વિષઈ સકલ વિષયનું સંકમણુ. પદાર્થના વ્યંજક જે યોગાંગઈ મન, વચન, કાયાદિ યોગ થાઈ તે પ્રથમ લેદ શુકલધ્યાનનો તે કહયાર્થ....૧૨

દાળ ૫/૧૩

(અર્થ, વ્યંજન અને યોગમાં સંકમણુ)

મૂળ :-

એક રીતિ પર્યાયને વિષે, અર્થ વ્યંજન યોગાંતર રૂપે (હર્ષ)
શ્રુત અનુસાર થકી જે વ્યક્તિ, તે બીજે એકત્વ વિતર્ક....૧૩

દબો :-

એક પર્યાયની રીતઈ સકલ દ્રવ્યના પર્યાયની રીતિ પોમવાવઈ તથા અર્થ, પદાર્થ વ્યંજન જે યોગાંતર કરતો હર્ષઈ તેહમાં પોહયઈ. મુગશાસ્ત્રની અનુસારઈ જે એક દ્રવ્યના એક પર્યાયાંતરની જે વ્યક્તિ થાઈ તે બીજે ભેદ એકત્વ વિતર્ક સવિચાર કહઈ. ૧૩

દાળ ૫/૧૪

(નિર્વાણ સમયનો યોગ નિરૂપ)

મૂળ :-

જે નિર્વાણ સમયને પ્રાગ, નિરુદ્ધ યોગ કેવલીને જાગ;
સૂક્ષ્મ ક્રિયા પ્રતિપાતિ નામ, ત્રીજું શુકલધ્યાન એ નામ....૧૪

દબો :-

નિર્વાણકાલ અંતર્મુદ્દન પહેલાં જે કાયાદિ ચેત્તનો દાષ કે જે કેવલી કંઈ છઈ સુક્ષ્મ ક્રિયા નૈનિરૂપાદિક જલિ તે પ્રતિપાતિ છઈ ને મહિ જે મૂઝમ ક્રિયા નિરૂપિ તેદથી પદાર્થ આપો જ્ઞાનઈ તે માટઈ પ્રતિપાતિ કહઈ તે શુકલધ્યાનનું ત્રીજું નામ સૂક્ષ્મક્રિયા (અ) પ્રતિપાતિ કહીછ....૧૪

હાળ ૫/૧૫

(પરના યોગ વિનાની દશા)

મૂળ :—

શૈલેશીગત જે નિશ્ચલ યોગ, લેશ્યાતીત જિહાં નહી પરયોગ;
નામે ઉચ્છિન્નક્રિય અપ્રતિપાતિ, યોથો શુક્લભેદ વિખ્યાતિ....૧૫

ટીપ્પણ :—

શિલાનો સમુદાય તે શૈલ પર્વત. તેહનો ઇશ તે શૈલેશ કહતાં મેરુ. તેહની પરિ-
નિકંપ કાયાકાદિ (કાયિકાદિ) સકલ યોગ રૂંધવા લક્ષણ લેશ્યાતીત શુક્લલેશ્યાથી અતીત
જિહાં પર યોગ કોઈ ન મિલેઈ. ત્રિભાગ ન્યૂન શરીર ઘનપ્રદેશી, અસ્પૃશ્યમાન, આકાશ
પ્રદેશી ઉચ્છિન્નક્રિય અપ્રતિપાતિ નામા એહવો યોથો શુક્લ ધ્યાનનો પાયો એ
ભેદ પ્રગટ થઈ....૧૫

હાળ ૫/૧૬

(શુક્લધ્યાનનો પહેલો અને બીજો ભેદ કેને ? ક્યારે ?)

મૂળ :—

ત્રિયોગ યુક્ત મુનિવરને હોય, આય દુભેદ શ્રેણિગત સોય;
નિજ શુદ્ધાતમ દ્રવ્યનું ધ્યાન, એક યોગઈ બીજું અભિરામ ...૧૬

ટીપ્પણ :—

ત્રિયોગ ધ્યાન ત્રિયોગઈ શુભયોગયુક્ત મુનિ અપ્રમત્ત સુવિશુદ્ધ યથાખ્યાત સંયમી-
નઈ હોઈ. તે ધ્યાનના આય પાયા ૨ ક્ષપકશ્રેણિગત મુનિનઈ હોઈ. એક ભેદઈ પોતાના
શુદ્ધાતમ દ્રવ્યનું પરિમાન ધ્યાન થઈ. બીજઈ ભેદઈ શુદ્ધાતમ દ્રવ્યના શુણ્ણ પર્યાયના
અભિરામઈ....૧૬

હાળ ૫/૧૭

(શુક્લધ્યાનનો ત્રીજો ભેદ કેને ? ક્યારે ?)

મૂળ :—

તત્ત્વ યોગીને ત્રીજું હોય, યોથો ભેદ અયોગે ન્તેય;
મન વિન્ના ક્ષમસ્થને ધ્યાન, આગ ચિરં કેવલીને ન્તાણુ....૧૭

ટીપ્પણ :—

તત્ત્વ યોગીને ત્રીજો ભેદઈ ત્રીજો ભેદ હોઈ. એવડઈ ત્રીજો પાછો. યોથો ભેદ
મન વિન્ના ક્ષમસ્થને ધ્યાન ને મનની એકપ્રતાઈ હોઈ. કેવલીનઈ
કેવલ ને કઈ નિશ્ચય, ને કેવલ મનને ક્ષમસ્થ કેવલીનઈ નથી....૧૭

દાળ ૫/૧૮

(સિદ્ધ ભગવંતનું ધ્યાન તે રૂપાતીત છે.)

શૂળ :—

ચિદાનંદ પરમાત્મ અમૂર્ત, નિરંજન સચિ દોષ વિમુક્ત;
સિદ્ધધ્યાન તે રૂપાતીત, ધ્યાતા તન્મયતાની રીત...૧૮

ટપો :—

ચિદાનંદ જ્ઞાનનો પરમાનંદ અમૂર્તિ, અરૂપી, પરમ આપ (તમ) રૂપ નિરંજન, શબ્દરૂપનો સંગ અંજન નથી. સકલદોષથી મુક્ત એકલા સિદ્ધનું ધ્યાન તે રૂપાતીત કહીયું. તે ધ્યાનઈ પોતાનઈ તન્મયપણું રૂપાતીતપણું કહીયું...૧૮

દાળ ૫/૧૯

(ભવોપગ્રાહી કર્મો ક્યારે અને કેવી રીતે બાપ ?)

શૂળ :—

કર્મ ભવોપગ્રાહી ચ્યાર, લઘુ પંચાશરનો ઉચ્ચાર;
તુલ્ય કાલ રીતેશી લહી, કર્મ પુજ સમ્રોધો તે દહી...૧૯

ટપો :—

લગ્નાં ભવોપગ્રાહી ચ્યાર કર્મ રહઈ. આયુ ૧, નામ ૨, ગોત્ર ૩, વેદની ૪-એ તેહનો કાલ લઘુ પંચાશર ઉચ્ચાર માત્ર કાલ એ રીતેશીનો અપોગીનો તુલ્ય સરિખો જ કાલ છઈ. કર્મપુજ સમ્રોધઈ દહીનઈ લોકાગ્રય સ્થાનઈ બઈ...૧૯

દાળ ૫/૨૦

(સિદ્ધિ મતિનો પ્રકાર)

શૂળ :—

ધૂમ અસાધુકલ દંડાભાવ, ચક્રાદિક રીતિ અભિભાવ;
સમય એકે લોકાંતિ બાપ, સિદ્ધ સરૂપ સદા કંદેવાપ...૨૦

ટપો :—

જિમ ધૂમ ઇધલથી છૂટો ધૂમ આકાશોં બઈ, જિમ ચક્ર અસાધુકલ દંડાભાવ ધૂમકે ચક્રીને વેગલું બઈ, જિમ દંડ વિના ચક્ર પૂર્ણપાત્રે ફિરે તિમ કંદુઈ બઈ કર્મના જમણ વિના પશ્ચિ અનાદિ અભ્યસઈ કંદે બઈ. એક સમયમંદિ લોકાંતિ સ્થાન બઈ. પમાનિતકાચલ અમાવથી અલોક મારે પશ્ચિ ન જઈ સઈ. તિયાં સદા સિદ્ધ મરૂંડે કંદેવાઈ તિયાં કંદેવો ઉપ છે. તે ઉપ પડયો...૨૦

દાળ ૫/૨૧

(સાદિ પણ અનંત અને અતીન્દ્રિય સુખ)

મૂળ :—

સાદિ અનન્ત અતીન્દ્રિય સુકખ, ભાગાં કર્મ જનિત સવિ દુકખ;

ભવ નાટિક સંસારી તણા, જાણેં દેખેં પણિ નહીં મણા....૨૧

ટીપ્પણ :—

તિહાંથી સાદિ વલતો નાશ નથી તે માટિ, અનંત, ઇન્દ્રિય સાધ્ય સુખ નથી તે માટે અતીન્દ્રિય સુખ, સ્વભાવ જનિત, કર્મ જનિત સુખ તે સર્વ દુઃખમયી છઈ તે કર્મ સવિ ભાગાં વિગુણ. તિહાં રહ્યા હુંતા સિદ્ધ સધલા સંસાર નાટિક જોઈ છઈ. જાણુઈ છઈ વિશેષ રીતઈ દેખઈ છઈ. સામાન્ય રીતિ કિચી વાતની મણા નથી. નાટિક કરઈ તેમથી જોવારનઈ ઘણા સુખ....૨૧

દાળ ૫/૨૨

(આ પ્રકારે પરમેષ્ઠિમંત્ર શિવસુખનું સાધન)

મૂળ :—

ઇણિ પરિ તે પરમેષ્ઠી મંત્ર, શિવસુખ સાધનનો એ તંત્ર;

નેમિદાસ કહેં એમ વિચાર, જ્ઞાનવિમલ પ્રભુનો આધાર....૨૨

ટીપ્પણ :—

જોણુઈ પ્રકારઈ પરમેષ્ઠિ મંત્રનો મહામહિમા મોક્ષનાં સુખ સાધવાનઈ જો મહાતંત્ર કહેવા છઈ.

આમ નેમિદાસ દામજી જોડવો વિચાર નોકાર મંત્રનો કહેં છઈ. શ્રી જ્ઞાન-વિમલસૂરિ મુને વચનનો આધાર પામીનઈ પોતાનો પણ કાંઈક અનુભવ સિદ્ધિ આતમ નક્કી કરેલ....૨૨

દાળ છઠી

(છપ્પથ)

દાળ ૬/૧

(કુર્મવચનમાંથી અપભ્રંશ-વચન મંત્રની ધારણા)

મૂળ :

શ્રી અર્ચિત્વ પદ વદનિ. બાત તત્તિ તિન્દ વિચારેં;
જાગ્યનાઈજ કહિ, તમન મુણિ આનંદ સનાદે;

ચૂલા પદ ચઉ પીઠ, સકલ સા(સ)રીર પદક્રિય;
પુરુષાત્તમરૂપ થાપના, ધ્યાન સ્વરૂપ અહિક્રિય;
આત્મ ને પરમાત્મા, એક ભાવ થઈ મનિ રમેશ;
(ત્રિતય ભેદ અભેદથી તે જ્ઞાની પદિ જન નમે.)...૧

ટીપ્પણ :—

પદપદ કવિત્વની ભાતિ.

લોકોને પુરુષાકાર જનાવીઈ તિહાં અરિહંતપદની થાપના મુખનઈ વિવર, બલ-
સ્થિતિ સિદ્ધપદની થાપના. ભાવાચાર્ય મુનિહિત ગણી આચાર્ય તેહની કઈ, ગણઈ
થાપના. વાચક-ઉપાધ્યાય, મુનિ-સાધુ તે ભુજા બિહુ થાપઈ. ચૂલિકાનાં ચાર પદ
તે પૃષ્ઠ બાજુની. ઈત્યાદિ સર્વ સરીરની પ્રતિષ્ઠા થાપીઈ. એ પુરુષાત્તમરૂપની થાપના ધ્યાન-
મયઈ અધિષ્ઠિત કરીઈ. તિવારઈ અંતર આત્મા અનઈ પરમાત્મા એક ભાવ એકરૂપ મઈ
મનમાં રમાડીઈ. નિવારઈ ધ્યાતા ૧, ધ્યાન ૨, ધ્યેય ૩-એ ત્રિતય લેહ છઈ તે એ લેહપલે
એક રૂપ જ ધ્યેયપણઈ થાઈ... ૧

દાળ/૨

(ધ્યાનનો બીજો પ્રકાર-સિદ્ધચક્રની માંડણી)

મૂળા:—

ૐ અહર્તુ પદપીઠ, સિદ્ધ ભાસે ચિર પ્રીત,
નાસાગણી ઉવજ્જાયા, સાધુ દોઈ નયન ભળીગઈ
કંઠ હૃદયને ઉદરિ નાભિ ચઉ કમસિ ભાગો,
દંસણ નાણ ચરિત તપ મત્રી ચઉ પદ આગો.
સિદ્ધચક્રની માંડણી, અંતર આનમ ભાવનઈ;
પરમાત્મ પદની લહે, કર્મ પંક સચિ ભવનઈ....૨

૧:—

પલી અવર પ્રકાર ધ્યાનનો કહીઈ છઈ. કંઠારપૂર્વક અરિહંત પદ તે પને થાપીઈ.
જે માટે અરિહંતનો માર્ગ કહવાઈ તે માર્ગ, સિદ્ધ તે જલસ્યલે સિદ્ધસિદ્ધાર મટે
અને સકલ કર્મ ટાળ્યાં માટે. નાસા તે આચાર્ય તેહની સકલ શોભા વાચક છઈ. ૬૪
ઉપાધ્યાય ૪ અને સાધુ તે મુનિવર ૫ એ બેદુનઈ નેવ હદનાં લેચન બજાવે. ૬૪
કંઠમલ ૧, હૃદયમલ ૨, ઉદરકમલ ૩, નાભિકમલ ૪ એ ચાર રમલે એ ચાર

પદની યાપના લાણુથી. તે ચાર પદ તે કેહાં દર્શન ૧, જ્ઞાન ૨, ચારિત્ર ૩, તપ ૪-એ ૪ પદ યાપન એ ચાર ક્રમક્રમથી વિષય આણે. એ મંત્રનો પ્રયત્ન વીર્ય ક્ષેત્રવુ એ પંડિત વીર્યમય શરીર. એ સિદ્ધચક્રની માંડણીથી અંતર આતમા લાવતું હુંતું તે આતમા પરમાત્મ પદવી પામશે. સકલ કર્મનો નાશ હુંતું પરમ સિદ્ધપણું પામશે....૨
દાળ ૬/૩

(પરમેષ્ઠિ મંત્રની સાધના માટે શુભ સામગ્રી.)

મૂળ:—

શાન્ત દાન્ત શુભવંત, સંતના સેવાકારી,
વારિત વિષય કપાય, જ્ઞાન દર્શન સુવિચારી;
સ્વાદ્વાદ રસ સંગ, હંસ પરિ શમરસ ઝીલઈ,
શુભ પરિણિમ નિમિત્ત, અશુભ સવિ કર્મનઈ ખીલઈ;
તાદશ નર પરમેષ્ઠિ પદ, સાધનના કારણ લહઈ;
સાદ રામજી સુત રત્ન, નેમિદાસ ઇણિ પરિ કહઈ... ૩

ટીપ્પણ:—

એકનો ધ્યાયક કેહવો જોઈએ તે કહઈ છઈ. ઉપશમી, વિનયી, નિત ઈન્દ્રિય, શુભ દા: (૬) યાદિવાન સંત રાજજન ભગતી, વાર્યા છે વિષય કપાય જોણે, અમર્યાદી નહી. જ્ઞાન, દર્શનનો ભલો વિચારી સ્વાદ્વાદરૂપ ખીરસમુદ્રનઈ વિષે હંસ સમાન વિવેક શુભે કરી મમતા રસમાં ઝીલઈ. શુભ પરિણામઈ વર્તઈ. એકવા જ નિમિત્ત મેલવઈ. અશુભ કર્મ સવિ આવનાં રોકઈ. કલ્યાણિક શુભવંત જનઈ તે પરમેષ્ઠિ મંત્ર સાધવાના કારણ મેલવઈ. અનઈ એ મંત્રનઈ યાપીય. સાદ રામજીનો સુત રત્ન નેમિદાસ તે રસ કહઈ...૩

દાળ સાતમી

(દાળ : મંત્રાક્રિયાની)

(વિષયવાદનો આશ્રય)

દાળ ૭/૧

મૂળ:—

એ પદ પરમેષ્ઠિના દે, સાધનના આશ્રય
વિષયવાદ રસમ પદનાં દે, આજ્યા શ્રી નિનસાય;

શ્રી જિનરાયતણા જે ગણુધર, વર્ધમાન વિદ્યાના આગર,
વર્ધમાન ભાવે કરી તપિયા, તપ અનુભાવે સકલ કર્મ અપિયા;
જે ભવિક જનજી રે, ધ્યાઓ ધરી આનંદ.
પ્રમાદ દૂર કરી રે, પામે પરમાનંદ;
ભવજલનિધિ તરી (રે) રે. આંચલી...૧.

ટીકા:—

જે પંથ પરમેષી મંત્ર સાધવાના આગ્રહ રહેલ્ય તે વિદ્યાપ્રવાહ પૂર્વ દશમામાં વલી, તે શ્રી જિનરાયના ગણુધર વલી પૂર્વધર, વલી વર્ધમાન વિદ્યાના ધણી સરિવર. વલી વધતઈ ભાવઈ જે વિવિધ તપના ધારક જે વિદ્યાનઈ પ્રભાવનઈ સકલ કર્મ તિલઈ. જે કલાં ભવિક જનનઈ આનંદ સાધઈ પ્રમાદ દૂર કરી ધ્યાઓ. પરમાનંદ પામે. પરમાનંદઈ ભવજલનિધિ તારી જે આસીસ વચન....૧.

દાણ ૭/૨

(પ્રાણાયામાદિ રૂદિ માત્ર, શુભ સંકલ્પમાં મનોયોગ)

મૂળ:—

પ્રાણાયામાદિક કલ્યા રે, રૂદિમાત્ર તે જો (ન) ભિ;
શુભ સંકલ્પઈ થાપીઈ રે, મનહું પાવન કાળિ;
હાણિ હોઈ તવ અશુભહ કેરી, નાસે બાલ અગ્નિમંતર વેરી,
જિત કાશિ જગમાંદિ બેરી, વાળે કીર્તિ દિશે (સો) દિસિ સેરીછ.
આંચલી...૨.

ટીકા:—

પ્રાણાયામાદિન ગુરુ પતનના બેદ તે રૂદિ માત્ર. તે પ્રાદ (વ) અવ્યય માત્ર. એણે શુભ સંકલ્પઈ મન થાપીઈ તિવાઈ મન પવિત્રપત્ર પામઈ તે તે જિન વિન્દ ન થઈ. સકલ ધ્યાનમાં પરમેષિ ૧૬ ધ્યાન તે પુટ આલંબન થઈ તે પાળઈ અશુભ કર્મની હાણિ ન થઈ. જાણ આશ્વંતર વેરી મોહાદિક તેહનો નશ થઈ, અંતરન વેરી નાશ. જનકાશ (શી) ૮ જિમ સંગ્રામઈ થઈ જિમ નાશઈ નિવર. દિન્દિમ જય. વાળી કીર્તિભંજા વાળઈ....૨.

દાળ ૭/૩

(અજ્ઞાનનો નાશ થતાં તાત્ત્વિક જ્ઞાનનો પ્રકાશ)

મૂળ :—

સિદ્ધસાદિક સ્પર્શથી રે, લોહ હોઈ જિમ હેમ,
આતમ ધ્યાનથી આતમા રે, પરમાનંદ લહઈ તેમ;
જિમ સૂતો નર ઊડી જાગે, જાણઈ સકલ વસ્તુ વિભાગે,
નિમ અજ્ઞાન નિદ્રાનંદે નાશઈ,
તત્ત્વજ્ઞાનનો હોઈ પ્રકાસજી. આંચલી...૩.

ટીપ્પણ:—

જિમ સિદ્ધસાદિક કુંપીના (રસના) ફરસથી લોહથી હેમ થાયે વલી વિસેષે લોહથી
તેમ થાયે નિમ કશું નિમ પરમાત્મ ધ્યાનથી આતમા તે પરમાનંદપણું લહૈ કહૈતાં પામે.
જિમ સૂતો નર જાગે તિવારે પાછલા સર્વ ભાવ સંભારે. કૃતકાર્ય આરબ્ધ કાર્યના
વિભાગ જાણે નિમ અજ્ઞાન નિદ્રાને છે તે નાશે તિવારે તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રકાશ થાયે....૩.

દાળ ૭/૪

(સ્વભાવ સમજૂતા)

મૂળ :—

જનમાનર સંસ્કારથી રે, અથવા સહજ સભાવ,
અથવા મુગુરુ પ્રસાદથી રે, પામે તત્ત્વ જમાવ;
પાવકથી જિમ કંચન મૂલ્ય તત્ત્વ જ્ઞાનથી આતમ બુદ્ધ,
આપે સચેદી અન્ય પ્રમાદી,
જાણે સર્વ વિભાવ વિનોદીજી. આંચલી....૪.

ટીપ્પણ:—

જનમાનર સંસ્કારનો પુરોજનનો સંસ્કારથી થાયે. અથવા સહજથી વિગર પ્રયત્ને
પામે તત્ત્વ મુગુરુ પ્રસાદે જાણે. અથવા મુગુરુ પ્રસાદે નિવારે જિમ અગ્નિથી કંચન
વિનોદી રૂપે વિગર પ્રયત્ને પામે. આપ પામે સમગ્ર જ્ઞાનના જાણ
કાંઈ અન્ય પ્રમાદી રૂપે વિગર પ્રયત્ને પામે (ના) થાયે સ્વભાવપણે પ્રયત્ને....૪.

દાળ ૭/૫

(શેત્ર, બીજ, જલ, પુષ્પ, દૂતની વિચારણા.)

મૂળ:—

બહિરાતમ ખાત્ર પાત્ર છઈં રે, અંતર આતમ બીજ,
થાપી શુભ સંકલ્પથી રે, સેચન નીર લહીજે;
દીર્ઘપુણ્ય પ્રકૃતિ પુષ્પાદિક પ્રશસ્તપણું જે થાઈ રામાદિક,
પરમાતમ અનુભવ ફલ પામી.

ઐક ભાવથી તેહ અકામીજી...આંચલી...૫.

ટખો:—

ધન્વિધાર્યતું ફલ આતમા તે ખાત્રરૂપ જેત્ર છે. તેમાંથી અંતરાતમા શુદ્ધ ભવ્ય
શ્વ દ્રવ્ય તે બીજ. તે વાવીને, શુભ સંકલ્પરૂપ નીરે સીંચીને, તિહા રામાદિક દેના
પુણ્ય પ્રકૃતિ તે પુષ્પાદિક તેહ જ પ્રશસ્ત રામાદિક તે સર્વ કરણ સાધનના તે બાજુવા.
પરમાતમ અનુભવ ફલ તેહ જ ઐક્યભાવ અમ્ભીપણું તે પરમાર્થ સિદ્ધ સ્વરૂપ છે....૫
દાળ ૭/૬

(નિશ્ચય વ્યવહારના સંકલ્પપૂર્વકે શુભ)

મૂળ :—

અભ્યાસે કરી સાધીઈ રે, લહી અનેક શુભ યોગ,
આતમવીર્યની મુખ્યતા રે, જ્ઞાનાદિક મુવિવેકા
છેક કહ્યે વ્યવહાર વિચારી, અમ્ભ (શુભ) ન્યાગમી શુદ્ધ આચારી,
ગુણુડાણા અનુગત ગુણ ભારી,
સ્થે લાણું અવિવેકી બિખારી જી...આંચલી ...૬.

ટખો :—

અભ્યાસે કરી સાધીયે તે પ્રતે અનેક શુભયોગ પામીને આતમવીર્યની મુખ્યતા રે
કરી જ્ઞાનાદિકની મુવિવેકા કરીને છેક-હાથ તે વ્યવહાર વિચારીને મનસુખ કલ્યાણની
ધરના રાખે. અશુદ્ધ આચારને ત્યાગ કરે, શુદ્ધ આચારને અદર કરે. સુશુદ્ધને
અનુગત ગત્યુદય આચાર-વ્યવહાર હોયે. એકની વાત બીજી (૨) બીજી બિખારી ને શું
કમશે?...૬.

દાળ ૭/૭

(આલંબનથી પરિણામની સ્થિરતા)

મૂળ :—

ધર્મધ્યાન અવલંબને રે, હોઈ થિર પરિણામ;
આલંબનમાં મુખ્ય છઈ રે, એ પરમેષ્ઠી નામ;
ધામ પાપના જે વલી હુંતા, તે પિણુ ભવને પારે પહુંતા;
તિર્યંચાદિકને સ્યું કહી ઈ

અવર ગુણિ જને એ લહીછં. આંચલી...૭.

ટાંપો :—

ધર્મધ્યાનના અવલંબન કરતે પિણુ પરિણામ થિરતા હોયે સંસારમાં અવલંબન
એનેક છઈ. તેમાંહિ પરમેષ્ઠી મંત્ર પદતું આલંબા વિશેષ છઈ. એ પરમાત્મધ્યાન
નવપદના પ્રવર્તન થકી જે પાપનાં ઘર ચિલાતીયુંત્ર સરિણા તે પણિ સંસારનઈ પારે
પુરના. વલી નિર્યંચાદિકાતું વલી સ્યું કહવું. અવર ગુણી જનનઈ ઉપગારી થાઈ તેહની
શી વાત?...૭.

દાળ ૭/૮

(ઉપસંહાર)

મૂળ :—

મોક્ષ માર્ગનઈ સમુદો રે, દેવસ્ત કર્મના મર્મ,
ધર્મ શર્મની ભૂમિશ રે, ટાલ્યા ભવના ધર્મ;
નર્મથઈને સવિ ભવિ પ્રાણી, ઉપદેશઈ જિમ જિનવર વાંણી,
સ્વાદાદની એ સદિ ના (વા)ણી,

સકલ મુરામુરઈ જેહ વખાણીછ આંચલી...૮. (૧)

ટાંપો :—

મોક્ષ માર્ગ નવમુખ આદેશ જે પ્રાણી, ટાલ્યા છઈ કર્મના મર્મ જેણઈ તે પ્રાણી
ધર્મના મર્મ કે ભૂમિશ વાળી ભૂમિશ જણી. જા સંસારના ધર્મ કે તાપ જેણઈ ટાલ્યા
ધર્મ કેવડા મર્મ મુદેશ રહેઈ અવલંબપ્રાણી હવેનઈ જિનની વાંણીના ઉપદેશ
મુદેશ સર્વિ વખાણ જે જીવનમર્મ સમન તેહની સેહ જે વાંણી છઈ. જે પંચ
મર્મના પદ જેહ મર્મ જે સંસારના મર્માત્મા આત્મા જે સમન મુરામુરઈ જે વાળી મર્મ કરી
મર્મના મર્મ જેહ મર્મ જેહ મર્મ

દાળ ૭/૬

(ઉપસંહાર—ચાતુ)

શ્રુણુ :—

સિદ્ધાને વડી સીઝસ્યધ રે, સીઝે છે જે જીવ,
તેહને એક ઉપાય છે રે, ભવજલ પડતાં દીવ;
દેવરાજ સરિખા જસ દાસ, નહી પરભ (ભા) વનણી જસ આસ,
વાસના એહની ભવિ ભવિ હોયો (જયો),
પરમાતમ દષ્ટે કરી જોયો (જયો) આંચડી .. ૬. (૨)

ટાંભો :—

જે સંસારમાં અનેક પ્રાણી સિદ્ધા કર્મથી મુકાઈ આત્મ રૂપી થયા. અતીત કાલઈ આવતઈ કાલઈ વડી સીઝસ્યે. વર્તમાન કાલઈ પણ મહાવિદેહાદિકામાં સીઝઈ છે. તે સર્વ પ્રાણીયોને એક જ ઉપાય પ્રપંચ છઈ. સંચાર સમુદ્રમાં પડતાને એ પરમેશીપદ કીપ સરિખો છઈ. દેવરાજઈ સરિખા જેહના દાસજાં કરઈ છઈ એ ધ્યાનના ધ્યાતા પુરોનાઈ નથી પરમાપ પુરૂગલભાવની આશા તના (યા) વાંછા જેહનઈ તે માટઈ ભવો ભવિ સંસારમાંહિ રહિવું થઈ તિહાં લગઈ જ વાસના ચિત્તમાં રદબયો. પરમાતમ દષ્ટિ કરી એહી જ તત્ત્વમાં રહો ?....૬. (૨)

દાળ ૭/૧૦

(ઉપસંહાર—ચાતુ)

શ્રુણુ :—

તત્ત્વતણી જિહાં કથા રે, તેહી જ પરમ નિધાન,
જ્ઞાનવિમલ ગુણ સપદા રે, પાર્થે કામો કામિ:
નામ એહનું મંગલ મોટું, એહથી અવર જે તે સવિ મોટું,
નેમિદાસ કહે એ આરાધો, આર વર્ણ પુરુષારથ સાર્થાટ;
ભાવિક જનઈ રે આંચડી....૧૦. (૩)

ટાંભો :—

જે તત્ત્વની સંકથા જ્ઞાન, દર્શન, ચારિત્રના વિચારની વર્તી તેહી જ ભેનું જામ નિધાન અશય-વસ્તુ છઈ. તે પ્રાણી દેવજ્ઞાનની વિમલ નિર્મલ મુખે દર્શન કરિ પામઈ. એ ધ્યાનમાલાનું નામ તે મોટું મંગલકી છઈ. એહથી અવર જે મનુષ્યમાં વાનુ તે કર્મભંધનના કામ સર્વે મોટાં બદ્ધવો. મુધાવક સ્ત્રી. નેમિદાસ કહે છે જે એ ધ્યાનમાલા આરાધિ સેવો. આર વર્ણ ૧, ૨, ૩, ૪ એ મને પુરુષારથ સાર્થ. ધર્મ ૧, અર્થ ૨, કામ ૩, મોક્ષ ૪, એ ૪ મને...૧૦. (૩)

દાળ ૭/૧૧

કેળશ

મૂળ :—

ઇમ ધ્યાનમાલા ગુણુવિશાલા લવિક જન કંઠિં ઠવો,
 જિમ સહજ સમતા સુરલતાનો સુખ અનોપમ અનુભવો;
 સંવત રસક્રતુ મુનિ શશી (૧૭૬૬) મિત માત મધુ ઉજ્જવલ પખિં,
 પંચમી દિવસઈ ચિત્ત વિકસઈ લહો લીલા જિમ સુખઈ. ૧
 શ્રીજ્ઞાનવિમલસૂરિ ગુરુકૃપા લહી, તસ વચન આધારિ;
 ધ્યાનમાલા ઇમ રચી, નેમિદાસઈ વ્રતધારિ... ૧૧. (૪)

ટળો :—

એ ધ્યાનમાલા સકલ પ્રાણી કંઠિ કરો. એ ધ્યાનમાલાનો ટળો લ૦ શ્રી જ્ઞાન-
 વિમલસૂરિ કીધો, રહસ્ય જાણવા મારિ. એ રહસ્ય સમજીને પંચ પરમેષ્ઠીપદ આરાધી
 નમ્ય થાયો; જેમ મધ્યમંગલ નિવાસ થયો....૧૧. (૪)
 ઇતિ શ્રી પંચપરમેષ્ઠી મંત્રરાજ ધ્યાનમાલા, અનુભવલીલા. ખાલ વિલાસ.

[११६-३४] नमस्कार व्याख्यानम्

नमो अरिहंताय ॥१॥ माहरउ नमस्कार अरिहंत हउ । किंसा जि अरिहंत, रागद्वेषरूपिआ वयरी जेहि हणिया, अथवा चतुष्पष्टि इंदसंबंधिनी पूजा मदिमा अरिहंत, जि उत्पन्न दिव्यविमल-केवलज्ञान, चउत्रीस अतिशायि समन्वित, अष्टमहाप्रातिहार्यशोभायमान महाविदेहि छेत्रि विरहमान तीह अरिहंत भगवंत माहरउ नमस्कार हउ ॥१॥

नमो सिद्धाण ॥२॥ माहरउ नमस्कार सिद्ध हउ । किंसा जि सिद्ध, दुष्टाष्टकर्मज्ञउ करिउ, जि मोक्षे ग्या । आठ कर्म किंसा भणियइ । ज्ञानावरणीउ १ दरिषणावरणीउ २ वेदनीउ ३ मोहनीउ ४ मायु ५ नामु ६ गोचु ७ अंतराउ ८ ईह आठकर्मज्ञउ करिउ जि सिद्धि ग्या । किंसी ज सिद्धि; लोक तणइ अमविभागी पंचत्तालीस लक्षयोजनप्रमाणि जिसउ उच्चाण छुत्तु तिसइ आकारि ज सिद्धि-सिला, अमलनिर्मल जलरुकास जु अजरामरस्थानु तेह उपरि योजनसंबंधियइ चउत्रीसमह प विभागी जि सिद्ध अनंतसुखलीण ति सिद्ध भणियइ । तीह सिद्ध माहरउ नमस्कार हउ ॥२॥

नमो आचार्याण ॥३॥ माहरउ नमस्कार आचार्य हुउ । किंसा जि आचार्य, पंचविहु आचार जि परिपालइ ति आचार्य भणियइ । फिसउ पंचविहु आचार । ज्ञानाचार, दर्शनाचार, चारित्राचार, तपाचार, धीर्माचार यउ पंचविहु आचार जि परिपालइ ति आचार्य भणियइ । तीह आचार्य माहरउ नमस्कार हउ ॥३॥

नमो उवग्गशायण ॥४॥ माहरउ नमस्कार उपाध्याय हुउ । किंसा जि उपाध्याय; द्वादशांगी जि पढइ पढावइ । किंसी ज द्वादशांगी; आचार्यांगु; १ सुयगइ २ ठाणांगु ३ समावाउ ४ विराह-पञ्चति ५ ज्ञाताधर्मकथा ६ उवातगदता ७ अंतगदता ८ अगुल्लोववाइयदमा ९ पग्गवागणु १० विपाकधुत्तु ११ दण्डिकाउ १२ प चार अंग जि पढइ पढावइ ति उपाध्याय भणियइ । तीह उपाध्याय माहरउ नमस्कार हउ ॥४॥

नमो छोए सम्मसाहण ॥५॥ इजि लोक जि केइ अउइ मायु । यउ लोक य किंसा भणियइ । अदाइ द्वीपसमुद्र पनर कर्मभूमि । जि किमी पांच भव, पांच ऐश्वर्य, पांच महादिंद छेत्र ईद पनर कर्मभूमिमाहि जि केइ अउइ मायु । किंसा जि मायु; सनउत्त ज मायइ । किंसा सनउत्त; ज्ञानु दर्शनु चारिनु यउ सनउत्त जि सायइ नि मायु भणियइ । तीह मायु पंचमहाभूतियवइ । पंचमहाभूत किंसा भणियइ । प्राणानिवाउ १ सूक्ष्माउ २ अदृश्याउ ३ क्षेपुत्तु ४ दण्डिउ ५ शक्ति-भोजनु । जि विदेइ ति मायु भणियइ । तीह मायु सर्व ही माहर नमस्कार हउ ॥५॥

एसो पंच नमुजारी ॥६॥ एउ पंचपरमेष्ठि नमस्कार । पंच परमेष्ठि किंसा । जि पंचपरमेष्ठि अरिहंत १ सिद्ध २ आचार्य ३ उपाध्याय ४ मायु ५ तीह पंचपरमेष्ठि नमस्कार मणि शिष्याउ हुनउ फिसउ करइ ॥६॥

सम्पदादयणासयो ॥७॥ सर्वसाधनसामकरीयउ हउ । ईद जेहि वस्तुनिह मन्त्रे मा-

अमयु करतइ हुंतइ जि असुभलेइया उपायी पापु सु ईणि पंचपरमेष्ठिनमस्कारि महामंत्रि सुमरितइ हुंतइ खउ हुयइ ॥७॥

मंगलाणं च सर्वेसि पदमं हवइ मंगलं । ईणि संसारि दधिचंदनदुर्वादिक मंगलीक भणियइ । तीह मंगलीक सर्वही मांहि प्रथमु मंगल एहु । ईणि कारणि सुभकार्य आदि पहिलउं सुमरेवउं, जिव नि कार्य एहतणइ प्रभावइ वृद्धिमंता हुयइ । यउ नमुक्कारु अतीतअनागतवर्त्तमानचउवीसी आदिजिनोक्त-
सान, सु तुन्हे विसेपहइ हिवडातणइ प्रस्तावि अर्थयुक्तु ध्येयु ध्यातव्यु गुणेवउ पढेवउ । जु किसउ ॥

जिणसासणस्स सारो चउदसपुव्वाण जो ससुद्धारो ।

जरुस मणे नवकारो संसारो तस्स किं कुणइ ॥

अनइ एहु नमस्कारु स्मरता इहलोकतणा भय नासइ ।

मदुक्कं—अउविगिरिस्समज्जे भयं पणासेइ चित्तिओ संतो ।

रक्खइ भवियसयाई माया जइ पुत्तभंडाई ॥

वादिजलजलणतकर हरिकरिसंगामविसहरभण्हि ।

नासंति तत्तखणेणं जिणनवकारप्पभावेणं ॥

दियइगुहाण नवकारकेसरी जाण संठिओ निच्चं ।

कम्मट्ठगंठिदोषद्वयं ताण परिनट्ठं ॥

नमस्कारस्य स्वरूपं भगवते । ईणि नवकारि नव पद पांच अधिकार सत्तसट्ठि अक्षर, तीहमांदि न भारी इकमट्ठि लु । दमउ नमस्कारतणइ महात्थु ।

एसो मंगलनिलओ भयविलओ सयलसंतिमुहजणओ ।

नवकारपरममंनो संतियभित्तो मुहं देउ ।

अप्पवो कप्पनन् एसो नितामणो य अप्पवो ।

जो शयइ सयलहाले सो पावइ भियमुहं विउले ॥

॥ नवकारव्याख्यानं समाप्तम् ॥

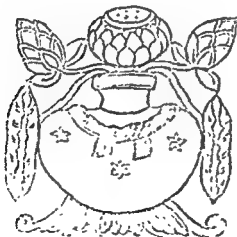
આર શરણાં વડે અનન્તાનુબન્ધિ કપાયતા સોળ ભેદોનું નિવારણ

- [illegible]

૭૦. અનન્તાનુયન્ધિપ્રત્યાય્યાનીયલોમનિવારણાર્થ ચતુશ્ચનેન કેવલિપ્પન્નત્તં ધર્મં સર પવજ્ઞામિ ।
૭૧. અનન્તાનુયન્ધિપ્રત્યાય્યાનીયલોમનિવારણાર્થ ચતુશ્ચનેન ચત્તારિ સરણં પવજ્ઞામિ ।
૭૨. અનન્તાનુયન્ધિપ્રત્યાય્યાનીયલોમનિવારણાર્થ ચતુશ્ચનેન અરિહંતે સરણં પવજ્ઞામિ ।
૭૩. અનન્તાનુયન્ધિપ્રત્યાય્યાનીયલોમનિવારણાર્થ ચતુશ્ચનેન સિદ્ધે સરણં પવજ્ઞામિ ।
૭૪. અનન્તાનુયન્ધિપ્રત્યાય્યાનીયલોમનિવારણાર્થ ચતુશ્ચનેન સાહુ સરણં પવજ્ઞામિ ।
૭૫. અનન્તાનુયન્ધિપ્રત્યાય્યાનીયલોમનિવારણાર્થ ચતુશ્ચનેન કેવલિપ્પન્નત્તં ધર્મં શરણં પવજ્ઞામિ ।
૭૬. અનન્તાનુયન્ધિ સંઝ્ઞલનલોમનિવારણાર્થ ચતુશ્ચનેન ચત્તારિ સરણં પવજ્ઞામિ ।
૭૭. અનન્તાનુયન્ધિ સંઝ્ઞલનલોમનિવારણાર્થ ચતુશ્ચનેન અરિહંતે સરણં પવજ્ઞામિ ।
૭૮. અનન્તાનુયન્ધિ સંઝ્ઞલનલોમનિવારણાર્થ ચતુશ્ચનેન સિદ્ધે સરણં પવજ્ઞામિ ।
૭૯. અનન્તાનુયન્ધિ સંઝ્ઞલનલોમનિવારણાર્થ ચતુશ્ચનેન સાહુ સરણં પવજ્ઞામિ ।
૮૦. અનન્તાનુયન્ધિ સંઝ્ઞલનલોમનિવારણાર્થ ચતુશ્ચનેન કેવલિપ્પન્નત્તં ધર્મં સરણં પવજ્ઞામિ ।

(પ્રતિ પદ્ધિય)

કોઈક પ્રતિપદ્ધિ સંબંધ વિનાનાં બે પાનાં પ્રાપ્ત થયેલ, તેની આગળ પાછળનાં પાનાં મળ્યાં નથી, આના કનાં વિષે પણ ભણવા મળ્યું નથી. કાપોના કાપ માટે આ ઉત્તમ પ્રક્રિયા દોરી નેઈએ, એમ કાગે છે.

સુખની ચાવી : નવકાર

સૌ કોઈને દુઃખ જોઈતું નથી અને સુખ જોઈએ છે. દુઃખ પાપમાંથી ઉત્પન્ન થાય છે અને સુખ પરમ મંગલમાંથી. દુઃખ ન જોઈતું હોય તો સર્વ પાપોનો પ્રણાશ (સંપૂર્ણ નાશ) કરવો જોઈએ અને સુખ જોઈતું હોય તો આત્માએ પરમ મંગલમય થઈ જોઈએ. પાપનો નાશ પાપ-રહિતને નમસ્કાર કરવાથી થાય છે અને આત્મા પરમંગલમય ત્યારે જ થાય છે કે જ્યારે તે પરમમંગલને નમસ્કાર કરે છે. સર્વથી પાપ રહિત અને સંપૂર્ણ પરમમંગલમય આત્માની અવસ્થાઓ આ વિશ્વમાં ફક્ત પાંચ જ છે—તે છે : અરિદનો, મિત્રો, આચાર્યો, ઉપાધ્યાયો અને સાધુ લગવતો. તેઓને અનુક્રમે કરાગેલ પંચ-નમસ્કાર સર્વ પાપોનો સંપૂર્ણ નાશ કરે છે અને બધા મંગલોમાં પહેલું મંગલ થઈને આપણા આત્માને પરમ મંગલમય બતાવે છે. પાપ રહિત અને પરમ-મંગલમય સિદ્ધિ પ્રાપ્ત થતાં જ આત્માને પરમસુખની પ્રાપ્તિ થાય છે. તેથી નવકાર સુખની પરમ ચાવી (Master key) છે.

પૂ. સુનિરાજ શ્રી તત્વાનંદવિજયજી

પરિશિષ્ટ-૧

અરિહંત-સિદ્ધ-આચાર્ય-ઉપાધ્યાય-(સાધુ)-પદ વર્ણન લાપા.

[આ કોઈક જ્ઞાનવંદારની નં. ૧૧૩૧ ની હસ્તલિખિત પ્રત કપરથી ઉતારેલ છે.

પ્રત અધૂરી લાગે છે. અહીં એક કે બે પાનાંનો જ ઉતારો કરેલ જણાય છે.

આમાં નવકારના પ્રથમ પદ 'નમો અરિહંતાણુ' નો ગુજરાતી ટીપ્પણી જૂની ભાષામાં છે.

આમ કરીને આમ અરિહંત કેવા ? એ સમજાવવામાં કહ્યું છે કે અદ્ય દોષથી સ્થિત (એ દોષો અહીં ગણાવ્યા છે), વર્તમાનમાં મદ્યપિદેહ શોષમાં રહેલા, ચાત્રીય અનિશયોથી (એ અહીં ગણાવ્યા છે) સ્થિત વગેરે સ્વરૂપવાળા.

સ્થિતિતાના પોતાના નામનો ઉદ્દેશ નથી. તેઓ પંડિત દક્ષવિશ્વ (૧) ના શિષ્ય પંડિત શ્રીનિને)મિલિજયગણીના શિષ્ય જણાય છે.

સંપૂર્ણ પ્રતમાં અરિહંત, સિદ્ધ, આચાર્ય, ઉપાધ્યાય અને સાધુ પદોનો-નવકારના પ્રથમ પાંચ પદોનો ગુજરાતી ટીપ્પણી દ્વયે, એમ લાગે છે.]

(૪) -અરિહંતસિદ્ધાચાર્યોવાચાય (સાધુ) પદવર્ગનભાષા (૧૨ ૧૨ નં. ૧૩૧૧)

પંડિત દક્ષર્ણત પંડિતશ્રી શ્રીનિમિલિજયગણિ ગુરુઓ નમઃ ।

નમો અરિહંતાણુ માહવટ * નમ * । સમગ્રી જીના અનદ અદ્ય દોષ સ્થિત ને અદ્ય દોષ કેદા । અક્ષાણ ૧ કોહ ૨ બય ૩ માણ ૪ માયા ૫ એમ ૬ મુંડ ૭ અરંધ ૮ ... તિરા-
સોગા ૧૦ અભિવચયણ ૧૧ સોગિયા ૧૨ મપ્પર ૧૩ મવા ૧૪ વાગિર ૧૫ વેલ ૧૬ કીકા ૧૭
પર્ણતહાસાદ ૧૮ જલમ ૧૯ દોસા અટ્ટામમ વિ વટ્ટા નમ્મિ દેવા દિ દેવે । અદ્ય દોષ સ્થિત
અરિહંત ભગવંત જ્ઞાનસ્વરૂપ કેવલસૂત્ર સંનિવાનસ્વાસ્થાત । પ્રેમસ્થાનસ્થાતો, ત્રણ્ણુજ ત્રણ્ણુજા)
દર । ધર્મચરણી સાંનિજાનિ પંચમ જાનપણિ । ને લોચ જાન કેદા - સ્થિતજન, ધુનજન, અરધિ
જાન, મનપર્યવજાન કેદનજાન ૧૦ વોલે જાને જાને સ્થિત મહાપ્રેરણે સંનિવાનસ્થાતો
પાંચસરે ધનુષ પ્રમાણવાય સ્થિતજનનાશરવેવજા । મનેવજામસ્થાત જાનસ્થાતજાનસ્થાતો
સ્થરપ મુંડગજા । વટ્ટાનિ સ્થિતજાન દિગજાન ને વટ્ટાનિ સ્થિતજાન કેદા । સ્થિતજાનસ્થાતો
પામેવટ મળાદિતરે ૧ મામડમાસ કનજા ને સ્થિતજાન ને સ્થિતજાન સ્થાતો ૧૫ જાન

* નમવટ = નમને = નમ

× નમ = નમજા

અનહ અધિહામણું ૩ આહારનીશાર દેસહ નહિ ૫ ચ્યાર, અતિશય જન્મ થકી હુઈ । એક જોયળમાંહે નરદેવતિયૈંચની કોટાળકોટિ વયસહ ૧ નરદેવતિયૈંચની ભાપા નહ સરસી અનહ જોઅળ લગહ વ્યાપહ પહવી ભગવંતની વાળી ૨ જિનપૂઠિ મામંડલ હુહ ૩ સવાવિહસંહ ગાંઠિમાહિ રોગ ન હુઈ । ૪ । પતલા માહે વયર ન હુહ ૫ સાત ઇતિ ન હુઈ । તે કેહિ—

મરગી ઇતિ ન હુઈ । ૭ । અતિવૃષ્ટ ન હુઈ । ૮ । અવરસણું ન હુઈ ૯ । દુકાલ ન હુઈ । ૧૦ । સ્વચક પરચકનો ભય ન હુઈ । ૧૧ । ૫ અગ્યાર અતિશય— આકાશનહ વિપય ધર્મચક્ર ચાલહ । ૧ । આકાશિ ચામર ચાલહ । ૨ । આકાશહ પાદપીઠસહિત સિધાસન ચાલહ । ૩ । આકાસિ છત્ર તોન ચાલહ । ૪ । આકાસિ રત્નઝ ધજ ચાલહ । ૫ । સોનાના કમલ ઉપરિ પગ મૂકહ । ૬ । ગઢ તોન હુઈ । ૭ । વસ્ત્રાણનહ સમહ ચ્યારમુલ હુહ । ૮ । અશોકવૃક્ષ હુઈ । ૯ । મારગિચાલતાં કાંટા ઉંધા થાઈ । ૧૦ । વૃક્ષ નમહ । ૧૧ । દેવદુંદુહિ વાજહ । ૧૨ । મુહાતઝ વાયરઝ હુહ । ૧૩ । પંચી પ્રદક્ષણાની પયરિ ફરઈ । ૧૪ । મુગંધપાણીની વૃષ્ટિ હુઈ । ૧૫ । પાંચ વર્ણ ફૂલની વૃષ્ટિ હુઈ । ૧૬ । કેશ રોમ નસ્ત વાધહ નહિ । ૧૭ । જપન્ય થકઝ ચ્યાહરહ નિકાયના દેવતાની કોડી હુહ । ૧૮ । છ રતિ (ઋતુ) હંદિનહ મુદ્રાની હુઈ । ૧૯ । ૫ ઓગળીસ અતિશય દેવતાના કીધા । ૬મ સઘલાહ મલીનહ ચઝત્રીસ અતિશય વાણિયા । પાંચીસ વાળી ગુણકરી સોભાયમાન ॥

પરિશિષ્ટ-૨.

પાંચ પરમેષ્ઠિના ૧૦૮ ગુણ.

[કોઈક પરમાર્થિગિત પ્રતિ ઉપરથી આ ઉપાદેશ કરેલ છે. મૂળ સંસ્કૃત છે, છતાં મરત છે, તેથી ગુજરાતી અનુવાદ આપેલ નથી. શ્રીપાળરામ વગેરે અનેક ગ્રંથોમાં આ ૧૦૮ ગુણોનું વર્ણન મુલમ છે, તેથી પણ અનુવાદ આપેલ નથી.

અર્થાત્ ૧૦૮ નાં મોટી અભુક્તિ સંસ્કૃત વ્યાકરણ વગેરેની દ્રષ્ટિએ દેખાઈ ત્યાં ૧૨ દક્ષા કોષમાં મુખ્યતઃ મુદેલ છે.

દેવતાની આશરણનામાં આ ગુણો અત્યંત ઉપયોગી દેખાયાથી અહીં સંગ્રહ કરેલ છે.]

પદ્યપરમેષ્ઠિનાં ૧૦૮ ગુણા:

૧. અત્યંત સ્વચ્છતાવાળું હોય તેવા પદ્યોનાં ગુણો (પદ્યો) * મળ્યા.

૨. દુર્ગત સ્થિતિમાંથી મુક્તિ મેળવવાનાં ગુણો.

૩. દુર્ગત સ્થિતિમાંથી મુક્તિ મેળવવાનાં ગુણો.

૪. દુર્ગત સ્થિતિમાંથી મુક્તિ મેળવવાનાં ગુણો.

- ४ द्वादश चामरयुग्मप्रातिहार्यसंयुताय श्रीअरिहन्ताय नमः ।
- ५ सुवर्णसिंहासनप्रातिहार्यसंयुताय श्रीअरिहन्ताय नमः ।
- ६ भामण्डलप्रातिहार्यसंयुताय श्रीअरिहन्ताय नमः ।
- ७ दुन्दुभिप्रातिहार्यसंयुताय श्रीअरिहन्ताय नमः ।
- ८ छत्रत्रयप्रातिहार्यसंयुताय श्रीअरिहन्ताय नमः ।
- ९ ज्ञानातिशयसंयुताय श्रीअरिहन्ताय नमः ।
- १० पूजातिशयसंयुताय श्रीअरिहन्ताय नमः ।
- ११ वचनातिशयसंयुताय श्रीअरिहन्ताय नमः ।
- १२ कपायापगमामातिशयसंयुताय श्रीअरिहन्ताय नमः ।
- १३ अनन्तज्ञानसंयुताय श्रीसिद्धाय नमः ।
- १४ अनन्तदर्शनसंयुताय श्रीसिद्धाय नमः ।
- १५ अन्याबाधगुणसंयुताय श्रीसिद्धाय नमः ।
- १६ अनन्तचात्रिगुणसंयुताय श्रीसिद्धाय नमः ।
- १७ अक्षयशक्तिगुणसंयुताय श्रीसिद्धाय नमः ।
- १८ अक्षयनिर्जनगुणसंयुताय श्रीसिद्धाय नमः ।
- १९ अगुरुलघुगुणसंयुताय श्रीसिद्धाय नमः ।
- २० अनन्तवीर्यगुणसंयुताय श्रीसिद्धाय नमः ।
- २१ प्रतिरूपगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
- २२ सूर्यवैजयिगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
- २३ सुगमधानागमसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
- २४ सुप्रवाक्यगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
- २५ सार्वभौमगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
- २६ धर्मगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
- २७ उपदेशगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
- २८ अवशिष्टादिगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
- २९ सौम्यप्रवृत्तिगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
- ३० दीनगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
- ३१ अविद्वद्गुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
- ३२ अविद्वद्गुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।

- ३३ अचपलगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
 ३४ प्रसन्नवदनगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
 ३५ क्षमागुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
 ३६ कज्जुगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
 ३७ मृदुगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
 ३८ सर्वगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
 ३९ द्वादशविधतपोगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
 ४० समदशविधतपोगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
 ४१ सत्यव्रतगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
 ४२ शौचगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
 ४३ अकिञ्चनगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
 ४४ ब्रह्मव्रतगुणसंयुताय श्रीआचार्याय नमः ।
 ४५ अनित्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ४६ ज्ञानभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ४७ संसारमयभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ४८ एतन्मयभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ४९ अत्यन्तभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ५० अशुचिभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ५१ आत्मभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ५२ भवभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ५३ भित्तुभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ५४ भोक्तृभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ५५ भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ५६ भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ५७ भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ५८ भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ५९ भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ६० भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ६१ भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ६२ भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ६३ भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ६४ भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ६५ भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ६६ भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ६७ भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ६८ भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ६९ भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।
 ७० भविष्यभावनाभावकाय श्रीआचार्याय नमः ।

- ६२ श्रीज्ञातासूत्रपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ६३ श्रीउपाशरुदशाङ्गसूत्रपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ६४ श्रीअन्तर्कृद्भासूत्रपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ६५ श्रीअनुत्तरीपपातिकसूत्रपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ६६ श्रीप्रश्नव्याकरणसूत्रपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ६७ श्रीविपाकसूत्रपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ६८ जल्पादपूर्वपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ६९ अमायर्णायपूर्वपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ७० वीर्यप्रवादपूर्वपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ७१ अस्तिप्रवादपूर्वपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ७२ ज्ञानप्रवादपूर्वपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ७३ सत्यप्रवादपूर्वपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ७४ आत्मप्रवादपूर्वपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ७५ कर्मप्रवादपूर्वपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ७६ प्रत्याख्यानप्रवादपूर्वपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ७७ विद्याप्रवादपूर्वपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ७८ कल्याणप्रवादपूर्वपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ७९ प्राणावायुपूर्वपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ८० क्रियाविद्यापूर्वपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ८१ लोकविन्दुमापूर्वपठनगुणयुक्ताय श्रीउपाध्यायाय नमः ।
- ८२ प्राणानिषादविमलजनयुक्ताय श्रीमाधवे नमः ।
- ८३ मृदावातविमलजनयुक्ताय श्रीमाधवे नमः ।
- ८४ अदलादानविमलजनयुक्ताय श्रीमाधवे नमः ।
- ८५ मधुनविमलजनयुक्ताय श्रीमाधवे नमः ।
- ८६ वसिष्ठविमलजनयुक्ताय श्रीमाधवे नमः ।
- ८७ रात्रिभोजनविमलजनयुक्ताय श्रीमाधवे नमः ।
- ८८ वृद्धीकादयस्त्रय श्रीमाधवे नमः ।
- ८९ अङ्गादयस्त्रय श्रीमाधवे नमः ।
- ९० नेत्रादयस्त्रय श्रीमाधवे नमः ।

૧૨ અને દિગમ્બર મતે ૪૬ શુભ ગણાય છે. આઠ પ્રાતિક્ષાય* જન્મમાં સરખા છે. સ્વેતા-
મ્બર મતના અપાયાપગમાદિ ચાર અતિશયોમાં ૩૪ અતિશયો સમાઈ જાય છે. દિગમ્બરોએ
શુભોમાં ૪ અનંતા (અનંત ચતુષ્ટય ઉમેરેલ છે, પણ તે તો શિદ્ધમાં પણ હોવાથી તે
કોઈ અરિહંતોના વિશેષ લક્ષણ-શુભો નથી. તાત્પર્ય કે દિગમ્બર મતમાં ૩૪ અતિશયો
+ ૮ પ્રાતિક્ષાયો + ૪ અનંતા (અનંત ચતુષ્ટય), એમ ૪૬ શુભ ગણેલા છે. તે જ્યાં
જ સ્વેતામ્બર મતના ૧૨ શુભમાં સમાઈ જાય છે. આ રીતે જન્મે વચ્ચે કોઈ ઘોટો
ફરક નથી.]

દિગમ્બર પરંપરા પ્રમાણે પાંચ પરમેષ્ઠિના ૧૪૩ શુભો :-

અરિહંતના ૪૬ શુભો, જન્મકાલના ૧૦ શુભો.

૧. મલમૂતનું ન હોવું,
૨. પરસેવો ન થવો,
૩. પ્રિયહિતકારક વચન
૪. ઉત્તમરૂપ
૫. કૃપાળી મારફત ચૂકે રક્ત
૬. શરીર મુગધયુક્ત
૭. ઉત્તમ આકારનું શરીર
૮. શરીર વચ્ચેના શાયમંધવપુષ્પાગુ,
૯. શરીર ૧૦૦૮ લક્ષણ યુક્ત
૧૦. અનન્ય ભવ

કેવલજ્ઞાનના ૧૦ શુભો :-

૧૧. મો શોજન મુખી મુનિષ થાય
૧૨. ચાર મુખ
૧૩. કિર્તિમન કરે
૧૪. સર્વવિદ્યાના પારગ્રામી
૧૫. ઉપમર્જિત થાય
૧૬. કબહાર કરે નદિ
૧૭. છાંદા પર નદિ
૧૮. સ્કંદિક સમાન તેજની રૂપ
૧૯. નખ અને દંડ વડે નદિ
૨૦. અંબેલી પડે ૧૨ નદિ

દેવતાકૃત ૧૪ ગુણો :-

૨૧. સમવસરણી રચના કરે.
૨૨. પ્રકૃતિલત પુષ્પો અને ફૂલોની વૃદ્ધિ કરે
૨૩. વૈર વિરોધ રહે નહિ
૨૪. પૃથ્વીને સ્વચ્છ કરે
૨૫. અતુકૃલ સુગન્ધી વાયુ વહાવે
૨૬. આકાશ સ્વચ્છ કરે
૨૭. બધા જીવોને આનંદ થાય
૨૮. પગની નીચે સુવર્ણ કમલની રચના કરે
૨૯. બધું અનાજ પ્રકૃતિલત થાય
૩૦. જ્યજ્ઞયકાર શાબ્દ કરે
૩૧. ગન્ધોદક વૃદ્ધિ કરે
૩૨. ધર્મચક્રનું પ્રવર્તન કરે.
૩૩. માગમી બાપામાં ઉપદેશ આપે
૩૪. અષ્ટમંગલ દ્રવ્યની ઉત્પત્તિ થાય

દેવતાકૃત આઠ પ્રાતિહાર્યો :-

આચાર્યના છવીશ ગુણો :-

૧. પંચાચાર ગુણોપેત
૨. વ્યવહારાંગ પ્રાપ્ત
૩. આધાર ગુણોપેત
૪. પ્રકારક ગુણોપેત
૫. આય-વ્યપાચોપદેશક
૬. ઉત્પીનક ગુણોપેત
૭. અપરિશ્રાવિ ગુણોપેત
૮. સુખાવક ગુણોપેત
૯. અચેલકથ ગુણોપેત
૧૦. ઉદેશિકાદાર વર્જિત
૧૧. શય્યાધરાદાર વર્જિત
૧૨. રાજધિક્ષરણ વિમુખ
૧૩. કૃતિકર્મ નિરત
૧૪. મતાવોપણ યોગ્ય
૧૫. મર્વ વ્યેષ્ઠ
૧૬. પ્રતિકમળ પંડિત
૧૭. માસિક વાગી
૧૮. વાર્ષિક ગોચ મુક્ત

બાર નય :-

૧૯. અનશન નપોમુખ
૨૦. અવમાન(હજો)ન નપોમુખ
૨૧. જનિપરિશ્રમ્યાન નપોમુખ
૨૨. રક્ષપરિભાગ નપરિપ્રેષ્ઠ
૨૩. વિવિધ શ્યામન નપોમુખ
૨૪. કાયકરેશ નપકલિન
૨૫. પ્રાચલિત નપદાન
૨૬. વિનય નપદિનન
૨૭. વૈય.જન્ય નપમુખ
૨૮. અધ્યય નપોધન
૨૯. વ્યુત્પન્ન નપ દિન
૩૦. વ્યનપોનિઃ

છ આવશ્યક :-

૩૧. સામાયિકાવશ્યક યુક્ત
૩૨. સ્તવનાવશ્યક યુક્ત
૩૩. વન્દનાવશ્યક યુક્ત
૩૪. પ્રતિકભણાવશ્યક યુક્ત
૩૫. પ્રત્યાખ્યાનાવશ્યક પાવન
૩૬. કાયોત્સર્ગાવશ્યક સંગત

ઉપાધ્યાયના રૂપ ગુણો :-

૧. આચારાંગ પઠન-પાઠન સમર્થ
૨. સૂત્રકૃતાંગવેત્
૩. રથાનાંગવેદિ
૪. સમવાયંગવેદિ
૫. વિવાદપ્રશ્નપ્રત્યંગ જ્ઞાયક
૬. સાતૃસૂત્રાંગ વેત્તા
૭. ઉપાસકાધ્યાયનાંગ વેત્તા
૮. અન્નદ્રુદશાંગ વેત્તા
૯. અનુત્તરોપપાદ દશાંગ વેત્તા
૧૦. પ્રશ્નવ્યાકરણાંગપાર વેત્તા
૧૧. વિપાક સૂત્રાંગ વેત્તા
૧૨. ઉપાદ પૂર્વ વેદિ
૧૩. અગાધત્વીગ પૂર્વ વેત્તા
૧૪. ત્રીયાંનુવાદ પૂર્વ વેત્તા
૧૫. અગ્નિ-નાદિત પ્રવાદ પૂર્વ વેત્તા
૧૬. જનપ્રવાદ પૂર્વ વેત્તા
૧૭. રાજ્યપ્રવાદ પૂર્વ વેત્તા
૧૮. આત્મપ્રવાદ પૂર્વ વેત્તા
૧૯. કર્મપ્રવાદ પૂર્વ વેત્તા
૨૦. પ્રત્યાખ્યાન પૂર્વ વેત્તા
૨૧. વિગ્નનુવાદ પૂર્વ વેત્તા
૨૨. કાવ્યક પૂર્વ વેત્તા
૨૩. સ્તુતિ પૂર્વ વેત્તા
૨૪. વિદ્યા પૂર્વ વેત્તા
૨૫. સેવકમિત્રના પૂર્વ વેત્તા

साधना २८ गुणः:-

१. प्राणतिपात प्रतिवृत्त
२. साय महामतधारी
३. अथैय महामतोपेत
४. अथैय महामत विशिष्ट
५. परिग्रह निवृत्ति महामतोपेत
६. धर्मा समिति समन्वित
७. व्यापारमिति समन्वित
८. व्येष्ट्यासमिति युक्त
९. व्यादान निरोपल्या समिति
१०. प्रतिष्ठापना समिति
११. रथेन्द्रिय व्यापार विमुक्त
१२. रथेन्द्रिय व्यापार विमुक्त
१३. प्राणन्द्रिय व्यापार विमुक्त
१४. व्युत्तिन्द्रिय व्यापार विमुक्त
१५. कर्मेन्द्रिय व्यापार विमुक्त
१६. बोधनिर्ग
१७. आभासिकनिर्ग
१८. स्तोत्रोन्मुक्त
१९. वन्दनानिर्ग
२०. प्रतिष्ठामय कर्तव्य-पक्ष
२१. प्रत्याभ्यास २१
२२. धार्यात्मक कर्तव्य कृत्य
२३. अपेक्ष
२४. स्नानविमुक्त
२५. मिनिश-पि
२६. दन्तधावन रक्षित
२७. चित्तनिर्गमन निरुक्त
२८. व्येष्ट व्यादान कर्तव्य कृत्य

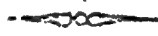
પરિશિષ્ટ-૪

એક લાખ નવકારના જપની સામાન્ય વિધિ

[કોઈક પ્રત ઉપરથી આ વિધિનો ઉતારો કરવામાં આવેલ હોય, એમ જણાય છે.]

શ્રાવણદિને લાખ નવકારની વિધિ (સામાન્યતઃ)

વીશ દિવસમાં લાખ નવકાર ત્રિધા શીલપૂર્વક નિત્ય એકાશન તથા પ્રભુપૂજાદિ ચતુર્ધાન સંપન્ન પૂરા કરવાના હોય છે, તેટલા દિવસમાં ન જને તો દિવસોની મુદત વધારે, પણ એકાશનાદિ ચાલુ રાખે. એકાશન પણ ન જને તો ગેસણાંથી કરે, પણ બ્રહ્મચર્યાદિ સ્તેષ્ઠ એ. એકાશથી એમું નહિ જ. એકાશનને જડલે આયંબીલથી ગણે તો શ્રેષ્ઠ. સામાન્ય વિધિ ગમે તે રીતે પણ સંખ્યાપૂર્ણ કરે. જપમાં વાસંત્યાર ન થવો જોઈ એ, તે માટે વાયશાશ્રમ્ય નર્ત. વળી જળની વખતે પગાસનાદિપૂર્વક ગેસવાની વિધિ-એકાશતાદિ શક્તિ મુજબ કરે.

પરિશિષ્ટ-૫

નમસ્કાર મહામંત્રાષ્ટકમ્

[સંસ્કૃતપ્રકારના કોઈક જાદુજૂ જૂના ગ્રંથમાંથી આ ઉતારો કરેલ હોય, એમ લાગે છે.]

આ મંત્રોત્તર કાવ્ય જાદુજૂ કરેલ, મુંદર, મંપુર અને મનોહર છે. સંસ્કૃતનું સામાન્ય શબ્દો હોય તો પણ આ કાવ્ય સમગ્ર શક્ય એવું જોવાથી અનુવાદ આપેલ નથી. કોઈને ન સમજાય તો તેને જાદુજૂના પાંચેથી સમગ્ર લેવું. આ કાવ્ય એવ જોવાથી ગાવામાં જાદુજૂ આનંદ આપે એવું છે.

આ મંત્રોત્તર દુર્ગિના હોય ન થઈ જલ એ દરિયી અદી સંપ્રદિન કરેલ છે.

— — —

નમસ્કાર મહામંત્રાષ્ટકમ્

૧ મંત્રોત્તર કાવ્ય જાદુજૂ કરેલ

૨ મંત્રોત્તર કાવ્ય જાદુજૂ કરેલ

૩ મંત્રોત્તર કાવ્ય જાદુજૂ કરેલ

૪ મંત્રોત્તર કાવ્ય જાદુજૂ કરેલ

सर्वगमधुनसमुद्रमुधेन्दुसारः ।

चाश्चिन्नन्दनवनं सदनं मुस्तानाम् ॥

कन्याणकुन्दनसन्निर्दमनं दराणां ।

लोकत्रये विजयते परमेष्ठिमंत्रः ॥ २ ॥

संसारसागरनिमज्जदपूर्वनौका ।

सिद्धौषधिर्विबिधरोमदिनाशने च ॥

नि शेषलब्धिव्यवशेषतरोध बीजं ।

लोकत्रये विजयते परमेष्ठिमंत्रः ॥ ३ ॥

मूर्यः महस्तक्रिणैर्हरति तर्मांसि ।

सिंहो यया गजगणांच नभैर्निहति ॥

संसारवर्तिदुग्धितामि तर्ध्व मंत्रो ।

लोकत्रये विजयते परमेष्ठिमंत्रः ॥ ४ ॥

पद्माक्षरे रुचिगमिभिरीकरीषां ।

शीघ्रं प्रयोधयति निष्ठितकंशमि ॥

भस्मं सुपुल्लगुणधमदामानि वै ।

लोकत्रये विजयते परमेष्ठिमंत्रः ॥ ५ ॥

मृगहृत्पु शुभशम्भु न शिष्ये ननु ।

प्यानेन शय ननु दन्ति माधर्मादय ॥

दुष्टं न नदभरति यम्य शिनाशनं नी ।

लोकत्रये विजयते परमेष्ठिमंत्रः ॥ ६ ॥

धीवान् देवभर्तृन्मुद्रनीलादा ।

पद्मिणीध विजयते परमेष्ठिमंत्रः ॥

ध्यादा हि ये वदन्तु पादं वरिष ।

लोकत्रये विजयते परमेष्ठिमंत्रः ॥ ७ ॥

भरदा दधनि ददि यो ननु मन्त्राय ।

विष्णु रत्नि मन्त्रि नृपतुल्योदयम् ।

पुनर्दधेनि नृपतुल्योदयम् ।

लोकत्रये विजयते परमेष्ठिमंत्रः ॥ ८ ॥

પરિશિષ્ટ-૬

અક્ષ કરમશી સાહ (શાહ) વિરચિત

ધ્યાનામૃત રાસ

સંદર્ભ

[અમદાવાદ-પેશવાના ઉપાશ્રયના જ્ઞાનસંહારના હા. નં. ૪૩, પ્રત નં. ૪૭ ખા. ની ૧૮ પાનાંની હસ્તલિખિત પાંચીમાંથી પૃ. ૭-૮ માંથી આ સંદર્ભ ઉતારેલ છે.]

આ રચનાના કેવો વિગમ્યર મતના ધ્યાનપ્રિય શ્રાવક અક્ષ કરમશી શાહ છે. સંપૂર્ણ વચ્ચે વળેલ જ ઉત્તમ છે. એમાંથી કેટલા પદસ્ય ધ્યાનનો વિષય અહીં રજુ કરેલ છે.

ગાથામાં ગાથા-૬ માં મહત્ત્વ, લક્ષ્ય, સુખ, કંઠ, હૃદય અને નાલિકમળોમાં ઊતરતા નવાના પળોનું ચિંતન કરેલું છે.

ગાથા-૭ થી મહત્ત્વે સ્વચ્છદ્ય સુવાર્ણ કમળમાં અચિહંતાદિના ગુણ કેવી રીતે ચિંત-વવા તેનું વર્ણન છે.

તે પછી પદસ્ય ધ્યાનના અનેક પ્રકારો બતાવ્યા છે.

ગાથા-૨૨ થી નવધારના પ્રભાવ વર્ણવેલ છે.

છેલ્લે લક્ષ્ય કંદેથી ઉપસાંધાર કરેલ છે. અહીં ગાથા-૬ માં કહ્યું છે કે કુચુરુચો કોચા કુચામાં જે વિભાસ થઈ, તે જિનવચનમાં (ભગવાનની આજ્ઞામાં) નથી, તે સિદ્ધિત રીતે વિચારના આશ્રિતના નાશ કરે છે.

[અમદાવાદ-પેશવાના ઉપાશ્રયના નવધારના પ્રભાવ જ વર્ણવેલ છે.]

અક્ષ કરમશી સા(શા)હ રચિત

'ધ્યાનામૃતરાસ'

(પાન : પેશવા)

વિચાર મનું પાત્રીવેન. જાન વેલગયે ઉપરે પેતા
તે નવધારે કાં કાં નવાર એકે જાન નીપરે પેતા. ૧
પદસ્ય વિચાર નવાર, વિચાર વિહાર વિચારે પેતા
પદસ્ય વિચાર વિચાર, વિચાર વિહાર વિચારે પેતા. ૨
પદસ્ય વિચાર વિચાર, વિચાર વિહાર વિચારે પેતા
પદસ્ય વિચાર વિચાર, વિચાર વિહાર વિચારે પેતા. ૩
પદસ્ય વિચાર વિચાર, વિચાર વિહાર વિચારે પેતા
પદસ્ય વિચાર વિચાર, વિચાર વિહાર વિચારે પેતા. ૪

પંત્રિયુઃ અક્ષર મંત્ર, પંચવીસ સોલ તણો જે બાળિયિ હેલઃ
 અષ્ટ અક્ષર છે પંચ, ચાર જે એક વખાંણીયિ હેલ. ૫
 નીજ મસ્તકે ને લાડિ, ગુણ કંઠિ રહિ નામિ કહી હેલઃ
 ઉત્તરતાં ચકતાં કમલાચ્છ, ંછી ને ચિંતવો સ દિ હેલ. ૬
 ગાલ્યાં સોવણું વણું, હેમકમલ શિરે ચિંતવે હેલઃ
 આઠ દિશાયિં આઠ પત્ર, હેમકલિંકા મધ્ય કવો હેલ. ૭
 ગુણ છિવાલી સર્વત, કર્ણિકાયિં જિન ધ્યાઈ હેલઃ
 આઠ ગુણ સમૃદ્ધ સિદ્ધ, પૂર્વ પત્રિ આરાધિયિ હેલ. ૮
 દક્ષિણ દિશેયે પત્ર, છત્રીસ ગુણે ગુરી ધ્યાયી રેલ.
 પશ્ચિમ દલ ઉપાધ્યાય, પંચવિસ ગુણે આગધિયે હેલ ૯
 ઉત્તર દિશેં થે દલ, અમૃતવિસ ગુણે ચિતીયિ હેલ
 પંચપરમેષ્ઠી જ્યો ચંગ, નીજ નિજ ગુણે ચિંતીય હેલ ૧૦
 અગ્નિપૂર્ણેયે દર્શન, આઠે ગુણે તે ઉચ્છ્રં દેલઃ
 નૃગત્યકૂળિયે જ્ઞાન, આઠે બેઠે તે નિરમલં દેલ ૧૧
 વાયકૂળે થે પત્ર, આશ્રિત તેર ગુણે બાળિયે દેલઃ
 હિમાનકૂળે થે દલ, તપ દાસ્ય વખાણીયિ દેલ ૧૨
 એ ન(સ)િ ગુણ સ્થાન, કમલ પ્રતિ નમોકાર ગુણો દેલ.
 સતાવિસ ઉપાસ, કમલ બારે દુધ બળો દેલ. ૧૩
 વચન કાયા કરિ કામિ, પદિણામી પુણ્ય ઉપરે રેલ.
 એક ઉપવાસ દલ આર, અકોનર+ બાપે નીપરે રેલ ૧૪
 જમો અર્ધનિશાંત, જમો જાણીયલ જપા રેલ
 જમો હવડાયાળ, જમો સોવ મલ્લમાળુત રેલ ૧૫
 મેળ અક્ષર થે મંત્ર બસિ, જપિં ઉપવાસ પાને રેલ
 અર્ધનિશાંતપાપાવય સર્વ માનુડો પ્રમા રેલ ૧૬
 અર્ધનિશિદ્ધ ગુણ બાપ, વૃષ્ટિં જપિં ઉપવાસ રેલ.
 અલી(સિ)આગસા ગુણ બાપ, પશ્ચે જપેં તે દલ હરિ રેલ ૧૭
 નાલિકમલ અકર. રો (સિ)કર રેર પદ દેવા રેલ.
 કંઠ આકાર રેર હકાર, માકર મુખ્ય (પ) ને વિનયે રેલ. ૧૮
 અરહંત ગુણ ન.સિ, સિદ્ધ મુખ્ય રેલ.
 અકર મંત્ર છિ સાર, રેર દિવસ રેલ ૧૯

● મહાપો. ૧. ૧. અનુવાદ નંદન ૧૧-૧.

+ અર્ધનિશાંત=૧૦૮

x અર્ધનિશિદ્ધ એ છ અર્ધનિશાંત

એક આદિ ક્રમ અંત્ય, પંચવી ન અંજન વળાહીઈ હેલ;
 એ(અ) આદે કોઈ આંત્ય, શેસે (પે) આઉ મન આંણિઈ હેલ. ૨૦
 દોઢાર એઢાર ઘીન, અશાવલીયX છઈ બહુ હેલ,
 નિનવાંણિ વીશાલ, પદ્મ્ય ધ્યાન તે ધ્યાયો સહુ હેલ. ૨૧
 ભુમોઢાર+ પ્રભાવ, મહિમા કિમ જાયિ કહ્યો હેલ
 વચન કાયા આંણિ હાંમિ, એકમનાયે આરાધિયે હેલ. ૨૨
 કાકિલી શાકિલી ભૂત પ્રેન, અંતર તે જાયે ટળે હેલ;
 સર્પ પુષ્પટી માલ, ત્રિપમ ત્રિપ અમી થાયિ હેલ. ૨૩
 વાવ વાનર નિ શીયાલ, આંન ચાર આદે બહુ હેલ;
 ભુમોઢાર કહે વતળુ, સ્વર્ગે દેવ થયા એહ જલા હેલ. ૨૪
 વિદ્ય ધરિ વશ થાય, ત્રિપમ વન ભવન હૈય હેલ;
 અગ્નિ દિટી જલ દોાય. સમુદ્ર ગૌપદ સમ હોયિ હેલ. ૨૫
 રાગ ચીના વસુદેવ, પ્રવૃમ્ન ધન નાગકુમાર હેલ;
 શ્રીપાદ આદિ બહુ ભૂપ સદલ બહુ દલાં તેહતણાં હેલ. ૨૭

હયા

શદ મંત્ર અનુદિત જોયા, ચૌદ પૂર્વમાંહિ સાર;
 ભુમોઢાર મંત્ર અનિ નિમ્મજા, ભવોદધિ તારણુદાર. ૧
 ત્રિપમ જાયિ વિન વિપ દસે, શયુ સદુ મં(મિ)ત્ર જ હોય;
 દ્રવ્ય રાત્રીઈ વિ(લી)નપણુ દસે, મનવાંછિત ફલ જોય. ૨
 વિનવર મદ્રા વિનિ ધરિ, મે અરર કહેકુ મંત્ર;
 વી(વિ)માન દેવ જોવાનિદ કહે, જટી મૂલી કુમંત્ર. ૩
 કમલ મોહન વશીકરણ, મરણ ઉચ્ચારણ સ્થાન;
 વિજયેય નમોઢાર કરે, વિ(વી)ર સાધનાયે દાંબ. ૪
 રત્ન માવ કરિ પદ જરે, મદ ભાસિર પર આપ;
 ભવજાન ની(ત્ર)ન ભાવણ, મોહ મિથ્યાનિ કરે પાપ. ૫
 રાગ વાંચિયે કુમંત્રે પેળા, નિર્દા કરે વેદ વિવાચ;
 નં વિજયવર્ણુ મિથ્યા નહી, નિર્દા વિષ્ણુ સમકિા નાશ. ૬
 રત્ન દેવ રત્ન જે પદ્મકિ, આર કરે આશાપેષાત;
 ભવજા વિજયેય કરે મુર્તિ, મદે રત્ન ત્રિપ ભવાવલ. ૭
 રત્ન વિજયવર્ણુ મુર્તિ, રત્નવદન ભુમોઢાર;
 રત્ન વિજય વિજય કરે, રત્ન મુર્તિ રત્નવદ. ૮

૧. રત્ન મોહન વશીકરણ

૨. રત્ન મોહન વશીકરણ, મરણ ઉચ્ચારણ સ્થાન

૩. રત્ન મોહન વશીકરણ, મરણ ઉચ્ચારણ સ્થાન

४२२ नवविधमायुषं (चतुर्विधव्यानस्तोत्रम्)		३९६
४३ निरिक्तनिमित्तमुत्पद्ये मोक्षप्राप्त्यर्थमेव		
नवविधमायुषं	व्याख्या वि. सं. १४९४	३९९
४४ नवविधमायुषं गा. १-५		४२६
४५ निरिक्तनिमित्तमायुषं		४२७
४६ नव-मया-नवविधमायुषं गा. १-६		४३५
४७ नवविधमायुषं-व्याख्या गा. १-७		४३६
४८ नवविधमायुषं		४३८
४९ नवविधमायुषं		४४०
५० नवविधमायुषं		४४२
५१ नवविधमायुषं-मंदबोधः	इ. स. पांचमी सदी	४४३
५२ श्रीगुरुः श्रीभगवन्महोदयः सर्वभूतहिते रतः स्वयंभूतः स्वयंभूतः		४४५
५३ नवविधमायुषं-मंदबोधः		४५०
(भूतार्थः-नेत्रिभूतः-दीक्षायां श्रीनिदमेनमः)	१२४८	
५४ निरिक्तनिमित्तमुत्पद्ये मोक्षप्राप्त्यर्थमेव	९७४	४५२

नमस्कारस्वाध्याय-संस्कृत विभागः

ग्रंथ सन्दर्भसूचिः

क्रमांक	विषय	पृ.
४६-१	नमस्कारमन्त्रस्तोत्रम्	१
४७-२	'७३' कारविद्यास्तवनम्	५
४८-३	भीमिनप्रथममृगिणिविनः मायावीज (ह्रींकार) कल्पः परिशिष्ट १ 'ह्रीं' कारविद्यास्तवनम्	८ १३
४९-४	परिशिष्ट २ मायावीजस्तुतिः भीमवसिष्ठमृगिणिविनः 'धर्मोदेवामाला' भूतानः अहं अक्षरतत्त्वपरः	१३ २१
५०-५	अहं भीमवसिष्ठमृगिणिविन भीमिन्द्रहंसचन्द्राभ्यामुत्पत्तयः सद्भाववरतत्त्वम् स्वोपकृतत्वप्रकाशिकाटीका-सन्दर्भहार्ण रत्नानामवलिम्	२५
५१-६	अहं भीमवसिष्ठमृगिणिविन-संस्कृतस्वाध्यायन्यासपत्रम् प्रथमयोगः भीमवसिष्ठमृगिणिविन-संस्कृतस्वाध्यायन्यासपत्रम्	२८ ३१
५२-७	त्रिद्विजिह्वमृगिणिविनः श्रीमन्नमस्तुभक्तवत्सलानाम्	३३
५३-८	कलिबालपञ्च-भीमवसिष्ठमृगिणिविनः त्रिद्विजिह्वमृगिणिविन- अक्षरतत्त्वमन्त्रः (पञ्चममन्त्रावलिम्)	३८
५४-९	कलिबालपञ्च-भीमवसिष्ठमृगिणिविन श्रीमन्नमस्तुभक्तवत्सलानाम् भीमिन्द्रहंसचन्द्राभ्यामुत्पत्तयः भीमवसिष्ठमृगिणिविन-संस्कृतस्वाध्यायन्यासपत्रम्	३९ ४० ४१
५५-१०	अक्षरतत्त्वमन्त्र-संस्कृतस्वाध्यायन्यासपत्रम्	४५
५६-११	भीमवसिष्ठमृगिणिविनः श्रीमन्नमस्तुभक्तवत्सलानाम् अहं अक्षरतत्त्वमन्त्रः	४६
५७-१२	भीमवसिष्ठमृगिणिविनः श्रीमन्नमस्तुभक्तवत्सलानाम्	४७
५८-१३	भीमवसिष्ठमृगिणिविनः श्रीमन्नमस्तुभक्तवत्सलानाम्	४८
५९-१४	भीमवसिष्ठमृगिणिविनः श्रीमन्नमस्तुभक्तवत्सलानाम्	४९
६०-१५	भीमवसिष्ठमृगिणिविनः श्रीमन्नमस्तुभक्तवत्सलानाम्	५०
६१-१६	भीमवसिष्ठमृगिणिविनः श्रीमन्नमस्तुभक्तवत्सलानाम्	५१
६२-१७	भीमवसिष्ठमृगिणिविनः श्रीमन्नमस्तुभक्तवत्सलानाम्	५२
६३-१८	भीमवसिष्ठमृगिणिविनः श्रीमन्नमस्तुभक्तवत्सलानाम्	५३
६४-१९	भीमवसिष्ठमृगिणिविनः श्रीमन्नमस्तुभक्तवत्सलानाम्	५४

[illegible]

नमस्कार स्तव व्यवयुधि

पंथ नमस्कार कृष्ण

पंथ नमस्कार वृष्णि

पंथ परमेश्वर कृष्ण

पंथ परमेश्वर शुभाननभासा

पंथ परमेश्वर शुभाननवत

पंथ परमेश्वर नमस्कार

पंथ परमेश्वर पाद

पंथ परमेश्वर पूजन

"

"

"

पंथ परमेश्वर प्रभुत्व

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम अष्टशक्ति

पंथ परमेश्वर पदपूजन

पंथ परमेश्वर विरहप्रेम म. ३५

पंथ परमेश्वर नमस्कार

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम

पंथ परमेश्वर भगवत्प्रेम

कर्ता परमेश्वर

" जानभूषण

" भगवत्प्रेम

" शुभानन

" निरुद्ध कवि पत्र १३ श्री १६ संस्कृत पंथायती भदिर, देवकी

हंसविजयशु वडोदरा नं. २३१

पन्नासाध जैन सरस्वती लवन लूलेश्वर नं. २६४२

पिष्टसन रिपोट नं. ६ नं. ६७१

भोगाव नं. ७४७५

हंसवि. वडोदरा, नं. १४२३ नाथुराम प्रेमी नं. ८४

उत्तानो लंडार नं. १८, १०(४५)

भोगाव नं. ७६६७

भोगाव नं. ७६६७, ४३०८ ७०७६

जीमटी नं. १०२३

जैन सिद्धांत लवन आरा नं. ७४, ६५, ११२

भार. दिगंबर जानभदिर नं. १६२

पत्र ८

पत्र ३६

भोगाव नं. ७७१३

उत्तानो लंडार २४ (११२ ११३)

देवपत्र ओशिपा. सो. भुंणर्षि नं. १८४६

भोगाव नं. ७२१४

कर्ता भक्तिसागर जैन अंथावली प्र. ३४

अद्वैतपञ्चिकांनी नोथ परधी

जीमटी जानभदिर नं. ३३०७

आत्मागमभु जानभदिर वडोदरा नं. १४२४

जीमटी नं. ८६०/२

निरुद्धप्रभुविर. टीका आभयप्रेम. जैन अंथावली

नं. २८२ वेतनकर १८४६

आत्मागम जानभदिर वडोदरा प्र. नं. १६७

निरुद्ध प्र. १६७७ क. ७८

जीमटी जान २४६८

भोगाव नं. ७०७६

निरुद्ध प्र. १६८५

निरुद्ध प्र. १६८५

दिगंबर जानभदिर, लूलेश्वर नं. १६५

निरुद्ध प्र. १६८५, नमस्कार ६५५, ६५६

निरुद्ध प्र. १६८५

निरुद्ध प्र. १६८५, नमस्कार ६५५, ६५६

નમસ્કાર અંગે જોવાલાયક દિગંબર મંથાની યાદી

એકામીવરતોત્ર (સ્વેચ્છાટીકા) કર્તા-વાહિરાજમુનિ-સંસ્કૃત-શ્લોક ૨૬-કાવ્યમાતા ભા-૭	પૃષ્ઠ ૧૭, મુખર્ષિ (ઈડર ભંડાર)
મણુધરવલ્લભ	જીવકાંડ ગા-૫૮માં સિદ્ધનું વર્ણન છે.
ગોમંદસાર	મુનિસાગર (ઈડર ગાન ભંડાર)
નમસ્કાર પંચત્રિંશત્	આ નમસ્કાર પંચત્રિંશત્ પૂર્ણતો નથી છે.
દયશક્તિ	કર્તા આ-પૂજ્યપાદ, ટીકા પ્રજાપદ, નમસ્કાર મંત્રને કંડકે કળો છે.
દમ્યસંમદ	નેમિચંદ્ર સિદ્ધાંત મહત્વર્તી
નમસ્કાર કંપ	સિદ્ધનંદી (દિ. મન્યમ ડાર ઈડર) ૪૨૮
નમસ્કાર પંચત્રિંશત્ પૂર્ણ	સંસ્કૃત રચના ૧૭૮૨ (વાણીમગાના વિદ્યાનંદના શિષ્ય જયરામ દિ-રચિત)
પંચ પરમેષિપાદ	ચરણાંકી, આરા. ભૈ. સિ. ભ. નં. ૭૪-૬૫-૧૧૨
પંચ પરમેષિ પૂર્ણ	ગાનમૂલ્ય (ઈડર દિગ ગાનમ ડાર ૧૧૨)
પંચાખ્યાયી	અ. ૨, પૃ. ૧૫૮માં અર્ધતેનું વર્ણન આવે છે.
પાર્શ્વનાથપુરાણ	શ્લોક ૧૧૭-૧૮માં મિદનું વર્ણન છે.
પુણ્યાશ્રમ કથાકોશ	આમાં પાર્શ્વનાથ ભગવાને મુદાપાત્રધામાં નામ-નામિ નીને નમસ્કાર મંત્રનો ઉપદેશ કર્યો તેનું વર્ણન છે.
વૃદ્ધમંદાગમ-પ્રવક્તા ટીકા	આમાં નમસ્કાર આદાત્મને પ્રવદ કરનારી આદ કથાઓ છે.
રત્નકરણ આવકાચાર	ટી-કર્તા-સીરમેન.ચાર્જ-પ્રથમ પદ જીવ કાળમાં
મ્રોતર રત્નમાથા	૫ ૪૩ થી ૫૩ મુળી અગ્નિનાદિની બાબત છે.)
હરિવંશ પુરાણ	કર્તા-અમનમદ
મન્યન સાર	કર્તા કુન્દક-દ.મ.૪

કેશનો ભંડાર

પંચ પરમેષિ-મંથ તિચાર	૩૪ (૧૧૨-૧૩)
નમસ્કાર અંગ	૨૬ (૭૫)

(દસવિજય મહાગાથાને નં.૨૬) આખાસામ રીન ગાન મંદિર-૧૯૧૧

- ૧૪૮ પંચપરમેષિ ૫૬ (બાબા દેવરત્ન)
 ૧૪૦૧ નમસ્કાર કંપ
 ૧૪૨૩ પંચ પરમેષિ કંપ
 ૧૪૨૪ પરમેષિ સંપ્રદ.૫
 ૧૪૫૬ પંચપરમેષિ-૫૬ (બા.બા. દેવરત્ન)

કાંતિવિજય મહારાજનો સંગ્રહ

- ૧૫૬ નમસ્કાર બાલાવર્ષાધ
૧૬૬ પરમેષ્ઠિ શુભવર્ણન
૩૩૨ નમસ્કાર સ્વર્ગ (પદ-૭)
૩૬૬ નમસ્કાર બાલાવર્ષાધ
૪૦૦ નમસ્કાર મંત્રાર્થ

જેનાનંદ પુસ્તકાલય-મુસ્ત

૨૪૦૦ પંચપદ

નમસ્કાર-સાંખ્યી શ્વેતાંબર સાહિત્ય

ક્રમ	અંથનામ	ભાષા	કર્તા
૧	આત્મચરિત-નમસ્કાર (પૂર્વનમસ્કાર)-ૐ પરમેષ્ઠિ નમસ્કાર	સંસ્કૃત	
૨	કર્મકાંડ તત્ત્વચિંત્તા ૧૪ સુભાષિતો છે.	સંસ્કૃત	રત્નમંદિરગણિ
૩	કુર્મોપનિષદ ગદિત અને નમસ્કાર આદાન્ય	સંસ્કૃત	
૪	સાંખ્યકાંડ આત્મ	પ્રાકૃત	દેવેન્દ્રશરિ
	નમસ્કાર વર્ણ-પદ-સંપદા વચ્ચેની સાંખ્યા દર્શાવેલ છે.		
૫	કાલકાંડ-સંપદા	પ્રાકૃત	
	આ સાંખ્યામાં મેળે, ક્રિયા દર્શાવતી સંસ્કૃત શીકા ઉપલબ્ધ છે.		
૬	વિદ્યોત્તરકાંડમાય, વિવરણ	પ્રાકૃત	જયસંદશરિ
	આ નમસ્કાર મંત્રાર્થ પદ દર્શાવેલ છે.		
૭	નમસ્કાર કાંડ	સંસ્કૃત	
૮	નમસ્કાર કાંડ	(નિર્દેશ)	ચંદનમત્ત નાગોરી
૯	નમસ્કાર કાંડ		મસ્તકાગિત વડોદરા
૧૦	નમસ્કાર કાંડ		ડેવાનો ભાંડાર અમદાવાદ
૧૧	નમસ્કાર કાંડ	(મુદ્ર.)	કુશાગરાલ
૧૨	નમસ્કાર કાંડ		
	આ કાંડમાં ૧૦ સંપદા વચ્ચેની સાંખ્યા દર્શાવેલ છે.	પ્રાકૃત	ભર્યાદત્તનામી
૧૩	નમસ્કાર કાંડ		
૧૪	નમસ્કાર કાંડ	સંસ્કૃત	મુખ્યસ્તમ્ભિ
૧૫	નમસ્કાર કાંડ		
૧૬	નમસ્કાર કાંડ	પ્રાકૃત	
૧૭	નમસ્કાર કાંડ	(મુદ્ર.)	
૧૮	નમસ્કાર કાંડ		
૧૯	નમસ્કાર કાંડ		
૨૦	નમસ્કાર કાંડ	મુદ્ર.	૧૫૦, ૧૦૦૦/૧૫૦
૨૧	નમસ્કાર કાંડ		આ કાંડમાં ૧૦ સંપદા

૨૨ નમસ્કાર મહામંત્ર નમસ્કાર	ગુજ.	ચિત્રપ્રમુદિ સિંધ
૨૩ નમસ્કાર મહિમા	પ્રાકૃત	
૨૪ નમસ્કાર માહાત્મ્ય	સંસ્કૃત	શ્રી સિદ્ધમેન
૨૫ નમસ્કાર માહાત્મ્ય	સંસ્કૃત(સકચન)	શ્રી દેવેન્દ્રપ્રિ
૨૬ નમસ્કાર રંગુરંગ રત્નવન	પ્રાકૃત	
૨૭ નમસ્કાર રાસ	(ગુજ.)	
૨૮ નમસ્કાર લઘુપંચિકા ચંત્રમય	સંસ્કૃત	
૨૯ નમસ્કાર વ્યાખ્યા (ભગવતી સુતના પ્રારંભમાં)		શ્રી અમલદેવપ્રિ
૩૦ નમસ્કાર વ્યાખ્યા (સર્વ રમરશ્યાન્તર્ગત)		શ્રી દર્શકોર્ન
૩૧ નમસ્કાર વ્યાખ્યા (")		શ્રી સિદ્ધિદાસપ્રિ
૩૨ નમસ્કાર રત્નવ		શ્રી મિત્રકોર્ન
૩૩ નમસ્કાર રત્નવ		શ્રી દેવેન્દ્ર દમ્પ્રિ
૩૪ નમસ્કાર રત્નવ	સંસ્કૃત	
૩૫ નમસ્કાર રવાંધામ		
૩૬ નમસ્કારાધિકાર	સંસ્કૃત	
૩૭ નમસ્કાર અર્થ		

નમસ્કાર થર નીચેની દૃનિર્મિત રચાયત્રાની નાંબ

૧ નમસ્કાર મંત્ર કોષ	
૨ નમસ્કાર માહાત્મ્ય	સિદ્ધમેનપ્રિ
૩ નમસ્કાર દંટાન	
૪ નમસ્કાર ત્રિસિકા	
૫ નમસ્કાર નિર્મુક્તિ	અન્યાદુર્ગમ.
૬ નમસ્કાર પ્રકરણ	
૭ નમસ્કાર કલ	(નમસ્કારકૃત)
૮ નમસ્કાર મંત્ર માહાત્મ્ય	
૯ નમસ્કાર મહિમા	(પ્રાકૃત)
૧૦ નમસ્કાર રત્નવ	(શ્રી દેવેન્દ્ર)
૧૧ નમસ્કાર રત્નવ	(૪મું પાઠેનિર્મિત ચિત્રપ્રિ નિર્મિતે મં.પ્ર. સુંદર પ્રિ.પ્ર)
૧૨ નમસ્કાર રવાંધામ	
૧૩ નમસ્કાર કોષ	
૧૪ નમસ્કાર કુલક	
૧૫ ૪ મું પાઠે કોષ	
૧૬ " ગુજ. નામ. ૨૧	
૧૭ " અર્ધ-રત્ન	

કનક મંથ સુચિ મુદ્ધિતી જૈનમઠ

મં. નં ૬૯	પંથ પરમેષિઠિ વ્યાખ્યાન	પત્ર સં. ૧૬	પાકિત પ્રતિપત્ર	૦૦	આજ પ્રતિપત્રિ ૭૧
					ચિપિ કનક ભાષા કનક
" ૨૦૨	" " "	સં. ૩૧	" ૮	" ૬૭	ચિપિ ભાષા કનક (પંથ પરમેષિઠિ ગુણોનુ વર્ણન)
" ૩૨	" ૨૧૩૫		પાકિત ભાષ્યક ધીપી-ભાષા-કનક		
" ૨૧૧-૧૨-૧૩	આમાં જિનશુભ સંભધી મંથનુ પાત્ર એક પાત્ર છે આની પાત્રી નાસો ૧				
" ૨૩૮	પંથ નમસ્કાર આદ્ય પત્ર સં-૧ ધીપી-ભાષા-કનક				
" ૮૭૭	તીર્થકર મંથન આગિ ધીપી-ભાષા-કનક				
	આમાં પંથ પરમેષિઠિનાની આરનિમે ૧૧				
" ૧૮૧	પંથ પરમેષિઠિ પૂન સંસ્કૃત કનક પત્ર સં-૧૩ ધીપી કનક				
" ૮૪૮	" પંથ પરમેષિઠિ પૂન				
" ૧૭૮	મદાપુરવાદ વાચના પત્ર-૧૫ ધીપી કનક, ભાષા-સંસ્કૃત				
	નાંદી મંથન વિધાનનો એક અંશ છે.				
" ૨૫૩	મદોચાર મત્ર થી મત્ર મદકા પત્ર-૧ પાકિત ૫ અક્ષર-૩૦ ધીપી				
	કનક, ભાષા-સંસ્કૃત, વિધાન મદકા				
" ૨૦૧	પંથ નમસ્કાર અંક ધીપી નામગી, ભાષા-સંસ્કૃત, સંખન મત્ર ૧૨૧૪				
	માર્ગદિશું કુળા ૧૩ અપવાદ પાત્ર એક પાત્ર નથી				
" ૨૨૭	પંથ નમસ્કાર પાત્ર ધીપી-ભાષા-કનક ૫૧ ૧૦				
" ૨૭૧	પંથ પદ્યક પત્ર ૧				
" ૩૩૮	પંથ પરમેષિઠિ એના ૧ ૩ ધીપી કનક ભાષા સંસ્કૃત				

મુદ્ધિતી જૈનમથન

" ૪૭	પંથ પરમેષિઠિ વ્યાખ્યાન ધીપી કનક, ભાષા-સંસ્કૃત				
" ૨૪૮	પદ્યવર્તિતો મો.સમક્રમ પત્ર-૧૨ ધીપી-કનક ભાષા સંસ્કૃત કનક				
" ૩૬	પંથ નમસ્કાર કાવના ધીપી-કનક ૭૧-૧૩૫ મેમિત્ર, મેમિત્ર મુદ્ધિતી				
	કલિકાંક આ.૩.૫૦:				વિદ્ય નિધિ વનં

નથા મદિર દેવકી

પંથ પરમેષિઠિ પૂન	અખ્યાનસિદ્ધ	દિનકી ૫૬-૩૩	૫. ૬ પુ. ૫
વિષમંથન	પંથ પરમેષિઠિ		૫૫-૫
ભીષકેષ (મંથ)	પંથ પરમેષિઠિ ૬૭-૨૦	દિનકી ૨૬ ૧૪-૧૦	
મંથનાથન વિધિ		દિનકી ૨૬	૫૦
પદ્યવર્તી કલક કાવના દેવકી	પંથ પરમેષિઠિ ૬૭-૨૦	દિનકી ૨૬ ૧૪-૧૦	
પદ્યવર્તી સમુદ્યોગ	અખ્યાનસિદ્ધ		
પંથ પરમેષિઠિ પૂન	અખ્યાનસિદ્ધ		

रत्नपत्रनिधि भूदत्त
 प्रथम प्रकाशनात् रत्नपत्र द्वा ७३
 मन्त्रिसदस्य पयन्ना
 प्रथमभाष्य-नववर्षेण विभोदो
 श्रीपाद मन्त्रि ज्ञानविभक्तभूति
 मित्रि मित्रिपालकदा
 श्रीपाद मन्त्रिना दास वनेवो
 प्रथमवर्षेण प्रथमं सुभाषित
 व्याख्या दिनादर

નમસ્કારતું' માહાત્મ્ય

૧	નગરકાર કળ પ્રકરણ	પ્રાકૃત ગાથાઓ ૨૫
૨	નગરકાર કળ સ્તોત્ર	,, ૧૧૮ (જિનશ્વરમુરિ શિષ્ય જિનચંદ્રમુરિએ રચ્યું)
૩	મિદગ્ધનકવન	
૪	પદ્યોઃ નવગિષ્ઠીમાં રચનાકાર ગણિતે ૧૪ સ્તોત્રો લખ્યા છે.	
૫	નકલ નાગર અને પેશ ગણિતમાં સ્તોત્રો આવે છે.	
૬	શાળ વિનકલમાં ૧ થી ૮ સ્તોત્રો આવે છે.	

શ્રી ગ્યાનકમલ સન્નિધિસુરીશ્વરજી જ્ઞાનમંદિર
પુસ્તકોની યાદી

ता. १८-२-२

- [illegible]

